

It Brânlân

Grond onder de geschiedenis van
de familie Brandsma uit Doniawerstal
1575 - 2007

It Brânlân

Grond onder de geschiedenis van
de familie Brandsma uit Doniawerstal
1575 - 2007

Geschiedenis is iemand,
geschiedenis is iemand,
geschiedenis is iemand
die zich telkens herhaalt.

Herman van Veen

Voorwoord

Ik zie de jaartallenkaart nog voor me: hij was geplasticeerd en je kon hem dubbelvouwen. Het was 1962 en ik zat in de vierde klas van de lagere school. Ik pakte hem met trillende handen aan. Wat was hij mooi! We hadden een boekje in tweekleurendruk over de Vaderlandse Geschiedenis en de lessen waren niet veel meer dan een mondelinge herhaling van wat in het boekje te lezen viel. Saai dus. Het leukst was nog de verwerking, als de juf traag dicteerde en ik met een kroontjespen woord voor woord in mijn schriftje kraste. Ik had meestal geen idee waar het over ging. Het maakte ook niet uit, je moest het gewoon weten. Nee, dan de jaartallenkaart. Hij voelde als goud in mijn handen. De gehele geschiedenis van Nederland op een rij, keurig geordend in een jaartallenreeks. Getallen en feiten, maar dan anders. 754: Bonifacius bij Dokkum vermoord. Het paste wel bij de verhalen die ik over Friesland had gehoord. Er kwam niet veel goeds vandaan. 800 - 1000: de Noormannen in ons land. In mijn fantasie zag ik hoe mijn stripheld Eric de Noorman met zijn mannen Nederland binnenviel en Dorestad veroverde. Ze staken alles in brand en namen vrouwen en kinderen als slaven mee. 1940 - 1945: Tweede Wereldoorlog. Daar wist ik veel van. Uit de verhalen die mijn moeder vertelde tijdens het avondeten, als mijn vader late dienst had. Hoe de

Engelse bommenwerpers 's nachts over Lisse vlogen op weg naar het Ruhrgebied en Berlijn en hoe bang ze dan was. Maar ook over de Duitse soldaten die zingend langs de weg marcheerden. Wat konden die Moffen goed zingen! 'Erica, Erica...'

Geschiedenis wordt pas levend als je het kunt verbinden met feiten en gebeurtenissen uit je eigen leven. De officiële geschiedenis van de schoolboeken doet dat vaak niet. Het is vooral politieke geschiedenis. Alleen die feiten en gebeurtenissen worden vermeld die duiden op een roemrucht verleden. Veldtochten, veroveringen, sloopslachtingen vol specerijen, geuzenverhalen. De zwarte bladzijden slaan we graag om. Zij doen afbreuk aan het heroïsch gehalte van ons culturele zelfbewustzijn. De talloze Ghanese slaven die voor goud geld werden verhandeld, de onderdrukking en uitbuiting van de koloniën in de tijd van de V.O.C., de vele Joden die wél werden gedeporteerd en op gruwelijke wijze omkwamen.

Dit is ook een geschiedenisboek. Het gaat niet over macht, eerder over onmacht. Het is het verhaal van gewone mensen, gewone mensen die greep probeerden te krijgen op de omstandigheden waaronder ze leefden. Hun verhaal krijgt reliëf door de geschiedenis

van hun afstamming en opvolging. Net als wij dromden ze hun dromen, hadden ze hun zorgen en genoten ze van hun dagelijks brood. Ze hebben gemeend dat ze allen dezelfde genen dragen. Ze zijn familie, mijn familie. Hun naam is Brandsma. Een naam die de familie pas sinds 1811 draagt.

De directe aanleiding tot het schrijven van dit boek is het overlijden van mijn vader Rindert Brandsma in 2004. In de dagen tussen zijn overlijden en zijn begrafenis hebben mijn broers, zussen, zwagers, schoonzussen en ik in wisselende samenstelling bij hem gewaakt. Dat was bijzonder: waken bij een dode. En toch: tijdens die wake hebben we levendige gesprekken gevoerd. Over hem, onze ouders, onszelf, onze kinderen en kleinkinderen. We hebben door zijn huis gezworven alsof we er voor de eerste keer kwamen, hebben kasten en laden open gedaan, spullen bekeken, in fotoalbums gebladerd. Nieuwsgierig als bij een eerste bezoek. Het maakte ons opnieuw duidelijk wie onze ouders waren en wat ze voor ons hebben betekend, maar ook wat het is om broers en zussen, zwagers en schoonzussen, om familie te zijn. Wie je bent, wordt voor een belangrijk deel bepaald door de mensen van wie je afstamt. Je ouders, grootouders, overgrootouders. In de afgelopen drie jaar heb ik me

intensief met hen beziggehouden. Het verhaal van de familie Brandsma uit Doniawerstal valt maar gedeeltelijk te reconstrueren. Er is veel verloren gegaan en dat is natuurlijk niet vreemd. Lezen en schrijven waren lange tijd geen gemeengoed en de fotografie bestaat nog maar kort. Er is ook verrassend veel bewaard gebleven. Oude documenten, aantekeningen in doopboeken van kerken en een enkele notariële akte. Maar ook een boerderij, een molen, kerken, huizen, straten en dorpen.

Het is een boeiend verhaal geworden. Het begint rond 1575 en eindigt in 2007. Inmiddels kent de familie Brandsma al haar dertiende generatie. Het hele verhaal is hiermee niet verteld, het gaat door. Hopelijk nog vele generaties. Daarom draag ik dit boek op aan de jongste telg van de jongste generatie van de familie Brandsma, mijn kleindochter Isabella de Ruiter, dochter van Lotte Brandsma en Ronald de Ruiter, geboren in Ede op 24 september 2006.

Diepenveen, januari 2008
Ruud Brandsma

Inleiding en verantwoording

Genealogisch onderzoek doen is onderzoek doen naar je afstamming: stamboomonderzoek dus. Daarmee is nog lang niet alles gezegd, want je kunt dergelijk onderzoek op verschillende manieren aanpakken. Bijvoorbeeld door terug te zoeken via de rechte, mannelijke lijn. Met jezelf als uitgangspunt zoek je gegevens over je ouders en vervolgens over de ouders van je vader. Via de mannelijke lijn probeer je dan zo ver mogelijk terug te gaan in de tijd. De gegevens die je daarmee verzamelt, worden een *stamreeks* genoemd.

Je kunt ook weer bij jezelf beginnen, maar nu zoek je gegevens over je ouders en hun ouders en gaat zo terug in de tijd via de mannelijke en vrouwelijke lijn. Per generatie verdubbelt het aantal voorouders. Dergelijke gegevens leveren een *kwartierstaat* op.

Als je geïnteresseerd bent in de naamgenoten die tot je familie behoren, kun je kiezen voor de *genealogie* van het geslacht waartoe je behoort. Hiervoor neem je de oudst gevonden voorvader en verzamelt zo veel mogelijk gegevens over zijn gezin. Voor de zonen die het geslacht voortzetten, doe je hetzelfde tot je in de huidige tijd bent beland. Een uitgewerkte genealogie bevat ook gegevens van de dochters, maar niet meer van hun kinderen. Als je ook de afstammelingen van de vrouwelijke familieleden uitwerkt, stel je een *parenteel* samen.

Mijn onderzoek naar de oorsprong van de familie Brandsma uit Doniawerstal heeft vooral de kenmerken van een stamreeks, maar ik kon het af en toe niet laten een zijweggetje te bewandelen. Zo heb ik het gezin van Gerben Scheltes Brandsma (de broer van mijn voorvader Hendrik Scheltes Brantsma) uitgebreid in kaart gebracht. Dat komt doordat de geschiedenis van zijn gezin verweven is met een bijzonder stukje

vaderlandse geschiedenis, namelijk die van de Maatschappij van Weldadigheid in Vledder. Het zou zonde zijn het bewaard gebleven materiaal niet te vermelden.

Ik heb voor het samenstellen van dit boek meer dan drie jaar research gedaan. Niet voortdurend, maar toch. Ik ben begonnen bij de handgetekende stamboom die oom Lykele mijn ouders cadeau deed op hun veertigjarig huwelijksfeest in 1982. Ik kwam er vervolgens achter dat via de website van Tresoar, het Fries Historisch en Letterkundig Centrum in Leeuwarden, belangrijk speurwerk te doen valt. Zo kon ik het handwerk van oom Lykele vergelijken met wat inmiddels digitaal is gearchiveerd. Ik ontdekte dat de lijn van afstamming grotendeels klopte.

In de zomer van 2005 zijn Dineke en ik een weekje naar Friesland gegaan om er te wandelen, te fotograferen en historisch materiaal te verzamelen. We liepen door Joure, bezochten de plaatsen die in het boek van mijn vader Rindert Brandsma voorkomen, ontdekten de schoonheid van het Friese platteland tijdens urenlange wandelingen en bezochten steden, plaatsen en musea. Dat leverde een schat aan materiaal op. Zo kwamen we tijdens een bezoekje aan Langweer in een antiquariaat terecht. Ik raakte in gesprek met de eigenaar en hij vroeg me waar ik specifiek naar zocht. Doniaga. Doniaga? Daar had hij toevallig net een boek over binnengekregen. Het was het boek van R. Postma: *Dunegea. De skiednis fan in doarp tusken de marren*. Ik kocht het boek voor € 15,- en besloot er een woordenboek Fries - Nederlands bij te kopen. Ik had het boek herkend als het boek waarover mijn vader een keer had gezegd dat daar in zou staan waar de familie Brandsma vandaan kwam.

Het in de zomer verzamelde materiaal hielp het onderzoek weer wat verder. Via internet werd bovendien

nog meer materiaal gevonden en kwam ik in contact met andere nazaten die eveneens met onderzoek bezig waren. Toen kwam de stap van de echte verdieping: een bezoek aan het archief. Er ging een wereld voor mij open. De studiezaal van Tresoar herbergt ladenkasten vol microfiches die in een apparaat kunnen worden gestopt en op een beeldscherm kunnen worden gelezen. Zo konden doop-, trouw- en begrafenisboeken – een zeer belangrijke gegevensbron uit de oudste periode – worden ingekeken, kon ik allerhande belastingboeken inzien en gegevens verzamelen over aard en omvang van het boerenbedrijf van voorouders en kon ik huwelijksakten en hun bijlagen bekijken.

Via een speciale pas kreeg ik toegang tot authentieke notariële akten. In één keer werd de wereld van het genealogisch onderzoek een stuk uitgebreider. Weesboeken, speciekohieren, gegevens van de quotisatie 1749, akten van de burgerlijke stand, gezinsklappers, lidmatenlijsten van de kerken, papieren van de Nationale Militie, een verpletterende stroom aan gegevens. En het bleef niet bij de gegevens die in Tresoar werden gevonden, ook andere archieven werden bezocht: de Koloniehof in Vledder, het gemeentearchief in

Joure, het Historisch Centrum Overijssel, het Noord-Hollands Archief in Haarlem en het Drents Archief in Assen. Andere archieven werden telefonisch of per e-mail bevestigd: het Gelders Archief, het Regionaal Archief Alkmaar, het gemeentearchief Gaasterlân-Sleat en het archief van het Geakundich Wurkferbân Skarsterlân.

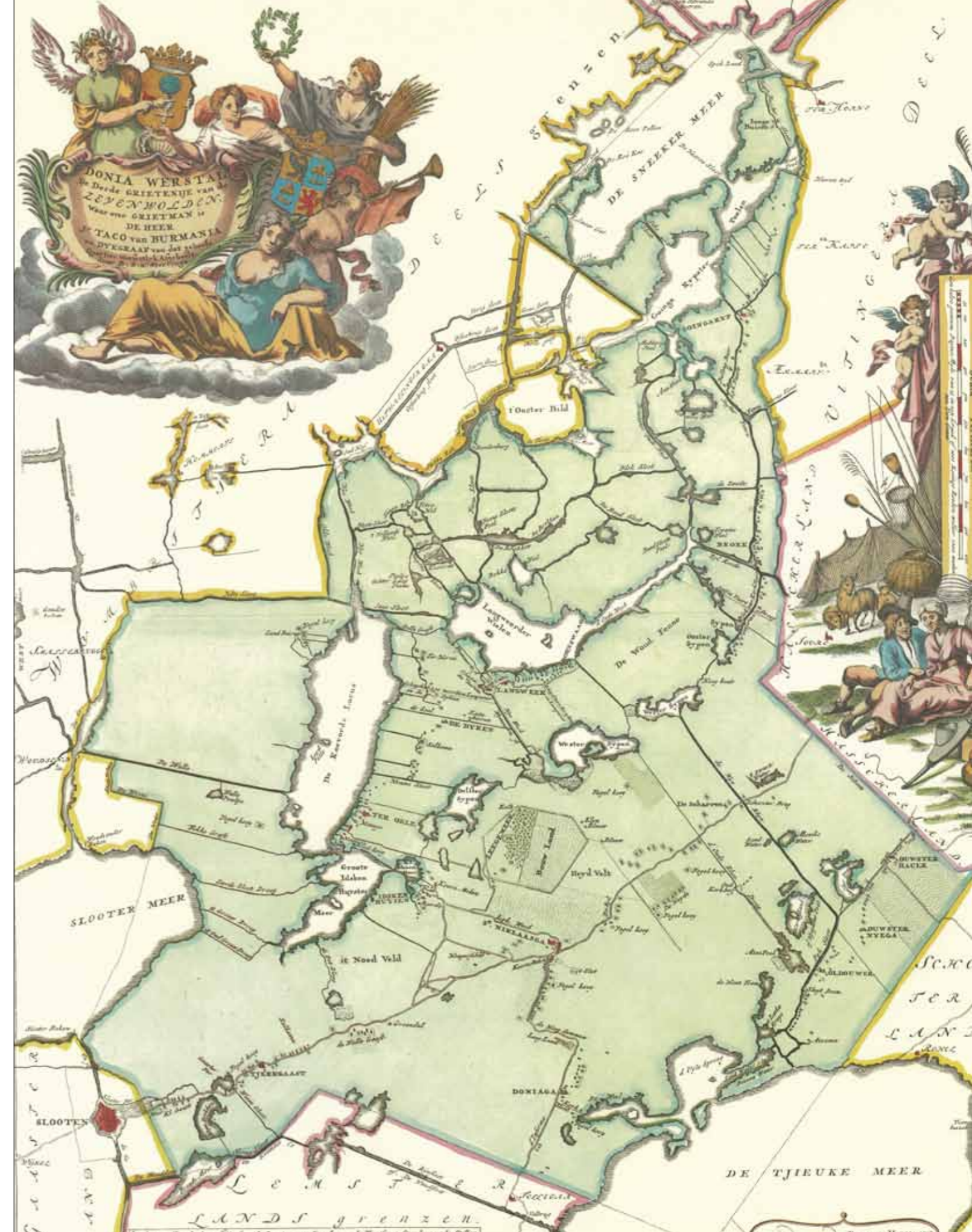
Het werd nog boeiender toen ik mijn bevindingen ging beschrijven. Er ontstond een soort dialoog tussen vastleggen en weer verder onderzoeken. Toen ik dacht binnen afzienbare tijd tot afronding te komen, boorde ik nog één bron aan: mijn neef Gooitzen Brandsma uit Leeuwarden. Via mijn vader wist ik dat hij al jarenlang bezig was de familiegeschiedenis uit te zoeken. Het contact met hem leverde nieuwe, aanvullende gegevens op. Hij beschikte bovendien nog over voorwerpen en foto's die voor alle familieleden van belang zijn en die ik heb kunnen kopiëren dan wel fotograferen. De altviool van pàke Gooitzen Brandsma; zijn zelfgemaakte schaaf; de bijbel van overgrootvader Lykele Jans Brandsma; het plaatjesalbum 'Moai Fryslân', getekend door Reinikes Brandsma, een neef van mijn vader; onbekende foto's en de opgetekende levens-

verhalen van Maria, Lykele en Rindert Brandsma. In de zomer van 2007 zijn Dineke en ik opnieuw een week in Friesland geweest. Om vakantie te houden, maar vooral om foto's te maken voor het boek. Tijdens het fotograferen van plekjes die in onze familiegeschiedenis een rol spelen, raakte ik in gesprek met (vaak oudere) buurtbewoners. Dat waren niet alleen leuke gesprekken, het leverde opnieuw informatie op die ik niet graag had gemist. Zo vroegen we in een winkeltje in Sloten aan de eigenaar naar het huisje van Abe Scheltes Brandsma: De Polle. De Polle? De Pôle! O, maar dan moet je even naar Spoelstra gaan, hij woont in het huis naast de notaris. Die kan je er veel meer over vertellen. Oud-brugwachter Spoelstra ontving ons maar wat graag en nam ons mee naar wat hij 'Het Heilige der Heiligen' noemde, zijn zolderkamer-tje dat werkelijk uitpuilde van het historisch materiaal over Sloten. Hij liet ons foto's zien van het huisje dat we zochten en meer dan een uur lang luisterden we naar zijn prachtige verhalen. Via internet wist ik later enkele Ansichtkaarten te bemachtigen waarop het huisje bij de Lemsterpoort staat afgebeeld. De neerslag van alle onderzoek is in dit boek te vinden.

Na een korte inleiding over de landschappelijke ontwikkeling van Doniawerstal en het ontstaan van de familienaam 'Brandsma', behandelt het de achtereenvolgende generaties. Het begint omstreeks 1575 en eindigt in 2007. Echter, de laatste generatie die wordt beschreven, is de generatie van mijn vader: generatie tien. En die slechts beperkt. Voor een volledige beschrijving is het nog te vroeg. Dat mogen latere generaties doen. De generaties elf, twaalf en dertien worden eigenlijk alleen maar vermeld. Voor de volledigheid.

Achterin het boek zijn alle bronnen opgetekend, ook de minder gebruikelijke. Voetnoten maken de gegevens en beweringen controleerbaar. Wie er niet in is geïnteresseerd, kan er gewoon overheen lezen. Soms worden er echter ook zaken in uitgelegd. Tot slot zijn er een aantal bijlagen.

Het boek is vormgegeven door mijn dochter Madelief Brandsma, die grafische vormgeving heeft gestudeerd aan de Hogeschool voor de Kunsten te Arnhem en die sinds 2006 haar eigen bureau heeft. Zonder haar creatieve inbreng zou dit boek nooit zo mooi hebben kunnen worden.

Doniawerstal:

de ontwikkeling van het landschap tot 1750

Wie via de A6 Friesland binnenrijdt, passeert Lemmer zonder het werkelijk te zien en belandt na enkele kilometers middenin in het Tjeukemeer. Althans zo lijkt het. In werkelijkheid snijdt de autoweg een flinke moot van de westkant van het grootste Friese meer af. Even voorbij het midden ligt aan de linkerkant ‘De Wiel’, een soort uitstulping van het meer, ontstaan als gevolg van het afgraven van het veen voor turfwinning. Dicht tegen ‘De Wiel’ ligt de weidegrond met de boerderij die in de geschiedenis van de familie Brandsma een belangrijke rol heeft gespeeld. In het dorpje Doniaga, een langgerekt dorp van kop - rompboerderijen zonder duidelijke kern. Een dorp dat al op oude kaarten voorkomt en dat deel uitmaakte van de grietenij¹ Doniawerstal. Doniawerstal bestaat niet meer, het is in 1994 opgeheven en tezamen met Haskerland² opgegaan in de nieuwe gemeente Skarsterlân³. Hoofdplaats van Skarsterlân is Joure, eveneens een belangrijke plaats in de familiegeschiedenis. De autoweg eindigt er en wie de keus maakt het buitengebied op te zoeken, komt terecht in een wereld van rust en ruimte. Grote open gebieden met grasland, watervlakten en eindeloze wolkenluchten met hier en daar wat boomsingels en een stukje bos. En niet te vergeten dorpen en dorpjes, buurtschappen en gehuchten. En tussen dit alles sporen van vroegere bewoning en van de ontwikkeling van het landschap.

Tot ongeveer 1000 na Christus was alleen het hoger-gelegen kustgebied van Friesland bewoond. Op de vruchtbare kleigronden waren al eeuwenlang dorpen gebouwd op terpen. In het Lage Midden en de Friese Wouden woonde nagenoeg niemand. Het was één groot veenmoeras dat slechts door enkele riviertjes werd doorsneden. De Tsjonger, de Boarn en niet te vergeten de Linde, die eveneens een plaatsje heeft in de familiegeschiedenis. Deze riviertjes gaan in oorsprong terug op stroomdalen in de zandondergrond van de laatste ijstijd. Ze werden gevoed door tal van kleine stroompjes die het overtollige regenwater van het veenmoeras afvoerden. Het veenmoeras zelf is ongeveer tienduizend jaar geleden ontstaan, toen er een einde kwam aan de laatste ijstijd. De bodem bestond uit zand en keileem. Door de wind ontstonden er duintjes en zandruggen. Toen de temperatuur steeg, ontwikkelde zich een zacht glooiend landschap met bossen. Dat was in eerste instantie een open begroeiing van dwergberken, dennen, jeneverbessen en allerhande kruiden. Uiteindelijk ontwikkelde zich een woud van iepen, linden en eiken. Als gevolg van de opwarming van de aarde smolt de enorme ijskap die over Noord - Europa lag. De zeespiegel steeg en de afwatering van het land ondervond problemen. Laaggelegen gedeelten kwamen onder water te staan, bomen stierven af en er ontwikkelde zich een moeras-

vegetatie. Er ontstond een dikke laag veen. Dat breidde zich niet alleen naar boven uit, maar ook zijwaarts. Geleidelijk raakte de zandondergrond van de ijstijd geheel met veen bedekt. Tegelijkertijd groeide de bevolking van de hogergelegen kustgebieden en ontstond er behoefte aan nieuw land om zich te vestigen en om meer voedsel te kunnen produceren. Aan de zeekant drongen bovendien tussen 500 en 800 stormvloeden de mondingen van de Boarn en de Lauwers binnen en deden de Middellzee en de Lauwerszee ontstaan. Ook de Waddenzee en de Zuiderzee breidden zich uit. De bevolking van de kustgebieden ging er dan ook toe over om vanuit de terpdorpen nabijgelegen grond te ontginnen. In eerste instantie het natte overgangsg gebied van klei naar veen. Dat deed men door ontwateringsloten te graven die recht naar achteren het veen in gingen. Zo ontstonden lange kavelstroken vanaf de klei het veenmoeras in. Deze kavelstroken zijn nu nog terug te vinden in het landschap. Een andere manier om het moeras te ontginnen, was via de veenstroom-

pjes. Met een boot ging men het moeras binnen. Er werden evenwijdige greppels en sloten gegraven om het moeras te ontwateren. Deze greppels en sloten stonden haaks op de veenstroompjes, maar zijn soms ook als een waaier van kavels in het landschap terug te vinden. Op een zandrug of een plaats waar wat klei aan de oppervlakte kwam, werden huizen gebouwd. Rond de huizen ging men gewassen verbouwen en nog weer later wat vee houden. En zo ontwikkelde het veenmoeras zich tot bewoond gebied met weidegrond. Weidegrond, want de arme bodem maakte het niet goed mogelijk akkerbouw te plegen. Van grote invloed op de ontwikkeling van het landschap zijn ook de stormvloeden geweest die met regelmaat het land overspoelden. De Sint Nicolaasvloed van 1196 bijvoorbeeld, die huishield in Groningen, Friesland en Noord - Holland. Maar ook in later eeuwen hebben overstromingen ten gevolge van stormvloeden enorme schade aangericht. Verlies aan land, mensenlevens, vee, maar ook een schamele opbrengst door het zoute water.

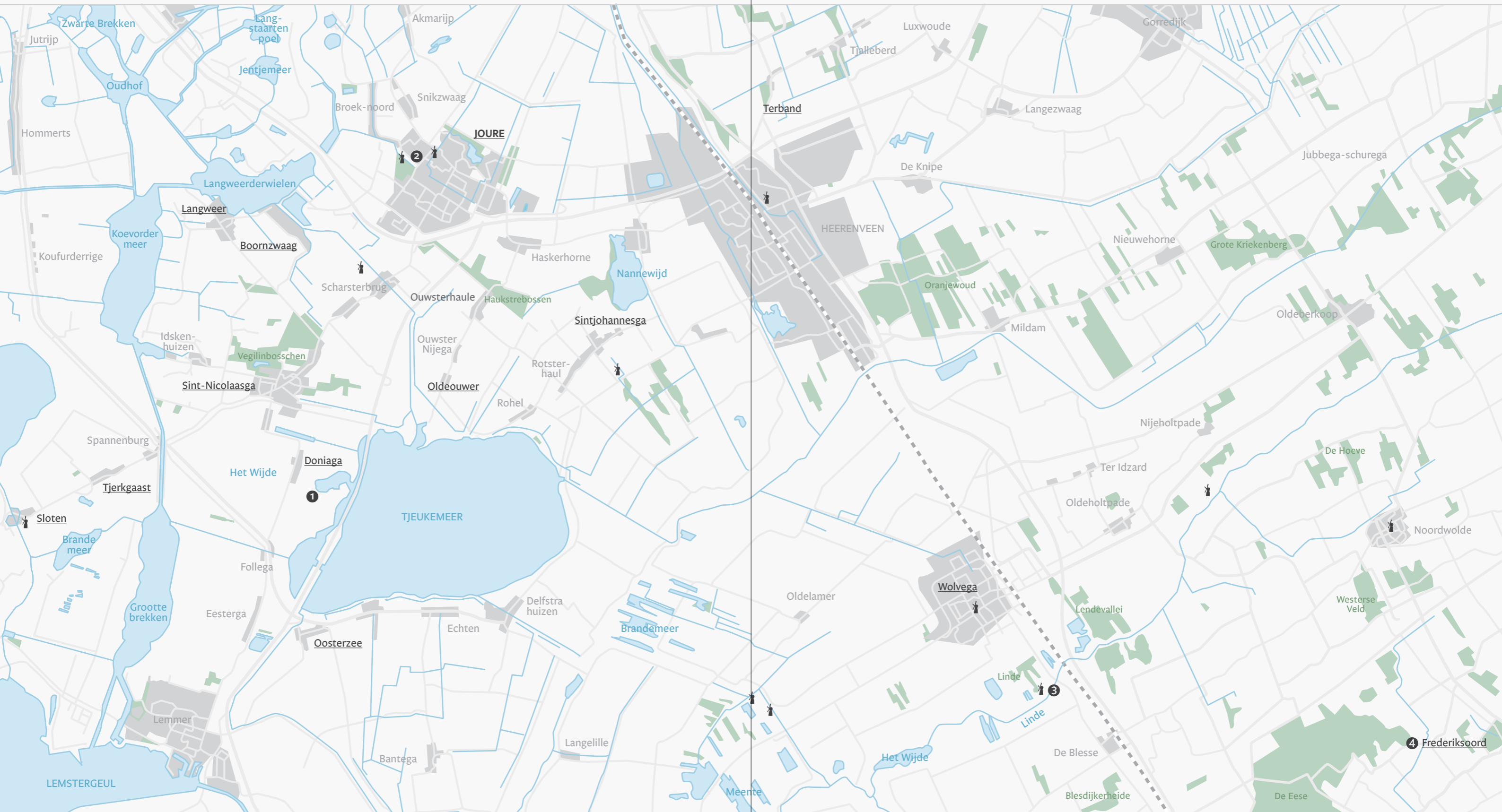
- ¹ Van het begin van de 16e eeuw tot aan de Franse revolutie van 1795 bestond de bestuurlijke en rechterlijke indeling van Friesland uit 30 ‘grietenijen’ en 11 steden. Grietenijen waren plattelandsgemeenten met 3 tot wel 30 dorpen. Ze werden bestuurd door een ‘grietman’, die vergaande bevoegdheden bezat. Dorpen hadden dus geen eigen bestuur. Steden wel, die werden bestuurd door de ‘magistraat’, een college van twee tot zes burgemeesters, die door de stadhouder waren benoemd. Bestuur en rechtspraak waren niet gescheiden. Desondanks mochten grietmannen niet in hun eentje als rechter optreden. Ze moesten met zogenaamde ‘bijzitters’ een rechtbank vormen. Ook de bijzitters hadden meestal geen juridische opleiding. Dat gold gelukkig wel voor de secretaris, waardoor de kwaliteit van de rechtspraak enigszins kon worden gewaarborgd.
- ² ‘Haske’ is Fries voor ‘haas’. Wie een wandeling in het open landschap rond Joure of in de buurt van het Tjeukemeer maakt, zal merken dat de naam goed is gekozen: er komen nog steeds veel hazen voor.
- ³ ‘Skar’ is de Friese benaming voor gemeenschappelijk land van boeren. Ze gebruikten het als hooiland of om er vee op te laten grazen.

LEGENDA

- meren
- steden/dorpen
- bos
- rivieren
- wegen
- spoorweg
- molen

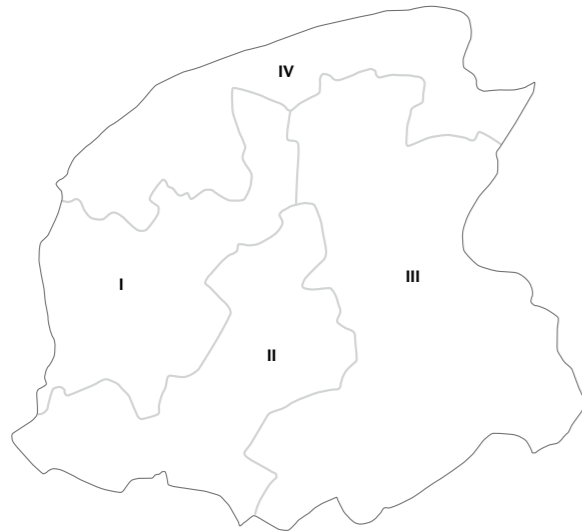
- 1 Boerderij van Schelte Abes
- 2 Geboortehuis Marie, Aaltje, Lykele en Rindert Brandsma
- 3 Molen van Karst Zwarteveen
- 4 Kolonie Frederiksoord

Kaart van de familiegeschiedenis

Doniaga en de veenweidestreek

I kleiweidestreek III de Wouden
II veenweidestreek IV kleibouwstreek

Een klassieke indeling van Friesland als landbouwprovincie is die in: kleiweidestreek, veenweidestreek, de wouden en de kleibouwstreek. Deze indeling is gebaseerd op de ondergrond en de gevolgen ervan voor het bodemgebruik. De rijkste gebieden zijn de kleibouw- en de kleiweidestreek, de armste die van de wouden en de veenweidestreek. Doniawerstal ligt in de veenweidestreek en zo ook Doniaga, het dorp waar onze voorouder Schelte Abes zich in 1765 vestigde. Ligt het nabijgelegen St. Nicolaasga op een hoge rug van zand, de bodem onder Doniaga bestaat bijna geheel uit veen.

Door zijn lage ligging kwam de veenweidestreek door de eeuwen heen geregeld onder water te staan. Dijk-doorbraken hadden tot gevolg dat een enorm gebied blank stond. Met uitzondering van Gaasterland en de zandrug rond St. Nicolaasga liep dan heel Zuid-Friesland onder. Op de kaart op baldzijde 16 is te zien

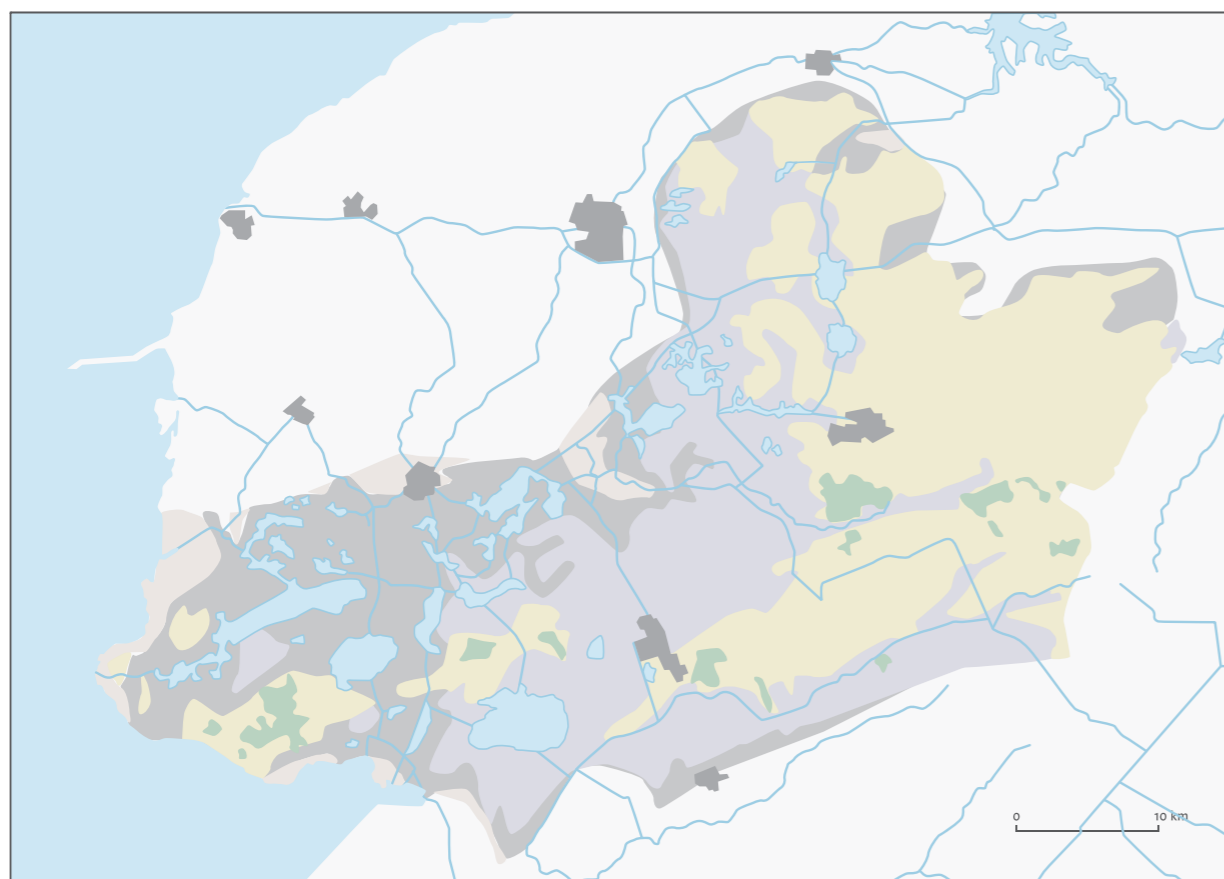
dat de dreiging van het water zelfs tot aan Leeuwarden reikte. Maar het ging er niet alleen om het water van de Zuiderzee buiten te houden, het lukte ook nauwelijks om overtollig water af te voeren. Waterbeheer zoals in Noord-Holland toegepast, stond in grote delen van Friesland nog in de kinderschoenen. Uit oude geschriften weten we dat in de buurt van Alkmaar reeds in 1408 de eerste windmolen in gebruik was. In Friesland zou het tot ver in de 16e eeuw duren voordat windmolens werden ingezet. De eerste watermolen in de buurt van Doniaga dateert uit 1655, rond 1700 werden alle boerderijen in Doniaga bemaald en het zou nog tot 1885 duren voordat de Dunegaster Polder gerealiseerd zou zijn.

Vooraf in natte zomers was de wateroverlast enorm. Huizen en boerderijen werden dan ook het liefst op verhogingen gebouwd. Door inklinking van de veenbodem en het stijgen van de zeespiegel lukte het steeds minder om het overtollige water op een natuurlijke manier te laten afvloeien. Gevolg was dat de landerijen van de boeren een groot deel van het jaar onder water stonden. Het duurde vaak tot in mei voordat de boeren iets met het land konden beginnen. Dat en de armzalige voedingstoestand van de bodem maakte de veenweidestreek ongeschikt voor het verbouwen van gewassen. Het was dan ook een streek van veeboeren.

Opmerkelijk aan de bebouwing van Doniaga is dat alle boerderijen ten oosten van de weg liggen. Ze zijn gebouwd op de gronden die het laatst in cultuur zijn gebracht. Aan de overkant van de weg ligt het land dat al veel eerder is ontgonnen. De venige bodem daarvan is dermate ingeklonken dat het land vroeger vaak langdurig onder water stond en zodoende van geringe agrarische waarde was. Bovendien was het daarmee ook als vestigingsplek voor een boerderij ongeschikt. Het werd voornamelijk als hooiland gebruikt en voor nabeweiding. Tegenwoordig wordt er dankzij

laaggelegen veengrond

zandgrond
  zeeklei
  laaggelegen veengrond
 bos
  heide

verbeterde methoden van waterbeheer en bemesting 's zomers maïs verbouwd, maar als je de boeren vraagt welk land het vruchtbaarst is, krijg je steevast als antwoord: het land tussen de weg en het meer.

Wat verder opvalt aan de bebouwing van Doniaga is het ontbreken van een echte dorpskern. Er heeft ooit een kerk gestaan. Deze was gewijd aan de heilige Andreas. Ergens tussen 1718 en 1724⁴ is de kerk in verval geraakt en zoals op veel plaatsen in de armere

gedeelten van Friesland ontbraken de middelen om de kerk te restaureren. Op vrijdag 10 oktober 1721 is de toren bij opbod verkocht aan Jacob Eelckes uit Leeuwarden. Hij kreeg een jaar de tijd om de toren af te breken. Eelckes mocht het fijne puin en kiezelstenen laten liggen, het werd door de inwoners van Doniaga gebruikt om de weg door het dorp te verharderen. Volgens een reconstructie van Postma heeft de kerk gestaan op de plaats waar nu de klokkenstoel staat en het oude kerkhof gesitueerd is. Ook de klokkenstoelen

⁴ R. Postma, Dunegea; De skiednis fan in doarp tusken de marren, blz. 40 e.v.

Klokkenstoel van Doniaga

zijn een regelrecht gevolg van het ontbreken van voldoende financiële middelen: wie geen geld had om een kerktoeren te bouwen, bouwde een houten stellage met een dakje waarin een klok werd opgehangen. Deze klokkenstoelen zijn op veel plaatsen in de veenweidestreek te vinden. De klokkenstoel van Doniaga biedt nog wel onderdak aan de klok die in de kerk-

toren heeft gehangen. Deze is gemaakt in 1460 door Aernt Butendiic. De klok heeft een diameter van 93 centimeter en weegt 585 kilogram. Het opschrift luidt: 'O Andrea dignos tuis meritis facite nos anno MCCC-CLX', wat betekent: 'O Andreas, maak ons waardig door Uwe verdiensten. Anno 1460.'

De boerderij van Schelte Abes

Niet ver van begraafplaats en klokkenstoel ligt de boerderij die in de familiegeschiedenis een belangrijke rol heeft gespeeld. Het is een boerderij van het zogenaamde kop-romptype, een variant van de kop-hals-rompboerderij zoals deze veel op het Friese platteland voorkomt. Dergelijke boerderijen bezitten een voorhuis met daarachter een hoge schuur, waarin plaats is voor het vee en de opslag van hooi. De boerderij aan de Wielewei 37 is sinds 1932 in bezit van

de familie Hoekstra. Toen Pieter Hoekstra boerderij en grond van de erven Oenema kocht, liet hij het voorhuis direct verbouwen. Het rieten dak van de schuur werd vervangen door een pannendak. Kleinzoon Pieter, die er nu samen met zijn broer Cor boert, is bezig het bedrijf af te bouwen. Ze hebben nog wat kleinvee en wat schapen, maar die laatste worden in verband met het blauwtongvirus ook van de hand gedaan.

De boerderij van Schelte Abes anno 2007

Over het ontstaan van de familienaam ‘Brandsma’

De familienaam ‘Brandsma’ duikt voor het eerst op in 1811. Nederland is door de legers van Napoleon Bonaparte veroverd en bij Frankrijk ingelijfd. In 1806 heeft Napoleon het ‘Koninkrijk Holland’ aan zijn broer Lodewijk geschonken. Er worden tal van hervormingen doorgevoerd: er komt een nationaal belastingstelsel dat een einde maakt aan de fiscale zelfstandigheid van de gewesten, de rechtspraak is voortaan een zaak van de centrale overheid en op 1 maart 1811 wordt de burgerlijke stand ingevoerd. In hetzelfde jaar verplicht Napoleon zijn onderdanen bij Keizerlijk Decreet⁵ een vaste familienaam aan te nemen. Voor veel onderdanen in het westen en zuiden van het koninkrijk betekende dat geen verandering, maar voor de overgrote meerderheid van de bevolking in het noorden en oosten was het in die tijd nog gebruikelijk om ‘patroniemen’ (vadersnamen) te voeren. Het gaat dan om (achter)namen die verwijzen naar de voornaam van iemands vader en die op deze manier de familierelatie kenbaar maken. In onze stamboom komt bijvoorbeeld *Schelte Abes* voor. Zijn voornaam is dus *Schelte* en *Abes* (= patroniem) maakt duidelijk dat hij de zoon van *Abe* is. *Abes* is een verbastering van ‘*Abeszoon*’. *Schelte* noemt zijn zoon *Hendrik*. Later zal *Hendrik* dan ook de patroniem *Hendrik Scheltes* voeren.

Bij de invoering van de familienaam zijn in Friesland vaak patroniemen, aangevuld met het achtervoegsel ‘-ma’, ‘-sma’ of ‘-stra’, gebruikt. Zo neemt Albert Brants uit Zwaagwesteinde in 1811 de naam ‘Brantsma’ aan. Hetzelfde geldt voor Nanne Brandts uit Anjum

en Wopke (Hil)brants uit Stiens. In de meeste gevallen liggen er echter andere redenen aan de naamkeuzen ten grondslag, redenen die vaak moeilijk te achterhalen zijn. In de loop van de tijd verandert de schrijfwijze van familienamen met regelmaat. Dat heeft alles te maken met veranderingen die (al dan niet bewust) door ambtenaren van de burgerlijke stand zijn aangebracht en met het feit dat veel mensen in de 19e eeuw nog niet goed konden lezen en schrijven. Ze waren dus ook niet in staat om eventuele fouten of verschrijvingen van ambtenaren te corrigeren.

Naast ‘Brandsma’ (26 keer) worden ook de namen ‘Brantsma’ (17 keer) en – in mindere mate – ‘Bransma’ (3 keer) in 1811 als familienaam⁶ aangenomen. Van de zesenvestig mannen die de familienaam ‘Brandsma’, ‘Brantsma’ of ‘Bransma’ aannamen, is voor ons **Hendrik Scheltes**⁷ uit Doniaga van belang. Hij is een directe voorvader en is in onze familiestamboom terug te vinden. Gehoor gevend aan de oproep van keizer Napoleon stapte boer Hendrik Scheltes uit Doniaga op 24 december 1811 de mairie⁸ van Langweer binnen en laat een verklaring opmaken waarin hij de familienaam ‘Brantsma’ aanneemt. Hij doet dat voor zichzelf en voor zijn kinderen **Schelte** (12 jaar), **Siebe** (10 jaar), **Jan** (9 jaar), **Froukje** (8 jaar), **Jelle** (6 jaar), **Sjerp** (3 jaar) en **Wiebren** (1 jaar). Hij ondertekent de akte eigenhandig met

⁵ Keizerlijk Decreet van 18 augustus 1811 inzake de verplichting tot het voeren van een familienaam.

De volledige tekst is afgedrukt in bijlage 1.

⁶ Zie bijlage 2

⁷ P. Nieuwland e.a., Repertorium van familienamen in 1811–1812 in Friesland aangenomen of bevestigd (deel 1 en 2) (Leeuwarden 1978)

⁸ ‘Mairie’ is ‘gemeentehuis’

De beweegreden van Hendrik Scheltes om de familie-naam 'Brantsma' aan te nemen, heeft niets te maken met het patroniem: hij zou dan immers hebben gekozen voor de naam 'Scheltesma'. Ook speelt zich eigen voornaam geen rol, zoals bij anderen die de naam 'Brantsma' of 'Brandsma' aannemen. De verklaring moeten we in een geheel andere richting zoeken, namelijk in die van de verbondenheid van een boer met zijn land. Onderbouwing daarvoor vinden we in het boek 'Dunegea; De skiednis fan in doarp tusken de marren' van R. Postma. Postma beschrijft daarin de geschiedenis van het dorp Doniaga aan het Tjeukemeer. Van elke boerderij wordt nauwkeurig het verhaal van zijn bewoners verteld. Zo ook van 'Dunegea 25/26'⁹. Op bladzijde 228 lezen we: 'In 1799 stierf Wybrigje Jans. Datzelfde jaar trouwde Hendrik Scheltes (1774 - 1844) met Lolckje Sybes uit Sint - Nicolaasga en het jaar daarna trouwde Gerben met Yke Jochums uit Doniaga. In 1805 boeren de beide broers nog tezamen, maar in 1811 was Hendrik alleen boer. In dat jaar nam hij de naam Brantsma aan voor zichzelf en zijn kinderen: Schelte (12 jaar), Sybe (10), Jan (9), Froukje (8), Jelle (6), Sjerp (3) en Wybren (1 jaar). De naam Brantsma hangt ongetwijfeld samen met de naam 'Brânlân', dat dichtbij de boerderij lag en met de 'Brânsingel', het stuk beplante polderdijk op dit land.'¹⁰

Op bladzijde 157 wordt het toponiem 'It Brânlân', ook wel 'Brandeland', verklaard: 'Land van de vroegere 'stimpleats'¹¹ 15, in twee stukken ter weerszijden van een dijk. Mogelijk houdt de naam verband met een kleine veenderij. (...) Eertijds heette de molen op het 'binnen - Brânlân' de 'Brânlânsmole'. De naam 'Brânlân' komt niet eerder dan in de 18e eeuw voor, maar is vandaag de dag nog altijd een gangbaar toponiem.' En op bladzijde 80 valt te lezen: 'De oorsprong van deze naam zou zeker te maken kunnen hebben met een turfgraverij; de ondergrond bestaat hier immers uit veen en bovendien heette het stuk land ernaast

eertijds 'De Leijen', wat ook op afgraving wijst.' De moeder van Hendrik Scheltes, Wybrigje Jans, huurde het stuk grond, dat aan haar land grensde, er in 1794 bij. Toen Hendrik in 1811 de naam 'Brantsma' aannam, was het 'Brânlân' dus onderdeel van de grond bij zijn boerderij.

De uitleg van Postma wordt ondersteund door een andere bron. In 1898 publiceert de frisiast Johan Winkler (1840 - 1916) een lijst met Friese topografische persoons- en familienamen¹². Ook op deze lijst wordt de naam 'Brandsma' in verband gebracht met 'It brânlân' nabij het Tjeukemeer. We kunnen dus met enige zekerheid aannemen dat de familienaam 'Brandsma' (als vervolg op 'Brantsma') is afgeleid van een stukje grond in Doniaga, dichtbij het Tjeukemeer.

En wat de gangbaarheid van het toponiem 'brânlân' betreft: toen ik in december 2006 een bezoek bracht aan de boerderij in Doniaga, raakte ik in gesprek met Cor Hoekstra en twee van zijn burenen. Toen de naam 'it brânlân' viel, konden ze me alledrie direct vertellen om welk stukje land het ging.

Hendrik Scheltes blijft zijn leven lang de naam 'Brantsma' voeren. We weten dat uit de akten die hij heeft ondertekend. Een enkele keer verandert de schrijfwijze in 'Brandsma' doordat bij de aangifte van een geboorte de ambtenaar eigenmachtig de naam verandert of zich vergist. Mogelijk hing het samen met de schrijfwijze van die tijd. Tot ver in de 19e eeuw kwamen fouten en verschrijvingen in aktes van de Burgerlijke Stand geregeld voor. Een fout kon gemakkelijk worden gemaakt, omdat de akten in eerste instantie bijna volledig met de hand werden geschreven. Bovendien konden veel mensen niet of nauwelijks lezen en schrijven, waardoor controle veelal uitbleef. Gelet op het handschrift gold dat waarschijnlijk niet voor Hendrik Scheltes. Zijn zoon Jan, de volgende generatie in onze stamboom, voert de naam 'Jan Hendriks Brandsma' en

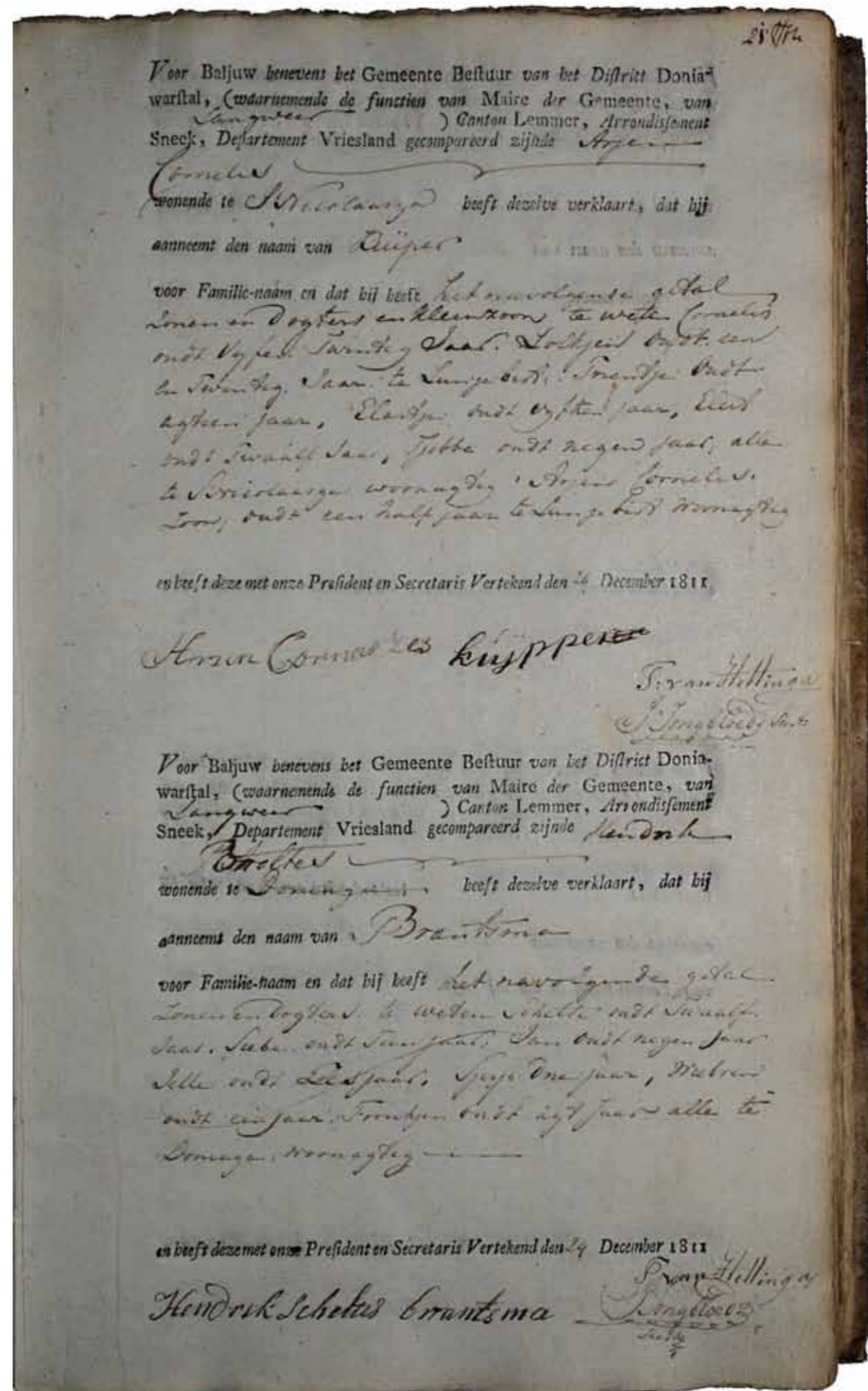
9 Dunegea 25/26 is anno 2007 terug te vinden als de boerderij op Wielewei 37 te Doniaga en wordt bewoond door de broers Pieter en Cor Hoekstra

10 Aangehaalde passages uit het boek zijn uit het Fries vertaald

11 Een 'stimpleats' ('stim' = stem en 'pleats' = boerderij met land) was een boerderij met stemrecht

12 Johan Winkler, Friesche Naamlijst (Onomasticon Frisicum) (Leeuwarden 1898)

20 Over het ontstaan van de familienaam 'Brandsma'

18e eeuwse handgetekende kaart van de landerijen nabij Doniaga. (kaartcollectie Tresoar)

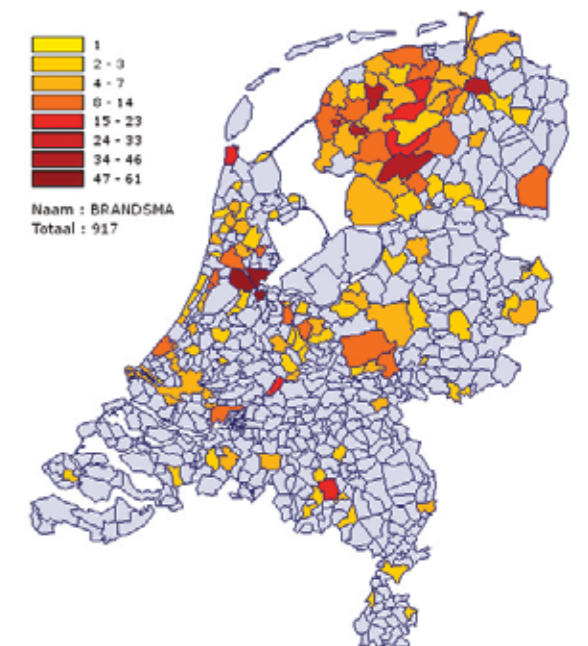
vanaf dat moment hebben alle volgende generaties de naam 'Brandsma' gevoerd. Overigens gold dat ook al voor Gerben, één van de broers van Hendrik Scheltes Brantsma. In diverse bronnen is hij terug te vinden met de achternaam 'Brandsma'. Broer Abe wordt in akten weliswaar aangeduid met de achternaam 'Brandsma', hij tekende echter met Abe Scheltes Brantsma.

'Brandsma'. Bij de volkstelling van 1947 zal het aantal Brandsma's zijn uitgegroeid tot 1380 naamdragers, verspreid over heel Nederland¹³.

In 2007 prijkt de familienaam 'Brandsma' op de 78ste plaats (2788 naamdragers) van de lijst van 300 meest voorkomende namen in Friesland¹⁴. Hieronder is de spreiding van de familienaam 'Brandsma' anno 2007 gevisualiseerd aan de hand van telefoonaansluitingen¹⁵.

Zesenvertig families staan aan het begin van de naam

Groningen	71
Friesland	614
Drenthe	50
Overijssel:	77
Gelderland	76
Utrecht	42
Amsterdam	113
Noord - Holland	120
(Noord - Holland totaal)	233
Den Haag	40
Rotterdam	15
Zuid - Holland	93
(Zuid - Holland totaal)	148
Zeeland	0
Noord - Brabant	47
Limburg	22
TOTAAL	1380

¹³ Zie www.meertens.knaw.nl van het Meertens Instituut, dat zich bezighoudt met onderzoek en documentatie van de Nederlandse cultuur.

¹⁴ Zie de website <http://www2.tresoar.nl/bs/top300php>

¹⁵ Zie de website <http://www.familienaam.nl>

De eerste generatie

Abe (ca. 1575 – onbekend)

De geschiedenis van de familie Brandsma uit Doniawerstal begint omstreeks 1575. Uit de mist van de late middeleeuwen doemt **Abe** op en hij verdwijnt weer even snel als hij gekomen is. Veel weten we niet over hem en wat we weten is indirect. Hij bestaat slechts bij de gratie van het vastgelegde huwelijk van zijn zoon **Siebout** in 1624. Abe woont in Langweer en zal ongetwijfeld boer zijn geweest. Dat was zo ongeveer iedereen. Het is de tijd dat de Noordelijke Nederlanden in opstand komen tegen het Habsburgse Rijk van Filips II. Spaanse troepen onder aanvoering van de hertog van Alva worden naar de Noordelijke Nederlanden gestuurd om er orde op zaken te stellen, nadat in 1566 het calvinisme een ‘Beeldenstorm’ heeft veroorzaakt. Op 10 augustus 1566 slaat de vlam in de pan als de hagepreek van Sebastiaan Matte de plaatselijke kapel te zuiveren van alles wat niet tot het ware (calvinistische) geloof behoort. De beeldenstorm slaat over op andere plaatsen en trekt een spoor van vernielingen door de Nederlanden. Heiligenbeelden, kandelaars, glasramen, alles wat in de ogen van de

calvinisten ‘bijgeloof’ vertegenwoordigt, wordt vernield. Toch is de beeldenstorm niet overal even intensief, met name boven de grote rivieren ontsnappen veel gebieden eraan. Zo ook het grootste gedeelte van het Friese platteland. Abe en zijn gezin zullen er niet veel van hebben gemerkt, behalve dan dat zij overgaan tot het calvinistische geloof. In eerste instantie is dat de Nederduits Gereformeerde Kerk, vanaf 1816 noemt de kerk zich Nederlands – Hervormde Kerk en onder deze naam is de kerk terug te vinden in oude bronnen.

Abe staat dus aan het begin, hij is de stamvader van de familie Brandsma uit Doniawerstal en hoewel we niet veel van hem weten, dragen we zijn genen met ons mee. En met ons nog heel wat mensen in het noorden van het land. Hun achternaam is maar af en toe Brandsma, omdat zijn nakomelingen in 1811 diverse achternamen hebben aangenomen.

De naam ‘Abe’ is een verkorting van de Germaanse naamstam ‘athala’, waarvan de oorspronkelijke betekenis ‘voornaam geslacht’ is. Wie wil er nu niet zo’n stamvader hebben?

De tweede generatie

Siebout Abes (ca. 1600 – onbekend)

De tweede generatie van de familie Brandsma begint omstreeks 1600 met de zoon van **Abe**: **Siebout**. Siebout Abes is de eerste voorouder die we in geschreven bronnen tegenkomen en het kostte heel wat onderzoek in archieven eer met zekerheid was vast te stellen dat wij van hem afstammen. We komen hem voor het eerst tegen in het Trouwregister¹⁶ van het Gerecht Doniawerstal uit 1624. Daarin staat te lezen dat op 15 december 1624 het huwelijk wordt bevestigd van **Siebout Aebeszn** en **letje Jelles**. Siebout trouwt dus met letje, de dochter van ene Jelle. Ze wonen in Langweer, de hoofdplaats van de grietenij Doniawerstal. Dat blijkt uit het stemkohier van 1640¹⁷, waarin Siebout Abes wordt genoemd als ‘meier’¹⁸ op ‘stimpleats’ no. 6 te Langweer. De eigenaar van het land is Jonkheer Poppo van Burmania, ‘hopman’¹⁹ des Frieschen Regiments’. Het blijkt ook uit vermeldingen van de doop van de kinderen van Siebout in het Doop-, trouw-, begraaf-, overlijdens- en lidmatenboek (afgekort DTB) van de hervormde gemeente van Langweer, Teroele, Indijken en Boornzwaag. Dergelijke boeken werden bijgehouden door predikanten en pastoors, soms door schoolmeesters en kosteren. Ze vormen een belangrijke bron voor genealogisch onderzoek, omdat pas vanaf 1811 de Burgerlijke Stand werd ingevoerd en we eerst vanaf die tijd kunnen beschikken over aktes bij geboorte, huwelijk en overlijden. In 1772 besluiten overigens de Staten van Friesland dat er vanaf 1 mei van dat jaar doop-, huwelijks- en lidmatenregistratie moest worden bijgehouden. Dat moest in tweevoud

gebeuren, het ene exemplaar door de predikant (dit werd beschouwd als het origineel), het andere door de koster (het zogenaamde contraboek). De registers werden jaarlijks door naburige collega – predikanten gecontroleerd. Hoeveel kinderen Siebout en letje krijgen is niet precies duidelijk. De doopboeken werden namelijk niet altijd even zorgvuldig bijgehouden. Soms ontbraken zelfs meerdere jaren. DTB 213 van de hervormde gemeente van Langweer vermeldt het volgende rijtje kinderen van ene Sybolt (= Siebout):

Sybolt..... (er wordt geen patroniem vermeld)

• Geert (dochter)	Langweer	14.11.1630
• Jelle	Langweer	22.08.1630
• Aabe	Langweer	05.12.1630
• Aabe	Langweer	26.04.1635
• Tziallingh	Boornzwaag	23.07.1637
• Rienck	Langweer	17.02.1639
• Anck	Langweer	25.12.1641
• Meyke	Langweer	09.06.1644

Siebout Abes wordt in de volgende gevallen expliciet vermeld:

Syboldt Aebes

• Meyke	Langweer	03.01.1647
• Tyallingh	Langweer	15.07.1649

Nader onderzoek leverde op dat er in en om Langweer meerdere Sybolts leefden ten tijde van Siebout Abes. Zo trouwt op 6 februari 1629 Sijbolt Hijlckeszn. uit Langweer met Gats Geert Tiettesdr. uit Scharren²⁰.

¹⁶ DTB 207

¹⁷ In de stemkohieren werden de eigenaren van stemgerechtigde goederen (meestal boerderijen of ‘stimpleatsen’) geregistreerd.

¹⁸ Een ‘meier’ of ‘meyer’ is een boer.

¹⁹ De rang van hopman is te vergelijken met die van kapitein

²⁰ DTB 223A

De Geert die op 14 november 1630 wordt gedoopt, zal ongetwijfeld een kind van dit echtpaar zijn geweest. Verder was er een Sijbolt Martenzn. uit Tjerkgaast die op 6 mei 1613 trouwt met Iets Aalldr.²¹ En in de stemkohieren van 1640 vinden we ene Sybolt Itkes als boer in Goingarip. Het verklaart niet veel over het lijstje van hierboven. We weten dat we de naam van Geert kunnen doorstrepen en waarschijnlijk ook die van Tjalling uit 1637, omdat hij in Boornzwaag wordt gedoopt. Blijven nog over: Jelle en Aabe uit 1630, Aabe uit 1635, Rienck uit 1639, Anck uit 1641 en Meyke uit 1644. Uiteindelijk blijkt Jelle de verbindende schakel te zijn. Het bewijs daarvoor wordt geleverd in de zogenaamde weesboeken. Dat waren boeken waarin de lokale rechtbanken (nedergerichten) autorisaties van voogden opschreven. In een akte van 23 januari 1704²² wordt vermeld dat Tjalling Siebouts (de zoon van Siebout Abes, die op 15 juli 1649 wordt gedoopt) is overleden en ook zijn vrouw Bieuwke Oeges. Voor de jongste van de kinderen, Abe van 16 jaar, wordt Boucke Jelles uit Langweer als curator (= voogd) aangewezen. Er wordt bij aangetekend dat Boucke Jelles 'schuitvoerder'²³ is en een 'aangehuwde neef van vaderszijde'. Dat laatste nu is interessant. Boucke Jelles is namelijk de man van Eelk Jelles, de zus van Abe Jelles, de dochter van Jelle Siebouts. We komen hen nog tegen in de derde generatie.

Jelle Siebouts is dus de verbindende schakel. Hij wordt op zondag 22 augustus 1630 in Langweer gedoopt²⁴. Na de Reformatie was het in protestantse kringen gebruikelijk dat een kind de eerste zondag na de geboorte werd gedoopt. Jelle zal dus ergens tussen 15 en 22 augustus 1630 zijn geboren. Jelle is de volgende

schakel in de stamboom, hij wordt hierna behandeld. Ietje is mogelijk bij de bevalling van Jelle gestorven, want in het lidmatenboek van de hervormde gemeente van Langweer lezen we dat Siebout Abes in 1632 alleen lidmaat is en op 20 juni 1633 doet **Rintske Jelles** geloofsbelijdenis. Zij staat genoteerd als Rintske Sybolts, de vrouw van Siebout Abes²⁵. We vinden haar ook in andere stukken terug. Zo is er een schuldbekentenis van 11 augustus 1650, waarin Siebout Abes en zijn vrouw Rintske 'hondert golt guldens' geleend blijken te hebben van Ietje Aalles en haar man. Ze beloven die op 1 mei 1651 terug te betalen, inclusief 5 gulden rente. Interessant is de vermelding dat de pastor van Langweer borg voor ze staat. Er is nog een schuldbekentenis: van 13 februari 1649. De tekst afgedrukt op blz. 28 en luidt als volgt:

Sijbolt Abeszn. ende Rinscke Jellesdr., echtelieden woonende op Langweer, bekennen mits deesen (...) schuldieg te wesen aen Douwe Ottes ende Jetse Wijbes, als diaconen der Gereformeerde Gemeinte Jesu Christi in Langweer cum annexis²⁶ de somma van vijftich caroli gulden (...) twintich (...) het stuck hercoomende van ontfangene penningen, bij mij Sijbolt Abes als diacon gecollecteert, ende in mijn laetste rekeninge gedaen op den 5e martij anni (...), met consent ende (...) van den kerkenraet behouden, op mijn gedane versouck ende begeerte.

Siebout en Rintske beloven het geld terug te zullen betalen op 1 mei 1649. De rente bedraagt 50 stuivers. Mogelijk hebben Siebout en Rintske het geld nodig gehad, omdat de jaren 1648 (nat jaar), 1649 (droogte) en 1650 (natte zomer)²⁷ opeenvolgende jaren van grote problemen voor de boeren waren.

Nederlands - Hervormde kerk van Langweer

21 DTB 223A

22 Autorisatieboeken Doniawerstal (1632 - 1810), aktenr. 286 d.d 23 januari 1704

23 Een 'schuitvoerder' is een schipper op een vrachtschip

24 DTB 213

25 DTB 223A

26 'Cum annexis' = met bijbehoren

27 Faber, blz. 464 (tabel IV.8)

Geld in de 17e en 18e eeuw

Het geldstelsel dat we nu in Nederland kennen (euro's > €) is nog betrekkelijk jong. Het is op 1 januari 2002 ingevoerd ter vervanging van het stelsel dat was gebaseerd op guldens > (fl) en dat dateerde uit het einde van de Franse tijd. Toen de gulden werd ingevoerd, bleven oudere muntsoorten (als de Friese gouden rijder) tot het midden van de 19e eeuw in omloop.

Ten tijde van de Republiek had elk gewest zijn eigen munt. Dat betekende niet dat elke provincie ook zijn eigen muntstelsel had. Integendeel, de munten leken alle sterk op elkaar en waren in de gehele republiek te gebruiken. Omdat de waarde van een munt destijds werd bepaald door het gehalte aan zilver of goud, waren er ook nogal wat buitenlandse munten in omloop. Met behulp van tarievenboekjes was het mogelijk om van Duitse, Franse, Spaanse of andere muntstukken de juiste waarde te berekenen.

Het geldstelsel uit de 17e en 18e eeuw leek sterk op het stelsel dat tot voor kort in Engeland in gebruik

was. Men rekende in guldens, stuivers en penningen. Een stuiver had de waarde van 16 penningen en de gulden was 20 stuivers waard. De gulden was genoemd naar Karel V (1500 - 1558) > caroligulden (symbool: £). In de 18e eeuw gebruikte men bijna uitsluitend nog deze caroligulden. De goudgulden of florijn (= 28 stuivers) en de philipsgulden (= 25 stuivers) waren in onbruik geraakt. De daalder (= 30 stuivers) werd nog wel als rekeneenheid gehanteerd. Bekende veelvouden van de stuiver waren het dubbeltje (= twee stuivers) en de schelling (= zes stuivers).

Het noteren van geldbedragen ging in drie groepen van cijfers, gescheiden door streepjes. In plaats van de nul werd ook vaak de dubbele punt (> :) gebruikt. Zo betekent > £ 34 - 16 - 12 dan ook 34 caroliguldens, 16 stuivers en 12 penningen.
> £ 62 - : - 5 betekent 62 caroliguldens, nul stuivers en 5 penningen.

Donngiftwert 28 - 19 Augusti 1650

Sijdeet dat op onder Koninghelicke d'elckste regerende
verordonde op Langrove, verordonde mit 6 d'elck d'elckste
elckste regerende te verlon, als de voren omme in 5 d'elckste
20 d'elckste (als de voren der d'elckste verordonde de d'elckste
Hesij Christi is Langrove cum annexis de fomma van
vijftien caroligulden van twintien tot fort stude, for-
veronnde van int langrove prouincij, bij mij Gijbult
dat al d'elckste ge-collektet, ende is mij lantre wbe-
niger godaude op 28 - 5 maartij anni preteriti, met van-
font in d'elckste vande d'elckste lantre lantre lantre lantre
godanre d'elckste lantre lantre; Newvan d'elckste vande
d'elckste vande d'elckste prouincij van de prouincie
vande, te verlonde in d'elckste vande lantre, ende is ijde
vande int d'elckste van de voren d'elckste d'elckste
d'elckste d'elckste ofte fann Gijcollektet ende de vande
actienre d'elckste, goudpoken vijftien gulden, met vijftien
strijde van int d'elckste vande die vande d'elckste d'elckste
ofte te langrove op de d'elckste mij - anno - 1649 Otter d'elckste
Zaar tel

Rintske Jelles wordt de moeder van de andere kinderen die worden geboren. Op zondag 3 januari 1647 wordt **Meike**²⁸ in de hervormde kerk van Langweer gedoopt. Over Meike is verder niets bekend.

En op zondag 15 juli 1649 wordt **Tjalling**²⁹ in Langweer gedoopt. We komen hem weer tegen in het lidmatenboek van de hervormde gemeente van Langweer, waar hij op 22 augustus 1669 belijdenis doet³⁰. Op 30 januari 1674 treedt hij in het huwelijk met **Bieuwke Oeges** uit Tjerkgaast. Daar blijkt Tjalling Siebouts inmiddels ook te wonen. Het trouwregister vermeldt bovendien dat hij schoolmeester is en advocaat - procureur voor Doniawerstaal³¹. Tjalling en Bieuwke krijgen drie zoons: **Siebout** (1674), **Oege** (1678) en **Abe** (30 september 1688)³². In 1694 blijken Tjalling en Bieuwke overleden en worden er twee voogden toegewezen die hun belangen zullen behartigen³³. In 1704 krijgt Abe Boucke Jelles als curator toegewezen³⁴. Interessant is de vermelding dat Boucke Jelles een aangehuwde neef is van vaderszijde. Ik heb hiervoor al aangegeven dat hiermee het bewijs is geleverd dat Tjalling Siebouts en Jelle Siebouts broers waren. In de weesboeken van 1704³⁵ lezen we er meer over:

*Rekening, bewijs en reliqua*³⁶ van *Tiallingh Hanses, huisman*³⁷ te St. Nicolaasga en *Jetse Eyses, huisman* te Tjerkgaast, als curatoren over de nagelaten weeskinderen van wijlen *Beeuw Oeges bij wijlen Tiallingh Sybolts, in leven op Tjerkgaast, van de administratie sedert hun autorisatie op 18 april 1694, opgenomen door Sibolt en Oege Tjallinghs, twee oudste*

*wezen, nu meerderjarig en door Boucke Jelles, schuitvoerder op Langweer, curator ad hunc actum*³⁸ over *Abe Tiallinghs, de jongste wees.*

Opm.:

1. de wezen zijn erfgenaam van hun neef *Elert Jenties*;
2. er is een huis te *Idskenhuizen* verkocht;
3. *Tiallingh Sybolts* was meijer op *Hycke Marsema's* plaats op *Tjerkgaast*;
4. *Nanne Oeges* beurt kostenpenningen en *Eeuwe Oeges* had geld van wijlen *echtelieden geleend*.

In de marge staat aangetekend: *1 juni 1714: Abe Tjallinghs, meerderjarig, ontslaat zijn curatoren.*

Het gaat hier dus om de eindafrekening van het voogdijschap. Als er twee curatoren waren, voerde één gewoonlijk de administratie en hield de ander vooral toezicht. De eerste kreeg het bewind over alle bezittingen van zijn pupil. Periodiek werd over het bewind verantwoording afgelegd aan het gerecht. De curator mocht onroerende goederen niet verkopen, tenzij hij daar speciale toestemming van het gerecht voor had. Die toestemming werd eigenlijk alleen maar verleend als het niet anders kon. Voogden hadden geen recht op salaris. Wel kende het gerecht meestal een vergoeding toe voor gemaakte kosten. Soms waren voogden dagen van huis om de zaken van hun pupillen te regelen. Ze konden dan wel hun reis- en verblijfkosten declareren. Van de curatoren werd verwacht dat

zij een zeker rendement op de bezittingen van de wezen realiseerden. Ze moesten dus zorgen voor een veilige belegging en een goed beheer. Tegenover de inkomsten stonden de uitgaven: huisvesting, voeding, kleding en opleiding van de kinderen. De voogdij eindigde bij volwassenheid van de wees. Er werd dan een eindafrekening opgemaakt. Deze werd doorgaans door de pupil geaccepteerd, waarna de bezittingen werden overgedragen.

Vermeldenswaard zijn ook nog twee aantekeningen uit het DTB 213 van Langweer, Teroele, Indijken en Boornzwaag van 1645 en 1647. Siebout Abes wordt daar genoemd als 'doopheffer' van **Eilert** (1645) en

Andries (1647). Over de precieze rol van de doopheffer zijn nog veel discussies gaande, maar het was in ieder geval iemand die een kind ten doop hield. Waarschijnlijk had het ermee te maken, dat iemand die zelf niet was gedoopt, zijn of haar kind niet ten doop mocht houden. Siebout wordt vermeld als 'moeders vader'. Siebout had dus behalve Meike nog een dochter. Het blijkt **letje** te zijn. letje trouwt op 15 februari 1644 met **Jentje Eilerts**³⁹ uit Idskenhuizen. Verdere onderbouwing hiervoor wordt gevonden in het citaat uit de weesboeken op bladzijde 30. letje is ergens tussen 1624 en 1630 geboren en gelet op haar trouwdatum mogelijk het eerste kind uit het huwelijk van Siebout Abes met letje Jelles.

28 DTB 213

29 DTB 213

30 DTB 215

31 DTB 221

32 DTB 220

33 Autorisatieboeken Doniawerstaal (1656 - 1729): akte nr. 240 d.d. 18 en 26 april 1694. Curatoren (voogden) zijn: Tialling Hanses uit St. Nicolaasga en Jetse Eyses uit Tjerkgaast. Er staat een opmerking bij: de kinderen worden gesterkt door Nanne Oeges (oom moederszijde)

34 Autorisatieboeken Doniawerstaal (1632 - 1810): akte nr. 286 d.d. 23 januari 1704

35 Weesboeken Doniawerstaal (1618 - 1810), folio 1 d.d. 23 januari 1704

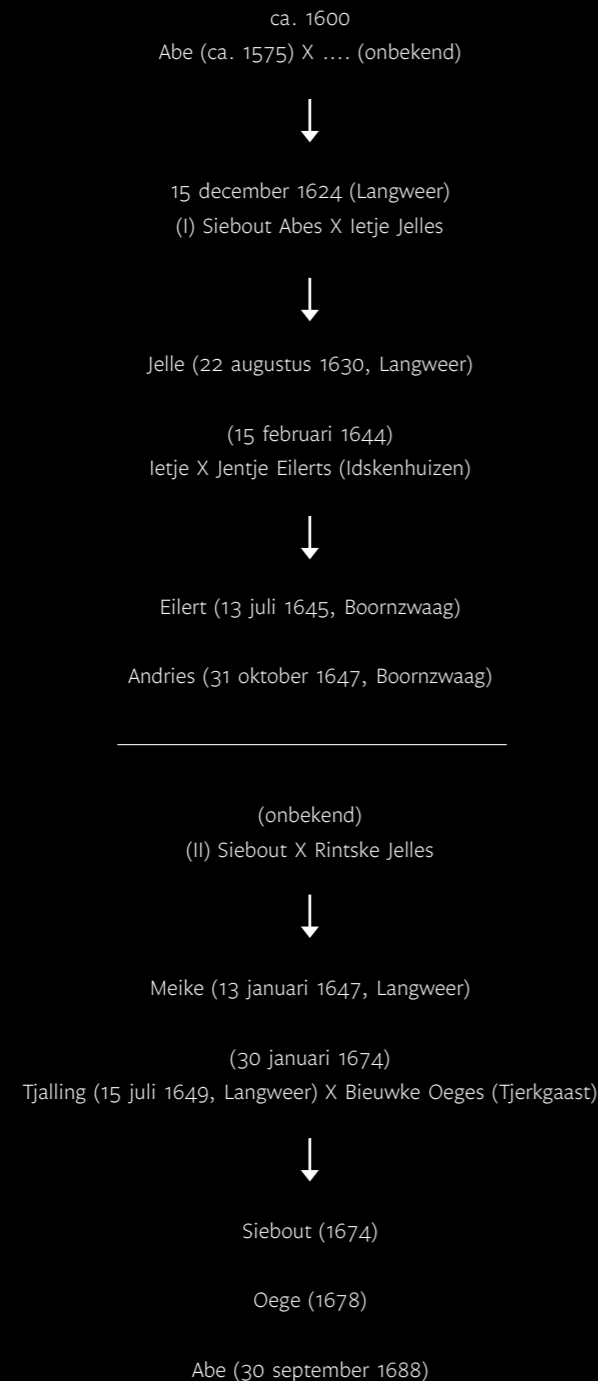
36 'Reliqua' = onderliggende stukken

37 'Huisman' = boer

38 'Ad hunc actum' = waarvan akte

39 DTB 214

Familiestamboom eerste en tweede generatie

De derde generatie

Jelle Siebouts (1630 – 1698/onbekend)

Jelle Siebouts leeft in de tijd van de eenwording van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Het is de tijd die in de geschiedenisboeken bekend staat als de Gouden Eeuw. Het was inderdaad een tijd van grote bloei: economisch, cultureel en maatschappelijk. In het westen van Nederland vinden veel inpolderingen plaats. Ingenieur en molenmaker Jan Adriaenzoon Leeghwater vestigt zijn naam als drooglegger van grote stukken Nederland. De Verenigde Oostindische Compagnie rust talloze zeilschepen uit die de handel met het Verre Oosten tot een succes maken en de kooplui in Holland en Zeeland tot grote rijkdom brengen. Rembrandt schildert zijn Nachtwacht en Vermeer zijn Melkmeisje. Vondel schrijft zijn Gijsbrecht van Aemstel en Antonie van Leeuwenhoek groeit uit tot een wetenschapper van formaat. Ook in de Friese veenweidegebieden gaat het niet slecht: de prijzen voor boter zijn gunstig en de belastingen relatief laag. Jelle is ongetwijfeld boer geweest, maar we kunnen hem in de bestaande bronnen niet terugvinden. Dat heeft alles te maken met het feit dat deze bronnen niet jaarlijks werden opgesteld. De stemkohieren bijvoorbeeld zijn van de jaren 1640 en 1698. In het eerste geval was Jelle te jong (10 jaar) en in het tweede geval reeds overleden om erin voor te komen. Gelukkig is er wel andere informatie beschikbaar.

Jelle Siebouts is drie keer getrouwd geweest. Op 12 februari 1660 trouwt hij op dertigjarige leeftijd met **Geeske Alberts**⁴⁰ uit Joure. Zelf woont hij nog steeds in Langweer. Jelle en Geeske zijn lidmaat van de hervormde gemeente van Langweer. Op 14 april

1661 doen ze er belijdenis van het geloof.⁴¹ DTB 213 vermeldt dat Jelle Siebouts op 1 februari 1663 zijn zoon **Albert** laat dopen in Boornzwaag. Het doopboek vermeldt de naam van de moeder niet, er staat alleen 'kind van Jelle Sybolts (= Siebouts) en niet genoemde moeder'. Dat was in die tijd gebruikelijk. Pas vanaf 1772 werd in de hervormde doopboeken ook de naam van de moeder vermeld. De dopeling is vernoemd naar de vader van Geeske. Dat is enigszins opvallend, omdat gebruikelijk was dat de oudste zoon werd vernoemd naar de vader van de vader. In dat geval had hij Siebout geheten. In vroeger tijden verzonnen ouders geen leuke naam voor hun kind, maar hielden zij zich over het algemeen aan oude gebruiken. De oudste zoon werd vernoemd naar de vader van de vader, de oudste dochter naar de moeder van de moeder. Daarna kwamen de andere grootouders aan de beurt en vervolgens meestal de broers en zussen van de ouders. Men begon bij de oudste en vernoemde afwisselend aan vaders- en moederszijde. Deze traditie heeft tot ver in de twintigste eeuw stand gehouden. Tot in de elfde generatie van de familie Brandsma aan toe. Een uitzondering op de regel vormde het bij voorrang vernoemen van reeds overleden personen. In het geval van Jelle en Geeske kan het betekenen dat de vader van Geeske inmiddels was overleden. Ook Geeske heeft trouwens niet lang geleefd. De kans is groot dat ze bij de geboorte van Albert is overleden of kort daarna ziek is geworden. In ieder geval hertrouwt Jelle nog geen jaar later.

In DTB 214 lezen we over de derde proclamatie op 17 januari 1664 van het huwelijk van Jelle Siebouts en **Antje Eeuwes**. Veel geluk hebben ze niet gekend,

⁴⁰ DTB 214

⁴¹ DTB 215

want Antje overlijdt al voordat het huwelijk heeft plaatsgevonden⁴².

Het derde huwelijk van Jelle Siebouts vond plaats op 21 januari 1666⁴³. Hij trouwt dan met **Aafke Scheltes** uit Langweer. Aafke doet daar op 15 april 1666 belijdenis in de hervormde kerk⁴⁴. Op 17 juli 1681 gaan Jelle en Aafke met attestatie over naar de hervormde kerk van Boornzwaag⁴⁵. Aafke staat daar op een lijst van 25 augustus 1714 nog als lidmaat genoteerd, ze is dan weduwe⁴⁶. Uit een verslag van de Nedergerechten Doniawerstal van 7 maart 1731 blijkt dat Jelle en Aafke in ieder geval een zoon hebben gekregen: **Abe**. Hij wordt op 15 februari 1685 gedoopt als kind van Jelle Siebouts ‘en niet genoemde moeder’⁴⁷. Deze Abe Jelles zal de stamboom voortzetten.

Uit stukken van het Nedergerecht Doniawerstal van 1727 blijkt echter dat Aafke en Jelle nog een dochter hadden. Haar naam is **Eelk** en zij is getrouwd met **Bouke Jelles**, die ‘schuitvoerder op Langweer’ is. Bouke en Eelk hebben op 2 februari 1690 belijdenis gedaan in de kerk van Langweer.⁴⁸ Abe was toen vijf jaar. We kunnen hieruit afleiden dat Eelk zo’n tien tot vijftien jaar ouder was dan Abe en vermoedelijk ergens tussen 1670 en 1675 is geboren. Wat uit de documenten ook blijkt is dat Aafke hertrouwt⁴⁹ met Jelle Boukes en zich in Broek heeft gevestigd. Normaal

gesproken kwam het Nedergerecht bij weeszaken in actie als er sprake was van minderjarige weeskinderen, dat wil zeggen jonger dan vijftientig jaar en ongetrouwd. En dan nog alleen in geval van overlijden van beide ouders of hertrouwen van de overgebleven ouder. Er werden dan voogden benoemd, de boedel werd beschreven en getaxeerd. Vervolgens bepaalde het gerecht wat ieder toekwam. Vaak zat er geruime tijd tussen de beschrijving van de boedel en de verdeling ervan. Die tijd werd dan gebruikt om schulden te vereffenen en soms werden zaken ‘bij boelgoed’⁵⁰ verkocht. Op 23 april 1727 verschijnen voor grietman Johan van Vegelin Claerbergen aan de ene kant Eelk Jelles en haar man Bouke en aan de andere kant Aafke Scheltes met haar zoon Abe. In de scheidingsacte⁵¹ valt te lezen dat Eelk met haar moeder en broer flink heeft geruzied over de nalatenschap van haar vader Jelle Siebouts. Alle partijen hebben echter besloten het geschil bij te leggen en vragen het Nedergerecht om een oplossing. De grietman, bijgestaan door zijn bijzitters, besluit dat de boedel door drie onpartijdige mannen zal worden beschreven en getaxeerd en ‘bij boelgoed’ zal worden verkocht. Van de opbrengst krijgt Abe Jelles ‘voor hem en zijn kinders eens vooral (...) een hondert en veertigh car.gls (= caroli guldens) in geld en bovendien een koe die hij seide hem toe

---

42 Tot ver in de zeventiende eeuw werd er lang niet altijd kerkelijk getrouwd. Men achtte het voldoende dat twee partners elkaar – met goedvinden van de familie – trouw beloofden. In de formele leer van de kerk was zo’n huwelijk clandestien, maar niet ongeldig. Het Concilie van Trente (1545 – 1563) schreef voor dat mensen die wilden trouwen, hun voornemen in het openbaar moesten laten afkondigen (proclameren). Daarna kon het door een geestelijke worden ingezegend. Kort na de Reformatie maakten de Staten soortgelijke regels bekend (1586). De proclamaties bleven bestaan, maar de wettige bevestiging vond plaats door een predikant of door het plaatselijke gerecht. Ongehuwd samenleven was uit den boze: het werd bedreigd met hoge geldboetes. Veel hielp het echter niet. Er waren heel wat mensen die ongehuwd samenleefden.

43 DTB 214

44 DTB 215

45 DTB 215

46 DTB 215

47 DTB 213

48 DTB 215

49 1e proclamatie van 27 februari 1698 (DTB 214)

50 ‘bij boelgoed’ = per openbare veiling

51 Weesboeken Doniawerstal (1618 – 1810), fol. 587 (scheidingsacte d.d. 23 april 1727)

te bekoomen.’ De liquidatie vindt plaats op 26 april 1727 na gehouden boelgoed. Interessant is de lijst van huisraad⁵²:

Een tinnen kom

Twee stoven

Een doos met kindergoed

Een linnen pui⁵³ d:p:twee

Een bijbel en testament met koperbeslag (...)

Een testamentie met koperen haken (...)

Drie meelvaties

Een houten arm – emmer

Een voet – banck d:p:los

Drie plancken

Een schotelbanck⁵⁴ met wat steenwerk en

Twee koperen potten

Seven tinnen lepels

Een tinnen half mingelen⁵⁵

(...) piepkan⁵⁶ en

Acht houten tafelborden

Een juck

Een ijseren potseel⁵⁷

Een nay-korff

Een tijen wege

Kinder en nogh ander stove

Een bedde

Twee oorkussens met slopen

Twee lakens

Twee oud gevoerde dekens

---

52 Weesboeken Doniawerstal (1618 –1810), Tauxatie en aestimatie (nr. 71)

53 Een ‘pui^{de}’ of ‘pu^{de}’ is een zak

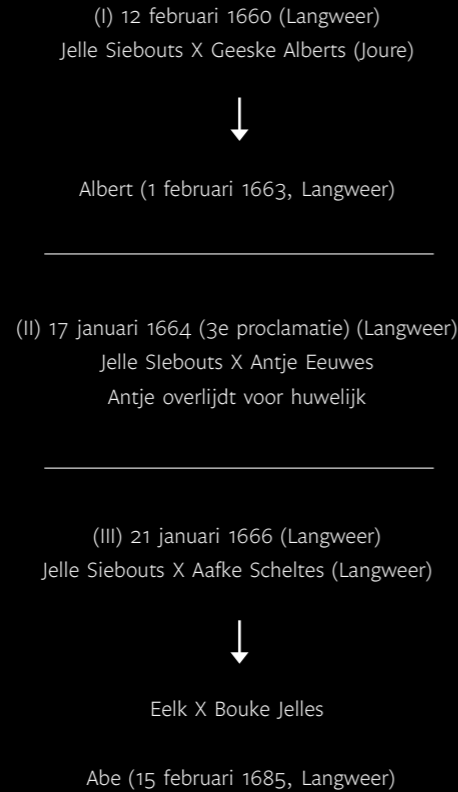
54 Een ‘schotelbanck’ bestond uit één of meer planken waarop je borden kon zetten

55 Een ‘mingel’ is een kan waarin één en eenachtste liter wijn of bier kan. De inhoud van de ‘piepkan’ was dus iets meer dan een halve liter

56 Een ‘piepkan’ of ‘pijpkkan’ is een zilveren of tinnen zuigkannetje met deksel en meestal een opzij geplaatst oor. De ‘piepkan’ was bedoeld voor kleuters en kan gezien worden als de voorloper van de zuigfles

57 Een ‘potseel’ is een hangijzer. Het kon in de schoorsteen worden gehangen, waarna er een pot op gezet kon worden, die dan boven het vuur hing

Familiestamboom derde generatie

De vierde generatie

Abe Jelles (1685 – 1744/onbekend)

Abe Jelles trouwt als hij drieëntwintig is met Joukje Romkes uit Langweer. In het trouwregister van de hervormde gemeente van Langweer, Teroele, Dijken en Boornzwaag (DTB 214) lezen we de volgende vermelding:

*Den 26^{en} Maij given aan Gans Houwelijck proclamatie
om op den 28^{en} Lijnds pinxften morgen te overgeftich
te werden.
Abe Jelles. en
Jouick Romkes bruid van Langweer.*

Joukje is de dochter van **Romke Idskes**, die belastingontvanger was in Doniaga, en zijn vrouw **Siebrichje Piekes**. Ze is geboren in 1688. Beide ouders zijn al overleden als Joukje 15 jaar is. Haar oom Sake Piekes treedt dan als voogd voor haar op.⁵⁸

Abe en Joukje krijgen vijf kinderen⁵⁹. Op 21 april 1709 wordt hun enige zoon Jelle gedoopt. Hij treedt later in het huwelijk⁶⁰ met **Korneliske Pieters** en gaat in Goïngarijp wonen.

Op 2 augustus 1711 doen Abe en Joukje belijdenis in de hervormde kerk van Langweer⁶¹. Joukje is dan al in verwachting van hun dochter **Siebrich**, die ze op 4 november laten dopen. Siebrich trouwt op 1 mei 1738⁶² met **Hemke Jelkes** en vestigt zich eveneens in Goïngarijp. Ze krijgen vijf kinderen⁶³: **Kleiske, Jelke, Kleesjen**⁶⁴, **Abe** en **Joukje**.

Op 11 februari 1714 wordt **Geeske** gedoopt. Op de lidmatenlijst van Langweer van 25 augustus 1714⁶⁵ komen Abe en Joukje nog steeds voor. Dergelijke lijsten werden vaak aangelegd door een predikant bij zijn aantreden.

Op 24 augustus 1716 wordt **Jeltje** geboren. Ze wordt op 30 augustus gedoopt. Bijzonder is hier dat voor het eerst expliciet melding wordt gemaakt van de geboortedatum. Tot dusver werden alleen doopdata geregistreerd. Het gezin verhuist in 1718 naar Dijken, een dorpje onder Langweer. Abe is hier boer op boerderij no. 14 en 15 die het eigendom is van de grietman van Lemsterland: Regnerus van Andringa⁶⁶. Jeltje trouwt met **Jelle Jochems** en vestigt zich in Haskerhorne, waar haar kinderen **Trijntje, Hendrik, Lutske, Abe, Kornelis** en **Wietske**⁶⁷ worden geboren.

Tot slot wordt op 29 februari 1720 **Aafke** geboren. Ze wordt op 1 maart gedoopt. Waarschijnlijk is Joukje

⁵⁸ Autorisatieboeken Doniawerstal (1632 – 1810), aktenr. 284 d.d. 12 juni 1703

⁵⁹ DTB 213

⁶⁰ DTB 211: 14 februari 1734

⁶¹ DTB 215

⁶² DTB 211

⁶³ DTB 211 en 213

⁶⁴ Mogelijk opnieuw de naam Kleiske. Dat zou betekenen dat hun eerste dochter zou zijn overleden. Het was dan gebruikelijk het volgende kind van hetzelfde geslacht dezelfde naam te geven. Omdat de kindersterfte hoog was komt dezelfde naam soms diverse keren binnen één gezin voor.

⁶⁵ DTB 215

⁶⁶ Floreenkohier 1718

⁶⁷ DTB 353

in het kraambed of kort daarna gestorven, want op 8 maart 1722 komt Abe Jelles alleen met attestatie over van de kerk van Tjerkgaast naar die van Goïngarijp en Broek.⁶⁸ Aafke trouwt op 5 januari 1755 met **Tijs Arends** uit Rotstergaast⁶⁹. Daar worden ook hun kinderen **Arend** en **Jentje**⁷⁰ geboren.

Abe Jelles hertrouwt in 1726. In het Trouwregister⁷¹ van de hervormde gemeente Goïngarijp en Broek staat de volgende vermelding:

Abe Jelles trouwt dus op 13 oktober 1726 met **Pietje Tjepkes** uit Broek, een dorpje vlakbij Joure. Ook Abe blijkt zich in Broek te hebben gevestigd. Hij heeft boerderij no. 29 gepacht van Yge Jacobs erven met zo'n 36 hectare aan land⁷². Daar kan een mooi boerenbedrijf worden opgebouwd. Intussen raakt Pietje snel in verwachting en op 20 juli 1727 wordt in de hervormde gemeente van Goïngarijp en Broek het kind van Abe en Pietje gedoopt. Het doopboek vermeldt dat de dopeling 'niet genoemd' is. Dat stelt ons voor een raadsel. Duidelijk is dat het niet om een slordigheid gaat, de overige gegevens (inclusief de naam van de moeder) zijn vermeld. Mogelijk gaat het hier om een kind dat slechts kort heeft geleefd. Doodgeboren kinderen werden namelijk vermeld als 'levenloos

geboren kind'. Gelukkig krijgen Abe en Pietje nog vier kinderen⁷³.

In 1728 verhuist het gezin naar Oldeouwer, in de nabijheid van het Tjeukemeer. Abe en Pietje laten zich dan overschrijven naar de hervormde gemeente van Ouwsterhaule, Oldeouwer en Nijega. Daar blijven ze in ieder geval tot 1733 geregistreerd staan als lidmaat.⁷⁴ Op 16 maart 1729 laten Abe en Pietje hun dochter **Aukje** dopen. Ze doen dat echter nog in de hervormde kerk van Broek. Aukje ontmoet later **Rienk Hettes** uit Broek, met wie ze op 30 november 1756 in het huwelijk⁷⁵ treedt. Ze krijgen een dochter, die ze **Pietje**⁷⁶ noemen.

In Oldeouwer boert Abe verder op no. 13, 14 en 15⁷⁷. Eigenaar van de grond is grietman Johan Vegelin van Claerbergen. Het blijkt te gaan om 'een plaats groot 97½ pt.⁷⁸. Met 4 fl. 6 st. belast. Bovendien huiren 90 - : - : Reële 1/5 18 - : - :'. Het gaat dus om een stuk grond van ongeveer 36 ha, belast met 4 - 6 - 0 floreen, met een huurwaarde van £ 90.

Op 26 september 1731 wordt **Schelte** geboren. Hij is de volgende generatie in de familiestamboom. Schelte Abes wordt op 30 september 1731 gedoopt. DTB 217 zegt hierover:

Den 30 september heeft Abe Jelles zijn kind laten dopen 't welks den 26 dato geboren is en genaamt Schelte. (In de kantlijn staat de naam van de moeder vermeld: Pietertje Tjepkes).

Eerder dat jaar, zo blijkt uit stukken van de Nedergerechten Doniawerstal⁷⁹, heeft Abe Jelles een geschil

met zijn zuster Eelk over de erfenis van hun moeder Aafke Scheltes bijgelegd.

Op huden den 7 maart 1731 om agt uir voor noen is door Bouke Jelles gepraesenteert een brief om te worden geregistreert tot laste van Abe Jelles op de Ouwer⁸⁰ woonagtig, luidende de origenele als volgt:

Also Aefke Scheltes voor eenige tijt op de Olde Ouwer overleden, met er doot heeft nagelaten seker testament in dato den ..... waer bij van haar tijdelijke na te latene goederen hadde gedisponeert, en over de wettigheid ofte onwettigheid van 't selve testament tussen ons, Eelk Jelles, huisvrouw van Bouke Jelles, tot Langweer en Abe Jelles op de Ouwer woonagtig, beide kinderen van bovengemelte onse moeder, verschil en dispuut ware ontstaen, so ist dat wij tot wegninge, van alle disputen en onenigheden, sijn geaccordeert, so volgt

1 mo Dat bovengedagte testament voor nul en van geender waarden sal werden gehouden.

2 do Dat ik Abe Jelles aan mijn suster Eelk Jelles sal geven, betale en uitkere een bed en peul⁸¹, een mesken aeker⁸² en een strijkijser aenstonts bij 't vertekenen deses, als mede een hondert caroliguldens in klinkenden munte, en met geen landschapsobligatie⁸³.

3 tio Dat dese hondert guldens tegens een behoorlijke in-trest sal kunnen staen blijven, dog ik sal alijt paraat moeten sijn, om op de eerste aenmaninge soo veel aen mijn suster

te betalen als sijn begeert te hebben.

4 to Hier tegens cedere⁸⁴ ik Eelk Jelles en stae aen mijn broeder in eigendom toe al 't gene onse moeder heeft nagelaten niets uitgesondert.

Wij contrahenten⁸⁵ onse oneenigheden, aldus geassopieert⁸⁶ hebbende, so beloven wij malcanderen 't effect dies te sullen presteren onder verbant onser goederen, submissie⁸⁷ van 't Hof van Vriesland en alle geregten, 't oirconde onse handen en de hant van Bouke Jelles neffens sijn huisvrouw, in teken van approbatie⁸⁸, sampt⁸⁹ de hant van de secretaris Tadema als getuige den 15 februari 1731 was vertekent.

Eelk Jelles   Bouke Jelles   Abe Jelles   C. Tadema

Of het daarna goed is gekomen tussen Abe en zijn zuster Eelk? Ik denk het wel, want op 28 juli 1733 krijgen Abe Jelles en Pietje Tjepkes een dochter die ze **Eelk** noemen. Ze wordt op 2 augustus gedoopt. Eelk trouwt op 15 december 1754 met **Uilke Johannes** uit Heeg⁹⁰. Ze vestigen zich in Hommerts, waar ze in ieder geval twee kinderen krijgen: **Abe** en **Pietje**⁹¹. Tot slot wordt op 27 juni 1738 **Tjepke** geboren. Hij wordt op 29 juni in de hervormde kerk van Ouwsterhaule, Oldeouwer en Nijega gedoopt. Tjepke trouwt op 19 mei 1771 met **Antje Piers** uit Nijland⁹². Ze vestigen zich in Langweer, waar hun kinderen **Pietje**⁹³ en **Abe**⁹⁴ worden geboren.

80 'op de Ouwer' = Oldeouwer. 'Ouwer' is Fries voor 'oever'

81 'Peul' = peluw = hoofdkussen

82 'Mesken' = messing en 'aeker' = aker = emmer

83 Hier wordt bedoeld een schuldbekentenis met land als onderpand

84 'Cederen' = overdragen

85 'Contraheren' = intrekken

86 'Assopiëren' = sussen, in slaap wiegen

87 'Submissie' = onderwerping

88 'Approbatie' = goedkeuring

89 'Sampt' = samen met

90 DTB 874

91 DTB 875

92 DTB 877

93 DTB 213

94 DTB 213

68 DTB 212

69 DTB 603

70 DTB 602

71 DTB 211

72 Floreenkohier 1728

73 DTB 211 en 217

74 DTB 219

75 DTB 218

76 DTB 211

77 Reëelkohier 1731

78 De afkorting 'pt.' Staat voor 'pondemaat' = 36,74 are land

79 Hypotheekboeken Doniawerstal (1726 - 1757) ; nadere toegang 13 - 11, inventarisnummer 126 (nummer 125)

Inmiddels is Abe Jelles verkast naar no. 17, 18, 19 en 20. Ook deze landerijen zijn eigendom van grietman Vegelin van Claerbergen met een oppervlakte van 20 koegangen (= ca. 15 ha). Abe oefent hier in ieder geval tot 1738 zijn bedrijf uit.⁹⁵ Uit de belastingaanslagen valt op te maken dat het met zijn boerenbedrijf bergafwaarts ging. Wordt hij in 1733 nog aangeslagen voor £ 25 - 10 - : , in 1736 is dat £ 22 - 3 - 6 en in 1738 slechts £ 17 - 7 - 8. Vanaf 1741 vermelden de kohieren een nieuwe gebruiker.

Het is Abe Jelles niet gelukt het hoofd boven water te houden. Tijdens zijn leven zat de economie in een flinke recessie en rampen (overstromingen, misoogsten en veepest) deden de rest. Abe Jelles leidde uiteindelijk een armoedig bestaan. In 1744 - Abe is dan 59 jaar - vindt er een volkstelling plaats. Officieel heet deze telling 'Omschrijving van familiën'. In feite gaat het er niet om te tellen hoeveel bewoners Friesland heeft, maar worden er lijsten opgesteld om te onderzoeken hoeveel de bevolking vrijwillig wenst op te brengen in ruil voor de afschaffing van de havenpachten (een pakket verbruiksbelastingen).

Abe Jelles is als nummer 11 terug te vinden op de lijst van zijn woonplaats Ouwsterhaule. De lijst ziet er als volgt uit:

Mensen die niets aanboden, werden in drie categorieën onderverdeeld: 'vermogend' (wel in staat, maar onwillig), 'insolvent' (niet in staat) en 'gealimenterd' (bedeeld, armlastig). Abe Jelles wordt ingedeeld bij de armlastigen. Uit de gegevens blijkt verder dat in 1744 slechts de jongste vier kinderen nog thuis wonen, de oudsten (uit het huwelijk met Joukje Romkes) wonen dan al zelfstandig.

Tijdens het leven van Abe Jelles vinden er ingrijpende veranderingen in het belastingstelsel plaats. Ten tijde van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1702 - 1780) waren de provincies op veel terreinen soeverein, ook op het gebied van de belastingheffing. Er was echter één punt van overeenkomst: bijna alle belastingen werden verpacht. Elk jaar werd de invordering van de belastingen aan de hoogstbiedende verpacht. De pachter moest er dan zelf voor zorgen dat hij er de pachtsom weer uitkreeg. Voor de overheid was dit een efficiënte constructie, omdat het geld gemakkelijk binnenkwam en er geen ambtenaren hoefden worden aangesteld. De belastingpachters op hun beurt probeerden hun pachtsom ruimschoots terug te verdienen. Ze knepen de bevolking uit. In Friesland ging het vooral om verbruiksbelastingen, de zogenaamde imposten op het gemaal, het beestiaal, koffie en thee, zout, tabak, brandewijnen en vele andere.⁹⁶

In 1748 ging er een golf van onlusten door de Republiek, het zogenaamde pachtersoproer. Er werden hervormingen geëist, onder meer op het gebied van de belastingheffing. Op 1 juni 1748 besloten de Friese Staten onder druk tot afschaffing van de 'verpachte middelen'. In plaats daarvan kwam een 'quotisatie': een belasting naar draagkracht. In elk dorp werd een commissie in het leven geroepen waarvoor alle gezinshoofden moesten verschijnen om op te geven hoe de samenstelling van het gezin was (personen beneden en boven de twaalf jaar) en over welk vermogen en inkomen men beschikte. In de praktijk werden ook

bijna altijd de beroepen opgeschreven. Bedeelden (de zogenaamde gealimenterden) waren van de quotisatie vrijgesteld; in veel gevallen zijn hun namen dan ook niet opgeschreven. De quotisatie werd opgetekend in quotisatiekohieren. Deze geven ons een mooi overzicht van het Friesland van 1749: namen, beroepen en welstand van de Friese bevolking staan erin opgetekend. Zo ook van de grietenij Doniawerstal. Abe Jelles komt er niet in voor. Hij was inmiddels 64 jaar en hij behoorde tot de arme bevolking. Wanneer Abe Jelles is overleden, is niet bekend.

Volkstelling 1744	Namen der hoofden van de familia	Montant der aangeboden som	Vermogend	Insolvent	Gealimenterd	Personen	Bestaande uit
Nr. 11	Abe Jelles	-	-	-	1	6	Man, vrouw en 4 kinders

⁹⁵ Reëelkohieren Oldeouwer 1733, 1734, 1736, 1738

⁹⁶ 'Het gemaal' was een belasting op het malen van graan en op de invoer van meel en meelproducten. 'Het beestiaal' was een belasting op de slacht van runderen, varkens en schapen.

Familiestamboom vierde generatie

17 mei 1708 (1e proclamatie) (Langweer)
(I) Abe Jelles x Joukje Romkes (Langweer)

Jelle (21 april 1709, Langweer)
Siebrich (4 november 1711, Langweer)
Geeske (11 februari 1714, Langweer)
Jeltje (24 augustus 1716, Langweer)
Aafke (29 februari 1720, Langweer)

(II) 13 oktober 1726 (Broek)
Abe Jelles (Broek) x Pietje Tjepkes (Broek)

niet genoemd kind (20 juli 1727, Broek) †
Aukje (16 maart 1729, Broek)
Schelte (26 september 1731, Oldeouwer)
Eelke (28 juli 1733, Oldeouwer)
Tjepke (27 juni 1738, Oldeouwer)

De vijfde generatie

Schelte Abes (1731 – 1790)

Met Schelte Abes begint er een belangrijke fase in de familiegeschiedenis Brandsma. Geboren in Oldeouwer, vlakbij het Tjeukemeer, trouwt hij op zijn zevenentwintigste met Wiebrichje Jans uit Broek. Beiden wonen dan al in Nijega. De eerste proclamatie van hun huwelijk is op 1 april 1759.⁹⁷

Zoals uit het tekstfragment blijkt, gaat het hier om de 1e proclamatie op zondag 1 april 1759. Tevens was dat de datum van hun ondertrouw. In totaal vonden drie

proclamaties plaats. Als er geen bezwaren werden ingebracht, kon de huwelijksvoltrekking plaatsvinden. De volgende twee afkondigingen van het huwelijk zullen op 8 en 15 april 1759 hebben plaatsgevonden. Waarschijnlijk zijn Schelte en Wiebrichje ergens in de week na 15 april 1759 getrouwd. In de vermelding worden ze respectievelijk ‘jongeman’ en ‘jongedochter’ genoemd. Deze aanduiding was gebruikelijk als het ging om mensen die nog niet eerder getrouwd waren geweest. Leeftijd had daar niets mee te maken.

1759 Den Eersten April zijn bij ons in
Wettig Ondertrouw opgenomen
Schelte Abes Jongman
geboren op de Vrede Duwer moeder
Wanagtig
Met
Wiebrig Jans Jonge Dinger van
de Broek nu hier Wanagtig
en zijn duer op nu huwelic
hewelike verstellen gehad te
hobben hier getrouw.

97 DTB 218

De vijf speciën

De vijf speciën vormden een pakket belastingen die in vroegere tijden afzonderlijk werden geheven, maar die later om praktische redenen werden gebundeld. In de speciekohieren zijn ze met een letter afgekort boven kolommen terug te vinden.

S = schoorsteengeld

H = hoofdgeld

HH = half hoofdgeld

K = koeien

R = rieren (= vaarzen)

G = gezaai (= middel op bezaaide landen)

P = paarden

De vijf speciën waren: het schoorsteengeld, het hoofdgeld, het hoorngeld, het middel op de bezaaide landen en het paardengeld.

Het **schoorsteengeld** bedroeg £ 3 per jaar per in gebruik zijnde schoorsteen. Een dichtgemetselde schoorsteen telde niet meer mee. Schoorstenen in schuren of stallen werden soms als halve schoorstenen genoteerd. De eigenaar en de gebruiker betaalden elk de helft van het verschuldigde bedrag. Bedeelden waren vrijgesteld. Als een huis op een plaats werd gebouwd, waar nog niet eerder een gebouw had

gestaan, werd de eerste tien jaar geen schoorsteengeld geheven. Hetzelfde gold voor mensen van wie het huis in vlammen was opgegaan en die het vervolgens herbouwden.

Het **hoofdgeld of familiegeld** was verschuldigd voor elke ingezetene van 12 jaar of ouder. Het bedroeg £ 3 per hoofd per jaar voor gegoeden met een vermogen van £ 600 of meer. Minder gegoeden betaalden half hoofdgeld en bedeelden waren ook hier weer vrijgesteld. Het hoofdgeld werd in 1795 gedeeltelijk en in 1797 geheel afgeschaft.

Het **hoorngeld** werd betaald door eigenaren van koeien van drie jaar en ouder. Vaarzen (in het Fries: rieren) kosten half geld. Kalveren, stieren en ossen waren vrijgesteld. Het tarief varieerde met de vruchtbaarheid van de grond. Er werden drie kwaliteiten onderscheiden: 'hoog quartier', 'laag quartier' en 'broek-, moer- en heydlanden'. Het hoogste tarief bedroeg een caroligulden per koe per half jaar.

Het **middel op de bezaaide landen**. De naam zegt het al. Ook hier werd gedifferentieerd naar de kwaliteit van de grond. Het hoogste tarief was £ 0 - 5 - 6 per pondemaat (= 36,74 are) land.

Nadat Schelte jarenlang als boerenknecht heeft gewerkt, lukt het hem om zich als boer te vestigen in Nijega. In de speciekohieren⁹⁸ van Doniawerstal van 1758 vinden we daarvoor het volgende bewijs: 'No. 1 - *Jolt Hinnes vertrokken met inwoon na Holland en in plaats Schelte Abes te voren vrijgesel overal.*' Dit betekent ongetwijfeld dat Schelte en Wiebrichje al vanaf 1758 samenwonen op boerderij no. 1 in Nijega. Van 1758 tot en met 1764 is Schelte Abes terug te vinden in de speciekohieren van Nijega.

In feite is Schelte met drie koeien en drie vaarzen nog maar een keuterboertje. Het lukt hem echter in een paar jaar tijd zijn veestapel uit te breiden tot acht koeien, twee vaarzen en twee paarden. En hij droomt van meer. Inmiddels boert hij niet meer op no. 1,

maar via no. 4 in 1761 naar no. 3 in 1764. Toch blijken Abe en Wiebrichje niet tevreden met de plek die ze hebben verworven. Hadden ze meer in hun hoofd? Droomden ze van een grote boerderij met veel land, op een plek waar je flink vooruit kon? Waarschijnlijk wel, maar het zou nog even duren voordat ze daartoe de kans kregen. Eerst maakten ze nog een tussenstap naar Boornzwaag, vlakbij Langweer. In het speciekohier 1764 lezen we: 'No. 3 - *Schelte Abes vertrokken naar no. 2 Boornzwaag.*' En in het speciekohier van Boornzwaag staat vermeldt: 'No. 2 *Reytsen Jans weduwe. Hier bij op een heerd*⁹⁹ *Schelte Abes van no. 3 Nijega.*' Schelte en Wiebrichje trokken dus in bij de weduwe van Reytsen Jans om daar verder te boeren. Welk verhaal daar achter zit, is niet duidelijk, maar het zou slechts een tussenstation blijken te zijn.

Nijega	S	H	hh	K	R	G	P	Totaal
1758	1,5	0	2	3	3	0	0	
1759	1,5	0	2	6	2	0	1	
1760	1,5	0	2	6	2	0	0	
1761	1,5	0	2	6	4	0	1	
1762	1,5	0	2	9	0	0	1	
1763	1,5	0	2	9	0	0	1	
1764	1,5	0	2	8	2	0	2	

Het speciekohier vertelt intussen zijn eigen verhaal:

Bornzwaag	S	H	hh	K	R	G	P	Totaal
1764	0	0	2	10	3	0	1	

⁹⁸ 'De vijf speciën' waren vijf ooit afzonderlijk geheven belastingen, elk met hun eigen geschiedenis, waarvan de inning om praktische redenen was gebundeld. In eerste instantie werden ze afzonderlijk verpacht, maar sinds de 'quotisatie' van 1748 werden ze door ontvangers 'bij collecte' ingevorderd. Vanaf dat jaar zijn er boeken waarin alles wordt opgetekend: de speciekohieren.

⁹⁹ 'op een heerd' = op één haard, d.w.z. hetzelfde huishouden

Inmiddels zijn Schelte en Wiebrichje ook begonnen met de opbouw van een gezin, een groot gezin zoals later zal blijken. Dat lijkt misschien logisch in verband met de hoge kindersterfte in die tijd en met de waarschijnlijk gebrekkige mogelijkheden tot geboortebepaling, maar het is het niet.

Dr. Faber¹⁰⁰ heeft in zijn dissertatie aangetoond dat het grote gezin (huishoudens met meer dan drie kinderen) tot de uitzonderingen behoorde. Faber maakte gebruik van de gegevens van de volkstelling 1744, die voor de grietenij Doniawerstal bijzonder nauwkeurig zijn opgetekend. Van de 400 huishoudens waren er 277 waarin kinderen voorkwamen. In die 277 huishoudens waren gezamenlijk 714 kinderen aanwezig, een gemiddelde van 2,58 per huishouden. De huishoudens met respectievelijk 1 en 2 kinderen maakten meer dan de helft van het totaal uit. Gezinnen met meer dan 3 kinderen bedroegen samen nog geen kwart van het totaal, terwijl het maximum aantal kinderen per huishouden 7 bedroeg. En dat kwam slechts tweemaal voor. Het grote gezin was hier dus eerder uitzondering dan regel. Faber concludeert (nadat hij andere mogelijke factoren heeft ontzenuwd) dat in die tijd al bewust aan gezinsplanning werd gedaan. Deden Schelte en Wiebrichje niet aan gezinsplanning of lukte dat niet? Of kozen zij misschien bewust voor een groot gezin? Schelte was zelf immers het zevende kind uit een gezin van negen. Ze moeten dan wel veel vertrouwen hebben gehad in hun toekomst, want het viel niet mee om alle monden te voeden. Schelte wist dat uit eigen ervaring.

Op 14 maart 1760 krijgen Schelte en Wiebrichje een zoon. Ze noemen hem **Abe**¹⁰¹, naar opa Abe Jelles. Abe Jelles heeft dat waarschijnlijk niet meer meege-

maakt. Hij zou dan 75 jaar geweest zijn. Niet onmogelijk, echter wel onwaarschijnlijk: slechts 10% van de bevolking werd ouder dan 60 jaar. De gemiddelde leeftijd lag in die tijd zo rond de 45 jaar. De kleine Abe wordt twee dagen later, op 16 maart 1760 gedoopt. Abe wordt hierna nog verder beschreven. Anderhalf jaar later bevalt Wiebrichje van een tweeling: **Jan** en **Jelle**, beiden geboren op 6 augustus en gedoopt op 9 augustus 1761¹⁰². Lang hebben ze waarschijnlijk niet geleefd, want op 27 oktober 1762 bevalt Wiebrichje opnieuw van een zoon, die ze **Jan**¹⁰³ noemt en op 17 december 1764 wordt **Jelle**¹⁰⁴ geboren. De zuigelingensterfte was in de 18e en 19e eeuw nog bijzonder hoog. Statistische gegevens laten zien dat tussen de 20 en 25% van de kinderen voor het eerste levensjaar overleed. Schelte en Wiebrichje zullen het enkele jaren later nog eens meemaken. Op 1 juni 1788 trouwt Jan in Langweer met **Trijntje Dirks**¹⁰⁵. Ze vestigen zich in Doniaga, op boerderij nummer 4¹⁰⁶, waar hun kinderen **Antje** en **Arend**¹⁰⁷ worden geboren. Ze wonen op slechts enkele honderden meters afstand van Schelte en Wiebrichje en hebben mogelijk samengewerkt. Broer Jelle woont vanaf 1792 in en helpt als boerenknecht mee. Bij de start in 1788 telt het bedrijf twaalf koeien, maar het groeit uit tot zestien koeien in 1794. Dat is het jaar waarin Jelle overlijdt. Jan boert alleen verder, maar ook hij komt te overlijden. Vanaf 1798 draait Trijntje het bedrijf alleen, tot zij zelf in 1799 sterft.

Het jaar 1765 is een belangrijk jaar geweest voor Schelte en Wiebrichje. Met hun drie kleine kinderen vestigen ze zich op een boerderij in Doniaga. Ze kregen deze kans doordat in die tijd veel boeren er noodgedwongen de brui aan gaven en er nogal wat

boerderijen leeg stonden. Dat had alles te maken met een aaneenschakeling van problemen voor de boerenstand: overstromingen, veepest, misoogsten en dat in een context van slechte economische omstandigheden. De belastingen en de steeds hoger uitvallende dijklasten deden de rest. In het floreenkohier¹⁰⁸ 1768 van Doniawerstal wordt de boerderij die Schelte Abes betreft, als volgt omschreven: ‘Een plaats met huysinge, groot 100 pondematen.’ Een Friese pondemaat is 3674 m², dus het gaat hier om ruim 36 hectare land. Als je je realiseert dat in die tijd voor elke koe gemiddeld 1,79 hectare¹⁰⁹ land nodig was, kun je bijna de gedachten van Schelte en Wiebrichje raden. Ze wilden hun veestapel verdubbelen en een voor de veenweidestreek groot bedrijf opbouwen.

In de speciekohieren van Doniawerstal van 1765 staat het volgende opgetekend:

‘Doniaga, nr. 9: Wijben Wierda vertrokken naar no. (niet ingevuld) Jiskenhuysen. En in plaats (nu geen ‘meyer’ houdende).’ Het laatste is doorgestreept. Het kohier vervolgt: ‘Schelte Abes van no. (niet ingevuld) Boornzwaag. S 3 - H 0 - HH 2 - K 12 - R 4 - G 0 - P 1’. Er is geen totaal ingevuld.

Doniaga nr. 9 is de boerderij met land die in het boek van Postma¹¹⁰ Dunegea 25/26 (Stimpleats 16) wordt genoemd. Het speciekohier 1765 vermeldt dat Wijben Wierda er is vertrokken. Hij heeft zich in Jiskenhuizen gevestigd. Gewoonlijk werd dat vrij exact in de kohieren vermeld. De belastinginner noteert vervolgens dat de boerderij leeg staat. Interessant is te zien dat hij

108 In de floreenkohieren zijn van alle floreenplichtige goederen de eigenaar, de gebruiker, de naastliggers en het aantal floreen (= florijnen; caroliguldens dus) waarmee het was belast. Het was dus een soort onroerend goedbelasting.

109 Faber, blz. 210.

110 Postma, blz. 226 e.v.

100 Dr. J.A. Faber, Drie eeuwen Friesland; Economische en sociale ontwikkelingen van 1500 tot 1800, blz. 72 e.v.

101 DTB 217

102 DTB 217

103 DTB 217

104 DTB 217

105 DTB 214

106 Speciekohieren Doniawerstal 1788 - 1799

107 DTB 220

Doniaga	S	H	hh	K	R	G	P	Totaal
1765	3	0	2	12	4	0	1	
1766	1	0	2	14	4	0	1	
1767	1	0	2	14	4	0	1	
1768	1	0	2	9	2	0	1	17-18-:
1769	1	0	2	14	0	0	1	13-14-:
1770	1	0	2	13	2	0	2	16-10-0
1771	1	0	2	13	3	0	2	17-4-:
1772	1	0	2	15	4	0	2	17-11-:
1773	1	0	2	12	7	0	1	19-6-1
1774	1	0	2	17	1	0	2	17-14-:
1775	1	0	2	14	4	0	2	19-13-:
1776	1	0	2	18	1	0	2	18-12-:
1777	1,5	0	2	16	3	0	2	20-:-:
1778	1,5	0	2	17	5	0	2	21-3-:
1779	1,5	0	2	19	2	0	1	22-11-:
1780	1,5	0	2	19	2	0	1	22-4-:
1781	1,5	0	2	17	2	0	2	21-10-:
1782	1,5	0	2	16	4	0	2	21-10-:
1783	1,5	0	2	16	2	0	2	20-16-:
1784	1,5	0	2	17	0	0	2	20-16-:
1785	1,5	0	2	16	2	0	1	20-2-:
1786	1,5	0	3	16	4	0	2	23-:-:
1787	1,5	0	3	17	2	0	2	23-:-:
1788	1,5	0	3	17	4	0	2	23-14-:
1789	1,5	0	3	17	4	0	2	23-14-:
1790	1,5	0	3	16	4	0	2	23-:-:

deze notitie vervolgens doorstreept en vermeldt dat Schelte Abes er zijn intrek heeft genomen. Schelte en Wiebrichje werken hard om het bedrijf op te bouwen. En het lukt. Aan de hand van de speciekohieren valt het verloop van de opbouw af te lezen.

Vijf jaar nadat Schelte en Wiebrichje op Dunegea 25/26 zijn begonnen, worden ze aangeslagen voor 16 caroliguldens en 10 stuivers. Ze hebben twee schoorstenen dichtgemetseld, dat scheelt € 6 per jaar. Het bedrijf dat ze opbouwen is een melkveebedrijf, hun veestapel bestaat uit 14 koeien. Veel groei heeft er in de eerste vijf jaar niet ingezet. Dat had alles te maken met de derde veepestepidemie die grote delen

van Friesland in de 18e eeuw teisterde. De eerste golf duurde van 1713 tot 1719, de tweede van 1744 tot 1765 en was de hevigste, de derde veepestgolf duurde van 1769 tot 1786. Het leek maar een kleine terugslag te zijn, maar toch stierf in Doniaga in 1769 maar liefst 86% van het aanwezige vee. Uit het overzicht blijkt dat Schelte er nog goed doorheen komt. Zijn veestapel is wel gekrompen, maar van decimering is gelukkig geen sprake.

Hoofdgeld werd door Schelte en Wiebrichje niet betaald, wel half hoofdgeld. Dat betekent dat ze niet gerekend werden tot de gegoeden. Ze hadden misschien wat vermogen opgebouwd, maar geen aanzien-

lijk bedrag. Later zullen we zien dat daar verandering in komt. Ook voor 'gezaai' wordt niets geheven. Omdat de bodem in Doniaga vooral uit laagveen bestaat, is deze niet geschikt om er gewassen op te verbouwen. Dat maakte de bedrijfsvoering in tijden van veepest overigens een stuk kwetsbaarder. Schelte en Wiebrichje konden niet, zoals veel boeren in andere delen van Friesland, bij sterfte van het vee overschakelen op gewassen. Ze verdienden hun inkomen met hun vee. Niet zozeer vanwege de melk - die werd in die tijd nog niet zo veel gedronken als tegenwoordig -, maar met de verkoop van boter en kaas. Faber¹¹¹ heeft berekend dat een koe jaarlijks 2½ vierendeel (van 80 pond) boter opleverde en 1 schippond (= 300 pond) kaas. Gezamenlijk leverde dat per koe zo'n € 55 per jaar op. In 1770 leverde de kudde van Schelte dus zo'n € 715 op.

Maar er waren ook lasten die moesten worden betaald. Hiervoor werden al 'de vijf speciën' genoemd. Schelte Abes werd in 1770 aangeslagen voor € 16 - 10 - 0 (16 caroliguldens en tien stuivers). Ook de 'heffing op de floeren' werd genoemd, een soort onroerendgoedbelasting. De heffing daarvan werd meestal verrekend met een andere grondbelasting: de 'reële goedschatting'. Deze belasting werd voor het eerst geïntroduceerd in 1711 om de kosten van de Spaanse successieoorlog te dekken. Het zou eenmalig zijn, maar al in 1713 kwam de belasting terug om pas in 1806 te verdwijnen. In de reële goedschatting vormde de huurwaarde ('Huyl') van vaste goederen de heffingsgrondslag. Als er al floerenrente was geheven, werd het met elkaar verrekend. Dubbele belasting betalen, hoefde gelukkig niet. In 1765 vermeldt het reëelkohier dat op stemplaats 16 in Doniaga € 21 - 0 - 4 'volle lasten' worden geheven. Dat betekende inclusief de heffing op de floeren en waterschapslas-

ten (dijklasten). In het reëelkohier van 1766 lezen we dat de boerderij wordt aangeslagen voor een 'Huyl' van € 305. daarvan wordt € 200 aan floerenrente afgetrokken, waardoor € 105 aan reële goedschatting overblijft. Omgerekend tegen het toen geldende tarief moet Schelte Abes in 1766 uiteindelijk € 19 - 1 - 12 betalen. In 1770 is dat € 18 - 3 - 10. Hiermee komt het totaal aan belastingen (vijf speciën + floerenrente + reële goedschatting) voor Schelte Abes in 1770 op € 34 - 13 - 10.

Schelte houdt in 1770 dus ongeveer € 680 over om de pacht te betalen, zijn bedrijf te voeren en zijn gezin te voeden en te kleden. Per maand is dat ongeveer € 57. Helaas valt nu niet meer na te gaan of dat gemakkelijk lukte of dat elke stuiver moest worden omgedraaid.

Inmiddels heeft het gezin zich verder uitgebreid. Op 29 december 1766 wordt **Gerben**¹¹² geboren. Hij wordt op 18 januari 1767 in Sint Nicolaasga gedoopt. Op Gerben kom ik hierna nog terug. Twee jaar later ziet **Pietje**¹¹³ het levenslicht op 5 april 1769. Ze wordt op 23 april in Sint Nicolaasga gedoopt. Oud is ze niet geworden, want op 8 juli 1770 krijgen Wiebrichje en Schelte opnieuw een dochter die ze **Pietje**¹¹⁴ noemen. Van de acht kinderen die ze hebben gekregen, zijn er inmiddels drie jong gestorven. Dat moet een groot verdriet voor ze zijn geweest. Ook over Pietje is niet meer bekend.

Op 3 april 1773 wordt **Hendrik**¹¹⁵ geboren. Hij is de volgende belangrijke schakel in de familiestamboom. Op 18 april 1773 wordt Hendrik in de hervormde kerk in St. Nicolaasga gedoopt. Tot slot wordt op 27 januari 1775 **Gerbrig**¹¹⁶ geboren. Een maand later, op 26 februari wordt zij in St. Nicolaasga gedoopt. Gerbrig trouwt¹¹⁷ op 3 juni 1798 met Jan Karsten uit

¹¹¹ Faber, blz. 139 e.v.

¹¹² DTB 220

¹¹³ DTB 220

¹¹⁴ DTB 220

¹¹⁵ DTB 220

¹¹⁶ DTB 220

¹¹⁷ DTB 221

Tjerkgaast. Jan behoort tot de zogenaamde ‘Gietersen’, turfgravers die in de tweede helft van de 18e eeuw in grote getalen vanuit Giethoorn en omgeving naar Friesland trokken om er turf te steken. Jan en Gerbrig krijgen twee kinderen: **Schelte**¹¹⁸ en **Wiebrichje**¹¹⁹. Bij de geboorte van Wiebrichje wonen ze in IJlst. Mogelijk is Gerbrig in het kraambed overleden, want op 3 juni 1804 hertrouwt Jan Karsten met **Antje Jochems** uit Delfstrahuizen¹²⁰. In 1811 neemt Jan Karsten de familienaam **Kok** aan. Schelte is dan dertien jaar en Wiebrichje is overleden. Het gezin woont dan in Koudum. Interessant zijn ook de namen die Jan en Antje aan hun kinderen geven: **Jochem** en **Aagje**¹²¹. Het doet sterk vermoeden dat Antje Jochems de jongere zus was van Yke Jochems, die in 1800 met Gerben Scheltes is getrouwd (zie blz. 55).

Schelte Abes en Wiebrichje Jans staan in de periode 1763 tot 1772 als lidmaat ingeschreven in de hervormde gemeente van Tjerkgaast, Sint Nicolaasga, Doniaga, Idskenhuisen en Legemeer.¹²² Overige gegevens ontbreken.

Interessant is nog de vermelding van Schelte Abes in de Autorisatieboeken van het Nedergerecht Doniawerstal¹²³. We lezen daar dat Schelte Abes met Meine Botes wordt aangewezen als curator voor Zwaantje Jans (17 jaar), Meine Jans (15 jaar) en Minke Jans (12 jaar) nadat hun vader Jan Tietes uit Oldeouwer is overleden.

En dan slaat het noodlot ook voor Schelte en Wiebrichje toe. In 1790, net als het bedrijf gaat flore-

ren, overlijdt Schelte Abes. Hij is dan 59 jaar. In de speciekohieren van dat jaar staat bij nr. 9 genoteerd: ‘Schelte Abes overleden, nu de weduwe.’ En vervolgens komt de aanslag. Uit de autorisatieboeken weten we echter dat er op 21 april 1790 een nieuwe voogd wordt aangewezen voor de kinderen van wijlen Jan Tietes¹²⁴. Schelte Abes is dus ergens in april 1790 overleden.

Wiebrichje zet dan het bedrijf alleen voort. Ze weet zich daarbij gesteund door haar zoons Gerben (24 jaar) en Hendrik (17 jaar). En ze doet het goed. In de jaren na het overlijden van Schelte, neemt met de veestapel ook het vermogen toe. In 1795 betaalt Wiebrichje geen half hoofdgeld meer, maar wordt ze aangeslagen voor hoofdgeld. Ze betaalt daarvoor £ 4. Hoofdgeld of familiegeld werd betaald door ingezetenen die een eigen vermogen van £ 600 of meer hadden. Hoe de heffing van £ 4 precies is berekend, is niet geheel duidelijk. In 1795 werd het hoofdgeld gedeeltelijk afgeschaft en in 1797 geheel. Duidelijk is in ieder geval dat Wiebrichje en haar kinderen een zekere welstand hadden bereikt.

In 1799 sterft ook Wiebrichje. In de speciekohieren van dat jaar staat het volgende genoteerd: ‘Schelte Abes weduwe overleden, nu de kinders.’ En vervolgens de aanslag voor de vijf speciën. Vanaf 1801 vermelden de speciekohieren Gerben Scheltes als boer op Doniaga 25/26. Uit andere bronnen weten we dat Gerben en Hendrik het bedrijf van hun ouders gezamenlijk voortzetten.

Doniaga	S	H	hh	K	R	G	P	Totaal
1790	1,5	0	3	16	4	0	2	23-0-0
1791	1,5	0	3	17	4	0	3	24-8-:
1792	1,5	0	3	16	6	0	3	24-8-:
1793	1,5	0	3	20	7	0	3	27-11-:
1794	1,5	0	4	20	8	0	3	29-8-:
1795	1,5	4	-	22	8	0	2	36-2-:
1796	1,5	4	-	24	4	0	2	36-2-:
1797	1,5	4	-	23	6	0	2	36-2-:
1798	1,5	-	-	23	7	0	2	24-9-:
1799	1,5	-	-	23	0	0	2	24-16-:

118 DTB 220

119 DTB 440

120 DTB 221

121 DTB 220

122 DTB 216

123 Akte nr. 484 van 8 november 1788

124 Autorisatieboeken Doniawerstal, aktenr. 488 d.d. 21 april 1790

Familiestamboom vijfde generatie

1 april 1759 (1e proclamatie) (Nijega)
Schelte Abes x Wiebrichje Jans (Broek)

Abe (14 maart 1760, Nijega)

Jan + Jelle (6 augustus 1761, Nijega) †

Jan (27 oktober 1762, Nijega)

Jelle (17 december 1764, Nijega)

Gerben (29 december 1766, Doniaga)

Pietje (5 april 1769, Doniaga) †

Pietje (8 juli 1770, Doniaga)

Hendrik (3 april 1773, Doniaga)

Gerbrich (27 januari 1775, Doniaga)

De zesde generatie

De zesde generatie is de generatie waarin de naam Brandsma wordt gevestigd. Niet door de oudste zoon (Abe), ook niet door de zoon die het bedrijf van Schelte Abes en Wiebrichje Jans overneemt (Gerben), maar door de op één na jongste telg van de familie: Hendrik Scheltes. Hij wordt daarmee een sleutelfiguur in de familiegeschiedenis.

Abe Scheltes Brandsma (1760 – 1826)

Abe mag dan de oudste zoon van Schelte en Wiebrichje zijn, hij is niet degene die het bedrijf overneemt of die de familienaam in 1811 vestigt. We komen hem pas tegen in 1813, als hij op drieënvijftigjarige leeftijd in het huwelijk treedt¹²⁵ met Margje Feyes. Margje is boerin in Tjerkgaast, zes jaar jonger en weduwe. Ze trouwen in Sloten, waar Abe een huis heeft. Hij heeft het grootste deel van zijn leven als boerenknecht gewerkt, is nooit getrouwd geweest en heeft geen kinderen. Abe moet al vroeg de boerderij hebben verlaten, want DTB 219 vermeldt dat hij op 21 februari 1802 met attestatie vanuit de hervormde kerk van Wijckel overkomt naar die van Ouwsterhaule, Oldeouwer en Nijega. In februari 1810 staat hij als lidmaat genoteerd van de kerk in Sloten¹²⁶ en op 25 augustus 1810 komt Abe met attestatie over naar de kerk in Tjerkgaast. Waarschijnlijk heeft Abe in die periode Margje ontmoet en het ligt voor de hand te veronderstellen dat hij als knecht bij haar op

de boerderij heeft gewerkt. In mei 1812 trekt Abe bij Margje in en op 17 juni 1813 om zes uur 's middags, zo vermeldt de acte van de Burgerlijke Stand, beloven Abe Scheltes Brandsma en Margje Feyes elkaar trouw in het gemeentehuis te Sloten. Na het huwelijk zetten ze samen het boerenbedrijf in Tjerkgaast voort.

Op 4 juli 1813 verkoopt Abe zijn huis in Sloten via notaris J. Ruardi voor 1050 Franken (= € 500)¹²⁷. De notariële acte vermeldt dat Abe Scheltes Brantsma, 'huisman' te Tjerkgaast, zijn huis verkoopt aan Baukjen Baukes Visser, die getrouwd is met Arjen Beerents Tiesseling, arbeider te Sloten. Baukjen en haar familie bezitten ook nog 'zathe en landen' in Wijckel. De acte vermeldt dat het gaat om een '(...) zekere Huisinge en Schuurtje met Hieminge¹²⁸, Hovinge¹²⁹ en Tuin cum omnibus annexis¹³⁰, staande en geleegen aan de Zuidkant over 's Stads Gragt, strekkende ten Noorden aan 's Stads Gragt, en ten Oosten aan de Vaart, en Boom, zijnde ten Westen en Zuiden met een sloot omheind, van ouds de Polle genaamd, gequoteerd met No. 137. (...) Reeds zedert den twaalfden Maij Een Duisend Agt Hondert en Twaalf bij deselve bewoond en gebruikt.' Abe ondertekent met een handgeschreven 'Abe scheltes Brantsma', zoals zijn broer Hendrik tekent dus en in een even mooi handschrift.

Het huwelijk van Abe en Margje is verder kinderloos gebleven. Op 5 september 1826 sterft Abe Scheltes Brandsma op 66-jarige leeftijd als weduwnaar.

¹²⁵ Huwelijksakte Sloten d.d. 16 juni 1813 (akte nr. 12)

¹²⁶ DTB 616

¹²⁷ Koopakte nr. 272 d.d. 4 juli 1813, notaris J. Ruardi te Sloten

¹²⁸ 'Hieminge' = heem, erf

¹²⁹ 'Hovinge' = boomgaard

¹³⁰ 'Cum omnibus annexis' = met alle toebehoren

Het huis van Abe Scheltes Brandsma

Zicht op Sloten vanaf het huis van Abe Scheltes Brandsma

Gerben Scheltes Brandsma (1766 – 1823)

Gerben Scheltes Brandsma wordt op 29 december 1766 geboren. DTB 220 vermeldt:

De 18 Jann. Is gedoopt het kind van Schelte Abes en Wybrig Jans geboren in Dunjega den 29 December 1766 te St. Nicolaasga met naame Gerben.

Het verhaal van Gerben is niet in een paar zinnen verteld. Na de dood van zijn moeder zetten hij en zijn zeven jaar jongere broer Hendrik het bedrijf van hun ouders voort. Maar het tijt keerde. Was de tweede helft van de 18e eeuw een periode geweest waarin de economie aantrok en er goede prijzen voor boter en kaas op de markt te verkrijgen waren, aan het eind van de eeuw slaat het om. In de strijd om de macht binnen Europa, komt de Republiek onder Franse heerschappij terecht. In 1795 trekken de legers van Napoleon onder aanvoering van generaal Pichegru Nederland binnen en wordt ook Friesland bezet. Nederland wordt verplicht 25.000 man Franse troepen te huisvesten en te voeden. En als schadeloosstelling voor de 'bevrijding van de monarchie' (Willem V was naar Engeland gevlucht) moet honderd miljoen gulden worden betaald. Een blokkade door de Engelsen doet de rest. De handel met andere Europese landen komt goeddeels stil te liggen. Het leger van bedeeden groeit tot enorme omvang: op een bevolking van twee miljoen mensen leven er zo'n 200.000 onder de armoedegrens.

Met 23 koeien en 7 vaarzen was het bedrijf van Gerben en Hendrik aardig op weg geweest om de droom die hun ouders hadden, werkelijkheid te laten worden. Er was bovendien een aardig kapitaaltje gespaard,

Doniaga	S	K	R	G	P	Totaal
1800	1,5	23	7	0	2	24-9-0
1801	3,5	25	5	0	2	25-3-:
1802	3,5	24	6	0	2	24-16-:
1803	3,5	22	8	0	3	24-16-: 1-13-3
1804	3,5	27	3	0	3	25-17-: 2-2-12
1805	3,5	20	5	0	2	21-13-: 1-14-4

zodat slechtere tijden konden worden opgevangen. De speciekohieren laten het verloop van het bedrijf tussen 1800 (toen Gerben en Hendrik de boerderij hadden overgenomen) en 1805 (toen de vijf speciën werden afgeschaft) zien.

Helaas zijn we door het ontbreken van de speciekohieren na 1805 niet in staat de neergang van het bedrijf precies in kaart te brengen, maar uit DTB 614 weten we dat Gerben tussen 1805 en 1808 de boerderij in Doniaga heeft verlaten.

Intussen is Gerben op 25 mei 1800 in Tjerkgaast getrouwd met **Iekje Jochems**¹³¹. Zij is de dochter van **Jochem Jacobs** en **Aagjen Pieters** en is op 21 februari 1774 in Oudega geboren¹³². Gerben en Iekje krijgen vier kinderen: **Wiebrig** (20 oktober 1802, Doniaga)¹³³, **Aagje** (2 juli 1805, Doniaga)¹³⁴, **Schelte** (17 november 1808, Sloten)¹³⁵ en **Jochem** (22 januari 1814, Sloten). De geboorteakte¹³⁶ van Jochem is op naam gesteld van Gerben Scheltes Brandsma, maar hij ondertekent met Gerben Scheltes. Opvallend is daarbij dat hij zelfs zijn voornaam niet foutloos kan schrijven. In een zeer kinderlijk handschrift schrijft hij 'gerbn'.

¹³¹ DTB 221

¹³² DTB 382

¹³³ DTB 220

¹³⁴ DTB 220

¹³⁵ DTB 614

¹³⁶ Geboorteakte Sloten d.d. 28 januari 1814 (akte nr. 9)

Bij zijn patroniem komt Gerben niet veel verder dan 'clhtes'. Waarschijnlijk was Gerben de schrijfkunst niet voldoende meester en mogelijk heeft hij ook niet voldoende kunnen lezen.

Gerben clhtes

Analfabetisme kwam tot ver in de 19e eeuw op grote schaal voor. Rond 1850 was nog altijd ruim 20% van de bevolking in Friesland niet in staat te lezen en te schrijven en het ergst was dat op het platteland. Pas in de tweede helft van de 19e eeuw kwam daar verandering in en daalde het percentage aanzienlijk.

Ergens tussen 1805 en 1808 hebben Gerben en Iekje zich in Sloten gevestigd, waar Gerben kastelein is. Dat lijkt misschien een vreemde stap, maar Sloten was in die tijd een drukbezochte plaats op de scheepvaart-route Dokkum - Lemmer¹³⁷. Lemmer had zich ontwikkeld tot een belangrijk knooppunt in de handel tussen Amsterdam en Enkhuizen enerzijds en het Friese en Groningse achterland anderzijds. Vanuit Groningen werden scheepsladingen vol turf richting Amsterdam getransporteerd en vanuit Friesland onder meer boter, kaas, vee en aardewerk. Omgekeerd namen de beurtschippers vanuit de hoofdstad industrieproducten, koloniale waren en luxegoederen als wijn mee. Sloten profiteerde zo van de levendige binnenlandse handel en er waren dagen dat er alleen al 40 tot 50 Groninger schepen door Sloten voeren. Toch wordt het kasteleinschap geen succes en het gezin van Gerben raakt aan lager wal.

We vinden Gerben en Iekje op vrijdag 30 oktober 1818 terug als zij aankomen in de proefkolonie Frederiksoord van de Maatschappij van Weldadigheid in Drente. De initiatiefnemer en grote man achter de Maatschappij

van Weldadigheid was **Johannes van den Bosch**, een 38-jarige generaal - majoor met een indrukwekkende staat van dienst in de toenmalige kolonie Nederlands Oost-Indië. Een gedreven man met kennis van zaken van economie, landbouwkunde en koloniale aangelegenheden. Terug in Nederland had hij deelgenomen aan het verdrijven van de Franse troepen uit Amsterdam en aan het beleg van Naarden. Vanaf 1816 ging hij zich toeleggen op de bestrijding van de armoede. Hij meende dat het diepe verval van de volksklasse in de steden uiteindelijk de kracht van de gehele natie zou aantasten. Als oorzaak zag hij de grote tegenstelling tussen de rijke, bezittende bovenlaag en de arme, verpauperende onderlaag, het gebrek aan werkgelegenheid en het voortwoekerende verarmingsproces waartegen door de overheid nauwelijks iets werd gedaan.

In 1818 richt Johannes van den Bosch de Maatschappij van Weldadigheid op. In het door hem opgestelde Reglement voor de Maatschappij van Weldadigheid beschrijft hij in hoofdstuk 2 het doel van zijn onderneming: *Het doel der Maatschappij is hoofdzakelijk, om den toestand der armen en lagere volksklassen te verbeteren, door zoodanige ontwerpen, die voor dezelve dienstig geoordeeld worden, ter uitvoering te brengen, inzonderheid door aan dezelve arbeid, onderhoud en onderwijs te verschaffen, en hen uit dien toestand van verbastering, waartoe deze menschen, in het algemeen, vervallen zijn, op te beuren, en tot eene hoogere beschaving, verlichting, en werkdadigheid op te leiden.*¹³⁸

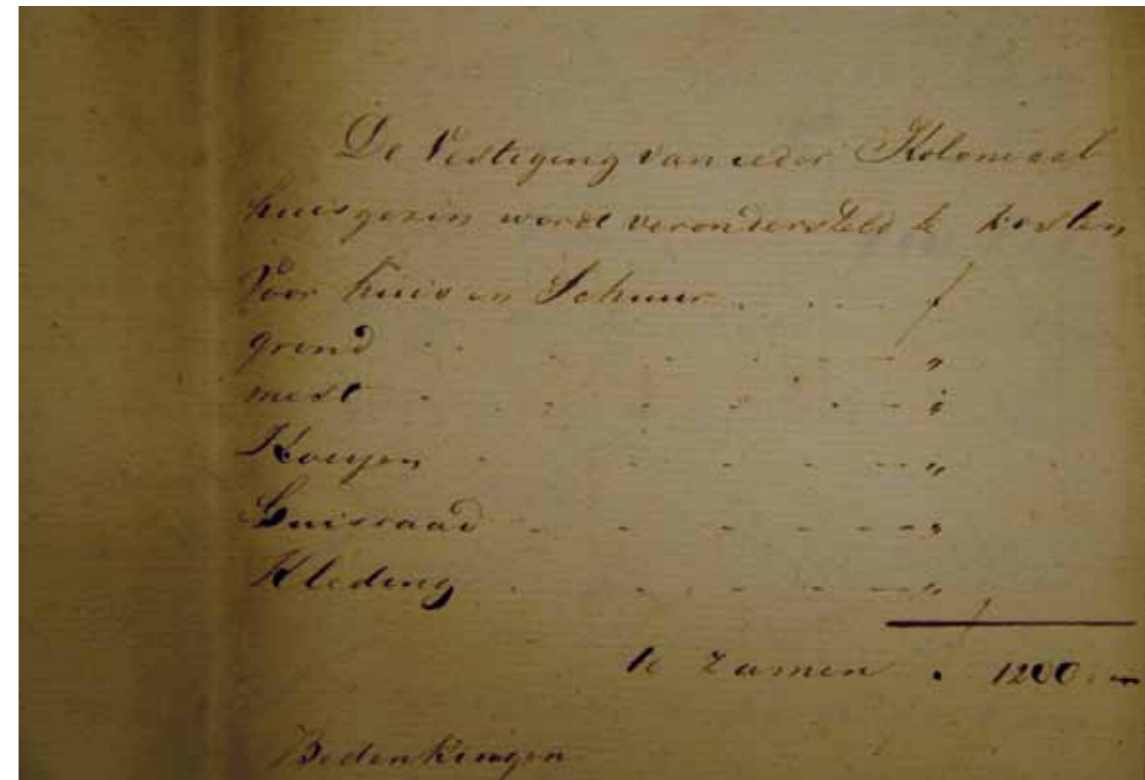
Johannes van den Bosch wil in het noorden van het land, waar nog veel onontgonnen gebied is, landbouwkolonies vestigen, waar verarmde landgenoten met landarbeid de eigen kost zouden kunnen verdienen. Ze zouden daardoor vanzelf weer 'betere mensen' worden.

¹³⁷ Deze route ging als volgt: Dokkum - Nieuwezijlen - Dokkumerdiep - Dokkum - Ee - Leeuwarden - Wartena - Grouw - Irnsum - Oude Schouw - Snekermeer - Uitwellingerga - Koevorden - Jeltsloot - Woudsend - Slotermeer - Sloten - Lemmer. Nadat de Dokkumer Ee werd uitgediept, gingen ook veel Groninger schepen door Friesland varen.

¹³⁸ Artikel 8 van het Reglement voor de Maatschappij van Weldadigheid (1818); Drents Archief (toegangsnummer 0186, invoernummer 2)

Kostenberekening voor plaatsing van een kolonistengezin

Art. 7.

Ieder kan, des verkiezende, voor het Lidmaatschap bedanken, en zich daar door van de op hem genomene verpligting ontslaan.

HOOFDSTUK II.

Over het doel en de middelen.

Art. 8.

Het doel der Maatschappij is hoofdzakelijk, om den toestand der armen en lagere volksklassen te verbeteren, door zoodanige ontwerpen, die voor dezelve dienstig geoordeeld worden, ter uitvoering te brengen, inzonderheid door aan dezelve arbeid, onderhoud en onderwijs te verschaffen, en hen uit dien toestand van verbastering, waartoe deze menschen, in het algemeen, vervallen zijn, optebeuren, en tot eene hoogere beschaving, verlichting, en werkdadigheid opteleiden.

Art. 9.

De middelen, van welke de Maatschappij zich bedient, zullen alleen bestaan in de zoodanige, die binnen het bereik vallen van bijzondere personen, en volgens de wetten van het Rijk door ieder kunnen en mogen worden aangewend.

Art.

Nadat Van den Bosch zich heeft verzekerd van de steun van Prins Frederik, de jongste zoon van Koning Willem I, volgt een grote ledenwerf-actie om geld in te zamelen voor de plannen van de Maatschappij van Weldadigheid. En het heeft succes. Na drie maanden zijn er al 14.843 contribuanten, die gezamenlijk goed zijn voor zo'n fl 40.000. Daarnaast stromen soms zeer omvangrijke giften binnen. De lokale autoriteiten worden opgeroepen om stedelijke en regionale subcommissies van weldadigheid op te richten. Deze moeten zich gaan bezighouden met het innen van de contributies¹³⁹ en de selectie van armen die in aanmerking komen voor heropvoeding. Voor de plaatsing van een kolonistengezin stort de plaatselijke subcommissie fl 1200 (de geschatte kolonisatiekosten)¹⁴⁰ in de kas van de Maatschappij.

Op 17 juli 1818 melden de eerste subcommissies zich: Hasselt, Groningen, Lochem, Medemblik, Bergen op Zoom, Schoonhoven en Delft. Een dag erna volgen Weesp, Sloten, Haarlem, Utrecht, Brielle, IJlst, Stavoren en Wijk bij Duurstede. Door de subcommissie van weldadigheid te Sloten wordt Gerben Scheltes Brandsma op 31 juli 1818 aangemeld¹⁴¹:

'Brief van de subcommissie Sloten aan de Permanente Commissie van Weldadigheid te Den Haag:

Wij dragen bij deze gelegenheid voor: een huisgezin geschikt voor de kolonie.

De man genaamd, Gerben Scheltes Brandsma oud 51 jaren, kennis hebbende van de landbouw. Zijne vrouw 42 jaren. 2 dochters van 16 en 12 jaren. Vrouw en dochters kunnen spinnen. En 2 zoons van 10 en 5 jaren. Man en vrouw hebben beiden hunne geneigdheid ons verklaard en zijn van een betamelijk gedrag.

De Armbezorgers van de Algemeene Armen, wilden bij dit huisgezin een weesmeisje gevoegd hebben oud 13 jaren,

genaamd Geeske Durks Gadsonides. Zij is reeds op het land gewoon en kan het spinnen bij de vrouw van gemelden Brandsma leren.

De Armbestuurders betalen wekelijks tot haar onderhoud 1,25 G.

*J. Sweitzer, Magazijnmeester, 's Hage,
Schnatz, Opzigter,
Koster, idem,
Seijl, idem,
F. Raus, 's Hage,
M. Muller,
G. Scheltes Brandsma, Sloten'*

De subcommissie krijgt per kerende post antwoord dat het gezin is geaccepteerd en dat het weesmeisje geplaatst kan worden voor 1 gulden per week.

Op 2 oktober 1818 schrijft de subcommissie Sloten aan de Permanente Commissie van Weldadigheid te Den Haag:

'Gemelde huisgezin, heeft op onze voorstelling, vrijwillig besloten naar de kolonie te willen vertrekken. De man is met den landbouw bekend. De vrouw en kinderen kunnen spinnen. Het weesmeisje is voor één gulden 's weeks door de commissie van de armbezorgers van Sloten aangenomen. Het huisgezin van G.S. Brandsma is over het geheel genoomen zeer armoedig, geschikt tot den arbeid, man en vrouw kunnen met het boerenwerk omgaan en weten alles wat tot den boerenstand betrekking heeft. Zij zijn van een betamelijk gedrag.

P.S. Wij kunnen de Commissie verzekeren dat gemelden Brandsma zelf boer is geweest en volkomen alles verstaat van tot verzorging van vee, het recalien van boter enz. behoord. Hij wil gaarne geplaatst worden, doch ist thans zeer arm.'

¹³⁹ De contributie is slechts 52 stuivers per jaar (artikel 5 van het Reglement)

¹⁴⁰ Plan van het bestuur van de Maatschappij van Weldadigheid voor kolonisatie van huisgezinnen, met berekening van kosten (1818); Drents Archief (toegangsnummer 0186, invoernummer 1336)

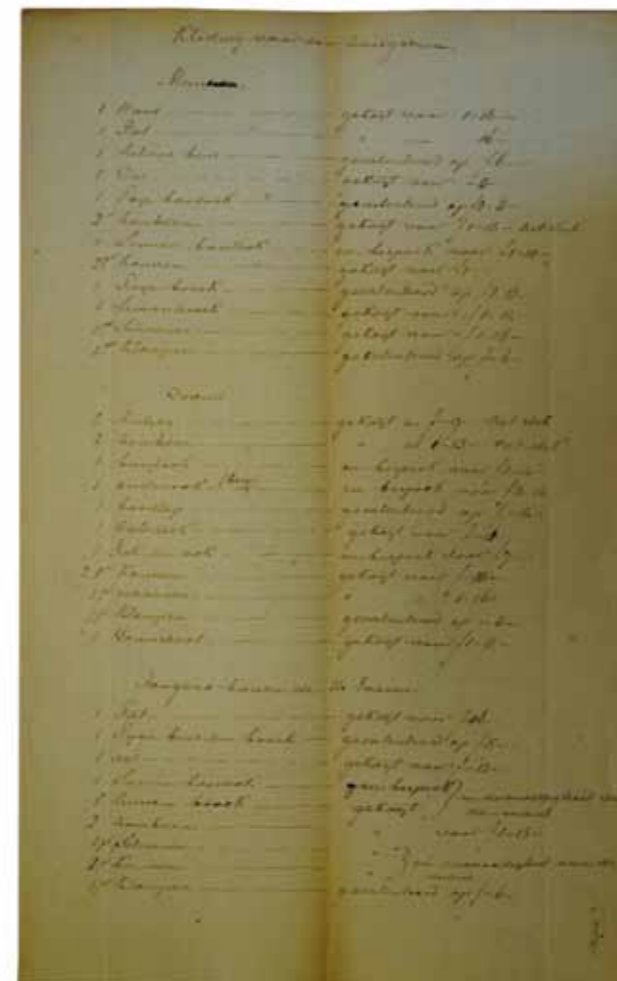
¹⁴¹ Een belangrijk deel van de gegevens uit dit hoofdstuk is ontleend aan het boek van Schackmann over de proefkolonie Frederiksoord. De overige gegevens komen uit het archief van de Maatschappij van Weldadigheid dat wordt beheerd door het Drents Archief. Alle feiten die worden ondersteund door archiefmateriaal zijn voorzien van een voetnoot

Inmiddels heeft de Maatschappij van Weldadigheid voor fl 57.000 het landgoed Westerbeeksloot bij Vleder gekocht. Op het 650 ha grote landgoed, bestaande uit bossen, wat landbouwgrond en uitgestrekte heidevelden wordt de eerste kolonie, Proefkolonie I (vanaf 1823 Frederiksoord genoemd), aangelegd. Dat gebeurt met de hulp van plaatselijke boeren, die naar goed Drents gebruik belangeloos de grond voor hun nieuwe burens omploegen. Er worden kavels aangelegd van 700 Rijnlandse roeden (ongeveer 1 hectare) met daarop een kolonistenwoning. Stenen huisjes van ongeveer 4½ x 4½ meter, gebouwd door de plaatselijke aannemer voor fl 490,00, met aan de voorkant twee ramen en de ingang aan de zijkant. Je stapt erdoor direct in het enige benedenvertrek. Aan de achterwand is een open stookplaats waar ook gekookt kan worden. Erboven een rookkanaal met een schoorsteen die net boven het rieten dak uitsteekt. En dan is er de trap naar de zolder waar twee slaapkamertjes met bedsteden zijn. Later worden de woningen voorzien van een houten achterhuis, dat als schuur en stal dienst kan doen. De inrichting is eenvoudig: een tafel met zeven stoelen en een kast. Een doofpot voor nog smeulende stukken turf, een olielamp en stoven om de voeten warm te houden. Er is kookgerei met een sauspannetje, een waterketel, borden, bestek en 'theegoed'. Verder een bezem, een dweil en een platte boender om te kunnen schoonmaken. En een wastobbe, een zeepbak, een spiegel en twee handdoeken. En natuurlijk gereedschappen voor op het land: een hark, een schoffel, een hak, twee schoppen, een mestvork, een bijl, een zeis en een kruiwagen.

Uit het magazijn van de Maatschappij krijgt het kolonistengezin uniforme kleding. De mannen een

hoed voor zondags en een pet voor de werkweek, een linnen broek voor de zondag en eentje van grove wol voor de andere dagen, een paar schoenen om mee naar de kerk te gaan en klompen voor op het land. En verder twee borstrokken, twee hemden, twee paar kousen, een lakense buis en een warme das. Vrouwen en kinderen krijgen soortgelijke kleren¹⁴². Een deel van het land is al ontgonnen. De kolonist kon het levenslange vruchtgebruik van zijn hoeve verwerven tegen betaling van een derde van de oogst. Kleding en huisraad moesten geleidelijk worden afbetaald en werden dan zijn eigendom. Elke kolonist heeft daarom een eigen rekening en een boekje waarin zijn schuld aan de Maatschappij staat opgetekend. Die schuld is bij de start voor alle verstrekkingen vastgesteld op fl 1000,00. Elk gezin krijgt bovendien een paar schapen en later ook een koe. Voor de mest en voor de melk, waarvan weer boter kan worden gemaakt. Later krijgen de kolonisten ook een varken, dat in de winter kan worden geslacht en zo voor vlees en spek zorgt. Voor het vee werd ook wat huur betaald. Het doel was alle kolonisten tot zelfstandige pachters, de zogenaamde vrijboeren, op te leiden. Tegen betaling van een geringe huursom kregen ze dan het vrije gebruik van de hoeve met het daarbij behorende land.

Op vrijdag 30 oktober 1818¹⁴³ arriveert Gerben Scheltes Brandsma met zijn gezin in Frederiksoord. Voor Gerben en Ietje, maar vooral ook voor de oudste kinderen, die de grote boerderij in Doniaga nog als welvarend thuis hadden gekend, moet het een bijzondere gewaarwording zijn geweest om na hun armoedige leven in Sloten, kolonistenhoeve nummer 20 te betreden. Zou hiermee een eind komen aan de neerwaartse spiraal?

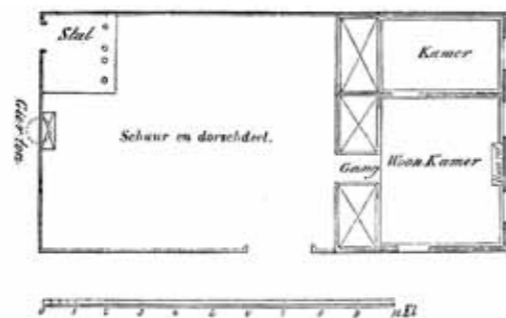

Datum van aankomst	Naam van de man	Van waar gekomen	Waar	Waar	Waar	Totaal	Naam van de kinderen
			18 jaar	12 jaar	6 jaar		
28 oktober	J. Scheltes Brandsma	Sloten	10	3	2	15	uit de Kolonie Rotterdam
	Schelte Scheltes	Sloten	10	2	1	13	
	Wester	Sloten	10	2	1	13	
	Wester	Sloten	10	2	1	13	
	Conrad Westerveld	Sloten	10	2	1	13	
	Johan Brand	Sloten	10	2	1	13	
	Henk Holt	Sloten	10	2	1	13	
29	Jacobus Biermans	Sloten	10	2	1	13	
	Joh. van der Meulen	Sloten	10	1	1	12	
	J. van der Meulen	Sloten	10	2	1	13	
30	H. Müller	Sloten	10	2	1	13	
	J. Scheltes Brandsma	Sloten	10	2	1	13	
31	Jan Bull	Sloten	10	1	1	12	
1	Johan Vervoer	Sloten	10	2	1	13	
2	Henk Groot	Sloten	10	2	1	13	
3	Jacobus Müller	Sloten	10	1	1	12	
4	J. Klop	Sloten	10	2	1	13	
5	J. H. Bodestaf	Sloten	10	2	1	13	
6	H. van der Meulen	Sloten	10	2	1	13	
7	J. Groot Grootema	Sloten	10	2	1	13	
8	Jan van der Meulen	Sloten	10	1	1	12	
9	Jan Brandsma	Sloten	10	2	1	13	

142 Lijst van kleding en huisraad, verstrekt aan ieder kolonistengezin (1818); Drents Archief (toegangsnummer 0186, invoernummer 1338)

143 Lijst van de eerste 52 gezinnen in kolonie Frederiksoord (1818); Drents Archief (toegangsnummer 0186; invoernummer 1342)

Terwijl Gerben het land bewerkt, spinnen lekje en de kinderen thuis en in de spinnerij vlas en wol. Elk kolonistengezin heeft een groot en een klein spinnewiel in huis. De vrouwen en meisjes spinnen vlas, de jongens wol. Van kinderen wordt vanaf hun zesde jaar verwacht dat ze meewerken. Aan het eind van de week, op zaterdag leveren de gezinnen hun productie bij de spinnerij in. In de administratie wordt minutieus bijgehouden hoeveel spinarbeid elke kolonist heeft verricht. Op een lijst uit eind 1818 staat vermeld dat het gezin van Gerben tot dan toe fl 51,41 heeft verdiend. Er wordt bij vermeld: 'Vrouw Brandsma en dochter kunnen spinnen, een zoon en twee meisjes niet.' In het archief van de Maatschappij bevindt zich verder een lijst van volwassenen en kinderen, die al kunnen spinnen of die bezig zijn het te leren.¹⁴⁴ Op 9 maart 1819 stuurt de directeur van Frederiksoord een brief aan de Permanente Commissie, die als een soort bestuur van de Maatschappij optrad. Daarin staat de volgende passage:

'Over het weesmeisje bij Brandsma ingedeelt, heb ik reeds vroeger aan de Permanente Commissie geschreven, ten einde hetzelfde in het huis van Lubber Jansen te doen overgaan. Nog steeds schijnt het mij wenschelijk te zijn, dit kind uit het huis van Brandsma weg te nemen, dewijl het zelve tot aanhoudende twisten aanleiding geeft, het kind, dat geen gunstigen aanleg verraad, behoorde, zo mogelijk in een goed zedelijk huisgezin over te gaan. (...) ingevolge instructie heb

ik ook in het huisgezin van Brandsma 4 kinderen gekleed en zijn geene huisgezinnen waarin dit getal is te boven gegaan.'

Gerben had hier al in december 1818 om gevraagd. En zijn verzoek wordt ingewilligd. Er zal een zucht van verlichting zijn geslaakt in hoeve 20. Geen geruzie meer. Geeske Durks Gadsonides gaat uiteindelijk op 1 november 1822 terug naar Sloten. De subcommissie had daar al in een brief van 5 juli 1822 om gevraagd, 'dewijl zij in Sloten voor de kost zou kunnen dienstbaar zijn.'¹⁴⁵

In het voorjaar van 1819 treft de Maatschappij van Weldadigheid voorbereidingen voor een tweede kolonie. Er moeten immers meer dan de huidige 52 kolonistengezinnen worden opgevangen. Johannes van den Bosch heeft de ambitie om nog dat jaar enkele duizenden kolonisten te gaan plaats. Er moet dan nog heel wat heidegrond worden omgespit. Gerben en de andere kolonisten worden ingezet om de klus te klaren. De nieuwe kolonie verschilt op een aantal onderdelen van de eerste. Zo krijgen de hoeves een andere indeling: een grotere woonkamer met aan de voorkant tussen de ramen de stookplaats. De zolderkamertjes verdwijnen en iedereen slaapt voortaan in bedsteden die aan de woonkamer grenzen. Ook de stukken land bij de hoeven worden groter. De gemeenschappelijke grond verdwijnt en elke hoeve krijgt een stuk van ongeveer 3 hectaren.

144 Lijsten van volwassenen en kinderen te Frederiksoord, die al kunnen spinnen of bezig zijn dit te leren (1818 - 1820);

Drents Archief (toegangsnummer 0186, invoernummer 1597)

145 Mw. Ir. C.A. Kloosterhuis, boek 'Bij kolonisten ingedeelden' (Rijksarchief Drenthe, Assen 1985)

In juli 1819 ontstaat er een grote veenbrand bij de aanleg van de nieuwe kolonie. In het noordelijkste gedeelte van het landgoed wil men de bovenste veenlaag, die minder geschikt is voor turf, afbranden. Maar door de droogte en de harde wind loopt het totaal uit de hand. Zo veel mogelijk kolonisten worden ingezet om de brand te blussen, maar het valt niet mee. Na drie dagen en nachten hard werken, is de brand nog niet onder controle. Het lukt uiteindelijk pas na een week.

Op 23 augustus 1819 schrijft de directeur opnieuw een brief aan de Permanente Commissie:

‘Ook was dezen dag dubbeld belangrijk voor onze kolonisten, dewijl in tegenwoordigheid van Dheer van Riemsdijk door mij, voor den aanvang van het feest de beloningen zijn uitgedeelt, bij besluit van de Kommissie van Weldadigheid, aan de zodanige toegekend, welke zich bij een onlangs plaats gehad hebbende zwaren heiden brand, het gunstigst hadden onderscheiden.’

Er volgt een lijst van kolonisten met hun beloning. Eén ervan is Gerben Scheltes Brandsma, hij krijgt een beloning van fl 3 voor zijn rol in het blussen van de veenbrand.

Interessant is ook de brief van de directeur van 29 december 1819, ruim een jaar nadat Gerben en Iekje in Frederiksoord zijn komen wonen en hun land hebben bewerkt:

‘Wanneer de Kommissie uit genoemde staat de geringe opbrengs sommiger hoeves ziet, oordeelt zij wellicht nodig, dat bij sommige eene kleine te gemoet koming plaats hebben, zonder daarom van hare bepalingen aftewijken. Gerrits uit Kampen, en Brandsma van Sloten, beide braaf en kundig voor de landbouw, bewerkten hunne grond met vlijt en overleg. Beide hebben eene zwaar huisgezin, alles liep hen tegen. Zo dat den eene 14 en de andere 21 aan inkomen hadden. Schoon niet anders gelijk voor huur gekort wordende, hebben zij nimmer geklaagd en houden met vertrouwen staande dat

hun grond in het aanstaande jaar zijn intrest zal opbrengen voor alle daar aan bestede arbeid.’

Ongeveer een jaar later, op 29 juni 1820 meldt de directeur in zijn beoordelingsrapport:

‘Hoeve 20, Brandsma, kolonist klasse 2, gezin klasse 2. een gewoon huisgezin, maar niet proper. Koperen medaille.’

De hoogste beoordeling was een ‘1’, de laagste een ‘5’. In het jaarverslag van dat jaar wordt de koperen medaille uitgereikt ‘wegens goed gedrag en arbeidzaamheid’. Volgens dat verslag verdienen Gerben Scheltes Brandsma en zijn gezin in het voorafgaande jaar fl 305,63, terwijl de gemiddelde verdienste op fl 447,50 lag. In 1821 is de verdienste fl 217,14. Nog steeds geen vetpot dus. De weg naar het afbetalen van de schuld aan de Maatschappij en naar het ‘vrijboerschap’ is nog lang.

In augustus 1820 meldt het door de Maatschappij uitgegeven tijdschrift ‘De Star’ dat twee kolonisten naar Holland zijn gezonden ‘om gras te maaien’. Eén van hen is Gerben. De Maatschappij maakt er trots melding van, omdat hun uitzending is bedoeld ‘om vreemdelingen te vervangen’. Elk jaar trekken duizenden seizoenarbeiders, met name Duitsers, naar Nederland om er te hooien. Ze worden ‘hannekemaaiers’ genoemd, omdat de naam Hannes onder hen nogal vaak voorkomt en maaien hun beroep is. Er werd nogal eens gezegd dat hun aanwezigheid er mede toe bijdraagt dat de werkloosheid en armoede onder de Nederlanders zo groot is. Gerben en medekolonist Gerritsma worden vanuit Frederiksoord uitgezonden om het werk op de buitenlanders terug te veroveren. Hoe dat is afgelopen, weten we helaas niet.

Het is Gerben Scheltes Brandsma niet gelukt zich te ontworstelen aan zijn armoede. Tweeënhalf jaar later, op 3 maart 1823 overlijdt hij op 56-jarige leeftijd in Frederiksoord. Hij wordt begraven op het kerkhof in Vledder¹⁴⁶. Iekje en de kinderen blijven in Frede-

¹⁴⁶ De Maatschappij heeft met het gemeentebestuur van Vledder op 31 oktober 1822 een overeenkomst gesloten dat de doden van de koloniën van de Maatschappij op het kerkhof in Vledder mogen worden begraven.

Drents Archief (toegangsnummer 0186, invoernummer 46)

riksoord wonen. Kinderen konden er blijven wonen tot rond hun twintigste. Dan werden ze geacht voor zichzelf te gaan zorgen. Velen deden dat door als dienstmeid of landarbeider aan de slag te gaan, terwijl ook veel jongens in het leger gingen.

Wiebrig, die zich inmiddels Wietske noemt en 21 jaar oud is, krijgt verkering met **Bastiaan Kranendonk**, zoon van een kolonist uit 's - Gravendeel en een jaartje ouder dan Wiebrig. Ze raakt in verwachting en op 4 augustus 1824 wordt een dochtertje geboren: **Gerherdina**. Maar het gaat niet goed, Gerherdina sterft op 9 september van datzelfde jaar¹⁴⁷. Pas op 3 juni 1826¹⁴⁸ trouwen Wietske en Bastiaan, als Wietske opnieuw in verwachting is. Ze krijgen in ieder geval nog drie kinderen: **Gerben** (27 augustus 1826), **Adriana** (1830) en **Schelte** (1840)¹⁴⁹.

Bastiaan en Wietske vestigen zich als kolonist in Willemsoord (kolonie III) in Steenwijkerwold. Op 11 oktober 1849 komt moeder Iekje bij hen wonen. Die blijft in hoeve 26 tot ze op 10 november 1858 overlijdt. Tien jaar later sterft Bastiaan, hij is dan 67 jaar. In 1871 komt ook aan het leven van Wietske een eind¹⁵⁰.

Aagje trouwt eveneens met een kolonistenzoon: **Frederik Willem Elstrod**, die acht jaar jonger is. Ze trouwt pas als ze 35 is, op 13 november 1840¹⁵¹. Frederik en Aagje krijgen drie kinderen: **Anthony** (7 augustus 1841), **Adriana** (23 oktober 1843) en **Ieke**

(19 oktober 1845)¹⁵². Ze vestigen zich later in Overijssel. Aagje overlijdt in 1882 in Avereest, 77 jaar oud¹⁵³.

Schelte verlaat Frederiksoord op 24 oktober 1835. Hij vestigt zich in IJlst waar hij op 24 november 1835 in het huwelijk treedt met schippersdochter **Jeltje Jacobs de Jong**. In de huwelijksakte¹⁵⁴ wordt vermeld dat Schelte zijn diensttijd heeft doorgebracht bij de Mobiele Drentse Schutterij. De akte vermeldt verder dat Schelte 'zonder opzettelijk bedrijf' is. Dat zal spoedig veranderen, want in de periode dat het gezin in IJlst woont, verdient Schelte de kost als 'inlandsch kramer'. Dat was iemand die van deur tot deur ging om zijn waren te verkopen, maar waarschijnlijk heeft hij ook zijn brood verdiend als marktkoopman. IJlst had namelijk sinds 1379 van Karel IV het privilege gekregen behalve een jaarmarkt ook een weekmarkt op maandag te houden. Het is aannemelijk dat Schelte met zijn handel op die markt heeft gestaan en mogelijk ook de markten van de omliggende plaatsen heeft bezocht.

Opmerkelijk is ook de vermelding in de akte dat de moeder van Schelte 'Iekje Jochems Stellinga' wordt genoemd en dat als beroep wordt opgegeven 'koemelkster'¹⁵⁵

Schelte en Jeltje krijgen in IJlst vier kinderen: **Aukje** (10 augustus 1836)¹⁵⁶, **Gerben** (18 december 1837; overleden op 3 augustus 1838)¹⁵⁷, **Gerben** (28 mei 1839)¹⁵⁸ en **Aaltje** (11 januari 1841)¹⁵⁹. Als de zeven maanden

oude Gerben in 1838 overlijdt, doen de burens ervan aangifte. Dat was gebruikelijk in die tijd. Omdat ook hun beroepen worden vermeld, weten we dat Schelte en Jeltje tussen slager Buma en winkelier De Jong in woonden. Behalve dat Schelte dus als kramer werkte, heeft hij mogelijk ook een winkeltje gehad. Dergelijke combinaties van beroepen kwamen in de 18e en 19e eeuw geregeld voor. Tussen 1841 en 1843 verhuist het gezin naar Oudehaske, waar **Ike** (15 september 1843)¹⁶⁰ en **Jacob** (28 maart 1845)¹⁶¹ worden geboren en Schelte de kost verdient als venter. Tussen 1845 en 1848 verhuizen Schelte en Jelte opnieuw, nu naar Noordwolde. Schelte is er arbeider. In Noordwolde wordt **Aagje** (3 augustus 1848)¹⁶² geboren. Jeltje overlijdt er op 7 januari 1871. Twintig jaar later overlijdt ook Schelte Gerbens Brandsma, 82 jaar oud¹⁶³.

Jochem trouwt op 22 februari 1839 met **Trijntje Jonkers** uit Diever¹⁶⁴. Ze vestigen zich in Nijensleek, waar Jochem achtereenvolgens landarbeider, voerman (1857), landbouwer (1859) en landarbeider (1883) is. Ze krijgen acht kinderen:

Gerben (13 januari 1841)¹⁶⁵, **Zwaantje** (4 augustus 1843)¹⁶⁶, **Dirk** (21 november 1845)¹⁶⁷, **Ieda** (23 mei 1848, overleden op 9 december 1850)¹⁶⁸, **Fokje** (22 april 1850)¹⁶⁹, **Geert** (24 april 1852)¹⁷⁰, **Wietske** (13 juni 1857)¹⁷¹ en **Jantien** (27 oktober 1859)¹⁷². Op 30 mei 1888 overlijdt Jochem op 74-jarige leef-

tijd¹⁷³. Uit een memorie van successie¹⁷⁴ blijkt dat hij onroerend goed achterlaat: 'de helft van eenig onroerend goed, gemeente Vledder, sectie B nummers 1640, 1641 en 1642, groot 74a en 20c'. De grond wordt publiekelijk verkocht en levert fl. 266,- op.

En zo komt via de kinderen van Jochem Gerbens Brandsma, kleinzoon van Schelte Abes uit Doniaga, de familienaam Brandsma in Drente terecht.

Hendrik Scheltes Brantsma (1773 - 1844)

Hendrik Scheltes wordt op 3 april 1773 in Doniaga geboren als negende kind van Schelte Abes en Wiebrichje Jans. Toch zal hij een sleutelrol vervullen in de familiegeschiedenis Brandsma.

Op 18 april 1773 wordt Hendrik in de hervormde kerk van Sint Nicolaasga gedoopt. Deze was onderdeel van de hervormde gemeente van Tjerkgaast, Sint Nicolaasga, Doniaga, Idskenhuzen en Legemeer, waarvan Schelte en Wiebrichje lidmaten waren. Predikant was Enna Fedder, die de hervormde gemeente van 1761 tot 1785 diende¹⁷⁵.

In DTB 220 staat het volgende te lezen:

Den 3 April is in Dunjega geboren een zoon van Schelte Abes en Wybrig Jans egtelieden en gedoopt te St. Nicolaesga den 18 April met name Hendrik.

¹⁴⁷ Geboorteakte Vledder d.d. 5 augustus 1824 (akte nr. 29) en Overlijdensakte Vledder d.d. 11 september 1824 (akte nr. 18)

¹⁴⁸ Huwelijksakte Vledder d.d. 3 juni 1826 (akte nr. 3)

¹⁴⁹ Geboorteakten Steenwijkerwold d.d. 7 december 1850 (akte nr. 33), d.d. 1 mei 1852 (akte nr. 25) en d.d. 28 maart 1868 (akte nr. 6)

¹⁵⁰ Overlijdensakte Steenwijkerwold d.d. 1871 (akte nr. 100)

¹⁵¹ Huwelijksakte Vledder d.d. 13 november 1840 (akte nr. 16)

¹⁵² Geboorteakten Weststellingwerf d.d. 9 augustus 1841 (akte nr. 181), d.d. 24 oktober 1843 (akte nr. 217) en d.d. 21 oktober 1845 (akte nr. 263)

¹⁵³ Overlijdensakte Avereest d.d. 1882 (aktenr. 35)

¹⁵⁴ Huwelijksakte IJlst d.d. 24 november 1835 (akte nr. 12)

¹⁵⁵ Gewoonlijk werden boeren in die tijd 'huisman' genoemd. Daar worden dan grote en kleinere boeren mee bedoeld. Keuterboeren werden gewoonlijk aangeduid als 'koemelker'.

¹⁵⁶ Geboorteakte IJlst d.d. 15 augustus 1836 (akte nr. 26)

¹⁵⁷ Geboorteakte IJlst d.d. 18 december 1837 (akte nr. 44), overlijdensakte IJlst d.d. 4 augustus 1838 (akte nr. 15)

¹⁵⁸ Geboorteakte IJlst d.d. 28 mei 1839 (akte nr. 21)

¹⁵⁹ Geboorteakte IJlst d.d. 12 januari 1841 (akte nr. 3)

¹⁶⁰ Geboorteakte Haskerland d.d. 16 september 1843 (akte nr. 55)

¹⁶¹ Geboorteakte Haskerland d.d. 29 maart 1845 (akte nr. 28)

¹⁶² Geboorteakte Weststellingwerf d.d. 7 augustus 1848 (akte nr. 179)

¹⁶³ Overlijdensakte Weststellingwerf d.d. 20 januari 1891 (akte nr. 19)

¹⁶⁴ Huwelijksakte Vledder d.d. 22 februari 1839 (akte nr. 2)

¹⁶⁵ Geboorteakte Vledder d.d. 13 januari 1841 (akte nr. 5)

¹⁶⁶ Geboorteakte Vledder d.d. 6 augustus 1843 (akte nr. 36)

¹⁶⁷ Geboorteakte Vledder d.d. 22 november 1845 (akte nr. 57)

¹⁶⁸ Geboorteakte Vledder d.d. 25 mei 1848 (akte nr. 18), overlijdensakte Vledder d.d. 9 december 1850 (akte nr. 41)

¹⁶⁹ Geboorteakte Vledder d.d. 22 april 1850 (akte nr. 23)

¹⁷⁰ Geen geboorteakte gevonden. Overlijdensakte Vledder d.d. 30 januari 1883 (akte nr. 7)

¹⁷¹ Geboorteakte Vledder d.d. 15 juni 1857 (akte nr. 41)

¹⁷² Geboorteakte Vledder d.d. 29 oktober 1859 (akte nr. 69)

¹⁷³ Overlijdensakte Vledder d.d. 30 mei 1888 (akte nr. 36)

¹⁷⁴ Memorie van successie d.d. 20 maart 1889 (nr. 3)

¹⁷⁵ Brochure hervormde kerk te St. Nicolaasga (1721 - 1992)

Alhoewel er in Doniaga aan het eind van de 18e eeuw geen school of schoolmeester was¹⁷⁶, heeft Hendrik als kind leren lezen en schrijven. Mogelijk heeft hij dat van (één van) zijn ouders geleerd. In ieder geval ondertekent hij later akten met een duidelijk, handgeschreven 'Hendrik Scheltes Brantsma'.

Hendrik scheltes brantsma

Het lager onderwijs in Friesland werd in de 17e en 18e eeuw verzorgd door schoolmeesters die door de plaatselijke kerk werden aangesteld. Het werd daarbij belangrijker gevonden dat zij lidmaat van de hervormde kerk waren dan dat zij voldoende pedagogische en didactische kwaliteiten bezaten om kinderen te onderrichten. Ze waren ongetwijfeld de eerste beginselen van lezen, schrijven en rekenen machtig,

maar hun niveau was bijzonder laag en veel andere kennis en vaardigheden bezaten ze meestal niet. Opleidingen waren er niet en examens of kwalificatie-eisen al evenmin. Daarbij werd van hen verwacht dat zij de nodige onderhoudswerkzaamheden aan kerk en school verrichtten. Bovendien moesten ze ook nog eens optreden als koster, voorzanger en klokkenluider. Veel tijd voor onderwijs was er dan ook niet. Omdat ook de salariëring bijzonder laag was, werkten veel schoolmeesters bij als boerenknecht. Dat betekende dat in veel plaatsen op het Friese platteland slechts 'winterschool' werd gehouden. In Doniaga was het niet anders.¹⁷⁷ Schoolmeesters bleven er slechts kort: één tot enkele jaren en verdienden weinig (zo'n fl. 26,- tot fl. 29,- per jaar en fl. 0,30 eigen bijdrage per kind per kwartaal). Van 1749 tot 1807 was er in Doniaga zelfs helemaal geen school meer.

Nederlands - Hervormde kerk van St. Nicolaasga

176 Postma (blz. 92 e.v.)

177 Postma (blz. 92 e.v.)

Hendrik heeft als kind ongetwijfeld al jong moeten meehelpen met het werk op de boerderij. Dat was in die tijd heel gebruikelijk. Zo heeft hij stukje bij beetje het vak van zijn vader geleerd. Hij heeft meegemaakt hoe door verstandig fokken de veestapel gestaag groeide van 12 tot 19 stuks, maar ook hoe de veepest huishield en het bedrijf jaren in ontwikkeling terugwierp. Als Hendrik 17 jaar is en het bedrijf na jaren van hard werken begint te floreren, overlijdt zijn vader. Zijn moeder staat er dan alleen voor. Ze zet het bedrijf voort, geholpen door Gerben, die dan 24 jaar is en Hendrik. De opbouw gaat verder en ze huren er vanaf 1794 een aangrenzend stuk grond bij. Dit stuk grond staat bekend als het 'brânlan', omdat er in het verleden waarschijnlijk turfwinning heeft plaatsgevonden. Ook in Tjerkgaast wordt een stuk land gehuurd: het is 35 pondemaat (ongeveer 13 hectare) groot en volgens het reëlkohier 1770 belast met 'lichte florenen' (d.w.z. zonder dijklasten). In de bloeitijd had het bedrijf daarmee een omvang van 161 pondemaat

oftewel ruim 59 hectare. Het was daarmee één van de grootste boerenbedrijven in Doniaga en omgeving. Er konden zo'n 34 koeien op worden gehouden. Groter dan 30 dieren is de kudde echter nooit geworden en na de dood van Wiebrichje in 1799, toen Gerben en Hendrik het bedrijf overnamen, is het stukje bij beetje bergafwaarts gegaan. Uit de speciekohieren weten we dat ze in ieder geval tot 1805 samen geboerd hebben, maar in 1808 is Hendrik nog alleen over. Gerben heeft zich dan in Sloten gevestigd.

Inmiddels is Hendrik op 14 april 1799 in de hervormde kerk van Idskenuizen¹⁷⁸ getrouwd met **Lolkje Siebes Siebesma** uit St. Nicolaasga¹⁷⁹. Hij 26 jaar, zij bijna 24 jaar. Lolkje is op 20 april 1775 in Eesterga geboren als de dochter van **Siebe Sjerps** en **Froukje Annes**¹⁸⁰. Lolkje is analfabeet.¹⁸¹ Ze 'moeten' trouwen, want zeven maanden later wordt hun eerste kind geboren. Hendrik en Lolkje krijgen uiteindelijk een groot gezin: 11 kinderen, waarvan er 3 jong overlijden.

Op 15 november 1799 wordt op de boerderij in Doniaga

*1799 Den 12 Maart 7 April 1799 de Syn in de kerk
van Tjerkgaast getrouwd en St. Nicolaasga over-
huurdert af en vrygekondigt Hendrik Scheltes
van Dohynga met Lolkjen Siebes van St. Ni-
colaasga, en te Idskenuizen in de trouwlyken
staat bevestigd: 22 April
1799 D 27me Syn te St. Nicolaasga In den Trouwlyken*

178 Dit 'Alde Lântsjerkje' uit 1650 stond op een terp middenin het land, de koeien graasden er naast de muren. Een grote brand had namelijk de omliggende huizen verwoest. In 1936 is het kerkje afgebroken en de terp afgegraven.

179 DTB 221

180 DTB 490

181 In de trouwakte van Jan Hendriks Brandsma, zoon van Hendrik Scheltes Brantsma en Lolkje Siebes, vermeldt de ambtenaar in 1832 '(...) verklarende bruidegoms moeder en bruids vader niet te kunnen schrijven (...)'. Je mag dan aannemen dat ze ook niet hebben kunnen lezen.

Schelte geboren. Hij wordt op 8 december 1799 in St. Nicolaasga gedoopt. Siebe volgt op 25 april 1801 en op zaterdag 9 oktober 1802 ziet Jan het levenslicht. Deze Jan Hendriks, die op 24 oktober 1802 in ldskenhuizen wordt gedoopt, is de volgende generatie in de familiestamboom. Op 15 augustus 1804 wordt Froukje geboren en op 6 juli 1806 Jelle. Op 28 augustus 1808 volgt Sjerp en op 1 december 1810 Wiebren¹⁸². Hun namen staan vermeld op de akte van naamaanneming die Hendrik Scheltes op 24 december 1811 in het gemeentehuis van Langweer laat opstellen. Hij noemt zich sinds die dag 'Brantsma' en zal zijn leven lang consequent die naam zo blijven voeren. Hendrik heeft hierover ongetwijfeld gesproken met zijn broers en zussen, want ook die voeren deze naam.

Volgens de Lidmatenboeken Doniawerstal doet Hendrik op 13 maart 1812 belijdenis. Op 3 oktober 1812 wordt Abe geboren. In de akte¹⁸³ staat vermeldt dat Hendrik boer is te Doniaga.

Lang zal het echter niet meer duren, want op 1 juli 1812 heeft Hendrik fl. 600 geleend van Ybeltje Tjeerds Nijenhuis. Het kapitaal dat indertijd is opgebouwd en dat in 1795 meer dan € 600 heeft bedragen, is op. Probeert Hendrik de zaak nieuw leven in te blazen of bereidt hij zich voor op een nieuwe toekomst?

In akte nr. 58 van 1 juli 1812 van notaris A. Witteveen te Lemmer lezen we:
'Hendrik Scheltes, beroep 'huisman', woonachtig te Doniaga, verklaart 'oprecht en deugdelijk schuldig te zijn aan Ybeltje Tjeerds Nijenhuis (...) eennen somma van zeshonderd guldens, makende eenduizend tweehonderd zestig franken, spruitende uit hoofde van bij hem comparant au content ontvangen penningen voor de verteekening dezes reden ontvangen gelden (...) aannemende en belovende gedachte somma van zeshonderd guldens zes jaren na dato de ver-

schijndag der interesten ofwel op den eersten May eenduizend agthonderd en agtien (...) weder op te brengen en te betalen in goed gangbaar Hollandsch geld.'

De rente bedraagt fl. 4 per fl. 100 en als onderpand worden alle goederen van Hendrik genoemd, maar speciaal 'levendige have, vee, huisraad en gereedschappen'.

Maar hiermee stopt het niet. Opnieuw leent Hendrik geld. In akte nr. 117 van 9 december 1812 van notaris A. Witteveen te Lemmer lezen we dat Hendrik 315 franken (= fl. 150) leent van M.N. van der Weg uit Doniaga. En ook hier is het boerenbedrijf het onderpand. De notariële akten werden volledig met de hand geschreven en in die tijd - Friesland maakte deel uit van het Koninkrijk der Nederlanden onder Lodewijk Napoleon - in twee talen: het Nederlands en het Frans.

Een half jaar later hebben Hendrik en Lolkje de boerderij in Doniaga verlaten en hebben ze zich gevestigd in Terband, een dorpje ten noorden van Heerenveen. Misschien hadden ze het geld wel geleend om daar een nieuwe start te kunnen maken, want ook hier is Hendrik boer. Op 18 juni 1813 doen ze aangifte van het overlijden van hun zoontje Jelle, 7 jaar oud¹⁸⁴. Na de zorgen van het aflopende boerenbedrijf in Doniaga, het aangaan van flinke leningen om een nieuwe toekomst te kunnen opbouwen, dan nu het overlijden van één van de kinderen. Het moet een moeilijke tijd voor hen zijn geweest.

Op 16 november 1813 komen Hendrik en Lolkje met attestatie over naar de hervormde kerk in Tjalleberd, een dorp op enkele kilometers afstand van Terband. Op 17 september 1814 wordt Jeltje geboren, na Froukje de tweede dochter. In de akte¹⁸⁵ schrijft de ambtenaar van de burgerlijke stand de naam als 'Brantsma'. Hendrik ondertekent echter consequent met 'Hendrik Scheltes Brantsma'.

In het jaar een duizend acht honderd en twaalf, den vijfde
der maand October — des voor middags ten elf uren is
voor ons Adjunt-Maire Officier van den Burgerlyken Staat der Gemeente
van Langweer Canton Lemmer Departement Vriesland,
gecompareerd Hendriko Scheltes Brantsma ondt. Negon en der sig jaar
Boer te Doniaga welke ons heeft vertoond een kind van het Man-
nelijke geslacht den derde der maand October dezes jaars Savonds
ten zeven uren uit hem Declarant en Lolkjen Sybes deszelfs huis,
vrouwe geboren en aan het welk hij heeft verklaard te willen geven
de voornaam van Abe.

De Gemelde verklaring en voorstelling is geschied in tegenwoor-
digheid van Gerben Ruytjes Gerbens Timmerman te Langweer
oudt zeven en der sig jaar en van Anne Wyttes Hoogland Arbeider
te Langweer oudt twee en der sig jaar jaer en hebben de vader
en getuigen deze Akte van Geboorte na dat hun derelre was voor
gelesen met ons onder toekend.

Hendrik scheltes brantsma
Gerben Ruytjes Gerbens
Anne Wyttes Hoogland

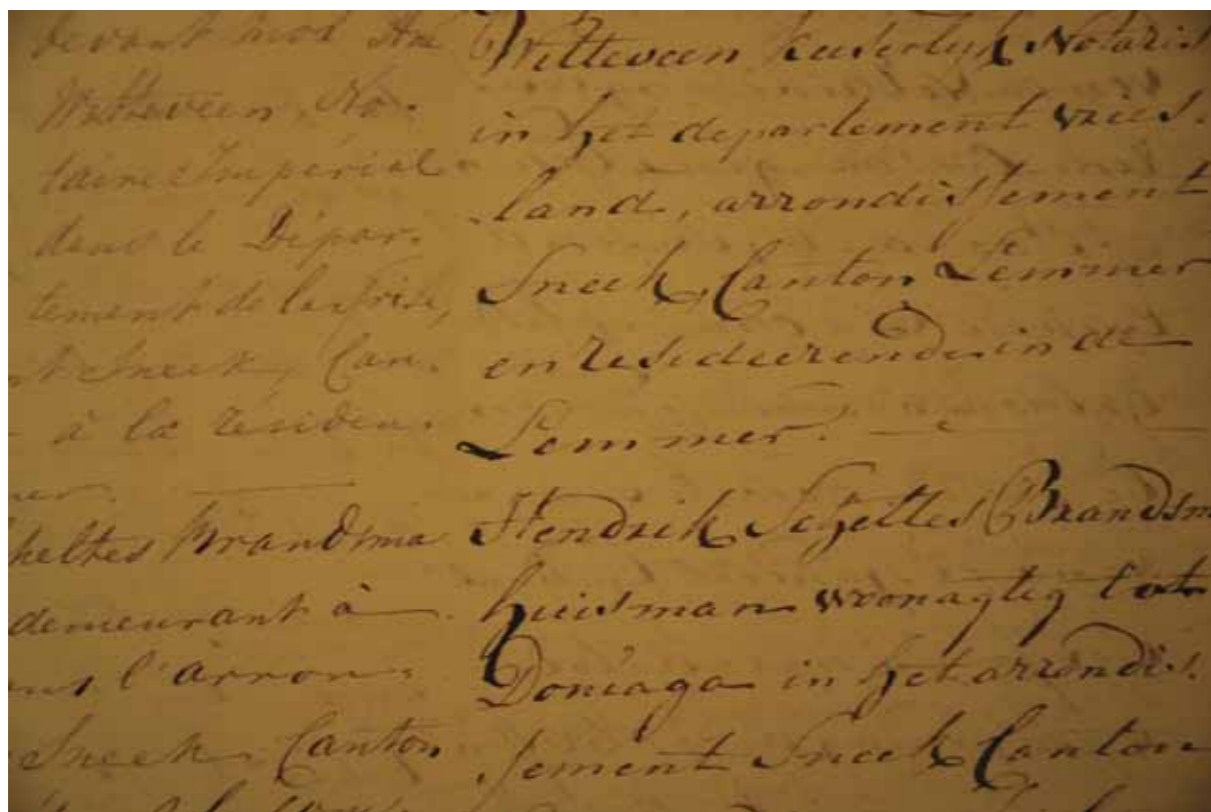
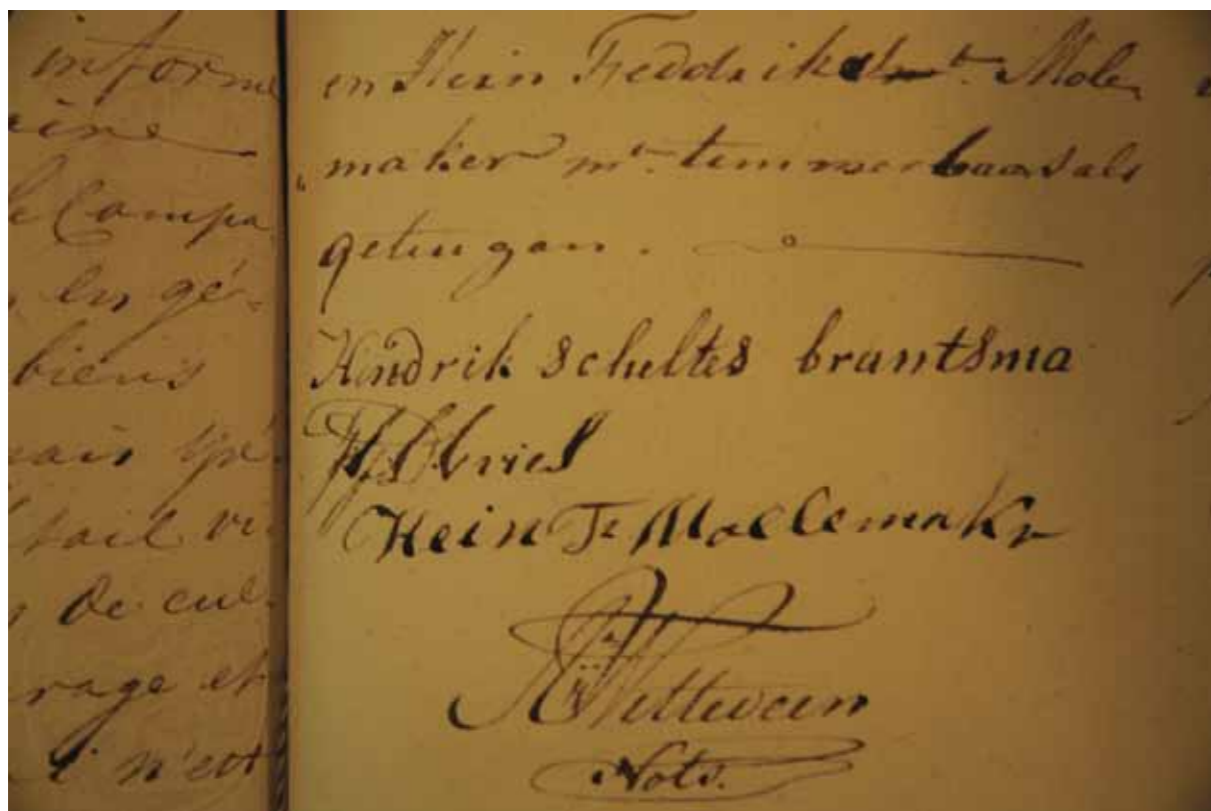
J. van Hellinga

182 Allen DTB 220

183 De akte staat afgedrukt op bladzijde 71

184 Overlijdensakte Schoterland (Mairie Heerenveen) d.d. 18 juni 1813 (akte nr. 6)

185 Geboorteakte Schoterland (Mairie Heerenveen) d.d. 18 september 1814 (akte nr. 24)

Fragmenten van de notariële akte van Hendrik Scheltes Brantsma (1812)

De junimaand van 1816 zal een maand zijn die Hendrik en Lolkje niet licht zullen vergeten. Ze wonen niet meer in Terband, maar hebben zich in St. Johannesga gevestigd. Ook hier is Hendrik weer boer. Was Terband niet geworden wat ze ervan hadden verwacht? Of kon Hendrik misschien een betere positie in St. Johannesga verwerven? Er zijn geen stukken te vinden die ons dat duidelijk maken.

Wel weten we dat op 18 juni 1816 de kleine Abe overlijdt¹⁸⁶, hij zou in oktober 4 jaar worden. Zes dagen later bevalt Lolkje van een meisje. Ze noemen haar **Annigjen**¹⁸⁷.

Ook in St. Johannesga blijven Hendrik en Lolkje niet lang. Uit het Lidmatenboek van de hervormde gemeente van Oosterzee en Echten blijkt dat het gezin op 13 februari 1820 met attestatie is overgekomen. Uit de geboorteakte van **Wiebrig**¹⁸⁸, die op 7 november 1820 wordt geboren, blijken ze in Oosterzee te wonen. Voor het eerst lezen we dat Hendrik ‘arbeider’ is. Dat betekende in die tijd overigens meestal boerenknecht. Blijkbaar had de 37-jarige Hendrik het opgegeven om als zelfstandige boer de kost te verdienen. Mogelijk heeft hij de kost verdiend in de turfgraverij, die in die tijd ‘booming business’ was. Oosterzee, een dorp aan de zuidkant van het Tjeukemeer, was namelijk een plaats met veel veenbazen.

In het economische leven van Friesland neemt turf in die tijd een belangrijke plaats in. Gas en elektriciteit waren als energiebronnen nog onbekend en steenkool werd nagenoeg uitsluitend in smederijen gebruikt. Turf was het stookmateriaal bij uitstek en Friesland bezat daar in het oosten, midden en zuiden behoorlijk wat van. Was de turfwinning in eerste instantie ter hand genomen door de kloosters, tussen 1550 en 1650 neemt de turfwinning een hoge vlucht. In een geschrift uit 1622 wordt melding gemaakt van meer dan 1000 arbeiders die rond Heerenveen in de venen

werken. Friese turf wordt niet alleen verscheept naar Amsterdam, maar ook naar Antwerpen en andere buitenlandse steden. Het gaat in eerste instantie vooral om hoogveen, later ook om laagveen. Tussen 1650 en 1750 blijft de turfwinning ongeveer op hetzelfde peil, maar na 1750 vindt er weer een flinke groei plaats als ook in laagveengebieden op grote schaal turf wordt gewonnen. Men werkte in eerste instantie volgens de ‘oudfriese methode’. Daarbij groef men de turfspecie (‘klyn’) uit lange ‘petten’, waartussen men stroken land liet zitten om daarop de gestoken turf te laten drogen. De petten groeiden dan in één- à tweehonderd jaar weer dicht. In 1751 vestigen echter de eerste turfgravers uit Giethoorn zich in Oudehaske en zij introduceren de methode van het ‘slagturven’ of de ‘Gieterse methode’. Daarbij werd met netten de turfspecie tot op de onderliggende zandlaag weggebaggerd. Bij deze methode werd dus de gehele veenlaag weggehaald. Er bleven geen stroken land staan, waardoor grote veenplassen ontstonden.

Op 30 april 1823 laten Hendrik en Lolkje zich overschrijven naar de kerk van Tjerkgaast.¹⁸⁹

Nederlands - Hervormde kerk van Tjerkgaast

186 Overlijdensakte Schoterland (Mairie Sintjohannesga) d.d. 20 juni 1816 (akte nr. 3)

187 Geboorteakte Schoterland (Mairie Sintjohannesga) d.d. 25 juni 1816 (akte nr. 15)

188 Geboorteakte Lemsterland d.d. 8 november 1820 (akte nr. 119)

189 Lidmatenboek hervormde gemeente Tjerkgaast, St. Nicolaasga, Doniaga, Idskenuizen en Legemeer

Werken in het veen volgens de ‘Gieterse methode’

Werken in het veen was zwaar werk. Men groef eerst in de lengterichting over het midden van een perceel een strook van ongeveer 5 meter breedte af. Die strook werd ‘de trek’ genoemd, omdat daar het veen moest worden gewonnen (‘getrokken’).

Deze bovenlaag bevatte behalve veengrond ook vaak klei en plantenresten en was daarom niet geschikt om turf van te maken. Hij werd gebruikt om de strook ernaast mee te egaliseren. Zo ontstonden daar mooie ‘legakkers’. Nu werd eerst boven het water en daarna ook onder het water het veen weg gegraven. Als er niet meer gegraven kon worden, werd er gebaggerd. Dat gebeurde met de ‘baggerbeugel’, een net van in elkaar gevlochten touw aan een ijzeren beugel op een lange steel.

De veenwerker stond daarvoor op een brede plank die aan een vlot was bevestigd dat door middel van een ton op het water dreef. Het veen vermengd met water werd in een grote houten bak (de mengbak) gegooid en vervolgens urenlang door de ‘trapper’ fijngetrapt, totdat er een zachte veenbrij (de veenspecie) was ontstaan. Deze specie werd in een laag van dertien duim (32,5 cm) gelijkmatig over de legakker verdeeld. De dikte werd met een meetstok gecontroleerd. De laag was dikker dan de uiteindelijke dikte van de turven in verband met het indrogen. Het drogen duurde soms een paar dagen, maar kon afhankelijk van het weer ook enkele weken duren. Na het drogen volgde een tweede keer turftrappen. Dat had tot doel de turf laag compacter te maken. Onder de klompen werden plankjes gebonden en met twee polsstokken in de handen werd de turf laag beklommen. Er werd één keer in de lengte en twee maal in de breedte getrapt. Daarna werd met de ‘krabber’ (een lat waar doorheen grote spijkers waren geslagen aan een lange

stok) strepen over de veen laag getrokken om de maat van de turven aan te geven. Vervolgens werd met het ‘steekiezer’ (een soort steekschip) op de getrokken strepen de veen laag in turven verdeeld. Als het snijwerk klaar was, kwam het ‘opbreken’. De turven werden dan losgemaakt en te drogen gelegd. Eerst in rijen, twee op elkaar en een paar dagen later in stapeltjes. Dat stapelen gebeurde zo luchtig mogelijk, de natste turven bovenaan en naar het zuiden toe. Tot slot werden de turven op een lange hoop langs de weg of vaart gezet, klaar om vervoerd te worden. De werkers in het veen meldden zich zo omstreeks eind maart bij de veenbazen. Tot diep in juni werd er hard doorgewerkt: vijf dagen per week van ’s ochtends 5 uur tot ’s avonds 9 uur. En dat voor een karig loon. In 1810 verdiende een turfmaker 30 cent per dag tegenover een arbeider in de Twentse weverijen 40 cent per dag. De veenwerkers woonden in die tijd in keten die overal in het veengebied te vinden waren. De omstandigheden in die keten waren ronduit slecht.

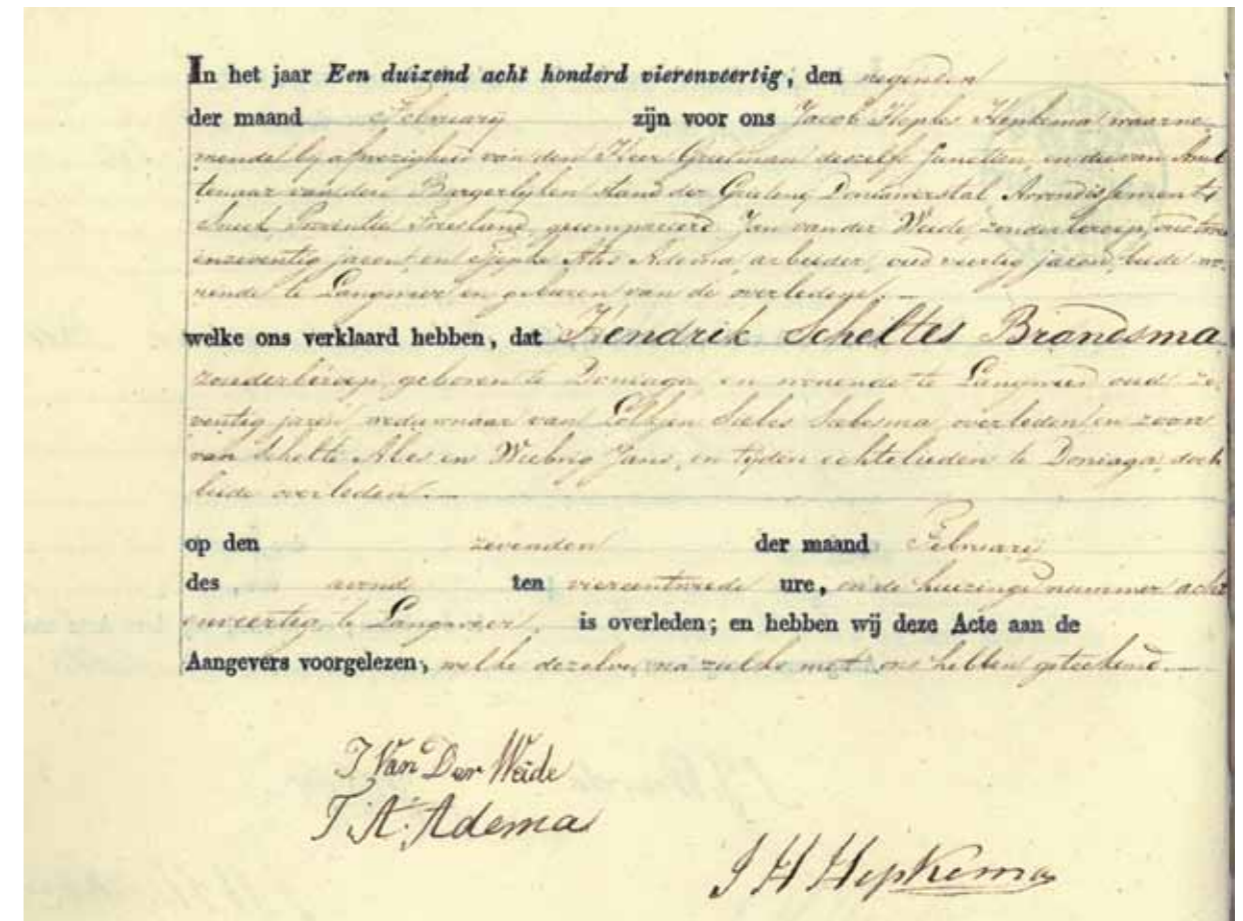
Er werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de ‘trekkers’ of ‘baggelaars’, die in groepjes van twee als spitter en menger op de trek werkten en de ‘turfmakers’, die het verdere werk op de legakkers deden. De ‘trekkers’ waren veelal losse arbeiders die voor zes tot acht weken door de veenbazen werden aangenomen. De turfmakers waren meestal leden van de dorps-gemeenschap in de buurt. Zij hadden duidelijk een hogere status. Na het seizoen bleven ze nog vaak in het veld om de trek van het volgende seizoen alvast ‘af te bonken’. Ze werkten bovendien vaak nog bij als boerenknecht en hadden zelf ook wat vee. Zodoende konden ze het hoofd boven water houden.

Vier jaar later, op 18 november 1827, gaan ze met attestatie over naar de hervormde gemeente van Langweer.¹⁹⁰

Pas in 1832, als Hendrik 49 jaar is, ontdekken we weer iets over hem. In de huwelijksakte van Jan Hendriks Brandsma lezen we dat Hendrik inmiddels is verhuisd naar Dijken, een gehucht in de buurt van Langweer. Hij is daar arbeider en we mogen aannemen dat het betekent dat hij boerenknecht was.

Op 19 september 1834 overlijdt Lolkje, ze is dan 60 jaar¹⁹¹.

Als in 1835 Schelte trouwt, blijkt Hendrik in Broek te wonen. Als beroep geeft hij nog steeds op ‘arbeider’ te zijn. Uit de lidmatenboeken blijkt dat Hendrik op 2 augustus 1835 met attestatie overkomt van Goïngarijp naar Langweer. Later verhuist Hendrik naar Langweer. Mogelijk is hij als bejaarde terechtgekomen bij de armenzorg in die plaats. Op 7 februari 1844 overlijdt Hendrik Scheltes Brantsma op 70-jarige leeftijd ‘des avonds ten viereentwede ure in de huizinge nummer achtenveertig te Langweer’, aldus de akte van overlijden die zijn burens Jan van der Weide (72 jaar, zonder beroep) en Tjepke Abes Adema (40 jaar, arbeider) op 9 februari 1844 laten opstellen¹⁹².

190 Lidmatenboek hervormde gemeente Langweer, Indijken en Boornzwaag

191 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 20 september 1834 (akte nr. 13)

192 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 9 februari 1844 (akte nr. 2)

Schelte Hendriks Brandsma¹⁹³ trouwt op 25 mei 1835 in Idaarderadeel met **Trijntje Hendriks Apollius**, dochter van **Hendrik Sakes Apollius** en **Trijntje Sjoerds Speerstra** uit Welsrijp. Schelte is inmiddels 35 jaar en is boerenknecht in Stiens, Trijntje is pas 22 en ‘boerendienstmaagd’ in Roordahuizum (tegenwoordig Reduzum). Het was in de 19e eeuw gebruikelijk om bij de huwelijksakte een aantal documenten toe te voegen, de zogenaamde huwelijksbijlagen. Naast geboorteakten en eventuele akten van overlijden (van bijvoorbeeld één van de ouders) ging het dan vaak om een Certificaat van de Nationale Militie.

Na het vertrek van de Fransen werd in 1814 de Nationale Militie ingesteld. Dit was de voorloper van het leger zoals wij dat kennen. De Nationale Militie bestond in eerste instantie uit vrijwilligers, aangevuld met ‘lotelingen’. Er bestond dus geen algemene dienstplicht. Elke jonge man tussen de 18 en 23 jaar (later 19 en 20 jaar) kwam in principe in aanmerking voor de Nationale Militie. Uit elke honderd inwoners moest één militielid worden gerekruteerd. Dat ging via een systeem van inschrijving, loting en vrijstelling. De lotelingen die het tekort aan rekruten moesten aanvullen, trokken een nummer. De mannen met de laagste nummers werden in principe opgeroepen en vervulden dan een dienstplicht van vijf jaar. In de praktijk werd die vijf jaar meestal niet uitgediend en ging de dienstplichtige al na één jaar met groot verlof. Als je een laag nummer had getrokken, mocht je je laten vervangen door een remplaçant. Daarvoor werd tegen betaling van enige honderden guldens (toen al gauw een jaarsalaris) bij notariële akte een contract afgesloten.

Schelte had, zoals uit de bijlagen van zijn huwelijksakte blijkt, niet hoeven dienen.

‘De Staatsraad, Gouverneur van de Provincie Vriesland verklaart, dat Schelte Hendriks Brandsma, geboren te Doniaga den 15 november 1799, van beroep boereknecht, zoon van Hendrik Scheltes en van Lolkjen Sijbes, van beroep boer te St. Johannesga, binnen de Gemeente van Schoterland voor de Nationale Militie is ingeschreven, dat aan hem vervolgens bij de Loting van 1818 is ten deel gevallen het nummer 62, hetwelk, tot heden, niet opgeroepen zijnde hem tot geenen dienst heeft verpligt.

Gegeven te Leeuwarden, den 30 april 1835.

De Staatsraad, Gouverneur voornoemd, (ondertekening)’

Interessant is dat in de kantlijn van het certificaat een signalement van Schelte wordt gegeven:

*‘Lengte: 3 el 732 st.
Aangezigt: smal
Voorhoofd: breed
Oogen: blauw
Neus: spits
Mond: gewoon
Kin: spits
Haar: bruin
Wenbrauwen: idem
Merkbare teekenen: - ’*

Veel wijzer worden we er niet van, maar toch.

Schelte en Trijntje krijgen vijf kinderen: **Trijntje** (9 januari 1836)¹⁹⁴, **Lolkje** (1 april 1838)¹⁹⁵, beiden geboren te Wirdum, een dorp ten zuiden van Leeuwarden; **Hendrik** (25 februari 1843)¹⁹⁶, **Antje** (16 augustus 1846)¹⁹⁷ en **Jan** (30 september 1851)¹⁹⁸, allen geboren in Roordahuizum.

In 1836 is Schelte nog boerenknecht, maar in 1838 werkt hij als ‘kramer’ en in 1843 vindt hij zijn bestemming als hij winkelier wordt in Roordahuizum. Dat is hij ook nog in 1851 en aangezien er geen documenten gevonden zijn die op een faillissement wijzen, mogen we aannemen dat Schelte winkelier is gebleven. Schelte Hendriks Brandsma overlijdt op 6 september 1880 in Wirdum¹⁹⁹. Hij is dan 80 jaar oud en weduwnaar.

Siebe Hendriks Brandsma trouwt op 16 november 1832 met **Akke Wietzes Landstra**²⁰⁰. Ze wonen in Langweer, waar Siebe boerenarbeider is en krijgen negen kinderen: **Lolkje** (24 september 1833)²⁰¹, **Wietse** (12 mei 1835, jong overleden)²⁰², **Janke** (4 augustus 1837)²⁰³, **Hendrik** (15 augustus 1839)²⁰⁴, **Sjerp** (15 augustus 1842)²⁰⁵, **Wiebe** (4 januari 1845)²⁰⁶, **Wiebrig** (13 oktober 1846)²⁰⁷ en de tweeling **Jan** en **Wietse** (30 december 1849)²⁰⁸.

Siebe Hendriks Brandsma overlijdt op 30 juni 1881, hij is dan 80 jaar oud²⁰⁹.

Jan Hendriks Brandsma zet de familiestamboom voort en wordt bij de volgende generatie beschreven.

Froukje Hendriks Brandsma trouwt op 22 mei 1830 met **Ulbe Klazes Zwaga**²¹⁰. Ze wonen in Langweer en krijgen acht kinderen: **Rienk** (8 maart 1831)²¹¹, **Lolkje** (27 september 1832, jong overleden)²¹², **Froukje** (30 juli 1834)²¹³, **Hendrikje** (27 maart 1836)²¹⁴, **Klaaske** (15 april 1838)²¹⁵, **Lolkje** (17 augustus 1842)²¹⁶, **Klaas** (30 juni 1844)²¹⁷ en **Pieterkje** (8 augustus 1847)²¹⁸.

Froukje Hendriks Brandsma (Zwaga) overlijdt op 17 januari 1888. Ze is weduwe en 83 jaar oud²¹⁹.

Sjerp Hendriks Brandsma sterft jong. Op 24 juli 1826, hij is dan pas 17 jaar²²⁰.

Wiebren Hendriks Brandsma sterft eveneens jong. Hij overlijdt op 6 juli 1841, 30 jaar oud en ongehuwd²²¹.

Over **Jeltje Hendriks Brandsma** zijn behalve haar geboorteakte geen verdere gegevens bekend. Dat geldt ook voor haar jongere zusjes **Annigjen** en **Wiebrig**.

199 Overlijdensakte Leeuwarderadeel d.d. 7 september 1880 (akte nr. 137)

200 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 16 november 1832 (akte nr. 10)

201 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 26 september 1833 (akte nr. 52)

202 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 12 mei 1835 (akte nr. 20)

203 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 7 augustus 1837 (akte nr. 57)

204 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 15 augustus 1839 (akte nr. 63)

205 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 16 augustus 1842 (akte nr. 54)

206 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 6 januari 1845 (akte nr. 1)

207 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 13 oktober 1846 (akte nr. 35)

208 Geboorteakten Doniawerstal d.d. 31 december 1849 (akten nr. 46 en 47)

209 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 30 juni 1881 (akte nr. 48)

210 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 22 mei 1830 (akte nr. 14)

211 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 9 maart 1831 (akte nr. 20)

212 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 28 september 1832 (akte nr. 59)

213 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 1 augustus 1834 (akte nr. 46)

214 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 28 maart 1836 (akte nr. 21)

215 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 17 april 1838 (akte nr. 33)

216 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 18 augustus 1842 (akte nr. 55)

217 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 1 juli 1844 (akte nr. 23)

218 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 9 augustus 1847 (akte nr. 28)

219 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 18 januari 1888 (akte nr. 4)

220 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 26 juli 1826 (akte nr. 15)

221 Overlijdensakte Idaarderadeel d.d. 8 juli 1841 (akte nr. 11)

193 Huwelijksakte Idaarderadeel d.d. 25 mei 1835 (akte nr. 19)

194 Geboorteakte Leeuwarderadeel d.d. 11 januari 1836 (akte nr. 4)

195 Geboorteakte Leeuwarderadeel d.d. 3 april 1838 (akte nr. 27)

196 Geboorteakte Idaarderadeel d.d. 27 februari 1843 (akte nr. 10)

197 Geboorteakte Idaarderadeel d.d. 18 augustus 1846 (akte nr. 33)

198 Geboorteakte Idaarderadeel d.d. 30 september 1851 (akte nr. 53)

Familiestamboom zesde generatie

14 april 1799 (Idskenhuizen)
Hendrik Scheltes Brantsma x Lolkje Siebes Siebesma (Eesterga)

Schelte (15 november 1799, Doniaga)

Siebe (25 april 1801, Doniaga)

Jan (9 oktober 1802, Doniaga)

Froukje (15 augustus 1804, Doniaga)

Jelle (6 juli 1806, Doniaga) †

Sjerp (28 augustus 1808, Doniaga) †

Wiebren (1 december 1810, Doniaga) †

Abe (3 oktober 1812, Doniaga) †

Jeltje (17 september 1814, Terband)

Annijgen (24 juni 1816, St. Johannesga)

Wiebrig (7 november 1820, Oosterzee)

De zevende generatie

Jan Hendriks Brandsma (1802 – 1849)

Jan Hendriks Brandsma wordt op zaterdag 9 oktober 1802 in Doniaga geboren. Op de boerderij die zijn grootvader in 1765 van Wijben Wierda huurde. Later wordt de ‘pleats’ verkocht aan Grietman Eysinga, maar zijn grootvader blijft er boer en na hem diens zoons Gerben en Hendrik. Ze wonen er met hun jonge gezinnen en boeren tezamen. Als Jan wordt geboren, volgt enkele weken later zijn nichtje Wiebrig. Ze zullen als kleine kinderen geregeld samen zijn geweest en samen hebben gespeeld. Dat verandert als Gerben en zijn gezin ergens tussen 1805 en 1808 naar Sloten verhuizen. Het gezin van Hendrik, inmiddels uitgegroeid tot zeven personen, blijft achter op de boerderij. De tijden zijn veranderd en het gaat slechter en slechter met het bedrijf. Uiteindelijk geeft ook Hendrik het op (1813) en het gezin verhuist naar Terband. Voor Jan, die inmiddels 11 jaar is, zal dat een ingrijpende verandering zijn geweest. Bovendien overlijdt zijn broertje Jelle vlak na de verhuizing, hij is pas zeven. Later verhuizen ze naar St. Johannesga, maar ook daar ellende: kleine broertje Abe van drie overlijdt. Inmiddels is zijn vader gestopt met zelfstandig boeren en rond 1820 wonen ze in Oosterzee, een dorpje aan de zuidkant van het Tjeukemeer.

In 1821 wordt Jan opgeroepen voor de loting van de Nationale Militie. Hij loot gunstig en hoeft niet te dienen.

Het Certificaat van de Nationale Militie dat later bij zijn trouwen wordt afgegeven, vermeldt:

‘De Staatsraad, Gouverneur van de Provincie Vriesland verklaart, dat Jan Hendriks Brandsma, geboren te Doniaga den 9 oktober 1802, van beroep boereknecht, zoon van Hendrik Scheltes en Lolkje Siebes, van beroep arbeider, wonende te Oosterzee, binnen de Gemeente Lemsterland, voor de Nationale Militie is ingeschreven, dat aan hem vervolgens bij de Loting van 1821 is ten deel gevallen het nummer 40, hetwelk, tot heden, niet opgeroepen zijnde hem tot geen dienst heeft verpligt.’

Helaas bevat het certificaat geen ingevulde persoonsbeschrijving.

Op vrijdag 28 december 1832 om drie uur ’s middags trouwt de dertigjarige Jan in Langweer met de drieëntwintigjarige **Lipkje Jans Hoekstra**²²². Zij is op 9 augustus 1809 in Goïngarijp geboren en is de dochter van boer **Jan Annes** en **Froukje Lykeles**. Op 27 augustus 1809 is Lipkje in de hervormde kerk van Goïngarijp gedoopt. Hoe Jan Lipkje heeft ontmoet? Misschien heeft hij als boerenknecht bij haar vader gewerkt. Getuigen bij het huwelijk zijn broer Siebe en zwager Ulbe Zwaga, twee jaar eerder getrouwd met Froukje.

²²² Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 28 december 1832 (akte nr. 15)

In het jaar Een duizend acht honderd tweeëndertig, den achtentwintigsten
der maand December des nachmiddags ten twee uren,

zijn voor ons *Notaris*
Officier van den Burgerlijken Stand der *Grootenijde Doniaarvestal*
Arrendisement Smeek PROVINCIE VRIESLAND, gecompareerd,
Jan Hendriks Brantsma, geboren te Donsaga, en
wonende te Langweer, oud eenentwintig jaren, blykens een extract uit het oop-
boek der Hervormde Gemeente van Sjerbgaand Cumanawis, afgegeven
door ons *Notaris* voornoemd, den veertiensten December dizes jaars, en te
heerlyk gelegaliseerd, meerjarige zoon van Henrick Schultes Brantsma,
ochter en Selken Selke, echteluik wonende te Dyken, by de
voltrekkinge van dit huwelyk tegenwoordig, en hennu overlyche toe-
stemming tot hetzelve gegeven, zynde over den Comparant behoelyk
aan zyne verplichtingen tot de *Nationale Militie* verstaan, blykens een
Certificaat daarvan afgegeven door den Heere Hoogstraal Gouverneur der
Provincie Friesland den veertiensten December dizes jaars. — En.

Lipkje Jans Hoekstra, eenentwintig, geboren te Geingaryp, en
wonende te Langweer, oud eenentwintig jaren, blykens een extract uit het
oopenboek der Hervormde Gemeente van Geingaryp Cumanawis, afge-
geven door ons *Notaris* voornoemd den veertiensten December dizes jaars
en te heerlyk gelegaliseerd, meerjarige dochter van Jan Annes
Hoekstra, leve en Francken Lykles, echteluik wonende te Gein-
garyp, by de voltrekkinge van dit huwelyk tegenwoordig, en hennu
overlyche toestemming tot hetzelve gegeven.

Geneelde Comparanten aan ons en betruuring van hun huwelyk het
lencu verzoekt, waarvan de vermischte afschryffingen het bespels
gehad, hennu eenen beoogen op den dertiensten en veertiensten d'eenig een
maand December dizes jaars, telkens een middage ten twaalven uren,
voor ons *Grootenijde* huss te Langweer, zonsou dat er enige oppositie of
wakening ter onzer kennis is gebeuren.

See hebben wy aan hun verzoek volaand, na overleving van alle
de de gemelde stukken, en van de regten en pligten der echtgenooten,
en overling, vooat in het zwaer bespels, zyde titel, van het ge-
gevene Burgerlyk wetboek van hun lencu afgegeven, of op de
hennu wakening tot man en tot vrouw welken namen, waareop
over elk darselve een toestemmend antwoerde zynde gegeven, ver-
klaren wy in naam der wet, dat Jan Hendriks Brantsma
en Lipkje Jans Hoekstra, over een wettig huwelyk zyn w-
kend.

Van

Van al hetwelk wy over acte hebben vorgevonden, en tegenwoordig
van en getuigen, *Sube* Henrick Brantsma, ochter van eenentwintig
jaren, broeder van de Comparant Selke Selke, geboren te Donsaga, oud een-
entwintig jaren, vangehussel broeder van de Comparant Selke Selke, wonende te
Langweer, Henrick Jans Vellman, ochter van eenentwintig jaren, en *Notaris*
Henrick Hoogland, klock van eenentwintig jaren, broeder van de Comparant
ochter, en geen familie van de Comparanten, welke over acte met de Comparan-
ten, beuizigens vaden, en beuizigens vaden, verklaren beuizigens vaden, en
beuizigens vaden met te hennu schryven, lencu een *Notaris* vangevonden
lencu, hebben vertubend. — J. H. Brantsma

L. J. Hoekstra
J. Brantsma

J. L. M.

S. H. Brantsma

U. K. Smaga

H. J. Vellman

W. K. Hoogland

J. Van Hellinga

Alles Geaccuseerd en gesloten by my Officier van
den Burgerlyken Stand der *Grootenijde Doniaarvestal*
te Langweer den eenentwintigsten December 1800 tweeëndertig

J. Van Hellinga

Opvallend is de ondertekening van de akte. Jan ondertekent met 'J.H.Brandsma', zijn vader met 'H.S.Brantsma' en zijn broer met 'S.H.Branstma'. Zijn moeder tekent niet, evenals de vader van Lipkje, omdat zij niet kunnen schrijven (zie voetnoot 181). De moeder van Lipkje tekent wel, maar je kunt je afvragen hoe goed zij de schrijfkunst meester is.

Jan is zijn leven lang boerenknecht in Langweer gebleven. Hij en Lipkje krijgen zes kinderen.

Froukje wordt op 5 december 1833 geboren²²³. Jan Hendriks Brandsma ondertekent de geboorteakte met 'J.H. Bransma'. Froukje trouwt pas op haar veertigste (18 juli 1874) met Sipke Hoekstra²²⁴. Vanaf 18 augustus 1874 woont ze op nummer 6 in Broek²²⁵. Het huwelijk is waarschijnlijk kinderloos gebleven. Op 24 februari

1898 overlijdt Froukje Jans Brandsma, ze is dan 64 jaar²²⁶.

Op 25 oktober 1835 wordt **Lolkje**²²⁷ geboren. Wat er van haar is geworden, weten we niet. Er zijn geen gegevens meer over haar te vinden.

Dat is geheel anders met **Jan**, die op 27 februari 1838 wordt geboren²²⁸. Hij trouwt op vrijdag 5 mei 1865 met **Tjitske Sybrands Dijkstra**²²⁹. Ze wonen in Langweer, waar Jan dagloner²³⁰ en praamschipper is. In Langweer worden vier van hun zes kinderen geboren: **Akke** (16 juni 1865, overleden op 11 juli 1865)²³¹, **Jan** (28 september 1866)²³², **Jelle** (29 januari 1868)²³³ en **Akke** (9 mei 1871, overleden op 25 augustus 1873)²³⁴. In 1874 verhuist het gezin naar Joure en woont in de Boterstraat. Jan verdient er de kost als pakhuisknecht. Ze krijgen daar nog twee kinderen: **Akke** (18 maart 1875)²³⁵ en **Lipkje** (19 juni 1878)²³⁶. Jan Jans Brandsma overlijdt als weduwnaar op 80-jarige leeftijd te Joure²³⁷.

Wiebrigje²³⁸ wordt op 21 juni 1840 geboren. Op haar 24e trouwt ze met **Arend Pieters Klomp**²³⁹. Acht maanden later wordt **Lipkje**²⁴⁰ geboren. Op 17 januari

1867 krijgt Wiebrig opnieuw een dochter, die ze **Janke**²⁴¹ noemt. De kleine Janke overlijdt echter al na drie weken²⁴². Een jaar later krijgen Arend en Wiebrigje opnieuw een dochter die ze **Janke**²⁴³ noemen. En ook dit kind leeft niet lang, het sterft als het zeven maanden oud is²⁴⁴. Op 15 juli 1870 wordt een derde dochter geboren die de naam **Janke**²⁴⁵ krijgt. Op 31 juli 1873 krijgen Arend en Wiebrigje een dochter, die ze **Janna**²⁴⁶ noemen. Ook het laatste kind dat ze krijgen, is een dochter. Ze wordt op 15 maart 1876 geboren in Joure waar de familie inmiddels woont en krijgt de naam **Pietertje**²⁴⁷.

Hendrik Jans Brandsma²⁴⁸ wordt op 19 maart 1843 in Langweer geboren. Hij is het vijfde kind van Jan en Lipkje. Hendrik trouwt op 11 april 1874 met **Mattzen Jonker**²⁴⁹. Een klein jaar later, op 12 maart 1875 wordt hun zoontje dood geboren²⁵⁰. Gelukkig wordt op 5 november 1876 opnieuw een zoon geboren. Ze noemen hem naar goed gebruik **Jan**²⁵¹. Op 24 mei 1879 krijgt Jan er een broertje bij als **Foeke**²⁵² wordt geboren. Tot slot wordt op 23 maart 1882 **Wiebren** geboren²⁵³.

Het jongste kind van Jan Hendriks Brandsma en Lipkje Jans Hoekstra wordt op donderdag 3 juli 1845 geboren. Zijn naam is **Lykele**²⁵⁴. Deze Lykele Jans Brandsma is de volgende schakel in de familiestamboom.

Op 3 mei 1846 wordt Jan als kerkenraadslid in Langweer bevestigd²⁵⁵.

Lykele Jans Brandsma is nog maar vier jaar als zijn vader, Jan Hendriks Brandsma, op 46-jarige leeftijd in huis nummer 76 te Langweer overlijdt²⁵⁶.

Hoe het Lipkje Jans Hoekstra als weduwe is vergaan, valt helaas niet te achterhalen. Ze zal het ongetwijfeld niet gemakkelijk hebben gehad het hoofd boven water te houden. Wel weten we dat ze na de dood van haar man met het gezin op Eferom 38 en 86 in Langweer heeft gewoond²⁵⁷. Ze leeft in ieder geval nog als Lykele op 9 november 1872 trouwt. Ze wordt in de akte genoemd, die ze bovendien ondertekent. Lipkje Jans Hoekstra overlijdt op 13 juni 1873 in Langweer, ze is dan 63 jaar oud²⁵⁸.

241 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 19 januari 1867 (akte nr. 5)

242 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 9 februari 1867 (akte nr. 9)

243 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 26 februari 1868 (akte nr. 21)

244 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 16 oktober 1868 (akte nr. 61)

245 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 16 juli 1870 (akte nr. 60)

246 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 1 augustus 1873 (akte nr. 78)

247 Geboorteakte Haskerland d.d. 16 maart 1876 (akte nr. 56)

248 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 21 maart 1843 (akte nr. 6)

249 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 11 april 1874 (akte nr. 3)

250 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 13 maart 1875 (akte nr. 22)

251 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 6 november 1876 (akte nr. 115)

252 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 26 mei 1879 (akte nr. 74)

253 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 25 maart 1882 (akte nr. 39). Wiebren Hendriks Brandsma is op 21 september 1955 overleden.

Hij is begraven op het kerkhof van de N.H. Kerk te Langweer.

254 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 5 juli 1845 (akte nr. 25)

255 DTB 216

256 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 6 augustus 1849 (akte nr. 9)

257 Bevolkingsregister Doniawerstal 1850 - 1860 en 1860 - 1890. De panden aan het Eferom zijn inmiddels afgebroken.

258 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 14 juni 1873 (akte nr. 41)

223 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 6 december 1833 (akte nr. 69)

224 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 18 juli 1874 (akte nr. 26)

225 Bevolkingsregister Doniawerstal 1860 - 1890

226 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 25 februari 1898 (akte nr. 7)

227 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 26 oktober 1835 (akte nr. 59)

228 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 28 februari 1838 (akte nr. 18)

229 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 5 mei 1865 (akte nr. 5)

230 'Dagloner' was een andere benaming voor boerenknecht. Andere benamingen zijn 'werkman' en 'arbeider'.

231 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 17 juni 1865 (akte nr. 51) en overlijdensakte Doniawerstal d.d. 12 juli 1865 (akte nr. 51)

232 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 28 september 1866 (akte nr. 84)

233 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 29 januari 1868 (akte nr. 12)

234 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 10 mei 1871 (akte nr. 42) en overlijdensakte Doniawerstal d.d. 26 augustus 1873 (akte nr. 58)

235 Geboorteakte Haskerland d.d. 19 maart 1875 (akte nr. 58)

236 Geboorteakte Haskerland d.d. 19 juni 1879 (akte nr. 101)

237 Overlijdensakte Haskerland d.d. 13 augustus 1918 (akte nr. 64)

238 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 22 juni 1840 (akte nr. 31)

239 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 13 mei 1864 (akte nr. 13)

240 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 26 januari 1865 (akte nr. 9)

Familiestamboom zevende generatie

28 december 1832 (Langweer)
Jan Hendriks Brandsma x Lijkje Jans Hoekstra

Froukje (5 december 1833, Langweer)

Lolkje (25 oktober 1835, Langweer)

Jan (27 februari 1838, Langweer)

Wiebrigje (21 juni 1840, Langweer)

Hendrik (19 maart 1843, Langweer)

Lykele (3 juli 1845, Langweer)

In het jaar *Een duizend acht honderd negenveertig*, den *zesentwintig*
der maand *Augustus* zijn voor ons *Willelmus Schwaartzberg*
berg, Grootman, Ambtenaar van den Burgerlyken stand der Grooten Douanier
het Arrondissement schied. Dronterland, gecompromitt. Lijkje Jans
Lijkje, sui. ougenant, fig. jans, van beroep houtvelter, en Henrick Jacobs
Blouw, sui. ougenant, fig. jans, van beroep houtvelter, beide wonende te Lang-
weer, en geboren van de overleden
welke ons verklaard hebben, dat *Jan Hendriks Brandsma*
die zesentwintig jaren geboren te Dronser, van beroep arbeider, wonende te
Langweer, volghoort van Lijkje Jans Hoekstra, zond. ougenant, al-
daar, en zoon van Hendrick Lehtius Brandsma, en van Lolkje Lehtius
Hoekstra, in der tijd overleden te Langweer, doch beide overleden.
op den *zesentwintig* der maand *Augustus*
des *namiddags* ten *trepunt* ure, *in de huiszinger nummer 200*
aan de overleden is overleden; en hebben wij deze Acte aan de
Aangevers voorgelezen, *met de gewone nasulke met ons hebben getekend.*

J. F. Usser G. J. Blouwa.

W. H. Schwaartzberg.

De achtste generatie

Lykele Jans Brandsma (1845 - 1884)

Lykele Jans Brandsma is de jongste in een gezin met drie zussen en twee broers. Hij is nog maar net vier jaar als zijn vader overlijdt. Het zullen moeilijke tijden zijn geweest voor moeder Lipkje. Een gezin van zes kinderen, met twee dochters in de puberleefstijd en de kleine Lykele nog maar net uit de luiers. Zelf 34 jaar en dan al weduwe. Ze zal moeite hebben gehad om rond te komen. Hoe ze dat heeft gedaan, is niet bekend, maar het lukt haar. De kinderen groeien op en zo ook Lykele.

Als hij 19 jaar is, wordt Lykele opgeroepen voor de loting van de Nationale Militie, lichtung 1865. En hij treft het niet, hij loot laag: nummer 3. Normaal gesproken betekende het dat hij zijn dienstplicht moest vervullen. Maar het certificaat dat bij zijn huwelijksakte is gevoegd, vermeldt:

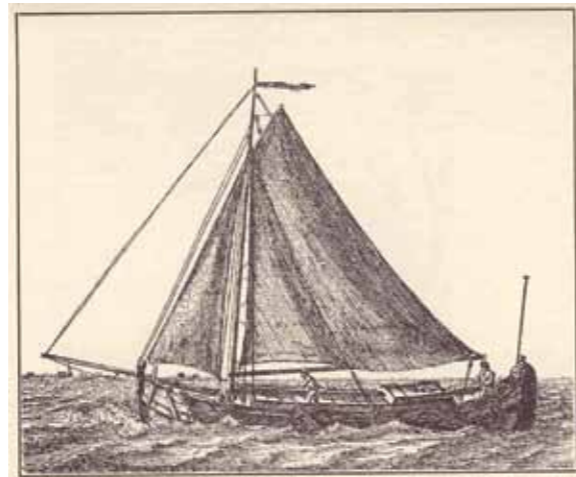
...en dat hij vervolgens door den militieraad uit hoofde van gemis aan lengte van de dienst is vrijgesteld.

Gemis aan lengte was een geregeld voorkomende reden om niet in de Nationale Militie te hoeven dienen. Het gold voor iedereen die kleiner was dan 1 m 50. Klein of niet, Lykele treedt in de voetsporen van zijn vader Jan en wordt boerenknecht in Oppenhuizen bij Sneek en later in Langweer.

Op 18 mei 1868 vertekt hij als dagloner naar nummer 5 in Boornzwaag. Op 16 oktober keert hij terug naar

Langweer om er vervolgens op 18 mei 1869 weer te vertekken naar Boornzwaag²⁵⁹.

Vanaf 1870 is hij bovendien schipper. Lykele is dan 25 jaar en uit een notariële akte²⁶⁰ blijkt dat hij samen met zijn broer Hendrik een overeenkomst sluit met Freerk Annes Bokma, een landbouwer uit Boornzwaag. Ze huren van hem voor vijf jaar 'een overdekte, ongewegerde²⁶¹ praam, 'De Twee Gebroeders' genaamd'. De akte vermeldt dat het schip 6.23 m lang en 2.09 m breed is, 'met zeil en treil²⁶² en verderen inventaris; bestemd om in de provincie Friesland te varen.' Het onderhoud (geschat op fl 10,00 per jaar) is voor de broers. Het is een contract met een aflopende huurprijs: fl 50,00 in 1871, fl 48,00 in 1872, fl 46,00 in 1873, fl 44,00 in 1874 en fl 42,00 in 1875.

259 Bevolkingsregister Doniawerstal 1860 - 1890

260 Notariële akte no. 13 van 7 maart 1870 van notaris R. Barends te Langweer

261 'Ongewegerd' betekent 'zonder wegering'. In het ruim van houten schepen als de zeilpraam werd soms tegen de binnenzijde van de spanten betimmering aangebracht, de zogenaamde 'binnenwegering'. Het beschot kon overigens ook bestaan uit een enkele balk die over de spanten liep. De praam die Hendrik en Lykele huren, was dus overdekt, maar miste het binnenbeschot.

262 Met 'treil' worden netten bedoeld. Het schip was dus geschikt om mee te vissen

In het jaar Een duizend acht honderd vijftien, den vijftien
der maand July voor ons Meester Juhus Barmann
van Andringa del Kompanas, Grootman Ambtenaar van den
Burgelyken Stand der Grooten Doniawerstal, Friesland, fi-
ment Snek, Provincie Friesland, geconpareerde
Jan Hendriks Brandsma, arlijck wonende te
Langweer, oud tweeveertig jaren, dewelke aan ons een brief
van het mannelijk geslacht heeft aangegeven, geboren uit
hem declarant, en uit zijne huisvrouw Liphjen Jans
Aakstia, inwoning, oud vijftien jaren op den
dag van eerden der maand July azer jaars, des naemlic,
aazt ten vier urem, in de huizinge nummer achtentwintig
te Langweer, aan welk brief hy verklaarde de voorraam
van Lykele te willen geven.
Gevolde verklaring en aangeft is gedaan, en tegenwoordig
aegheid der getuigen: Wybe Hoogland, kantoorboender oud
vijftien jaren, en Eghert Celchus Kijlstra, kantoorbo-
ender, oud veertig jaren, beide wonende te Langweer, en het
ben de waer en getuigen azer acte, maect aan hem azer
de was voorgelaten, met ons ender tekenen

Jan H Brandsma
W Hoogland
Eghert Celchus
W A Barmann

NATIONALE MILITIE.

PROVINCIE FRIESLAND.

De COMMISSARIS DES KONINGS in de provincie Friesland verklaart,

dat *Lykele Brandsma*

geboren te *Langweer*

den *3° Julij 1845*

wonende te *Oppebuizen*

van beroep *boerenrecht*

zoon van *Jan Hendriks (overleden)*

en van *Lykjen Jans Hoekstra*

wonende te *Langweer*

in het inschrijvings-register van de gemeente *Doniawerstal*

van het jaar *1864* voor de ligting van het jaar *1865* is ingeschreven,

dat hem bij de loting is ten deel gevallen No. *3*, en dat hij ver-

volgens door den militieraad uit hoofde van *gemis aan lengte*

van de dienst is vrijgesteld.

Gegeven te Leeuwarden, den

17° October 1872.

De COMMISSARIS DES KONINGS

in de provincie Friesland,

Jan Foubkuij

Een zeilpraam lijkt op een skûtsje. Maar in tegenstelling tot het skûtsje is de Friese praam een schip dat door zijn geringe diepgang uitstekend geschikt is om in ondiep water te gebruiken. Boeren vervoerden er hun vee, mest en hooi mee, maar een overdekte praam zoals Hendrik en Lykele die huurden, kon natuurlijk ook goed worden gebruikt voor het vervoer van goederen. Omdat Lykele in ieder geval vanaf 1872 ook winkelier en inlands kramer is in Broek, is het voor de hand liggend te veronderstellen dat de twee broers hun handel per schip aan de man brachten. Dat kon in het waterrijke gebied rond Joure eenvoudig en zelfs in het oude centrum van Joure waren veel huizen per schip bereikbaar. Hendrik en Lykele zullen hun goederen uit Lemmer hebben gehaald, waar de beurtschippers van en naar Amsterdam hun goederen uitlaadden en hun ruimen weer vulden met goederen uit het Friese en Groningse achterland. Mogelijk hebben Hendrik en Lykele goederen richting Lemmer vervoerd.

Ergens voor 1872 ontmoet Lykele Nieskje Jonker, een dienstmeid uit Akkrum die een paar maanden ouder is dan hij. Ze is op 4 maart 1845 geboren in Grouw en is de dochter van 'koemelker' Jan Sytzes Jonker en Foekje Jiskes de Jong²⁶³. Als ze op 9 november 1872 in Langweer trouwen²⁶⁴, is Lipkje Jans Hoekstra de enige nog levende ouder van het bruidspaar. Lykele en Nieskje laten een certificaat van onvermogen opstellen. Daarmee zijn ze vrijgesteld van de kosten van de akten die nodig waren om te kunnen trouwen. De tekst van het certificaat luidt:

Wij BURGEMEESTER VAN DONIAWERSTAL, Provincie Friesland, certificeren bij deze, op het getuigenis aan ons gedaan door Joep Siebes Hoekstra, zonder beroep, en Meije Lammerts Frankena, klerk ter secretarie dezer gemeente, beide wonende te Langweer, zijnde van competenten ouderdom, en bij ons

bekend als geloof verdienende personen, binnen deze Gemeente, dat Lykele Brandsma, van beroep daglooner en Nieskje Jonker, van beroep dienstmeid, beide wonende te Langweer, wegens hunne behoeftige omstandigheden niet instaat zijn om de kosten te kunnen betalen, welke zouden vallen op de bewijsstukken, die bij de voltrekking van het door hun voorgenomen huwelijk vereischt worden, en zij alzoo ten vollen aanspraak hebben op de voorregten en vrijstellingen bij de wet van 3 October 1843 (Staatsblad No. 47), aan behoeftige personen bij het aangaan van een huwelijk toegekend.

Waarvan wij dit Certificaat hebben opgemaakt en met de getuigen na gedane voorlezing hebben verteekend.

Langweer, den 21 October 1800tweeënzeventig
(Ondertekening)

Twee jaar later, op 18 november 1874 schenkt Nieskje het leven aan een zoon. Ze noemen hem Jan²⁶⁵. Het gezin woont inmiddels in Broek, waar ze sinds 14 november 1872 ingeschreven staan en waar Lykele zijn geluk beproeft als winkelier en inlands kramer. Ze wonen op nummer 3a en 7b. Naast hen wonen zus Froukje en haar man Sipke Hoekstra. Nieskje raakt weer in verwachting en op 19 mei 1876 wordt Hendrik²⁶⁶ geboren. Lang heeft het geluk van Lykele en Nieskje echter niet geduurd. Het moet een zware bevalling zijn geweest, want Nieskje overlijdt vijf dagen later om 12.00 uur in huis nummer 7 te Broek²⁶⁷. Ze is pas 31 jaar. Ook de kleine Hendrik maakt het niet lang, hij sterft op 28 juni 1876, 6 weken oud²⁶⁸.

Lang blijft Lykele niet alleen, want nog datzelfde jaar, op 7 oktober 1876, trouwt hij met Martje Klazes Noppert²⁶⁹. Martje is huishoudster²⁷⁰ in Terkaple en is op 9 april 1851 in Joure geboren. Ze is de dochter van Klaas Hendriks Noppert, die als turfmaker de kost

263 Geboorteakte Idaarderadeel d.d. 6 maart 1845 (akte nr. 14)

264 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 9 november 1872 (akte nr. 25)

265 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 20 november 1874 (akte nr. 108)

266 Geboorteakte Doniawerstal d.d. 20 mei 1876 (akte nr. 56)

267 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 26 mei 1876 (akte nr. 36)

268 Overlijdensakte Doniawerstal d.d. 29 juni 1876 (akte nr. 44)

269 Huwelijksakte Doniawerstal d.d. 7 oktober 1876 (akte nr. 28)

270 Volgens het Bevolkingsregister Doniawerstal 1860 - 1890 trekt Martje op 17 september 1876 bij Lykele in

25ste
N.B.

No. 25. In het jaar Een duizend acht honderd twee en zeventig, den negenden
dag der maand November, — zijn voor ons ondergeteekende, Ambtenaar van den
Burgerlijken Staat der gemeente Doniawerstal, Arrondissement Snoek, provincie Friesland,
verschenen :

Lijkele Brandsma, oud zeven en twintig jaren,
geboren te Langweer, van beroep dagloener,
wonende te Langweer, muiderjarige zoon van Jan Hendriks
Brandsma, overleden en van Lijpkjen Jans Hoekstra,
zender beroep, wonende mede te Langweer, bij de voltrekking
van dit huwelijk tegenwoordig en hare moederlyke toestem-
ming tot hetzelfde gevende.

en
Nieskje Jonker, oud zeven en twintig jaren, ge-
boren te Grousv, van beroep dienstmeid, wonende te Lang-
weer, binnen de laatste zes maanden gewoond hebbende te
Akkrum, muiderjarige dochter van Jan Sijtzes Jon-
ker en van Toekje Jiskes de Jong, beide overleden, in
leven echtelieden.

Welke ons verzoekt hebben het door hun voorgenomen huwelijk te voltrekken, waarvan de
afkondigingen op Zondagen den zeven en twintigsten der maand Octo-
ber en den dertien der maand November dizes jaars, telkens des
middags ten twaalf ure voor de hoofddeur van het huis der ge-
meente en in de gemeente Utingeradiel op voringemelde zondagen
zonder stuiting hebben plaats gehad.

En hebben de comparanten tot dat einde aan ons overgelegd :

ten eersten, hunne geboorte-acten,

ten tweeden, de acten van overlijden van den vader des bruide-
goms en van de ouders der bruid :

ten derden, een certificaat van den ingekinderden afloop der
huwelijks-afkondigingen in de gemeente Utingeradiel.

Waar-
[Handwritten signature]

Waarna wij hun in het openbaar hebben afgevraagd, of zij elkander wederkeurig tot echt-
genooten aannemen en getrouwelijk al de pligten zullen vervullen, welke door de wet aan
den huwelijken staat verbonden zijn, — waarop door ieder afzonderlijk een toestemmend ant-
woord zijnde gegeven, hebben wij in naam der wet verklaard, dat

Lijkele Brandsma en Nieskje Jonker,

bovengenoemd, door den echt aan elkander zijn verbonden.

Van al hetwelk wij deze acte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van de getuigen. P. P.
ke Sjoerds Bakker, oud twee en zeventig jaren, van beroep veld-
wachter in de gemeente Doniawerstal, wonende te Langweer,
Meije Sammerts Frankena, oud een en zestig jaren, van beroep
kloek ter secretarie van dezelfde gemeente, wonende te Langweer,
Petze Alberts Sijtsma, oud zeven en dertig jaren, van be-
roep veldwachter in die gemeente, wonende te Idskenhuisen, en
Kerst Hoogland, oud vier en twintig jaren, van beroep kloek
ter secretarie van vooringemelde gemeente, wonende te Langweer,
zijnde geen der gemelde getuigen familie van de comparanten,
welke deze acte met de comparanten en de moeder des
brudegoms, benevens ons Ambtenaar van den Burgerlij-
ken Staat voornomd, na gedane voorlezing hebben
verleken.

L Brandsma

S Jonker,

L J Hoekstra

P. M. Bakker

M. L. Frankena

P. Sijtsma

K. Hoogland

P. P. van der Walde Ruyter

No. 28.

In het jaar Een duizend acht honderd zes en zeventig, den veendertien
dag der maand October zijn voor ons ondergeteekende, Ambtenaar van
den Burgerlijken Stand der gemeente Doniawerstal, Arrondissement Sneek, Provincie Fries-
land, verschenen:

Lijkele Brandsma, oud veendertig jaren,
geboren te Saugweer, van beroep dag looner,
wonende te Brechi, weduwnaar van Sijckje Jans Jansen,
meerderjarige dochter van Jans Hendrik Brandsma,
en van Sijckje Jans Hoekstra, beide overleden, in
levenschtelieden.

Martje Petrus Soppert, oud veintwintig jaren,
geboren te Joure, van beroep huisheerster, wonende
te Brechi, binnen de laatste zes maanden gewoond heb-
bende te Ter Kaple, meerderjarige dochter van Klaas
Hendrik Soppert, van beroep dag looner, en van
Hiltje Jans Klomp, zonder beroep, echtelieden woon-
de te Joure, bij de voltrekking van dit huwelijk tegen-
woordig en suanne voderlijke toestemming tot het
Zelbe gevende.

Welke ons verzocht hebben het door hun voorgenomen huwelijk te voltrekken, waar-
van de afkondigingen op Zondagen den veventwintigsten ten veernaemste te septem-
ber en den veendertiensten der maand October deses jaars, tekkens des middags
ten twaalf ure voor de hoofdedeur van het huis der gemeente, en in
de gemeente Utingeradeel op veengemelde Zondagen,
zonder stuiting hebben plaats gehad.

En hebben de comparanten tot dat einde aan ons overgelegd:

- 1. In eerste plaats, hunne geboorte-acten.
- 2. In tweede plaats, de acte van overlijden van de vorige echtgenooten
des bruidegoms.
- 3. In derde plaats, een Certificaat van de vorige gemeenteraden van Utingeradeel
door huwelijksafkondigingen in de gemeente Utingeradeel.

Waar
M

Waarna wij hun in het openbaar hebben afgevraagd, of zij elkander wederkeerig tot
echtgenooten aannemen en getrouwelijk al de pligten zullen vervullen, welke door de
wet aan den huwelijken staat verbonden zijn. — waarop door ieder afzonderlijk een
toestemmend antwoord zijnde gegeven, hebben wij in naam der wet verklaard, dat

Lijkele Brandsma en Martje Petrus Soppert,

bovengenoemd door den echt aan elkander zijn verbonden.

Van al hetwelk wij deze acte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van de getuigen

Pepke Jans Bukker, oud veventwintig jaren, van beroep velo-
wachter in de gemeente Doniawerstal, wonende te Saug-
weer; — Mije Sammettsmanhona, oud veventwintig ja-
ren, van beroep klerk ter secretarie van de gemeente
wonende te Saugweer; — Jans Jans van der Meer, oud ve-
entwintig jaren, van beroep velowachter in de veengemee-
te, wonende te Sijnga; en Peter Alberts Sijlma, oud veve-
entwintig jaren, van beroep velowachter in de veengemee-
te, wonende te Idthekhuizen; — zijnde geen dorpsge-
degetuigen familie van de Comparanten, welke deze
acte met de Comparanten en den vader der bruid-
ver-
Klarende hare moeder niet kunnen schijnen, al welke
niet getuend hebben, benevens ons Ambtenaar van den
Burgerlijken Stand voornoemd, na gedane voorlezing
hebben vertekend. — Klarende ten helle bovengenoem-
de getuigen, dat de naam van de bruidegom in de bij deze
acte overgelegde overlijdens acte van zijne vorige echtgenooten
te, is geschreven van Lijkele Jans Brandsma, en volgens
zijn geboorte acte, zijn moet Lijkele Brandsma, welke ten ge-
volge abusieve of onnaauwkeurige aangave van dien naam,
met welken rechter deszelfs penooverwoord bedoeld.

L Brandsma
M Soppert
J J Soppert
M J Manhona
J van der Meer
J A Sijlma

W Spangelderus Hengey

verdient, en **Hiltje Jans Klomp**²⁷¹. Uit de akte wordt verder duidelijk dat Lykele naast de winkel ook de kost verdient als boerenknecht. Als op 26 november 1877 **Klaas** wordt geboren, vermeldt de geboorteakte²⁷² dat Lykele schipper is en te Joure woont²⁷³. Alles overziend heeft het er veel van weg dat Lykele een aantal beroepen combineerde. Deels werkte hij als boerenknecht, deels als schipper en deels als winkelier en inlands kramer. Om een bestaan te kunnen hebben in een kleine plaats was het uitoefenen van meerdere beroepen niet echt ongebruikelijk. Ook nu komt dat

in dorpen en kleine plaatsen nog geregeld voor. In de 18e eeuw waren er in Joure zo'n 350 schippers. Met hun aken, skûtsjes en tjalken vervoerden ze turf, mest, terpaarde, aardappelen, groenten en bovendien de nijverheidsproducten van de plaatselijke producenten. Er gingen ook nog eens veerschippers vanuit Joure naar Sneek, Lemmer, Leeuwarden, Harlingen, Woude, Heeg, Amsterdam en Enkhuizen. Er werd ook naar het buitenland gevaren: Frankrijk, Engeland en de Oostzeelanden.

Martje Klazes Noppert (1851 - 1919) is een afstammeling van de zogenaamde Gietersen, turfgravers uit noordwest Overijssel die zich vanaf omstreeks 1750 in Friesland vestigen. Door hun manier van turf winnen, het zogenaamde 'slag-turven', zijn de veenlagen in noordwest Overijssel volledig afgegraven en zijn er grote waterplassen ontstaan. Om toch een boterham te kunnen verdienen, trekken heel wat turfgravers richting Friesland. Daar vestigen ze zich onder andere in Haskerland en worden na de hoogvenen ook de laagvenen afgegraven om er turf van te maken. De Gietersen worden in eerste instantie door de Friezen gezien als tweederangs burgers, maar ze weten zich aan te passen. Ze ruilen hun Overijssels dialect in voor het Fries en worden geleidelijk in de Friese samenleving opgenomen.

Martjes overgrootvader Jacob Jans Noppert (1745 - 1829) werd geboren in Kalenberg, een plaatsje middenin de Weerribben. Hij was schipper en woonde op zijn schip. Haar opa Hendrik Jacobs Noppert (1771 - 1838) was winkelier en veenbaas in Joure en haar vader Klaas Hendriks Noppert (1806 - 1878) was turfmaker te Joure.

De foto hiernaast is gemaakt door Martjes zoon Gooitzen Brandsma. De camera (met fotografische plaat) had hij zelf gemaakt.

271 Geboorteakte Haskerland d.d. 9 april 1851 (akte nr. 27)

272 Geboorteakte Haskerland d.d. 26 november 1877 (akte nr. 221)

273 Ook het Bevolkingsregister Doniawerstal 1860 - 1890 vermeldt de verhuizing van Lykele, Martje en Jan naar Joure.

Per 13 september 1877. Joure schrijft het gezin echter per 25 juni 1877 in. Als beroep wordt vermeld dat Lykele praamschipper is

Voor de familiegeschiedenis is de verhuizing naar Joure een markant punt. Het verhaal van de familie Brandsma begint in Langweer en beweegt zich voornamelijk door de grietenij Doniawerstal. Meestal zijn de voorouders boer of boerenknecht en telkens speelt Langweer een belangrijke rol. Twee generaties lang is Doniaga het toneel van de familiegeschiedenis, maar vervolgens komt Langweer opnieuw in beeld. Ook Nieskje en Lykele starten in Langweer, maar kort daarna vestigen ze zich in Broek. Na het overlijden van Nieskje verhuist Lykele met Martje naar Joure. Op 25 juni 1877 laat hij zich daar inschrijven. Als beroep geeft hij op ‘praamschipper’. Ze gaan wonen aan de Zijl²⁷⁴. Daar gaat de geschiedenis van de familie Brandsma voorlopig verder. Het heeft alles te maken met een enorme verandering die in de maatschappij optreedt: de overgang van het agrarische naar het industriële tijdperk.

In het voorgaande hebben we al gezien dat de zevende generatie Brandsma meerdere familieleden kent die zich bezighouden met de handel, vanaf de achtste generatie komt ook de industrie in beeld. En met de industrie Joure.

Joure is dan al eeuwenlang het economische centrum van Haskerland. Op 12 november 1466 had grietman Uta Sipkesz een week- en jaarmarkt ingesteld. Dat privilege was gewoonlijk alleen weggelegd voor steden. Joure ontwikkelt zich hierdoor in de 17e eeuw tot een ‘vlecke’, een aanzienlijke plaats²⁷⁵. Op het gebied van handel en nijverheid streefde Joure echter steden als IJlst, Sloten, Workum, Stavoren en Hindeloopen voorbij. Er vestigden zich welvarende ambachtlieden, middenstanders en kooplui. De weekmarkt maakte een enorme bloeiperiode door. Boeren uit de wijde omgeving kwamen er om hun boter, kaas, wei, eieren, honing en tuinbouwproducten te verkopen. Bovendien was er een vee- en paardenmarkt. Ook bier was er een belangrijk handelsproduct. Na afloop van de markt stroopten de boeren de hoofdstraat van Joure

af op zoek naar kleding, schoenen of serviesgoed. En natuurlijk werd er ook een bezoek gebracht aan de kroeg. Als gevolg van de handel nam het aantal niet-agrarische beroepen sterk toe. Aan het begin van de 17e eeuw telde Joure al kramers, bakkers, molenaars, tappers en turfschippers. Ook de ambachten groeiden: wevers, schoenmakers, kleermakers, een hoedenmaker, een smid, een slotenmaker, een messenmaker, een beschuitbakker, naaisters, ketelmakers, een vetermaker, een kangierter, een goudsmid, leerlooiers, een verver of schilder en een korfmaker. De belangrijkste markt was de jaarmarkt, de Joster Merke. Die werd elk jaar op 21 september gehouden, de dag van Sint Matthéüs. De Joster Merke was een begrip in de wijde omgeving. ‘Merke’ betekent niet alleen ‘markt’, maar in de eerste plaats ‘kermis’. Er liepen dan ook allerhande artiesten en muzikanten rond. Er waren vreemde dieren en rare mensen te bewonderen, er waren kijkkasten en geschilderde taferelen waarbij werd gezongen of verteld. Boerenknechten en meiden tot ver in Gaasterland bedongen bij het afsluiten van hun jaarcontract dat ze in ieder geval op de Joster Merke vrij waren.

In de 19e eeuw is het vooral de opkomst van de industrie die Joure een nieuwe periode van bloei brengt. Een belangrijke plaats wordt daarin ingenomen door Douwe Egberts, dat zich bezighoudt met de bewerking van koffie, thee en tabak. Opgericht door Egbert Douwes, die van Idskenuizen naar Joure verhuist en er op 11 maart 1753 met zijn vrouw Akke Thysses de kruidenierswinkel ‘De Witte Os’ opent. In eerste instantie levert hij koffie, thee en tabakswaaren aan de Joster bevolking, maar als zijn zoon Douwe Egberts rond 1780 in de zaak komt, worden al gauw ook andere winkels van koffie, thee en tabak voorzien en groeit het bedrijf gestaag uit. Voor de bevolking van Joure was en is Douwe Egberts een belangrijke werkgever.

En dan is er de scheepswerf van Eeltje Holtrop Sytzes van der Zee (‘Eeltsjebaes’). In 1857 verhuist Eeltsje

van IJlst naar Joure, waar hij de scheepswerf overneemt. Deze leidde een noodlijdend bestaan door de opkomst van de ijzerbouw en van stoomschepen. Eeltsje legt zich echter toe op het bouwen van beroepsschepen voor de binnenvaart: snikken en skûtsjes. Bovendien gaat hij luxeboten bouwen: Friese jachten, boeiers en tjotters. En dat blijkt een goede zet: hij is succesvol en brengt de werf tot bloei.

Een typisch Joster ambacht met uitstraling naar andere ambachten was het beroep van klokkenmaker. Grondlegger van het klokkenmakersbedrijf in Joure is de familie Aleva. Deze van origine Amsterdamse familie verhuist aan het begin van de 18e eeuw naar Joure, waar Willem Aleva het beroep van goud- en zilversmid uitoefent. Zijn zoon Lutzen vestigt zich als meester uurwerkmaker en een eeuw later zijn de stoeltjes- en staartklokken uit Joure een begrip in heel Friesland. Het gaat nog verder: de klokken komen uiteindelijk overal terecht (Amsterdam, Frankrijk, maar ook Egypte en Turkije). Tussen 1835 en 1860 telde Joure 120 klokkenmakers. In het topjaar 1857 werden er maar liefst 4000 klokken gemaakt. Tijdens de bloeiperiode zullen dat er zo’n 100.000 zijn geweest die door een Joster klokkenmaker zijn gemaakt. De klokkenmakers specialiseerden zich vooral in het maken van het uurwerk. Daar werd veel koperwerk in gebruikt: elk uurwerk bevatte zo’n 36 gegoten koperen onderdelen. Dat leidde tot het ontstaan van de geelgieterij van de firma Keveling, in 1854 opgericht door Petrus Sybrandus Keveling. Later leverde de fabriek ook onderdelen voor rijtuigbouwers, zadelmakers, scheepsbouwers, timmerlieden en meubelmakers.

Het beschilderen van de klokken was een vak apart. Op de klokken werden landschappen geschilderd, romantische gebouwen of engeltjes. Het werk werd door de klokkenmakers uitbesteed en zo ontstond

opnieuw werkgelegenheid. Ook het maken van de soms fraai bewerkte houten kasten werd uitbesteed. Toen na 1880 de klokkenindustrie in een neerwaartse spiraal terecht kwam, ontwikkelden de makers van de klokkenkasten zich in het meubelvak. Vanaf die tijd werd meubelmaker een belangrijk beroep in Joure. In de toptijd rond 1900 waren er zo’n 138 arbeiders werkzaam in de 12 meubelfabrieken die Joure rijk was. De belangrijkste waren Zijlstra’s meubelfabriek en de fabrieken van De Vrij, Praamsma en Van der Veer. Alleen al bij de gebroeders Zijlstra aan de Slachtedijk werkten in de ‘goeie tijd’ zo’n 64 mensen aan zeer degelijk meubilair.

Het is dan ook niet vreemd dat **Klaas Brandsma**, die op 23 mei 1901 met **Tjitske Hertzinger**²⁷⁶ trouwt, meubelmaker²⁷⁷ is. **Tjitske** is de dochter van meubelmaker **Reinikus Raukes Hertzinger** en **Trijntje Jans Visser** uit Joure. Ze is geboren op 29 maart 1879²⁷⁸ en werkt als dienstbode. Klaas en Tjitske krijgen een zoon die ze **Reinikes** (2 januari 1902) noemen²⁷⁹. Klaas Brandsma leent op 9 juni 1905 fl. 500,- van Auke Jans Kromhout tegen een rente van 4½% per jaar. Als zekerheidsstelling geldt een 1e hypotheek op ‘een bouwterrein met de daarop in aanbouw zijnde huizinge op het Heidensingeltje te Joure, sectie A, deels nummer 3997, voor eene grootte van ongeveer een are tien centiare.’²⁸⁰ In de akte staat vermeld dat Klaas kastmaker is. Een soortgelijke akte is opgemaakt in 1916 als Klaas fl. 500,- leent van Jacob Jacobs van der Velde, koopman te Joure, tegen een rente van 4¾%. Als zekerheidsstelling dient het ‘recht van hypotheek op huis en erf aan het Heidensingeltje te Joure (kadastraal sectie A nr. 4042, groot 1 are en 11 centiare)’. Ook hier de vermelding dat Klaas Brandsma kastmaker is. Uit het algemeen adresboek van de provincie Friesland uit 1928 wordt duidelijk dat Klaas dan nog altijd werkzaam is als meubelmaker.

276 Huwelijksakte Haskerland d.d. 23 mei 1901 (aktenr. 32)

277 Bevolkingsregister Haskerland 1900 - 1913, blad 357

278 Geboorteakte Haskerland d.d. 31 maart 1879 (akte nr. 78)

279 Huwelijksakte Haskerland d.d. 23 mei 1901 (akte nr. 32), geboorteakte Haskerland d.d. 4 januari 1902 (akte nr. 3)

280 Notariële akte d.d. 9 juni 1905, notaris H.J.W. Terlet te Joure

274 Volgens B.Bosma, stafmedewerker van de Gemeente Skarsterlân, bestaat WK 123a (later B 21) niet meer. Het pand is al voor 1954 afgebroken, maar moet achter het tegenwoordige Zijl 11 gezocht worden

275 Een ‘vlecke’ is een aanzienlijke plaats: groter dan een dorp en kleiner dan een stad, maar wel met de allure van een stad.

Zoon Reinikes wordt goudsmid, hij verhuist in 1928 naar de Azaliastraat 16 in Eindhoven²⁸¹. Hij zal later naar Friesland terugkeren en zich in Heerenveen vestigen. Reinikes Brandsma is een begaafd tekenaar en schilder. In de stijl van de populaire Verkade-albums werkt hij mee aan het album 'Moai Fryslân'. Hij schildert er honderd plekjes en dorpsgezichten voor, die voorzien van een spreuk in het Fries, op plakzegels worden afgedrukt. De plakzegels zitten per tien in een kartonnen mapje dat door 'Haskerland N.V.', een papierverwerkend bedrijf in Joure wordt uitgegeven. Later wordt van de afbeeldingen een poster gemaakt, die anno 2008 nog op diverse plaatsen in Friesland te koop is.

Klaas Brandsma woont tot 1962 in huis G 59. Dit huis is nu terug te vinden als Hobbe van Baerdstraat 34. Hij overlijdt op 14 juni 1964 in het protestants verpleeghuis 'De Flecke' te Joure. Hij is 86 jaar geworden. Zijn vrouw Tjitske is in september 1961 in Joure gestorven.

Twee jaar na de geboorte van Klaas baart Martje een dood kind. Het is een meisje en ze komt op 14 maart 1879 in Joure ter wereld. In de overlijdensakte²⁸² staat

Klaas Brandsma en Tjitske Hertzinger

281 Gezinskaart Klaas Brandsma Burgerlijke Stand Haskerland

282 Overlijdensakte Haskerland d.d. 14 maart 1879 (akte nr. 46). Ook het Bevolkingsregister Haskerland 1880 - 1890 vermeldt dat Lykele arbeider is.

Lykele als 'arbeider' vermeld. Betekende dat hiervoor meestal boerenknecht, met de verhuizing naar Joure is het aannemelijk dat Lykele werk had gevonden in een van de industrieën die Joure rijk was.

Op 20 juli 1880 wordt **Sipke** geboren. Hij trouwt op 18 juni 1908 met **Aukje Hertzinger**²⁸³. Zij is het zusje van Tjitske Hertzinger en is geboren op 27 februari 1884²⁸⁴. Ook Aukje werkt als dienstbode. Sipke is meubelmaker, hij werkt in meubelfabriek 'De Nijverheid' van meubelbaas Koop de Vrij. Van hem leent hij op 12 september 1910 fl. 1150,-²⁸⁵ en gebruikt dat om het huis te kopen van kachelsmid Radmer Ekkelboom. 'Een huis met erf, staande en liggende aan de Bûtsingel te Joure (kadastraal bekend sectie A nr. 3992, huis en erf groot vijf en negentig centiare).' Hij koopt het zoals gezegd voor fl. 1150,-, 'welke koopsom dadelijk is betaald, waarvoor bij deze acte kwitantie wordt gegeven (...)'²⁸⁶.

Sipke en Aukje krijgen twee dochters: **Martje** (17 mei 1909) en **Trijntje** (8 november 1913). Tussen 1928 en 1932 werkt Martje als dagmeisje in Middelburg, Eindhoven en Rotterdam en vanaf 1932 tot haar huwelijk in 1938 als dienstbode in Heerenveen²⁸⁷.

Aukje overlijdt op 22 december 1944 in Joure. Ze is dan bijna 61 jaar. Sipke overlijdt op 8 juni 1955 in zijn huis aan de Bûtsingel 52 te Joure op 74-jarige leeftijd. Na zijn dood woont zijn dochter Trijntje in het huis.

Als laatste wordt op vrijdag 7 december 1883 **Gooitzen**²⁸⁸ geboren. Met hem start de negende generatie. Een paar maanden na de geboorte van Gooitzen komt Lykele te overlijden. Op 21 maart 1884, 's avonds om half zeven blaast Lykele Jans Brandsma zijn laatste adem uit. Hij is pas 38 jaar oud. De burens Thomas Gorter, van beroep schoenmaker, en Gregorius Sipsma,

Sipke Brandsma

283 Geboorteakte Haskerland d.d. 21 juli 1880 (akte nr. 140), huwelijksakte Haskerland d.d. 18 juni 1908 (akte nr. 32)

284 Geboorteakte Haskerland d.d. 28 februari 1884 (akte nr. 31)

285 Notariële akte d.d. 12 september 1910, notaris K. Velding te Joure

286 Koopakte d.d. 5 september 1910, notaris K. Velding te Joure

287 Gezinskaart Sipke Brandsma Burgerlijke Stand Haskerland

288 Geboorteakte Haskerland d.d. 8 december 1883 (akte nr. 208)

van beroep arbeider, doen aangifte van het overlijden²⁸⁹. Martje is dan pas 34 jaar oud en heeft de zorg voor haar drie eigen zoons (7 jaar, 4 jaar en 3 maanden oud) en de 9-jarige zoon uit het eerste huwelijk van Lykele.

En met deze Jan Lykeles gaat het flink mis. Op 31 augustus 1884 probeert hij geld te stelen uit de winkelade van bakker Thijs Glasz, maar hij wordt betrapt en het komt tot een veroordeling. Zijn zaak dient op 22 oktober 1884 bij de kantonrechter van het Arrondissement Heerenveen. In de parketregisters²⁹⁰ wordt niet alleen het delict beschreven, maar ook de inhoud van het vonnis. Hoewel het feit bewezen wordt geacht, volgt er vrijspraak. Maar niet zo maar, het is 'vrijspraak met last tot plaatsing in een verbeterhuis tot aan de bereiking van zijn 18e jaar'. En er wordt bij aangetekend: 'naar Alkmaar'.

Dat gebeurt inderdaad. Het Bevolkingsregister Haskerland 1880 - 1890 vermeldt dat Jan Lykeles Brandsma op 1 november 1884 naar Alkmaar vertrekt. Zowel in Alkmaar als in Ambt Doetinchem stonden rijksopvoedingsgestichten voor jongens. Deze benaming komt echter pas later in zwang, in 1884 heette het nog het Huis van Verbetering en Opvoeding. In het begin van de 19e eeuw werd er geen onderscheid gemaakt tussen het gevangen zetten van jongeren en volwassenen, maar ook niet tussen mannen en vrouwen. Pas rond 1840 kreeg de volledige classificatie van gevangenen zijn beslag: jongeren werden gescheiden van volwassenen en mannen werden gescheiden van vrouwen. Binnen ieder van deze groepen werden vervolgens onderscheidingen gemaakt naar de ernst van het gepleegde delict. Sinds 1811 kende het Wetboek van Strafrecht de mogelijkheid om kinderen krachtens artikel 66 in plaats van hen gevangenisstraf te laten ondergaan, hen in een verbeterhuis te plaatsen. Van deze mogelijkheid werd echter geen gebruik gemaakt tot in 1857 het Huis van Verbetering en Opvoeding in Alkmaar werd geopend. Het was bedoeld voor jongens

beneden de zestien jaar die 'zonder oordeel des onderscheids' een delict hadden begaan. Dertig jaar later werd bij Koninklijk Besluit van 8 oktober 1878 een deel van de Doetinchemse gevangenis 'De Kruisberg' bestemd als Hulphuis van Verbetering en Opvoeding. Het had alles te maken met de beperkte capaciteit in Alkmaar en de toegenomen belangstelling onder strafrechters voor het heropvoeden van ontspoorde jongeren²⁹¹. Ook geloofde men dat veldarbeid in de frisse lucht de veroordeelde jongens goed zou doen.²⁹² Op 24 oktober 1884 schrijft de officier van justitie aan de Speciale Commissie van Toezicht en Bestuur van het Huis van Verbetering en Opvoeding te Alkmaar de volgende brief:

Ik heb de eer Uwe Commissie beleefd te verzoeken mij te berichten wanneer er in het onder uw beheer staande gesticht gelegenheid bestaat tot opname van zekeren Jan Lykles Brandsma, oud bijna 10 jaren, wiens plaatsing in een verbeterhuis tot aan de bereiking van zijn 18e jaar bij vonnis mijner Rechtbank d.d. 22 dezer werd bevolen.

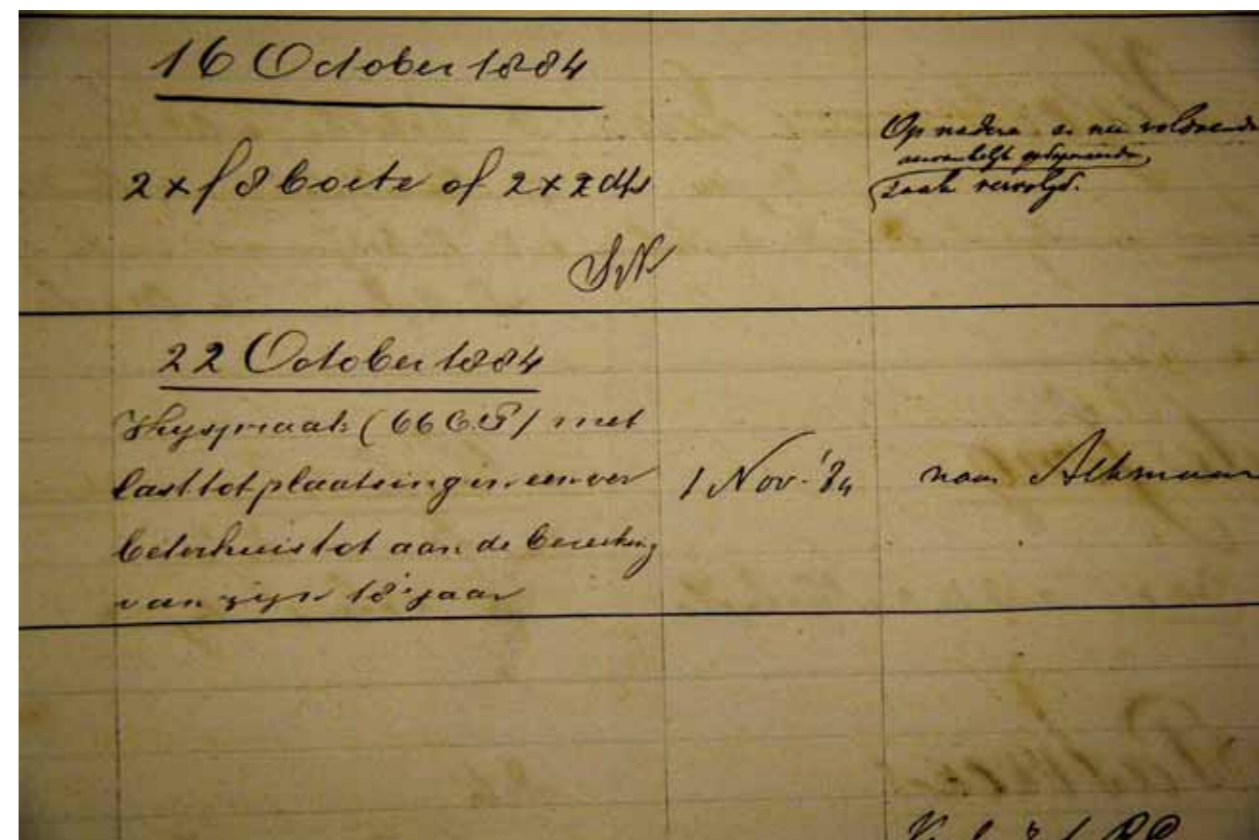
Jan Lykeles komt in Alkmaar terecht tussen zo'n tweehonderd andere jongens die kleine vergrijpen hebben begaan. Uit aantekeningen op een brief van de secretaris-generaal van het Ministerie van Justitie van 21 mei 1884 aan de Speciale Commissie van het Verbeterhuis in Alkmaar blijkt dat van de tot dan toe opgevangen jongens het overgrote deel is opgepakt in verband met diefstal. Uit eigen onderzoek in het Noord-Hollands Archief te Haarlem is gebleken dat het hier vooral om kruimeldiefstallen gaat: een paar appels, geld uit een winkel, zelfs een kerstboompje. Voor grotere vergrijpen werd over het algemeen korte gevangenisstraf opgelegd. Het lijkt misschien vreemd, maar het heeft alles te maken met de tijdgeest. Men geloofde erin dat de kinderen door ze langdurig in een gestructureerde omgeving te heropvoeden betere burgers zouden worden.

289 Overlijdensakte Haskerland d.d. 21 maart 1884 (akte nr. 39)

290 Registers van aangebrachte zaken van het Arrondissement Heerenveen (1838 - 1923), volgnr. 300

291 Leonards, blz. 98 e.v.

292 Petersen, blz. 137 e.v.

PROVINCIE FRIESLAND.

HEERENVEEN, den 24 Oct 1804

AHRONDISEMENT

HEERENVEEN.

MARKET

VAN DES

OFFICIER VAN JUSTITIE.

N. 3136

Lr. B
Bijlagen

Ik heb de eer Uwe Commisfie beleefd te verzoeken, my te berichten wanneer er in het onder een beken staande gesticht gelegenheid bestaat tot opname van zekeren Jan Leijkes Brandama, een byna 16 jaars, wiens plaatsing in een verbeterhuis tot aan de bereiking van zijn 18 jaars bij commissie mijner Rechtbank dd 22 dezer werd bevolen.

De Officier van Justitie,

J. A. Cartendijk

Aan de Speciale Commisfie van Bericht en Bestuur over het huis van Verbetering en Opvoeding voor jongens te Alkmaar

Alkmaar

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

4^e AFDEELING.

in Grootenlog, den 21 Mei 1804.

nr 128

nr 155

BIJLAGEN

Men wordt verzocht bij de aankomst van dees brief, de afzetting, aflevering en nummer nauwkeurig te vermelden.

Tegeens de door Uwezerentien tabel van der Statistiek, zijn in het voorgaande jaar in het onder Uwe behera staande gesticht bij afwijpling aangenom geweest 304 opvoedelingen.

Quaar toe kan ik thans nog overnemen, hoeveel van die jongens wederom schuldige bevonden:

1 ^o aan bedelarij en landlooparij,	28
2 ^o aan diefstal en oplichting,	253
3 ^o aan andere misdaden.	23
	<u>304</u>

Ik houd my, aanbevolen, deze opgave spoedig van U te mogen ontvangen.

De Minister van Justitie,
Koning den Minister,
De Staatsraad Generaal,

Aan de Speciale Commisfie van Bericht en Bestuur over het huis van Verbetering en Opvoeding te Alkmaar.

W. van

's Ochtends om zes uur stonden de jongens op, wassen zich en maakten hun bedden op. Om half zeven was er appèl, waarbij uit godsdienstige lectuur werd voorgelezen. Vervolgens mocht er van zeven tot acht uur ontbeten worden. Om acht uur begon de school, waar na een half uur marcheren in de open lucht ambachtsonderwijs werd gegeven. Het ging hier om vier vakken: timmeren, houtdraaien, kleermaken en schoenmaken. Tussen één en twee kregen de jongens een warme maaltijd en mochten ze zich even ontspannen. Daarna was er weer ambachtsonderwijs tot zes uur. Tussentijds werd dat onderbroken door een uur gymnastiek. Van zes tot half acht was er gewoon onderwijs, waarbij behalve taal en rekenen vele vakken werden onderwezen. Van half acht tot negen uur werd er gegeten, konden de jongens zich ontspannen en mochten er boeken worden gelezen. Na het appèl van negen uur gingen de jongens naar bed. Naast het ambachtsonderwijs gingen jongens die al wat verder gevorderd waren buiten het gesticht in de leer bij een werkbaas in de stad (Alkmaar) of bij een boer op het platteland (Doetinchem).

Als het in Alkmaar te vol werd, werden er jongens overgeplaatst naar Doetinchem. Ze werden dan per trein van Alkmaar naar het station in Dieren vervoerd, waar een rijtuig klaarstond. Met de veerpont werd de IJssel overgestoken en dan werd er koers gezet naar 'De Kruisberg' in Doetinchem. Ergens tussen 1 november 1884 en 12 juni 1885 is dat ook met Jan Lykeles gebeurd.

Jan Lykeles Brandsma komt terecht op de boerderij van Derk Bloemendaal, een 65-jarige landbouwer in het gehucht Langerak (Ambt Doetinchem). Hij heeft daar ongetwijfeld meegeholpen met het boerenwerk. Jan Lykeles Brandsma is waarschijnlijk ziek geworden, want hij overlijdt op 12 juni 1885 in Langerak (Ambt

Doetinchem) in huis nummer 108. Gemiddeld stierven er meer dan twee jongens per jaar in de verbeterhuizen²⁹³ merendeels als gevolg van ziekten. Aangifte²⁹⁴ wordt gedaan door Derk Bloemendaal en Gradus Rabelink, volgens de akte zonder beroep, maar andere bronnen vermelden dat hij bode op het gemeentehuis was, vervolgens gemeenteontvanger en tot slot de eerste directeur van de gemeentelijke spaarbank van Doetinchem.

Intussen is Martje Klazes Noppert op 24 mei 1885 hertrouwd met **Jan Sjoerds Postma**²⁹⁵. Het zal wel geen huwelijk uit liefde zijn geweest, dat was in die tijd tamelijk gewoon. Een vrouw kon niet zonder kostwinner achterblijven en een weduwnaar had behoefte aan een vrouw die het huishouden kon verzorgen. Jan Postma is 49 jaar oud en weduwnaar van Hiltje Klazes Ykema. Hij heeft een zoon (Klaas Postma, 19 jaar) en een dochter (Fokeltje Postma, 16 jaar). Uit de gezinskaart²⁹⁶ van de gemeente Haskerland blijkt verder dat Jan arbeider is en niet bij een kerk is aangesloten. Later zal dat ook op de gezinskaarten van Klaas, Sipke en Gooitzen worden ingevuld. Bij Martje Klazes Noppert blijft echter staan dat ze lidmaat van de Nederlands - Hervormde Kerk is. Na het huwelijk wonen Martje en Jan met het gezin aan 't Zand, op 178a (later C117). Dat pand heeft achter het huidige nummer 69 gelegen en is afgebroken.

Op 10 september 1886 krijgen Jan en Martje een dochter. Ze noemen haar **Hiltje**, naar de overleden vrouw van Jan²⁹⁷. Op 29 mei 1903 verhuist Hiltje naar Sneek²⁹⁸. Ze zal daar ongetwijfeld als dienstbode hebben gewerkt.

Op 1 november 1890 krijgen ze ook nog een zoon: **Sjoerd**²⁹⁹. Sjoerd Postma wordt meubelschilder. Op 30

Gooitzen Brandsma met zijn halfzuster Hiltje

Sjoerd Postma en zijn vrouw Emma

maart 1911 vertrekt hij voor een half jaar naar Almelo³⁰⁰. Later woont en werkt hij in Den Haag bij een meubelfabriek³⁰¹.

Alsof Martje nog niet genoeg heeft meegemaakt in haar leven, brengt ze op 31 maart 1894 een levenloos meisje ter wereld³⁰².

Jan Sjoerds Postma³⁰³ overlijdt op 31 mei 1910 in Joure. Hij is 74 jaar geworden. Na zijn dood neemt Martje een kostganger in huis. Het is de 26-jarige Marten de With, die als kopergieter de kost verdient³⁰⁴.

Martje Klazes Noppert³⁰⁵ sterft op 19 december 1919 te Joure. Ze is 68 jaar geworden.

301 Rindert Brandsma, blz. 11

302 Overlijdensakte Haskerland d.d. 3 april 1894 (akte nr. 42)

303 Overlijdensakte Haskerland d.d. 1 juni 1910 (akte nr. 35)

304 Bevolkingsregister Haskerland 1900 - 1913

305 Overlijdensakte Haskerland d.d. 20 december 1919 (akte nr. 84)

293 Leonards, blz. 235

294 Overlijdensakte Haskerland d.d. 22 juni 1885 (akte nr. 87)

295 Huwelijksakte Haskerland d.d. 24 mei 1885 (akte nr. 23)

296 Gezinskaart Jan Sjoerds Postma Burgerlijke Stand Haskerland

297 Geboorteakte Haskerland d.d. 10 september 1886 (akte nr. 184)

298 Bevolkingsregister Haskerland 1900 - 1913

299 Geboorteakte Haskerland d.d. 1 november 1890 (akte nr. 191)

300 Bevolkingsregister Haskerland 1900 - 1913

Familiestamboom achtste generatie

De negende generatie

Gooitzen Brandsma (1883 – 1973)

Gooitzen Brandsma wordt op vrijdag 7 december 1883 's ochtends om 7 uur in Joure geboren.

Vader Lykele en moeder Martje hebben nog drie zoons: Jan (9 jaar) uit het eerste huwelijk van Lykele met Nieskje Jonker, Klaas (6 jaar) en Sipke (3 jaar). Kort na de geboorte van Gooitzen komt Lykele te overlijden. Martje is nog jong (34 jaar) en na een jaar hertrouwt ze met Jan Sjoerds Postma, een weduwnaar van 49 jaar. Hij heeft een zoon (Klaas, 19 jaar) en een dochter (Fokeltje, 16 jaar). Ongetwijfeld geen huwelijk uit liefde, maar uit pure noodzaak: er moest een kostwinner zijn. Al is hij niet zijn biologische vader, voor

Gooitzen is Jan Sjoerds Postma zijn vader geweest. 'Een goede vader', aldus zoon Lykele, 'De man werkte bij de gemeentereiniging.'³⁰⁶ Als Gooitzen anderhalf jaar oud is, overlijdt zijn halfbroertje Jan. Jan is pas 10 jaar oud. Het is een maand nadat Martje in het huwelijk is getreden met Jan Postma. Wat de oorzaak van het overlijden is geweest, is niet bekend. Gooitzen heeft er later ook niets over verteld aan zijn kinderen en kleinkinderen. Het verhaal over het verbeterhuis is pas tijdens het onderzoek voor dit boek ontdekt. Jan en Martje krijgen samen nog twee kinderen: Hiltje (1886) en Sjoerd (1890). En zo groeit Gooitzen op in een gezin dat qua samenstelling nogal complex is. Hij bezoekt de lagere school aan 't Zand, in de volksmond 'Armenschol' geheten.

De 'Burgerschool' begin 1900

³⁰⁶ Lykele Brandsma (1981)

Daarnaast was er een lagere school op de hoek van de Midstraat en de Harddraversweg die 'Burgerschool' werd genoemd. Het inkomen van de ouders was bepalend voor de plaatsing van de kinderen. Verdienende je meer dan elf gulden per week, dan mocht je kind naar de 'Burgerschool'. Toch komt Gooitzen later op de 'Burgerschool' terecht. De 'Armenschool' was namelijk overvol. Gooitzen blijkt leergierig en behoort bij de betere leerlingen. Het hoofd der school adviseert de minder goede leerlingen verder te leren en de goede leerlingen om 'in een vak' te gaan. Dat doet Gooitzen. Hij gaat werken bij de smid. Wellicht was dat in de smederij van Wiebe Wassenaar aan de Midstraat, die zich volgens Staal/Ten Wolde³⁰⁷ 'grof- en hoefsmid en ook kachelmaker' noemde. Gooitzen maakt er onder andere metalen veren voor Friese klokken en helpt bij het beslaan van paarden.

Lykele Brandsma vertelt daarover: *Hij heeft mij eens verteld van een paard dat bij de smid kwam en niet meer kon grazen, omdat het tandvlees van het dier hem over de tanden gegroeid was en dit verwijderd moest worden. En dat ging zo: het paard kwam in een stellage te staan en werd vervolgens door sterke, brede banden onder zijn buik langs opgetild, zodat hij met de poten vrij van de grond was. Vervolgens werd een ijzeren beugel die om zijn tandenrij paste, roodgloeiend gemaakt om zo het tandvlees weg te branden, terwijl de lippen daarbij waren weggetrokken. Dat het dier hierbij vreselijk tekeer ging, is begrijpelijk. Na deze operatie werd het dier peper in z'n bek gestrooid en dan likte het dier dat het een lust was.*

Volgens Staal/Ten Wolde werkte de smid meestal in een donkere ruimte, omdat dan beter te bepalen was hoe heet het gloeiende ijzer was. Middenin de smidse stond het vuur, dat elke dag weer aan het branden werd gemaakt door een krant in de hete as te steken. Dan werden er kolen aan toegevoegd en met behulp van de blaasbalg kreeg het vuur zuurstof, waardoor het harder ging branden. Als het vuur heet genoeg was, ging er nog een schep kolen bovenop. Aan de

kleur van het hete ijzer kon de smid zien hoe ver het proces was: bij roodbruin was de temperatuur zo'n 580° C, bij kersrood 770° C, bij oranje 900° C en bij helwit 1400 tot 1600° C. Als er meer hitte nodig was, porde de smid het vuur met de smidspook op en gebruikte hij opnieuw de blaasbalg. Deze hing aan het plafond, vlakbij het vuur. Om te blazen, trok de smid aan een touw met een handvat van koehoorn. Naast het smidsvuur stond een houten kuip met bluswater. Een meter voor het smidsvuur stond het aambeeld. Het was zo gemaakt dat het hete ijzer eromheen gebogen kon worden. Het was bovendien vaak voorzien van een gat, zodat de smid gemakkelijk gaten kon slaan in een stuk heet ijzer. Er werd ook met mallen gewerkt, bijvoorbeeld bij het smeden van hoefijzers. Met een tang haalde de smid de hete ijzerstaaf uit het vuur en legde hem op het aambeeld. En dan begon het echte smeden. Door erop te slaan en het te verbuigen, werd de juiste vorm verkregen. Daarna werd het afgekoeld en gehard in een kuipje met bluswater. Dit proces werd net zo lang herhaald totdat het werkstuk de gewenste vorm en afmetingen had gekregen. Later zou Gooitzen aan zijn kleinzoon Gooitzen vertellen dat hij het werken met metaal eigenlijk leuker vond dan het werken met hout. Toch wordt Gooitzen evenals zijn broers Klaas en Sipke meubelmaker, een beroep dat hij jarenlang zal uitoefenen.

Lykele schrijft over het meubelmakersvak: *Er werden in die jaren in de meubelmakerij lange dagen gemaakt. Men werkte van 's morgens zeven tot 's avonds zeven uur en van maandag tot en met zaterdag. Uit deze tijd komt het zegje: 'Donderdag, o donderdag, de schoonste dag der dagen. Des morgens nog een halve week, des avonds slechts twee dagen.' Men had dus alleen zondags vrij. Men werkte veelal per stuk. 'Stukwerken' noemde men dat, letterlijk en figuurlijk. De echtgenote van de patroon waarbij men werkte, had in vele gevallen een klein handeltje in koffie, thee, tabak en dergelijke. Wanneer het zaterdag was en het loon moest worden uitbetaald, dan deed moeder de vrouw dat en kwam de vraag natuurlijk 'wat men moest hebben'. Kocht men*

nooit wat, dan kon men wel zijn ontslag krijgen, wat veelal ook gebeurde onder valse voorwensels natuurlijk. De arbeiders werden zo wel verplicht om iets te kopen. Vandaar de uitdrukking 'verplichte nering'.

Het was in die jaren gebruikelijk dat de kasten die klaar waren en verscheept moesten worden naar het buitenland (meestal Engeland) door de meubelmakers op draagbaren naar de beurtschipper moesten worden gebracht. De boot lag in de kolk op de Zijl. Dit transport leverde voor de meubelmakers niets op. Ik herinner mij nog dat ik als kleine jongen zo'n transport van kasten gezien heb. Als een lange rij liepen ze door de Midstraat.

Bij de winterdag moest men zelf de petroleum betalen die men nodig had voor de verlichting van de werkplaats. Elektrisch licht had men toen nog niet. Ook het schuurpapier dat men gebruikte, moest men zelf betalen. Ieder had natuurlijk zijn eigen gereedschap.

De verwarming van de werkplaats van een meubelmaker ging als volgt. De kachel was een grote plaatijzeren 'bus' met aan de onderkant een bodem met een gat van zo'n tien centimeter in het midden. Een drietal poten zaten eronder. De kachel stond in een plaatijzeren ronde bak met opstand. Bovenop de 'bus' lag een deksel. Voor de afvoer van de rook was een kachelpijp naar buiten aangebracht, doch zo dat tussen de kachel en het punt waar de pijp omhoog ging, een lange platte bak was aangebracht. Hierop werden de te lijmen stukken gelegd om te verwarmen, anders plakte de lijm (welke van beenderen was vervaardigd) niet goed. Aan het einde van de werkdag werd de kachel gevuld met spaanders en ander houtafval. Hiertoe werd een ronde paal in het gat onderin de bodem gezet en de houtspaanders en dergelijke eromheen stevig in elkaar gestampt met een tweede paal. De volgende dag werd de paal uit het midden weggenomen en de spaanders onderin het gat in de bodem aangestoken. De kachel kon zo de gehele dag op zo'n vulling branden. Dit werkje heb ik meerdere malen gedaan toen Vader voor eigen rekening werkte. Ook het draaien aan de grote slijpsteen was een klusje voor mij.³⁰⁸

En Rindert Brandsma vertelt: *Heit was daar vaak aan het schaven van grote planken. Met zijn hele lichaam erachter*

duwde hij dan de lange rejschaaf over het hout. Tegen de muur stond de 'sergeant', een grote lijmtang zou je die kunnen noemen. In de winter werden de krullen van het schaven opgestookt in een hoge, ronde plaatijzeren kachel. In het midden een dikke ronde stok. Daaromheen werden de krullen aangestampt. Dat heb ik vaak moeten doen. Wilde dat effe branden, zeg. Geweldig. Dan werd de kachel soms roodgloeiend. Op het deksel bovenop stond altijd de grote lijmpot. Dikwijls moesten mijn broer en ik voor hem lijm aanmaken. 'Delftsche Poort' stond er op die platen lijm, die wij stuk moesten slaan.³⁰⁹

In 1903 wordt Gooitzen opgeroepen voor de loting van de Nationale Militie. Hij is een grote, brede kerel geworden met een paar flinke, krachtige handen. Gooitzen loot nummer 29 en op 1 maart 1904 wordt hij ingelijfd. Hij dient in Amersfoort.

Gooitzen als dienstplichtig militair (zittend rechts)

³⁰⁸ Lykele Brandsma (1981)

³⁰⁹ Rindert Brandsma, blz. 19

³⁰⁷ H. Staal/H. ten Wolde, Op de vleugelen des tijds; Bedrijvigheid in Joure tussen 1877 en 1920, blz. 90 e.v.

Trouwfoto van Gooitzen Brandsma en Antje Bruinenberg

Na zijn diensttijd pakt Gooitzen zijn oude vak weer op en in zijn vrije tijd leert hij zichzelf altviool spelen. Samen met zijn broers Klaas en Sipke speelt hij in een strijkorkestje en hij is lid van een zangkoor. Daar ontmoet hij in 1908 **Antje Bruinenberg**, met wie hij verkering krijgt. Hoezeer Gooitzen van muziek houdt, blijkt wel uit het verhaal dat Lykele heeft opgetekend: *Als Vader zijn meisje (Moeder) naar haar dienstbetrekking bracht, liet zij binnen een paar deuren open staan, opdat Vader de muziek van een grammofoon dan beter kon horen als hij daarbij in de portiek van het huis stond.*

Niet lang daarna zal Gooitzen zijn eigen grammofoon maken. Zo'n man was hij: eigenzinning, creatief, handig en autodidact. Volgens zijn dochter Marie maakten zijn handen wat zijn ogen zagen. Behalve een grammofoon bouwt Gooitzen ook zijn eigen fotocamera. Hij kocht daarvoor een lens en monteerde die in een zelfgemaakte 'camera obscura', een houten box die lichtdicht werd gemaakt. In de camera werd een glasplaat gestopt, waarop zilverbromide werd aangebracht die in een laagje gelatine was ingebed³¹⁰. Marie schrijft hierover: *We groeiden op in een gezellig gezin waar Hait altijd aan het prutsen was. De vensterbank stond soms vol met afdrukraampjes van het fotograferen. Daar mochten wij niet aankomen. Die moesten later ontwikkeld worden.*³¹¹

Een jaar nadat Gooitzen Antje heeft ontmoet, op maandag 26 augustus 1909 treden ze in Joure in het huwelijk³¹². Volgens Geertje Dijkstra, een nichtje van Antje, die bij de bruiloft aanwezig was, is het gehele gezelschap met het jonge paar voorop na de huwelijksvoltrekking de 'heeche simmerdyk' om gewandeld.

Antje Bruinenberg is het achtste kind in het arbeidersgezin van **Rindert Dirks Bruinenberg** en **Maria Karstes Zwarteveen** uit Wolvega³¹³. Ze is op 1 november 1883 om 2 uur 's nachts geboren³¹⁴. Van de acht kinderen van Rindert en Maria zijn er twee al jong overleden³¹⁵. De overige kinderen zijn: **Karst** (1870)³¹⁶, **Anna Elisabeth** (1873)³¹⁷, **Dirk** (1876)³¹⁸, **Aaltje** (1878)³¹⁹ en **Grietje** (1881)³²⁰. In 1886 wordt tenslotte nog de kleine **Jacob** geboren³²¹.

Rindert Dirks Bruinenberg en Maria Karstes Zwarteveen

³¹⁰ Dit (droge) procédé werd in 1871 voor het eerst door de Britse arts Maddox toegepast en vormde in feite de basis voor de latere filmrollerjes

³¹¹ Maria Brandsma (1981)

³¹² Huwelijksakte Haskerland d.d. 26 augustus 1909 (akte nr. 40)

³¹³ Huwelijksakte Weststellingwerf d.d. 24 oktober 1868 (akte nr. 96)

³¹⁴ Geboorteakte Weststellingwerf d.d. 1 november 1883 (akte nr. 397)

³¹⁵ Geboorteakten Weststellingwerf d.d. 9 november 1868 (akte nr. 369) en d.d. 16 juni 1872 (akte nr. 216)

³¹⁶ Geboorteakte Weststellingwerf d.d. 14 mei 1870 (akte nr. 187)

³¹⁷ Geboorteakte Weststellingwerf d.d. 13 juni 1873 (akte nr. 209)

³¹⁸ Geboorteakte Weststellingwerf d.d. 5 februari 1876 (akte nr. 52)

³¹⁹ Geboorteakte Weststellingwerf d.d. 5 oktober 1878 (akte nr. 374)

³²⁰ Geboorteakte Weststellingwerf d.d. 9 juli 1881 (akte nr. 251)

³²¹ Geboorteakten Weststellingwerf d.d. 20 september 1886 (akte nr. 337)

N°. 40. In het jaar Een duizend negen honderd negen, den zesen twintigsten dag der maand Augustus zijn voor ons ondergeteekende, Ambtenaar van den Burgerlijken stand der gemeente HASKERLAND, provincie FRIESLAND, gecompareerd:
Grootzen Brandsma, geboren te Youre
 oud vijfentwintig jaren,
 van beroep meubelmaker wonende te Youre,
 merderjarige zoon van Zijhete Brandsma, overleden,
 en van Martje Klazes Voppert,
 zonder beroep, wonende te Youre,

en
Antje Bruinenberg, geboren te Wolvega,
 oud vijf en twintig jaren,
 van beroep zonder wonende te Youre
 merderjarige dochter van wylen de echtgenooten Rein-
dert Dirks Bruinenberg en Maria
Karstes Kwarteven.

De moeder des bruidegoms, hier
 bij tegenwoordig, verklaarde toe te
 stemmen in het te voltrekken
 huwelijk.

Welke ons verzocht hebben het door hen voorgenomen huwelijk te voltrekken, waar-
 van de afkondigingen op Zondagen, den vijftienden en den
zwee en twintigsten Augustus dezes jaars
 in deze gemeente.

zonder stuiting hebben plaats gehad.

En hebben de comparanten tot dat einde aan ons overgelegd: hunne ge-
boorte-akten, de overlydensakte van den
vader des bruidegoms, de overlydensakten
 van de ouders der bruid en het bewijs van
 voldoening aan de Nationale Militie.

Waarna wij hen in het openbaar hebben afgevraagd of zij elkander wederkeerig tot
 echtgenooten aannemen en getrouwelijk al de plichten zullen vervullen, welke door de wet
 aan den huwelijken staat verbonden zijn, — waarop door ieder afzonderlijk een toestem-
 mend antwoord zijnde gegeven, hebben wij in naam der wet verklaard, dat

Grootzen Brandsma
en
Antje Bruinenberg
 bovengenoemd door den echt aan elkander zijn verbonden.

Zijnde dit huwelijk voltrokken in het openbaar ten Raadhuije der gemeente, ten over-
 staan van- en daarvan deze acte opgemaakt door ons Ambtenaar van den Burgerlijken
 Stand voornoemd, alles in tegenwoordigheid van Hendrik Pieters Kolompmaker
 oud zes en zestig — jaren, van beroep conciërge
 wonende te Youre, Jochem Schots
 oud veertig — jaren,
 van beroep gemeente-veldwachter, wonende te Youre, Hermanus
Joras Herweda — oud stwee en twintig jaren,
 van beroep secretarie krambe wonende te Westermiden
Karel Alberts — oud negen en vijftig jaren,
 van beroep gemeente-secretaris wonende te Youre.

En hebben wij als Ambtenaar van den
 Burgerlijken Stand voornoemd, deze
 akte aan de verschenen personen, de
 moeder des bruidegoms en de getuigen
 voorgeleren en onmiddellijk daarna
 met hen ondertekend.

G. Brandsma. Krambe
 A. Bruinenberg. Uccuma
 M. J. Voppert. Uccuma

J. J. J. J.
H. J. J. J.
J. J. J. J.

Volgens Lykele groeit Antje op in een vrolijk gezin met een moeder die veel zong en grappen uithaalde. Van haar moeder leert ze een liedje dat ze later weer voor haar eigen kinderen zingt:

*In de Linde voor ons huisje zat een aardig vogelij.
't Wist van zorgen noch van kommer.
't Zong van lente en zonnenschijn.*

Antjes moeder woonde met haar ouders in een huisje bij de molen aan de Linde vlakbij Wolvega. Daar was haar vader Karst Zwarteveen visser en molenaar. Hij had daar een goed bestaan. De man van één van zijn achterkleinkinderen schrijft daar in 1983 een artikeltje over in de Leeuwarder Courant³²²:

Zo'n goeie honderd jaar geleden woonde een overgrootvader van mijn vrouws kant nog op een molen bij de brug over de Linde aan de westkant van de rijksstraatweg bij Wolvega. Het was Karst Zwarteveen, die daar molenaar op een watermolen was en visser. Voor die tijden een aardig goed bestaan.

Hij had verdiensten van het malen en de paling die daar gevangen werd, was van een uitzonderlijk goede soort en lekker van smaak, en die konden ze goed verkopen. Hij had wel zestig fuiken en het was een heel karwei om die in orde te houden. 's Winters breiden ze telkens weer nieuwe fuiken en er was veel werk om de visserij te onderhouden. Ook gebeurde het vaak dat visotters in de fuiken verward raakten en dan was alles kapot.

Begin mei moest de polder drooggemalen worden, want dan kwam het groeiseizoen er weer aan. De Linde was breed en wild en er waren nog geen sluizen. De landerijen stonden 's winters blank. Als het dan waaide, werd er dag en nacht gemaal en dan had die man het behoorlijk druk, want het moest goed gaan. En hoe eerder de polders droog waren, hoe beter het was. Een paar keer is de molen afgebrand door de bliksem. Daar in de ruimte liepen de buien leeg en de molen was een mikpunt van de donder.

Als klein meisje moet Antje vaak 's ochtends vroeg al de tuin in om groenten en vruchten te plukken. Voor

322 Wiebe Lammert Jager is de man van Geesje Bruinenberg. Zij is de achterkleindochter van Karste Jacobs Zwarteveen. Wiebe schrijft op 9 april 1983 het artikel 'Uut de pultrum van de Stellingwarven; verhael uut vervleugen tiden'

De molen van Karst Jacobs Zwarteveen met links het huisje waarin het gezin woonde

schooltijd gaat ze dan met radijs en rammenas naar de 'burgers' om te verkopen. Ook 'Hotel Robertie' behoort tot haar klanten. Als Antje van school gaat, gaat ze daar als jongste bediende werken. Tijdens de varkensmarkt komen er veel boeren om een borrel te drinken. Antje blijkt de streken van haar moeder Maria te hebben geërfd, want op een keer smeert ze jeukpoeder op de bril van de wc en heeft reuzepret om de boeren die gek van de jeuk zich krabben en krabben.

Als in 1901 haar moeder na een beroerte overlijdt³²³, blijft Antje als jongste dochter met haar vader alleen over. Haar jongste broertje Jacob leeft dan ook al niet meer³²⁴. Met de dood van Maria is het niet meer gezellig in huis. Er wordt niet meer gezongen en Antje mist haar vrolijke moeder erg. Bovendien verhuurt haar vader, die boerenknecht is, zich vaak als maaier en is dan veel van huis. Antje besluit als dienstbode te gaan werken. Ze komt terecht bij een familie in Haarlem. Ze komt geregeld nog naar huis en brengt dan tijd door met haar broers en zussen. Vooral haar broer Dirk speelt een belangrijke rol in haar leven. Dirk mag

graag stropen en beleeft tijdens zijn tochten de nodige avonturen. Antje geniet van zijn verhalen. Later werkt Antje als dienstbode bij een advocaat in Sneek. Lykele schrijft daarover: *Moeder heeft weleens verteld dat zij met het tweede meisje aan de schoonmaak was en daarbij de beddeboel in de tuin hadden liggen en hangen. Dat was een heel gesleep. Tijdens deze werkzaamheden gooide een vervelend zontje hen steeds met schoenen die daar ook naartoe waren gesleept. Waarschuwingen hielpen niet en ook beklag bij 'Mevrouw' had weinig of geen uitwerking. Op een gegeven moment werd het Moeder teveel, pakte haar persoonlijke spullen bij elkaar in een koffer en liet 'Mevrouw' met de brol³²⁵ zitten. Het tweede meisje nam ook gelijk de benen en ging op de boot naar Workum, waar haar ouders woonden. Moeder ging naar Joure, waar haar zuster Aaltje woonde. Dienstmeid wezen was in die tijd de slaaf zijn voor de betere stand. Ook in de voeding kwam standverschil naar voren. De meiden kregen het goedkopere varkensvlees in de keuken te eten en de familie binnen at rundvlees. Moeder gapte daar wel van en ook scheidde zij een deel van de bovenlaag van de soep af en verstopte dit dan op een plank die zich in de schouw bevond.*

Rouwjuweel: zilveren broche met haar van Maria Karstes Zwarteveen in de vorm van een grafmonument, met initialen en datum van overlijden.

323 Overlijdensakte Weststellingwerf d.d. 26 maart 1901 (akte nr. 55)

324 Overlijdensakte Weststellingwerf d.d. 4 april 1891 (akte nr. 78)

325 'Brol' is Fries voor 'rommel'

Antje Bruinenberg met vriendin Jeltje Wachter als dienstmeisjes in Haarlem

Dirk Bruinenberg en Lamkje van der Veen

Antje Bruinenberg

Op 21 december 1906 pleegt Rindert Dirks Bruinenberg zelfmoord³²⁶. De eenzaamheid is hem te veel geworden en hij hangt zichzelf op. Dat was voor Antje natuurlijk een hele schok.

Op 14 juli 1908 vestigt Antje zich in Joure, waar ze als dienstbode gaat werken³²⁷. Op een zangkoor leert ze Gooitzen Brandsma kennen. Het klikt tussen hen en ze krijgen vrij snel verkering. Een jaar later trouwen ze. Gooitzen en Antje zijn dan beiden vijftientig jaar.

De familie Bruinenberg komt van origine uit Noordwest Overijssel, uit Steenwijk om precies te zijn. Zij dragen hun achternaam, zoals zo veel stedelingen, al sinds het begin van de 18e eeuw. Wat zij voor beroepen uitoefenden en of we hier dus te maken hebben met een Gieterse familie, moet nog nader worden onderzocht. Op bladzijde 119 een verkorte stamboom.

Ook de afstamming van moeders kant is interessant, zij het om een andere reden. Antje stamt van moeders zijde af van Jacob Gaukes Zwarteveen, een veenarbeider en turfmaker uit Noorderdrachten³²⁸, die in 1778 is geboren. Hij trouwt op 1 mei 1803 in Wolvega met Rimkje Geerts Bron. Interessant is de vermelding dat ze trouwen op attestatie van J.A. Frieswijk, leraar der Mennonieten te Drachten. Jacob en Geertje behoren blijkbaar tot de Doopsgezinde gemeenschap, waartoe in het Friesland van die tijd zo'n 10% van de bevolking behoorde. De doopsgezinden of Mennonieten zijn volgelingen van Menno Simons (1496 - 1561), die naast bekende kerkhervormers als Luther, Zwingli en Calvin de enige Nederlandse kerkhervormer is. Menno Simons werd geboren in Witmarsum en heeft in Friesland relatief veel volgelingen gekend. De naam 'doopsgezinden' heeft te maken met de opvattingen van de Mennonieten met betrekking tot de doop. In plaats van kinderen te laten dopen, kenden zij slechts de volwassenendoop. Het was gebruikelijk dat elke

volwassene die zich wilde laten dopen en daarmee als volwaardig lid tot de gemeenschap toetrad, zijn eigen geloofsbelijdenis schreef. Doopsgezinden stonden er bovendien om bekend dat zij weigerden wapens te dragen en dus ook weigerden deel te nemen aan de schutterij of Nationale Militie.

Jacob Gaukes neemt in 1811 de naam Zwarteveen aan. We hebben hier te maken met een herkomstnaam van geografische oorsprong: 'Zwarteveen' is afgeleid van 'It Swartfean', een hoogveengebied in de buurt van Noorderdrachten.

Hieronder een verkorte stamboom:

326 Overlijdensakte Weststellingwerf d.d. 21 december 1906 (akte nr. 239)

327 Bevolkingsregister Haskerland 1900 - 1913 (blad 21, 114 en 704)

328 De huidige plaats Drachten is ontstaan uit twee dorpjes: Noorderdrachten en Zuiderdrachten

Verkorte familiestamboom Bruinenberg

't Zand 59 anno 2007

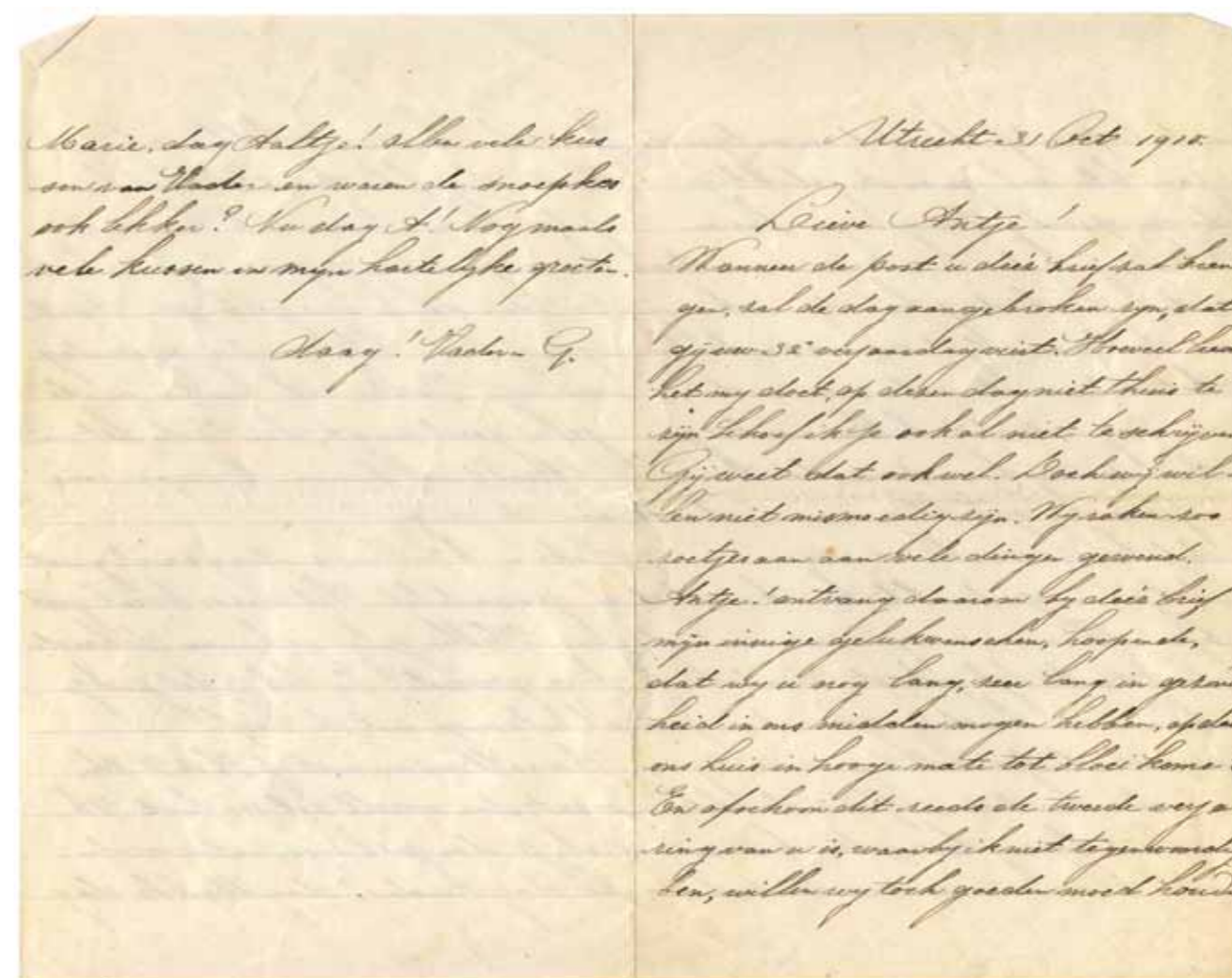
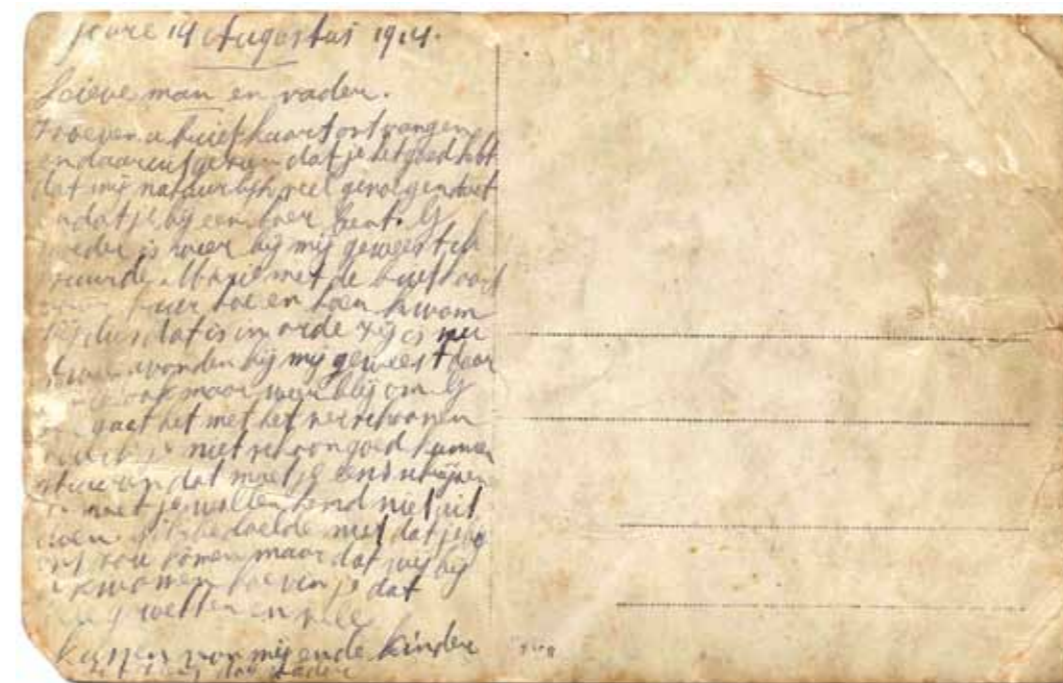
Gooitzen en Antje vestigen zich in de Roggemolenstraat³²⁹ en later aan 't Zand 59 in Joure, dichtbij beppe Makke³³⁰. Hier in het kleine arbeidershuisje dat door een steegje vanaf De Kolk te bereiken was, worden hun kinderen geboren. Allereerst op 16 juni 1910³³¹ **Martje Aaltje**, vernoemd naar haar grootmoeder Martje Klazes Noppert (beppe Makke) en naar Antjes grootmoeder **Aaltje Rinderts Sinnema**. Ze noemen haar **Makke**. Op 14 oktober 1911 wordt **Maria** geboren. Ze is vernoemd naar Antjes moeder, Maria Karstes Zwarteveen. Ze noemen haar **Marie**. En dan komt **Aaltje**, op 17 juli 1913.

Niet lang daarna wordt het geluk van het gezin zwaar op de proef gesteld als de Eerste Wereldoorlog uitbreekt. Alhoewel Nederland zijn neutraliteit weet te bewaren, is de dreiging van een oorlog groot. De 31-jarige Gooitzen wordt gemobiliseerd en wordt in eerste instantie in Utrecht gelegerd. Op 14 augustus 1914 stuurt Antje Gooitzen een briefkaart. Het is een foto die Antje van haar en de kinderen heeft laten maken. Ruim een jaar later, aan de vooravond van Antjes verjaardag, stuurt Gooitzen haar een brief. Daaruit blijkt hoe moeilijk het voor Gooitzen was zijn gezin te moeten missen.

329 Nr. 15a, later A 106, is te vinden aan de Roggemolenstraat, ongeveer waar nu nr. 18 is. Het oude pand is afgebroken

330 Zo werd grootmoeder Martje Klazes Noppert genoemd

331 Gezinskaart Bevolkingsregister Joure

en de hoop uit te spreken, dat een vrolyk jaer later sal zyn en de gelukkigige dagen specielij te zeyn mogen heeren. Daar wij ons altesnu so mooi u voor staan met ons huiskouding kan dan ook nog een heel mooi tytel over ons aanbrieken. Het overnasmote wat ons nu eerst in den woey is, is dat ik thuis moet zyn. Maar dan wij bij anderen, dan kunnen wij ons nog gelukkig noemen, al valt dit leven ons ook soo swaar.

Antje! in opclachte ben ik nu toch of ywanolol. Het was ook heel goed by u allen en u in mijn armen neemend, den haitstochtelijk opkust. Want ik heb ik u en de kinderen gesonden goed al ontvangen met de lief? Die niet als stat heel tegenwoordig is, dan komt vanzelf die slachtoffer. Heel bij mij leven, die ik in soo veel kussen aan u voor meeladela.

En jellie kinderen! Hebben jellie moeder al gefelicitemat? Hebben jellie haar al seen vele kussen op haar uysaardag gegeven? Ja, teken! Nu! kan samen eens opzendingen. Ik wil op mijn ledin blij, moet den uysaardag wien wij: 'Vader sal lusten en als jellie goed sijn, kan vader het in u schacht wel horen. Nu maar eens aan de gang. Take u ik hebben wandeling oaidelij wat den. Hebben jellie ook haas schaas haitstochtelijk opkust? En heb je het pakje al ontvangen met de lief? Ik wacht maar niet op H de With, want dan woelt het soo laat. Ik sal je dan wel weer antwoorden. Nu slay kinderen! slay Makke, slay

Niet lang daarna gaat Gooitzen naar het Brabantse Goirle, waar hij gelegerd wordt als grenswacht voor Baarle - Nassau en Baarle - Hertog. Hij is hoornblazer bij de infanterie en bovendien scherpschutter³³³. Rindert daarover: In die tijd was er nog geen telefoon bij het leger. De hoornblazer moest alle berichten en signalen overbrengen. 's Morgens om zes uur stak hij zijn hoorn omhoog en blies dan de reveille: 'Wil je niet opstaan, blijf je maar liggen, moet je maar weten wat ervan komt.'

zon staan. In het hof stonden kersebomen waarvan de vruchten geplukt werden. Wij waren als kinderen met z'n drieën: Makke, ikzelf en Aaltje als kleine baby. Ook de terugkomst in Joure heugt me nog als de dag van gisteren.

Het gezin pakt de draad van het gelukkige leven weer op: Gooitzen werkt als meubelmaker en Makke gaat naar de kleuterschool, waar ze volgens de traditie van Fröbel matjes leert vlechten.

Antje reist hem met de kinderen achterna en gelukkiger tijden keren weer. Het gezin woont gedurende een klein jaar in Goirle. Marie zegt daar later over: Toen ik zo'n 4 à 5 jaar was begon ik bewuster alles te beleven en herinner mij nog goed de 'trek' met Hait en Mem en twee zussen naar Brabant waar Hait als grenswacht in mobilisatie lag tijdens de eerste wereldoorlog van 1914 - 1918. Het verblijf daar in Goirle kan ik mij nog goed herinneren. Nog zie ik het grote witte gebouw, een schuur waarbij een grote bruinrieten kinderwagen voor een tweeling, dagelijks in de

333 Rindert Brandsma, blz. 5 e.v.

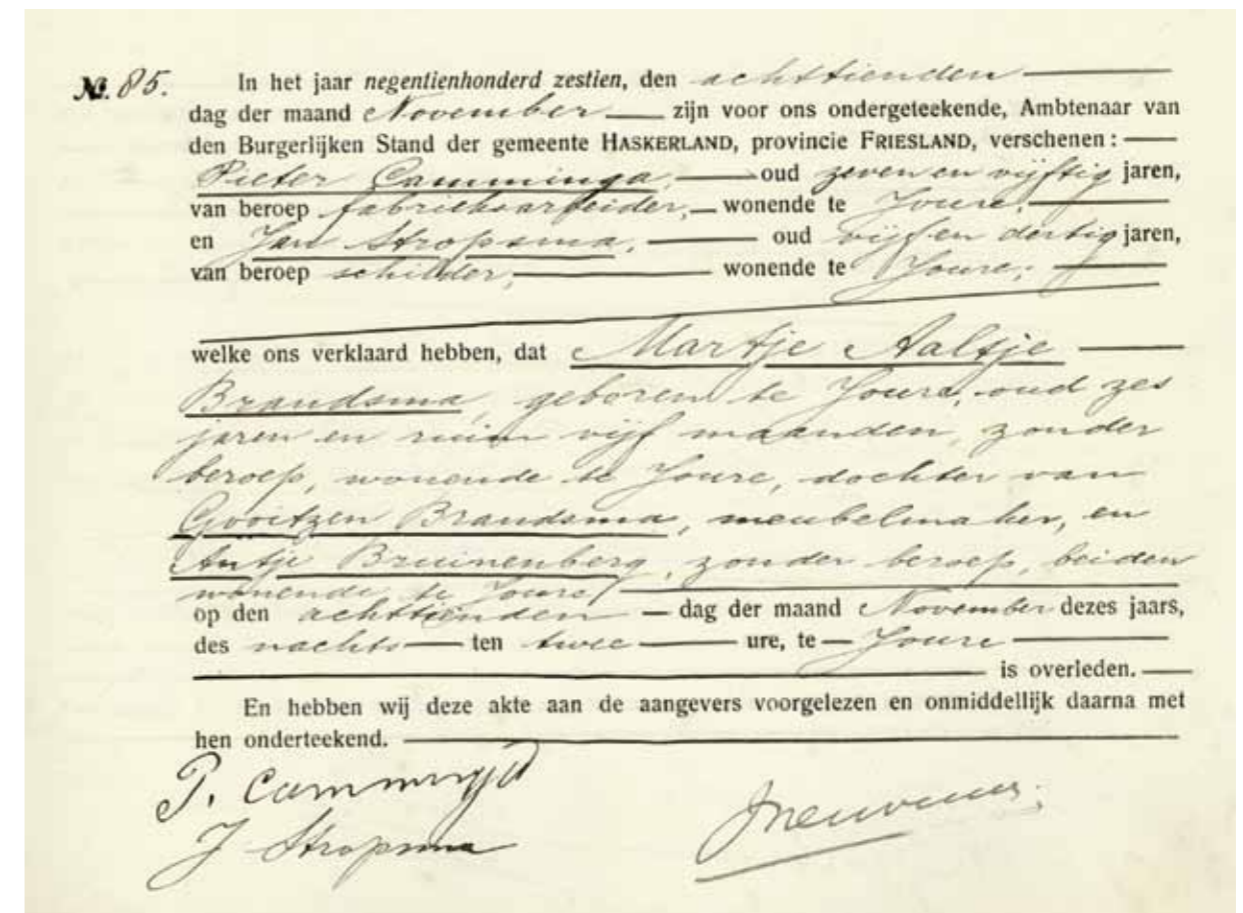
foto links: Antje Bruinenberg met Makke en Marie voor het huisje aan 't Zand
foto onder midden: Marie en Makke

En dan wordt **Lykele Jan** geboren op 6 oktober 1916, vernoemd naar de echte en de tweede vader van Gooitzen. Kort daarop wordt het geluk van Gooitzen en Antje opnieuw verstoord: Makke wordt ziek. Ze krijgt de mazelen, toen nog een gevaarlijke kinderziekte. Hoe gevaarlijk zal spoedig blijken als Makke er longontsteking bij krijgt. Op 18 november 1916 overlijdt ze 's nachts om 2 uur aan een combinatie van mazelen en longontsteking.³³⁴

Ruim een jaar later, op 24 december 1917 wordt tot slot **Rindert** geboren, vernoemd naar Rindert Dirks Bruinenberg. Hij is de volgende schakel in onze stamboom. Marie vertelt erover: *Rindert kwam midden in de winter. Toen die op komst was, werd ik 's nachts op de arm van Hait naar Beppe Makke gedragen, die vlakbij ons woonde. Bij Beppe, die met een witbonte 'zakdoek' om het*

hoofd in een bedstede lag te slapen, werd ik neergelegd. Ik was stervensbang voor haar in deze situatie en kon niet goed in slaap komen.

334 Lykele Brandsma (1981)

Patrimoniumstraat

In 1921 verhuist het gezin naar de Patrimoniumstraat 17 in Westermeer, het dorp dicht tegen Joure aan van waaruit Joure zich in de middeleeuwen heeft ontwikkeld. Over de verhuizing vertelt Marie: *In de Patrimoniumstraat kregen we een mooi groot huis met achter een flinke tuin met een aangrenzende sloot en voor het huis een veel kleinere tuin. Wij waren de wereld te rijk. Staal/Ten Wolde³³⁵ leggen uit waarom: Goede arbeiderswoningen waren er niet. Hele gezinnen woonden in smalle donkere steegen en hadden dan meestal maar één kamer met soms een kleine zolder. Die woonruimte werd gehuurd van particulieren of van de (burgerlijke) armenzorg. Die laatste instantie was nogal eens genoodzaakt zelf de huur te betalen, want in tijden van werkeloosheid, ziekte en ouderdom was er nog geen sprake van wettelijke sociale voorzieningen. Wonen, koken, slapen en soms ook nog werken; het gebeurde allemaal in die kleine ruimte. Van toiletten was nog helemaal geen sprake. In 1882 werden in Joure de privaatonnetjes ingevoerd. Een hele luxe, maar dat betekende niet dat ieder gezin een eigen tonnetje kreeg. Veel gezinnen moesten er gezamenlijk*

gebruik van maken. Voordien ging alles in de sloot of op de moestuin. Stromend water was er niet. Men had een put of regenton. (...) In 1902 werd de Woningwet aangenomen. Woningbouw werd gebonden aan regels die een verbetering moesten brengen in de ongezonde levensomstandigheden van vele arbeidersgezinnen.

Als gevolg van de Woningwet ontstaan er coöperatieve bouwverenigingen. Op 28 augustus 1917 wordt de Stichting Patrimonium Woningbouw ter verbetering van de volkshuisvesting Haskerland opgericht. In eerste instantie lukte het niet om bouwgrond te vinden, maar in 1919 kan men van start gaan met de bouw van de eerste 16 woningen. Aannemer Sjouke Kuindersma uit Joure bouwt in 1920 de volgende dertig woningen voor het bedrag van fl. 176.429,09½. De huurprijs van de woningen bedraagt fl. 160,00 à fl. 170,00 per jaar. In één van deze woningen komen Gooitzen, Antje en hun kinderen terecht. In de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn de woningen afgebroken.

335 Staal/Ten Wolde, blz. 23 e.v.

Rindert vertelt: *De straat was nog niet helemaal klaar. We moesten door het zand baggeren om bij het huis te komen. Nog zie ik onze klok, met het 'gebeeldhouwde' paard er bovenop, tegen de muur in de kamer staan. Tussen de deur naar de keuken en het raam. Hier had ik een onbezorgde jeugd.*

Heit bouwde een hok voor de kippen, die hij wilde houden. In het midden van de achtertuin op het grasveldje stond een grote pol lila herfstasters. Tegen het kippenhok groeide en bloeide de Oostindische kers.

Over het leven in de Patrimoniumbuurt vertelt Marie: *In de zomer van 1921 was er een ware hittegolf over Nederland. De woningen in de Patrimoniumstraat - 'Revolutiebouw' noemde Hait dat - kregen het hard te verduren. Al het hout van die woningen droogde in, waardoor grote naden en kieren ontstonden. Daarbij brak er ook nog een vlooienplaag uit. Als je in bed lag en de benen onder de dekens vandaan kwamen, zaten er in korte tijd tientallen vlooiën op je benen. Menig kind ging naar school met een witte doek, besprenkeld met azijn, om de hals om de vlooiën op een afstand te houden. Mem dweilde van tijd tot tijd de vloeren met lysol. Bij de woningen waren regenwaterbakken die in die zomer allemaal droog kwamen te staan. Drinkwater werd aangevoerd vanuit Heerenveen, want waterleiding was er toen nog niet in Joure. Daar werd echter wel aan gewerkt. Gingen wij eerst naar de lagere school aan 't Zand, in 1921 na de verhuizing werd dat de school aan de Midstraat. Vaak maakten wij met Hait zo zondagsmorgens een grote wandeling en dan vertelde hij je overal van: zoals vogels³³⁶, bloemen en planten, bomen en leerde hij je hoe je een fluitje kon maken van wilgenhout en van fluitekruid. Hij probeerde altijd een duidelijk antwoord te geven op alle vragen die je hem stelde. Hait was zelf leergierig en hij wilde dat zijn kinderen zo veel mogelijk zouden leren en daar wilde hij best aan bijdragen.*

Gooitzen en Antje zijn overtuigde socialisten, ze stemmen S.D.A.P.³³⁷. Dat was niet zo vreemd in een streek

waar de arbeiders al generaties lang in grote armoede hadden geleefd. In zijn boek 'Opkomst en strijd van de arbeiderbeweging in Friesland' geeft Terpstra daar schrijnende voorbeelden van. Zo drukt hij een ingezonden artikel van een krantenlezer uit Joure af, die de dieptreurige woonomstandigheden van de Jouster arbeiders onder de aandacht brengt:

(...) Deze week verloor door de dood een arbeider alhier, een kind en er was geen plaats voor het stoffelijk overschot in de kamer, laat staan voor een plaats in een ander vertrek, en zodoende werd het stoffelijk overschot in een kinderwagen in de kelder gezet, tot de tijd van de begrafenis. Nog erger was het dat de ouders boven het dode kind in de bedstede moesten slapen, omdat er geen plaats meer op zolder was, waar de andere kinderen moesten slapen, waarvan nog twee ziek waren.³³⁸

In de landbouw was het niet anders. Tot 1877 hadden de boeren in relatieve welstand geleefd, maar tussen 1877 en 1895 was er sprake van een landbouwcrisis als gevolg van slechte oogsten en toegenomen buitenlandse concurrentie. De boter, door de boeren het 'Friese goud' genoemd, was in de periode vanaf 1850 een geweldige inkomstenbron gebleken. Door de industrialisatie in Engeland was de vraag naar voedingsmiddelen flink toegenomen en de Friese boter had er een sterke marktpositie veroverd. 'Fries' stond garant voor kwaliteit. Door geknoei kon inferieure boter verhandeld worden als 'eerste klas boter' en dat gebeurde met regelmaat. De Friese boter raakte daardoor in diskrediet. Tegelijkertijd brachten de Deense boeren boter op de markt die kwalitatief beter was. Men ging niet langer uit van op de boerderij bereide boter, maar van boter uit de zuivelfabriek die op basis van wetenschappelijke inzichten was gefabriceerd. Het resultaat was dat de Deense boter het 'Friese goud' in luttele jaren van de markt verdreef, met als gevolg malaise in de Friese landbouw.

336 Eén van die verhaaltjes vertelde zijn zoon Rindert later ook weer aan zijn kinderen. Het is het verhaal van de veldleeuwerik die al zingend naar de hemel klimt in de hoop dat hij er wordt toegelaten. Maar als hij bij de hemelpoort komt, zegt Petrus dat hij er niet in mag. 'Verdomme', vloekt de leeuwerik en hij laat zich als een baksteen naar de aarde vallen. Opgeven doet hij echter niet en telkens klimt hij al zingend en fluitend een stukje dichters naar de hemel in de hoop dat hij er binnen mag komen

337 S.D.A.P. staat voor Sociaal - Democratische Arbeiders Partij, de voorloper van de Partij van de Arbeid

338 Pieter Terpstra, Opkomst en strijd van de arbeidersbeweging in Friesland, blz. 19

Ook de industrialisatie zorgde voor enorme veranderingen. Voorheen florerende bedrijfstakken als de Jouster klokkenmakerij kwijnden weg, terwijl er pas rond 1905 een bloeiende meubelindustrie voor in de plaats kwam. De slechte arbeidsomstandigheden zorgden echter voor veel onrust en bleken een goede voedingsbodem voor het opkomend socialisme. De Lutherse ex - predikant Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846 - 1919), geboren in Heerenveen, was voor veel Friezen een profeet die hen de weg wees naar een nieuwe maatschappij. 'Us ferlosser' noemden de Friese arbeiders hem. In november 1882 en 1883 sprak Domela Nieuwenhuis in Joure. Hij overnachtte dan bij pompmaker Wiersma³³⁹. Ook later sprak hij er nog geregeld. Mogelijk heeft de jonge Gooitzen hem horen spreken en anders wel de advocaat en dichter Pieter Jelles Troelstra³⁴⁰ (1860 - 1930), leider van de Sociaal - Democratische Arbeiders Partij (S.D.A.P.) en voorvechter van betere omstandigheden voor de arbeidende klasse. Belangrijke thema's van de socialistische beweging waren: betere lonen, goede huisvesting, goed onderwijs en algemeen kiesrecht.

Rindert vertelt: *Heit was een man van de vooruitgang. In de ban geraakt van het socialisme, was hij een vechter voor betere arbeidsvoorwaarden en een beter loon.* Gooitzen staat voor zijn principes en als dat betekent dat hij ervoor moet staken, dan doet hij dat. Niet zelden staat hij daarbij vooraan.

Lykele: *In de jaren rond 1920 werd er vaak gestaakt. Ik herinner me nog dat wij met moeder de straat zijn opgegaan om te zien hoe die 'onderkruipers'³⁴¹ onder politiebescherming naar de tram werden achtervolgd door de stakers. Begrijp me goed dat ik als kleine jongen toen niet besepte wat daar aan de hand was. Maar later, vele jaren daarna hoorde*

ik van vader hoe zo'n onderkruiper besmeurd en getrap werd. Men heeft wel eens twaalf à dertien weken gestaakt, doch hiervan heb ik als kind niets gemerkt. In de twintiger jaren van de vorige eeuw begint de werkloosheid om zich heen te grijpen. In 1925, net als het gezin is verhuisd naar de Elias Annes Borgerstraat 11, krijgt ook Gooitzen zijn ontslag. Van zijn halfbroer Sjoerd hoort hij dat er werk is bij de firma Boes in Den Haag. Gooitzen laat voor drie maanden zijn gezin in Joure achter om bij de Haagse meubelfabriek te werken. Hij is in de kost bij Sjoerd en zijn vrouw Emma. Ook op zijn verjaardag is hij daar. Op 5 december 1925 schrijven Antje en de kinderen hem elk een brief om hem met zijn verjaardag te feliciteren. Hiernaast de brief die Antje hem schreef.

Gooitzen zal lang zonder werk blijven. De tijden verslechteren alleen maar en monden uit in de jaren die de geschiedenis zullen ingaan als 'de crisisjaren'³⁴². Om aan de kost te komen, probeert Gooitzen van alles. Hij maakt van blikken bussen kaasraspen die hij probeert te verkopen. Hij verkoopt vet bij de boeren in de omgeving van Joure. Voor de gemeente maakt en repareert hij privaatonnen, doet hij onderhoudswerk aan gemeentewoningen en aan de openbare school. Hij werkt mee aan het bouwen van boerderijen. Voor Provinciale Waterstaat houdt hij zich bezig met het onderhoud van beschoeiingen en van de wegen.

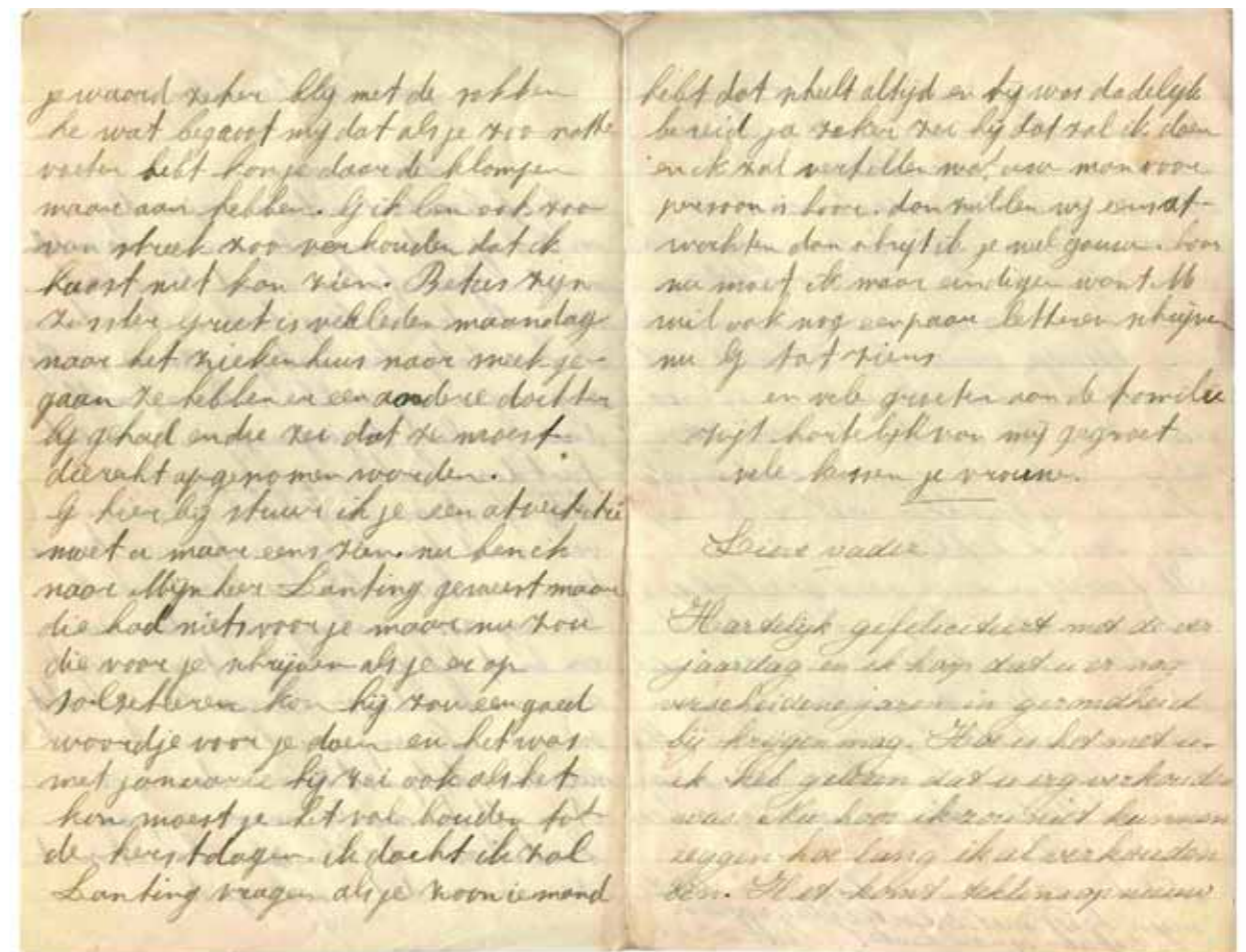
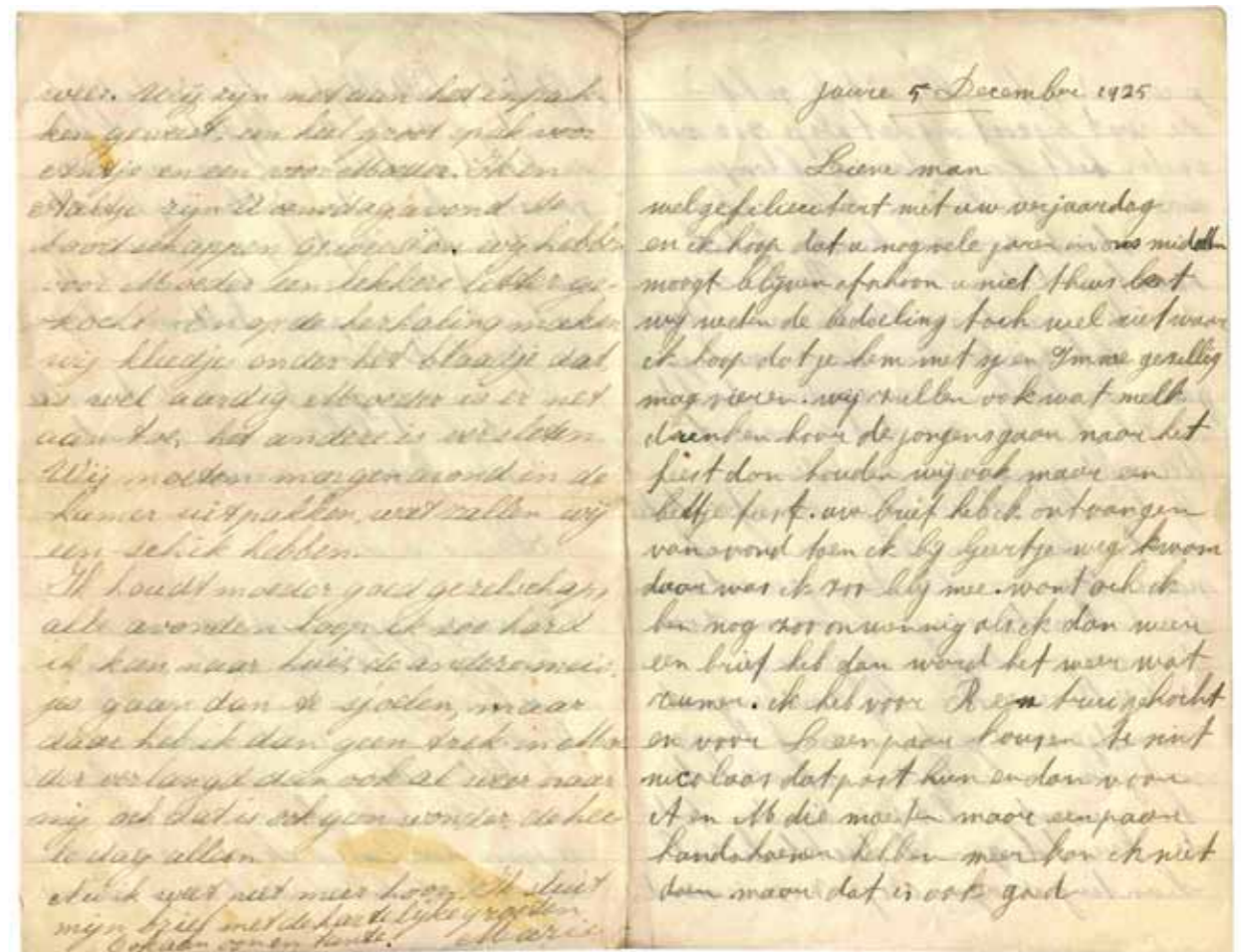
Voor Gooitzen zijn het moeilijke jaren. Hij moet zich danig gefrustreerd hebben gevoeld dat hij zich niet kon ontplooiën en voor zijn gezin kon zorgen. Iets van die frustratie is terug te vinden in de beschrijving van Rindert: Aan het einde van de vette jaren na de oorlog '14 - '18

339 Staal/Ten Wolde, blz. 13

340 Troelstra was in feite een streekgenoot: zijn familienaam is afgeleid van het dorpje Ter Oele, niet ver van Langweer, waar de familie oorspronkelijk vandaan kwam

341 Lykele bedoelt hier de werkwilligen tijdens een staking

342 Hiermee worden de jaren 1930 - 1939 bedoeld. Als gevolg van een enorme overproductie in de Amerikaanse landbouw en industrie stortte de op vraag en aanbod gebaseerde economie in elkaar. De Europese economieën, die nog nauwelijks bekomen waren van de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog, gingen mee onderuit. De grote crisis werd ingeluid door Zwarte Donderdag: de crash van Wall Street (24 oktober 1929)

Wegwerkzaamheden

Appelwijk 8

Midstraat 145

raakte Hait (...) zonder werk. Dat was me ook wat. Mem wist vaak niet hoe ze de touwtjes aan elkaar moest knopen. Af en toe was Hait erg narrig en kon dan dagenlang niks tegen Mem zeggen. Het waarom is me pas later duidelijk geworden, toen ik ouder was. (...) Hait wilde dat we wat meer zouden leren. Zelf had hij graag commies³⁴³ willen worden en heeft dat ook geprobeerd. Door geldgebrek heeft hij er mee moeten stoppen.

Gelukkig was niet alles kommer en kwel. Gooitzen koopt een oude tjotter³⁴⁴ en knapt die op. Het gezin beleeft er vele plezierige momenten mee. Lykele: *Met die boot zijn we vaak weggeweest, zoals in het najaar naar Lucht en Veld, naar de 'trekgaten' en het Hornstermeer, bramen zoeken en vissen. Vader en moeder hadden een zeil gemaakt van suikerzakken. Het rode merkteken zat er nog in. Maar dat kon de pret niet drukken. Zo zijn we een keer naar het Sneker hardzeilen geweest met die boot. Moeder had thuis het deeg al klaar gemaakt en onderweg naar het meer stond het petroleumstel in een theekist en de ijzeren pan*

met het deeg erop. Toen we op het meer aankwamen, was de 'stro'³⁴⁵ ook klaar. Het verbaasde mij toen als kleine jongen dat de mensen op grote en dure boten die ons passeerden, de hand opstaken ondanks die merktekens in dat zeil; dat primitieve en armoedige gaf blijkbaar niet.

Binnen Joure verhuist het gezin nog naar de Bloemstraat 12³⁴⁶, Appelwijk 8³⁴⁷ en de Midstraat 145³⁴⁸.

Na het trouwen van Marie (1937) en Aaltje (1939) verlaat Gooitzen zijn geboorteplaats om zich met Antje, Lykele en Rindert in Sneek te vestigen. Gooitzen is nog steeds werkloos en ziet voor zichzelf weinig mogelijkheden om in Joure nog aan het werk te komen. Lykele werkt bij de P.T.T.³⁴⁹ in Leeuwarden. Hij is bij Marie en haar man Murk in Sneek in de kost, dat scheelt reistijd. Als ook Rindert een baan in Leeuwarden krijgt, besluiten ze voor het gezin een huis in Sneek te huren. Ze zijn dan weer samen en het levert Gooitzen nieuwe kansen op voor werk.

343 Een 'commies' is een ambtenaar bij de overheid

344 Een 'tjotter' is een kleine (hooguit 4.80 meter) rondbodemige zeilboot met zwaarden en een roer. Een sierlijke boot die in vroeger jaren werd gebruikt voor het vervoer van allerhande spullen

345 'Stro' is Fries voor 'pannekoek'

346 Voorheen A 655 en inmiddels afgebroken

347 Volgens Lykele heette het vroeger Zijl 8. Daarvoor in ieder geval A 703

348 Voorheen A 195

349 De P.T.T was een staatsbedrijf voor post, telefoon en telegrafie. Het was de voorloper van de huidige bedrijven KPN en TNT

2° Woudstraat 41

Lykele: *Marie en ik gingen achter een huurwoning aan. In de 2° Woudstraat³⁵⁰ stond een huis te huur voor fl 4,50 per week. Wij besloten het huis te huren en dus ging de familie verhuizen. Al het huisraad werd in Joure in een gehuurde praam geladen en verder naar de Kolk gevaren en achter de motorboot van Van der Leij naar Sneek vervoerd. Dit was in mei 1939³⁵¹. Nu konden Rindert en ik bij vader en moeder in huis.*

En Rindert: *We betrokken een al wat ouder huis. Heit maakte van een grote slaapkamer er twee door er een schot in te plaatsen. Nu woonden we ook nog dicht bij mijn zuster. Misschien lukte het Heit ook nog wat werk te vinden. In ons dorp was hij min of meer een getekende. Met stakingen liep hij meestal vooraan. 'Acht uur, acht uur, geen langer arbeidsduur', zongen we dan. De werkwilligen werden door de stakers naar huis gebracht. Dan werden die uitgescholden en soms wel eens geschopt ook. Niet dat Heit dat deed. O, nee! Maar 'ze' moesten hem niet zo erg. Die druk was nu ook weg. In Sneek kon hij nu met een schone lei beginnen. Dat was wel een opluchting voor hem. (...) Gelukkig vond Heit al gauw een baantje. Bij het station was een fietsenstalling en daarin heeft hij een poosje gewerkt. Later kon hij terecht in een meubelmakerswerkplaats. De baas was zelfs nog een oud-Jouster. 'Allemaal revolutiewerk', hoor ik hem nog zeggen. Maar dat was toch niet tegen te houden.*

350 2° Woudstraat 41

351 Gooitzen laat zich op 5 mei 1939 in Joure uitschrijven

Hij moest er wel aan wennen. Met elkaar hadden we een fijne tijd. De toekomst lachte ons weer tegemoet.

In 1942 trouwen zowel Lykele als Rindert en blijven Gooitzen en Antje alleen in de 2° Woudstraat achter. Gooitzen werkt bij Lolke van der Werf, waar hij pompen maakt, houten boerengereedschap en zeilboten die voor de verhuur bestemd zijn. Het is werk dat hem wel ligt. In de periode daarna werkt hij nog als bewaker in een telefooncentrale. Dat betekende avond-, nacht- en weekenddiensten draaien. Zijn laatste baan is bij Peterus van der Werf, een houtbewerker die voor zichzelf begint. Peterus richt zich vooral op winkelbetimmering, maar neemt alle werk aan op het gebied van houtbewerking. Hij is veel op pad om werk binnen te halen en zoekt een betrouwbare man om toezicht te houden op de jongens in de werkplaats. Hij kent Gooitzen nog van vroeger en vraagt hem bij hem te komen werken. Dat doet Gooitzen.

Met Antje gaat het intussen minder goed. Ze heeft al jaren last van bronchitis, het is chronisch geworden en het wordt steeds erger. Ze heeft het vaak benauwd en snakt dan naar adem. In de loop van 1950 wordt ze in het ziekenhuis opgenomen. Er wordt een soort plastic tent over haar bed heen gebouwd. Achter haar bed staat een grote fles met zuurstof, die met regelmaat de tent wordt ingeblazen. Toch gaat ze langzamerhand achteruit. Antje wordt verplaatst naar een apart kamertje. In de vroege ochtend van 14 februari 1951 wordt Lykele door een verpleegster opgebeld, de familie moet direct komen. Gooitzen, Marie en Lykele gaan zo snel als ze kunnen naar het ziekenhuis, maar er ligt sneeuw en het is glad. Als ze in het ziekenhuis aankomen, is Antje al overleden aan longoedeem. Ze is 67 jaar geworden. Antje Bruinenberg is begraven op de Algemene Begraafplaats in Sneek.

Na de dood van Antje werkt Gooitzen nog een paar jaar door. In 1955 krijgt Van der Werf een bijzondere opdracht. Lykele vertelt: *Peterus had de klus aangenomen om voor de Vrijmetselaars twee grote houten bollen met een middellijn van één meter te maken. Deze bollen waren bestemd voor hun loge. Vader heeft mij er wel over verteld dat deze klus hem nogal wat kopzorgen had bezorgd. De moeilijkheid was volgens hem (...) om een begin te krijgen en daarbij de manier waarop die rechte plankjes bevestigd moesten worden, zonder dat daarbij spijkers of schroeven gebruikt werden, althans niet zichtbaar. Het geheel moest later mooi geschaafd worden en goed rond zijn. Nu had hij bij Bote van der Werf wel boten gemaakt en wist die rompen dan ook wel mooi rond c.q. bol te schaven. Hij heeft het in ieder geval gefikt.*

In 1957 beëindigt de dan bijna 74-jarige Gooitzen zijn loopbaan met het restaureren van de preekstoel van de Nederlands - Hervormde kerk van Gaastmeer.

Deze preekstoel is van eikenhout. Tijdens de Franse bezetting werd er belasting geheven op luxegoederen als eiken meubels. Om deze belasting te ontlopen, liet het toenmalige kerkbestuur de preekstoel wit verven. In 1956 zet dominee J.W. Bruinsma een actie op touw om geld in te zamelen voor de restauratie van het kerkje. De predikant bakt eigenhandig 45.000 kruidkoeken, gaat ermee naar Amsterdam en verkoopt ze. Met de opbrengst wordt de restauratie van de kerk in gang gezet. En zo ook het opknappen van de preekstoel. Met loog en boenders gaat Gooitzen aan het werk om de witte verf te verwijderen. Een moeilijke opgave, omdat de verf diep in het hout is doorgedrongen. Maar het lukt en als de verflaag is verwijderd, blijkt het hout op diverse plaatsen aangetast. Gooitzen gaat er op uit om eikenhout van dezelfde leeftijd en kleur op te scharrelen en met veel vakmanschap herstelt hij de schade.

Nederlands - Hervormde Kerk Gaastmeer

Na de dood van Antje woont Gooitzen alleen in het huis aan de 2^e Woudstraat. Belangrijke steunpilaren voor hem zijn Marie en haar tweede man Jan Sminia. Naarmate Gooitzen ouder wordt, nemen zij meer en meer de zorg voor hem op zich. Langzamerhand nemen Gooitzens krachten af, zijn handen die alles konden laten hem in de steek, ze beven, hij kan nauwelijks zonder morsen zijn kopje koffie drinken. Gooitzen heeft het er moeilijk mee.

Als hij 80 jaar wordt, organiseren zijn kinderen een groot feest. Het wordt bij hem thuis gevierd. Er zijn extra tafels en stoelen gehuurd en alle kinderen en kleinkinderen zijn er. Als slot van het feest wordt er gezamenlijk gedineerd bij Café Restaurant Leeuwen in de Parkstraat te Sneek. Voor Gooitzen een onvergetelijke dag.

In het begin van 1973 zorgt de huisarts van Gooitzen ervoor dat hij wordt opgenomen in het Gereformeerd verpleeghuis. Hij mag daar gaan en staan waar hij wil, maar moet op tijd terug zijn voor het eten. Toch kan Gooitzen er niet aarden, hij is geen man voor de bejaardensoos en vindt het moeilijk afhankelijk te zijn. In zijn hele leven is hij weinig ziek geweest en heeft hij nooit in een ziekenhuis gelegen. Op een dag smeert hij hem, neemt de bus naar Joure en vervolgens naar St. Nicolaasga om er een geldschuld van vroeger af te lossen. De persoon in kwestie blijkt al lang overleden. Eind 1973 nemen de krachten van de bijna 90-jarige Gooitzen af en komt hij in bed te liggen.

Lykele schrijft: *Op zondag 4 november 1973 bezocht ik vader die toen op zaal in bed lag. Hij was de laatste dagen niet zo goed. Die middag praatte hij als brugman, maar ik kon hem niet verstaan. Hij gaf geen geluid en zelfs fluisteren hoorde ik niet. O, wat was me dat een rare situatie. Lang en vaak heb ik me afgevraagd wat hij mij toen allemaal te vertellen had. Na het bezoekuur ben ik weer naar huis gegaan, doch om zeven uur 's avonds belde Marie op, dat vader in een afzonderlijk kamertje was gebracht en dat overkomst geboden was. Ook Rindert en Anna waren gewaarschuwd. Om ongeveer half twaalf die avond is hij, in het bijzijn van zijn kinderen, rustig en voorgoed in slaap gevallen.*

Familiestamboom negende generatie

26 augustus 1909 (Joure)
Gooitzen Brandsma (Joure) x Antje Bruinenberg (Wolvega)

Martje Aaltje (16 juni 1910, Joure) †

Maria (14 oktober 1911, Joure)

Aaltje (17 juli 1913, Joure)

Lykele Jan (6 oktober 1916, Joure)

Rindert (24 december 1917, Joure)

De tiende generatie

De tiende generatie wordt gevormd door de kinderen van Gooitzen Brandsma en Antje Bruinenberg: Martje, Marie, Aaltje, Lykele en Rindert. Ze worden tussen 1910 en 1920 in Joure geboren. Historisch gezien een zeer boeiende tijd: Nederland en Europa staan op de drempel van de moderne tijd. Het is de tijd waarin na een decennialange strijd de vrijheid van onderwijs in de Grondwet wordt vastgelegd (artikel 23). De tijd waarin het algemeen kiesrecht voor mannen (1917) en vrouwen (1919) wordt ingevoerd. De tijd ook van de Eerste Wereldoorlog, het eerste militaire conflict op wereldschaal (driekwart van de toenmalige wereldbevolking was erbij betrokken). De tijd vooral waarin er een definitief einde komt aan de agrarische samenleving en de moderne, industriële maatschappij zich vestigt. Als Martje op zesjarige leeftijd overlijdt, blijven Marie, Aaltje, Lykele en Rindert over. Ze zullen samen opgroeien.

Maria Brandsma (1911 - 1998)

Maria Brandsma wordt op 14 oktober 1911 in Joure geboren. Ze is het tweede kind in het gezin, maar als haar oudste zusje overlijdt, is zij voortaan de oudste. Haar roepnaam is Marie.

Als een gezond meisje groeide ik op in een (...) vlijtig gezin waar veel gezongen en gespeeld werd. Ik kreeg er twee broers bij, maar moest mijn oudste zus Makke verliezen. Zo waren we met z'n vieren: Marie, Aaltje, Lykele en Rindert. Ik weet nog dat Lykele erg dik was en bleek van kleur. Op een zaterdagmorgen holde hij om de tafel en viel toen zomaar flauw. De dokter is er toen nog bijgehaald. Het bleek dat hij Engelse ziekte had. In de stoep voor ons huis werd een zandbak voor hem gemaakt.

(...) Het zal, denk ik, in 1919 geweest zijn dat naar aanleiding van de sluiting van de Vrede van Versailles, het einde van de Eerste Wereldoorlog, in Heerenveen omstreeks Pinksteren wat te doen was wat met vliegtuigen te maken had en waar Hait

graag naar toe wilde. Nog zie ik het beeld voor d'ogen: Hait in zijn trouwpak achter de hoge kinderwagen lopen op weg naar Heerenveen. Zijn bolhoed lag tussen de beide jongens Lykele en Rindert in. Moeder, Aaltje en ik, wij waren met de tram en haalden Vader ter hoogte van Oudehaske in. Marie bezoekt de lagere school aan 't Zand en vanaf de verhuizing naar de Patrimoniumstraat die aan de Midstraat.

Mem leerde ons als meisjes ook zo veel mogelijk over het huishouden, naaien - stoppen - haken - breien - koken enzovoort. 'k Was 13 jaar toen ik van school afkwam, maar ging 's avonds nog wel naar de avondschoon, waar meer plezier dan leren werd gemaakt. Mijn eerste dienstbetrekking was bij Eelke de Boer, die tegenover de grote kerk aan de Midstraat woonde. Als kindermeisje ben ik daar anderhalf jaar geweest. Daarna kwam ik in betrekking bij apotheker Rensing, waar ik een anderhalf à twee jaren als tweede meisje ook veel ervaring heb opgedaan. Hierna kwam ik bij de groenten- en fruitkweker Sybolt Bast. Daar diende ik voor hele dagen. Naast de gezinshulp die ik deed, hielp ik ook wel mee met het plukken van vruchten. Daar heb ik heerlijk genoten van de buitenlucht en de vrijheid in m'n werk. Daar vond ik het ideaal. Helaas werd ik langdurig ziek en was ik genoodzaakt deze dienstbetrekking op te geven. Ik ben meer dan een jaar ziek geweest. Aanvankelijk veel pijn in de beenderen en overgaand naar het zenuwgestel. Door Mem haar goede zorg en verpleging en door veel liefde omringd ben ik gelukkig weer genezen en als een stevige meid opgegroeid. Na nog een kortdurende dienstbetrekking kwam ik terecht bij een rentenierend ouderpaar, de familie Van der Hoek, die aan de Scheensweg woonde. De man was vroeger boer geweest. Daar heb ik heel wat 'lessen' gehad in het boereleven, want daar kwamen veel mensen van dat soort en vertelden dan hun levenservaring. De oudjes waren net een beppe en pàke voor mij. Ik kon geen kwaad doen. Daar ben ik vier jaar in betrekking geweest. Het was 'Amor' die mij daar wegloodste en dat ging als volgt: (...) Ieder jaar

hield de S.D.A.P. in december het Sint Nicolaasfeest voor de kinderen. Daaraan voorafgaand werden Sint en Piet in optocht door de Midstraat Joure ingehaald. Dit feest werd altijd op een zondag gehouden. Voorop speelde het muziek-korps 'Steun in de Strijd' uit Sneek dat verwant was aan de S.D.A.P. in Sneek. Bij dat korps waren ook twee broers. Ze heetten Murk en Jan Sminia. Murk en ik vonden elkaar en de verkering was begonnen. Na drie jaar verkering trok ik weg bij Van der Hoek en bestelde me bij de familie Halbertsma³⁵², die directeur was van de Melk- en Kaasfabriek Normandië te Sneek, die aan de Leeuwarderweg stond. Murk werkte daar ook. (...) Mevrouw Halbertsma was als zoveel 'burgervrouwen van stand' liefst niet met de huishouding bezig. Zij was op de Landbouwschool in Wageningen geweest en was het liefst in haar hoekje in de tuin bezig met het kweken van allerlei groenten en fruit. 't Was voor mij een lustoord daar aan de Leeuwardertrekweg in Sneek.

Murk en ik, wij liepen met plannen om te trouwen, maar daarvoor had je toch eerst wel een woning nodig. We keken in de stad om ons heen of er voor ons een huis was. We vonden een leegstaande woning die te koop was. Dat was

het pand no. 1 in de Colignystraat. Na veel wikken en wegen werd Murk eigenaar van het pand. Dat was een hele stap voor mij en ik heb dan ook vaak in angst gezeten of we dat wel konden betalen, want door de werkloosheid thuis en de armoe die er heerste (...) was ik doodsbang voor andermans geld. Murk had wat verder gekeken en kreeg de hypotheek zomaar voor elkaar. Hait heeft het nodige timmerwerk verricht en een vriend van Murk, later z'n zwager, Ulbe de Wit, heeft het met z'n vader geschilderd.

Op 22 april 1937 trouwen Marie Brandsma en **Murk Sminia** en betrekken ze de woning aan de Colignystraat 1 te Sneek. Daar zal Marie het grootste deel van haar verdere leven blijven wonen.

Op 16 mei 1938 wordt **Fetze** geboren. Hij is vernoemd naar zijn pàke van vaders kant. Dan wordt Murk ziek. Het blijkt ernstig en in september 1939 komt hij te overlijden. Marie en de kleine Fetze blijven achter. Het valt niet mee om rond te komen. Marie leeft van wekelijkse steun van het Old Burger Weeshuis in Sneek en het kostgeld van twee dames die bij haar inwonen.

Marie Brandsma en Murk Sminia

³⁵² Volgens de gezinskaart van Gooitzen Brandsma in het Bevolkingsregister Joure vertrekt Marie op 18 mei 1934 naar Sneek, waar ze op de Leeuwarderkade nummer 16 gaat werken

En zo ben ik een paar jaar verder gedobberd. Heel veel steun en liefde heb ik in die tijd van mijn ouders, broers en zuster gehad. Jan, de broer van Murk, verloor zijn vrouw en stond nu alleen. Kinderen hadden ze niet. (...) Jan Sminia werkte bij garage Osinga en woonde in de Parkstraat. Toen zijn moeder overleed, kwam zijn vader bij hem inwonen en daar zaten ze dan, zonder hulp van vrouwen. Na korte tijd vroeg Jan mij bij hem te komen.

Inmiddels heeft Marie de twee inwonende dames verwisseld voor twee mannen. Het wordt geen succes. Het bleek mij na verloop van tijd dat ik er financieel niet beter op werd. Die jonge kerels aten als wolven. Zij kochten aardappelen en diverse etenswaar, maar ik moest betalen. Praktisch alles was gerantsoeneerd en veelal niet te krijgen. De bom barstte toen beide heren in de nacht dronken thuiskwamen. 'k Heb ze meteen de huur opgezegd en de heren konden vertrekken. Daarna heb ik nog wat kneusjes van tachtig jaar gehad.

Marie trekt met Fetze bij Jan Sminia in de Parkstraat in. Lykele en zijn vrouw **Ali Meijer** betrekken het huis aan de Colignystraat. Ze zijn al een jaar getrouwd, maar wonen beiden nog bij hun ouders thuis. Dat had alles te maken met de oorlog. Lykele en Ali waren in 1942 hals over kop getrouwd om te voorkomen dat Lykele in Duitsland te werk zou worden gesteld.

Marie Brandsma en **Jan Sminia** trouwen op 20 november 1943.

Hij zowel als ik hebben heel wat verdriet gehad en dat maakte dat wij samen een nieuwe toekomst voor ons beiden hoopvol tegemoet zagen. Feddy was rijk met z'n papa. Hij kreeg er in de loop der jaren nog een zuster en twee broers bij. (...) Toen Lykele en Ali met hun gezin in 1957 naar Leeuwarden verhuisden, (...) zijn Jan en ik met de kinderen naar de Colignystraat verhuisd.

Een jaar later wordt hun eerste kind geboren: **Murk** (Sneek, 19 december 1944). Dan krijgen ze een dochter, die ze **Aaltje Antje (Alie)** noemen. Ze wordt op 12 juni 1946 in Sneek geboren. Tot slot wordt **Gooitzen Jan (Goos Jan)** geboren (Sneek, 23 december 1948).

Fetze trouwt op 11 september 1964 in Sneek met **Tjaltje Sjoek Venema** (Sneek, 26 november 1939).

Ze krijgen drie kinderen: **Dita** (Sneek, 20 juni 1965), **Jan Murko** (Sneek, 24 mei 1967) en **Eduard Oscar Renee** (Sneek, 26 augustus 1968). Dita trouwt op 4 juli 1986 in Sneek met **James Cairn Sinclair Douglas** (Alloa, Schotland, 19 maart 1959). Ze vestigen zich in Stirling (Schotland), waar ze twee kinderen krijgen: **Susanna Natasja** (Stirling, Schotland, 15 augustus 1990) en **William Ferdi** (Stirling, Schotland, 26 april 1992). Jan Murko trouwt op 20 december 1996 in Nitteroi (Brazilië) met **Luciana Belchior Matos** (Nitteroi, Brazilië, 15 maart 1977); ze krijgen twee kinderen: **Felipe Alexander** (Sneek, 19 oktober 2001) en **Christian Julian** (Sneek, 19 mei 2006). Eduard Oscar Renee trouwt op 14 april 2000 te Bolsward met **Debora Wilhelmina Waasdorp** ('s-Gravenhage, 7 oktober 1973); ze krijgen drie kinderen: **Daniël Evert** (Sneek, 26 oktober 2002), **Alicia Charlotte** (Sneek, 26 oktober 2002) en **Tijmen Lucas** (Boazum, 12 december 2005).

Murk trouwt op 8 mei 1968 in Bolsward met **Gesina Clara (Sia) de Boer** (Bolsward, 14 september 1944). Ze vestigen zich in eerste instantie in Leeuwarden, waar op 24 mei 1973 **Bernlef Murk** en op 26 mei 1977 **Ayold Murk** wordt geboren. Later verhuizen Murk en Sia naar Grouw, waar ze nog steeds wonen.

Alie trouwt op 24 november 1966 in Sneek met **Jeen Evert Venema**. Jeen is de jongere broer van Tjallie, hij is op 30 juli 1941 in Sneek geboren. Ze wonen in Tirns en later in Nijland. Twee dochters krijgen ze: **Jenny Susan** (Tirns, 29 augustus 1969) en **Mariët Baudien** (Tirns, 11 november 1971). Jenny Susan trouwt op 27 juni 1996 in Sneek met **Peter Cornelis van de Kamp** (Ermelo, 20 augustus 1969). Ze krijgen twee kinderen: **Aline Charlotte** (Sneek, 5 januari 1998) en **Lars Jeen** (Sneek, 13 januari 2001). Mariët Baudien trouwt op 26 mei 2000 in Amsterdam met **Patrick Eduard van Dijck** (geboorteplaats onbekend, 13 november 1969). Ze krijgen een zoontje: **Thomas Mitchel** (Almere, 6 juni 2001). In 2004 wordt het huwelijk ontbonden. Op 20 juni 2006 trouwt Mariët Baudien voor de tweede keer, nu met **André Kuiper** (Curaçao, 9 september 1966). Het huwelijk wordt voltrokken op 20 juni 2006 in Heemstede. Een jaar later wordt **Amanda Myriam** (Hoofddorp, 8 juli 2007) geboren.

V.l.n.r. Marie, Goos Jan, Fetze, Alie, Murk en Jan Sminia

Goos Jan trouwt op 25 mei 1972 in Sloten (Fr.) met **Trijntje (Tiny) de Wal** (Oosterwolde, 24 januari 1951). Ze vestigen zich in De Rijp (Noord-Holland) en krijgen een tweeling: **Sjirk Goaitsen** en **Nynke Anne**, beiden op 16 juni 1980 in Alkmaar geboren. Sjirk woont in Amstelveen samen met **Jantien de Boer** en Nynke heeft zich in West Beemster gevestigd, waar ze samenwoont met **Rolf de Ruiter**.

Marie en Jan zullen bijna tweeënvijftig jaar lief en leed met elkaar delen. Op 3 juni 1995 overlijdt Jan Sminia op 87-jarige leeftijd in Verzorgingshuis Thabor te Sneek. Hij wordt op 8 juni 1995 in Goutum gecremeerd.

Een kleine drie jaar later overlijdt Marie in hetzelfde verzorgingshuis te Sneek. Ze is dan 86 jaar. Op dinsdag 19 mei 1998 wordt Maria Brandsma in Nieuweschoot (Heerenveen) gecremeerd.

GESLACHTSNAAM Brandsma
VOORNAMEN Aaltje
GESLACHT Vr

Geboorte (dagt. en j.) 17 jul 13	Geboorte(plaats) Joure
Burgerlijke staat 0	Ver. burg. st. en dagt.
Kerkgenootschap geen.	Nationaliteit Ned.
Beroep dienstbode	Ver. ber. en dagt.
Dagt. en j. v. inschr. 31 mei 35	Plaats vanw. gek. Leeuwarden
„ „ „ „ afschr. 28 okt 37	Waarh. vertr. Joure A 195 GK
„ „ „ „ overl.	Aanmerkingen G. Brandsma

Straat enz.	Nr	Bij wie
Joure, Midstraat A	193	Wed. Rein van der Valk (G.D. de Vries)

N. S. 01365

Aaltje Brandsma (1913 - 1946)

Aaltje wordt op 17 juli 1913 geboren. Nadat ze de lagere school heeft doorlopen, gaat Aaltje als hulp in de huishouding werken bij boer Van der Velde. Van der Velde had een boerderij naast Herema State. Na een jaar houdt ze het daar voor gezien en treedt ze in dienst bij de weduwe Van der Valk. Deze drijft een schoenenzaak aan de Midstraat, de winkelstraat van Joure. Mevrouw Van der Valk runt de winkel en haar zoons Douwe en Marinus doen de schoenreparaties. Aaltje wordt als een dochter behandeld en heeft het in deze dienst goed naar haar zin. Ook met de drie zoons kan ze goed overweg. Toch besluit ze na vier jaar weer eens iets anders te gaan doen. Op 18 mei 1934 vertrekt ze naar Leeuwarden, waar ze bij de familie Van der Hoek op de Westersingel 14 als dienst-

bode gaat werken. Ze is dan nog geen 21 jaar. Aaltje heeft het hier niet erg naar haar zin en besluit terug te keren naar Joure. Van 31 mei 1935 tot en met 28 oktober 1937 werkt ze opnieuw als dienstbode voor mevrouw G.D. de Vries, weduwe van Rein van der Valk, aan de Midstraat 193 in Joure³⁵³. Volgens Lykele waren ze in huize Van der Valk dolgelukkig met de terugkeer van Aaltje. Als er een vertegenwoordiger komt om nieuwe schoenen aan te prijzen, wordt Aaltje er door mevrouw Van der Valk bijgehaald om te adviseren welke schoenen er aangeschaft moeten worden.

Aaltje is een vrolijke meid die van dansen houdt. Samen met haar nicht en vriendin Jente Dijkstra gaat ze vaak naar 'Thé Dansant'. Hier ontmoet ze jongens en heeft ze af en toe verkering. Dan ontmoet ze **Arend Pieter Lok** uit Boazum, een zeeman die met groot

³⁵³ In het Bevolkingsregister van Joure zijn voor de periode 1914 - 1938 dienstboden apart geregistreerd op een soort persoonskaarten

verlof is. Hij werkt als machinist op een olietanker van SHELL die geregeld tussen Curaçao en Venezuela vaart. Ze worden verliefd op elkaar en krijgen verering. Jammergenoeg moet Arend al snel weer naar de West, voor twee jaar nog wel. Voor Arend vertrekt verloven ze zich. En dan breekt voor Aaltje een moeilijke periode aan: wachten op Arends terugkeer. Ze onderhouden contact door elkaar brieven te schrijven. Op een dag schrijft Arend haar dat hij een anonieme brief heeft ontvangen, waarin wordt verteld dat Aaltje is gezien met een ander. Gelukkig hecht Arend er weinig waarde aan, maar volgens Lykele gaf de brief een flinke deining. Die ander waarmee Aaltje gezien zou zijn, was hoogstwaarschijnlijk Lykele, die vaak met haar een eindje gaat wandelen. Inmiddels is Aaltje in betrekking gegaan bij de familie H. Pasma aan de Singel 14 in Sneek. Ze blijft daar werken tot haar trou-

wen op 9 februari 1939. Daarna verhuist ze met Arend naar Amsterdam-Noord, waar ze in de 2^e Vogelstraat 12 wonen. Arend heeft van zijn spaargeld een radiocentrale gekocht. De radio was in die tijd in opkomst en radiocentrales waren particulier bezit. De vergunninghouder was verplicht om de uitzendingen van Hilversum 1 en 2 door te geven, maar mocht vanaf 1935 's avonds tussen zeven en acht uur via een derde lijn eigen programma's verzorgen. Mensen konden zich op een radiocentrale abonneren en konden zo via een ontvanger (een radiotoestel) programma's beluisteren. In december 1940 beveelt de Duitse bezetter dat alle radiocentrales overgedragen moeten worden aan de P.T.T.. De eigenaars zullen schadeloos worden gesteld en kunnen eventueel bij de P.T.T. in dienst treden. Het betekent het einde van de particuliere radiocentrales en ongetwijfeld ook van die van Arend.

Arend en Aaltje verhuizen van Amsterdam – Noord naar de volksbuurt Kattenburg, dichtbij het oude stadscentrum. Ze wonen daar in de Kleine Kattenburgerstraat 184^{huis}. Kinderen hebben ze niet.

Op 20 september 1945 krijgt Aaltje veel pijn. Ze blijkt kanker te hebben. Rindert, die juist bericht heeft gekregen dat hij per 1 oktober 1945 als hulpagent bij de Amsterdamse politie kan worden aangesteld, gaat op de fiets van Lisse naar Amsterdam om enkele dagen bij Aaltje en Arend door te brengen.

't Was wel erg stil op de weg. Veel fietsers en auto's zag je nog niet. 't Woei ook nogal. Vanaf Haarlem had ik tegenwind. En bijna geen huizen langs de kant van de weg die je wat luvte gaven. Stevig trapte ik door. Ik was wel wat gewend. In de oorlogsjaren had ik ook dagenlang enorme afstanden moeten afleggen om op mijn werk te komen. Eindelijk, daar was het huis van mijn zuster. Een nauwe en oude straat vlakbij de havens. Tegenover haar huis was een marinekazerne. Een echte volksbuurt zo te zien. Nadat ik had aangebeld bleef het geruime tijd stil in haar huis. Zou ze boodschappen zijn gaan doen? Dan maar even wachten. Misschien kwam ze wel direct thuis. Nogmaals drukte ik op de bel en wachtte. Eindelijk zag ik haar aankomen. Ze was nog niet aangekleed en liep in haar nachtjapon. Haar ene hand hield ze op haar buik. Zou ze ziek zijn? En wat zag ze eruit! Vreselijk! Helemaal grauw. Wat zou haar mankeren? Gauw liet ze me binnen en vertelde me wat er aan de hand was. Nadat ze enige jaren daarvoor een zware buikoperatie had moeten ondergaan wegens buikkanker, was alles zo goed. Juist een paar maanden terug nog was ze voor controle geweest en hoefde ze in een jaar niet terug te komen. Plotseling had het echter weer de kop op gestoken.

Als Aaltje van Rinderts baan bij de politie hoort, stelt ze hem voor dat hij en zijn vrouw Anna bij haar in huis komen wonen tot ze woonruimte hebben gevonden. Als Rindert nog maar net terug is in Lisse, belt Arend op om te vragen of ze zo spoedig mogelijk willen komen, Aaltje is ernstig ziek en kan het bed niet meer uit. Rindert en Anna trekken met hun zoontje Goos bij Arend en Aaltje in. Anna, die in verwachting is van haar tweede kind, neemt de verzorging van Aaltje op zich. Dan krijgen Rindert en Anna woonruimte toegewezen in Amsterdam – Zuid. Ze zijn er dolblij mee,

maar blijven in Kattenburg om voor Aaltje te zorgen. Met Aaltje gaat het slechter en slechter, tot ze op 22 januari 1946 overlijdt. Aaltje Brandsma is 32 jaar geworden. Op 26 januari 1946 is ze begraven op de Algemene Begraafplaats in Sneek.

Lykele Jan Brandsma (1916 – 1990)

Na drie dochters krijgen Gooitzen Brandsma en Antje Bruinenberg op 6 oktober 1916 een zoon. Ze noemen hem Lykele Jan. 'Lykele' naar Lykele Jans Brandsma, de biologische vader van Gooitzen, die stierf toen hij nog maar enkele maanden oud was en 'Jan' naar Jan Sjoerds Postma, de stiefvader van Gooitzen, die hem als zijn eigen kind opvoedde. Wat moeten ze blij zijn geweest met hun zoon. Binnen enkele weken zal hun vreugde echter omslaan in verdriet, als op 18 november 1916 hun oudste dochter Makke aan een combinatie van mazelen en longontsteking overlijdt.

De eerste herinnering van Lykele is 'een houten stoof met daarop een paar voeten met pantoffels.' Het zijn de voeten van zijn grootmoeder (Beppe Makke), die vlakbij hen woont. Ze komt geregeld op bezoek in het kleine huisje aan 't Zand. Later verhuizen ze naar de Patrimoniumstraat in Westermeer. Lykele speelt daar veel buiten met vriendjes en met zijn broer Rindert, die een jaar jonger is.

Rare en gevaarlijke streken haalden we ook wel uit, zoals een ijzerdraad over de brug spannen en dan wachten wat er gaat gebeuren met het paard en wagen die in aantocht waren. We hebben geluk gehad. Mijn nicht Marie die getrouwd was met Jan van der Leen kwam op de fiets en moest over de brug. Zij reed tegen de draad aan en kreeg geen letsel. Zij hadden mij herkend. Voor straf moest ik bij hen de tuin schoonmaken.

Op 1 april 1923, als hij bijna zeven jaar oud is, gaat Lykele naar de lagere school op 't Zand. Hij krijgt achtereenvolgens les van juffrouw Sluijter (klas 1), juffrouw Ovendag (klas 2), meester Reitsma (klas 3), meester Cornel (klas 4), meester De Vries (klas 5 en 6) en meester De Haan, het hoofd van de school (klas 7). In de twintiger jaren van de vorige eeuw komt er een einde aan de schoolstrijd in Nederland: voortaan zal er sprake zijn van (financiële) gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs. Op veel plaatsen in Nederland worden er christelijke lagere scholen gebouwd.

In Joure wordt de lagere school aan 't Zand voortaan een hervormde school. Lykele komt daardoor terecht op de school aan de Midstraat, maar eerst nadat deze Burgerschool³⁵⁴ verbouwd is. Tijdens de verbouwing is er een noodschool in een garage naast Villa Buitenzorg aan de Harddraversweg.

Samen met Rindert is Lykele lid van een zang- en toneelgroepje dat onder leiding staat van Durk Wartena uit Oudehaske. De familie woont inmiddels in een huis aan de De Zijl 8³⁵⁵. Aan de overkant staat het eeuwenoude 'Het Tolhuis'. Op een bovenverdieping

De lagere school aan 't Zand: Lykele achterste rij (3^e van links), Rindert voorste rij (4^e van links)

354 De Verbouwde Burgerschool (zie foto blz. 107) aan de Midstraat is in 1975 afgebroken. Er is nu een parkeerplaats (Douwe Egbertsplein)

355 Nu: Appelwijk 8 (zie foto blz. 130)

oefent de groep het zang- en toneelstuk 'Jaap Snoek van Volendam' dat met veel succes op het toneel van 'Het Tolhuis' wordt gebracht.

In mijn jongensjaren maakten Rindert en ik zelf ons zeilbootje van een klomp van Vader. Op de foto van het toneelclubje heeft die jongen ons bootje in de armen. We zeilden met dat bootje in de Overspitting. Zomers werd door ons daarin gevist en als dan zo 's avonds om een uur of zes, zeven de boten met groenten van de tuinderijen van Van Aalzum of Zeldenthuis langs voeren, voor de veiling in Sneek, dan vroegen wij om een worteltje. Meestal werd ons dan een paar toegeworpen.

Voorts spookten wij van alles uit, zoals: vliegeren op het land van boer De Goede, een zomerhuisje van takken maken in het 'vierkante bosje', vuurtje stoken op het braakliggend stuk grond. 's Winters schotsen maken op kleine slootjes en dan later er in de lengterichting van de sloot over de schotsen rennen. Wij noemden dat 'Elisa's vlucht'.

Over het dorpse leven in die dagen vertelt Lykele: *Als het tegen de feestdagen liep, kon het gebeuren dat een slager met een koe, die eerst gewassen was en met smal rood lint versierd, in de straten langs de huizen liep, terwijl twee man bij de woningen aanbelden om eventueel een notering te doen van de bestelling, die dan na de slacht bezorgd werd.*

Op 1 april 1930 gaan Lykele en Rindert naar de openbare U.L.O.³⁵⁶ aan de Harddraversdijk. Ze zitten samen in één bank. Rindert schrijft daar later over:

Nou, dat werd Heit in het dorp niet in dank afgenomen. Hoe kon hij, die geen werk had, zijn kinderen naar de MULO sturen? Ze zouden beter naar de fabriek van Douwe Egberts kunnen gaan. Dan konden ze wat verdienen en in het gezin inbrengen. Maar Heit dacht er heel anders over, gelukkig. Lykele heeft het er niet naar zijn zin, 'te weinig ambitie' zal hij later zeggen. Hij blijft zitten en verlaat de school.

Jaap Snoek van Volendam (Rindert en Lykele rechts achteraan)

356 U.L.O. = Uitgebreid Lager Onderwijs, later M.U.L.O. = Middelbaar Uitgebreid Lager Onderwijs

In mei 1931 kwam Koop de Vrij, tot die tijd kende ik die man niet, in zijn auto bij ons in de E.A. Borgerstraat. Dat moment herinner ik mij nog heel goed. Het verdere verloop weet ik niet meer, maar wel dat ik op de eerstkomende maandag bij hem in de garage annex rijwielherstelling aan het werk kon. (...) Het loon bedroeg één gulden per week. Het werk bestond uit fietsen schoonmaken, banden repareren en onderdelen vervangen. (...) Voorts moest ik de benzinepomp bedienen en geleidelijkaan werd ik bij de autoreparaties een hulp. (...) Na verloop van tijd reed ik de auto's in en uit de garage en reed er mee naar De Kolk om ze te wassen.

In de winter van 1931 gaat Lykele naar de Avondtevenschool. Hij kan goed tekenen en heeft er plezier in. Leraar Winkler, die ook les geeft op de Ambachtschool in Heerenveen, vindt het jammer dat Lykele die school niet bezoekt en hij nodigt vader Gooitzen uit voor een gesprek. Het resultaat is dat Lykele op 1 april 1932 naar de Ambachtschool gaat. Hij zal daar drie jaar lang vijf dagen per week les krijgen. Van maandag tot en met vrijdag van 8.30 tot 17.00 uur en zaterdag van 8.30 tot 12.00 uur. Met een groepje jongens fietst hij dagelijks van Joure naar Heerenveen.

Op een wintermorgen ter hoogte van Oudehaske was een boer bezig een wagen met koeiemest te ledigen, waarbij hij de mest over een hek moest gooien. De man had een blauwrood gezicht van de kou. Terwijl wij zo ongeveer bij hem waren, schreeuwde ik 'Blauwkop!', waarop de man reageerde door een greep in die stront te doen en naar ons toe slingerde. Ids Homminga, die naast mij fietste, kreeg een kwak in zijn nek, half achter het oor en een ander wat op zijn jas. Toen was het op mij schelden natuurlijk. Een eindje verder werd er gestopt en met het alpinopetje en wat slootwater werd de nek wat gereinigd, maar stinken bleef het wel. (...) Gevaarlijke ogenblikken heb ik ook wel meegemaakt als wij zo onderweg waren. Zo herinner ik mij nog heel goed dat wij op weg naar huis in Heerenveen voor de spoorwegovergang, die gesloten was, moesten wachten op een trein

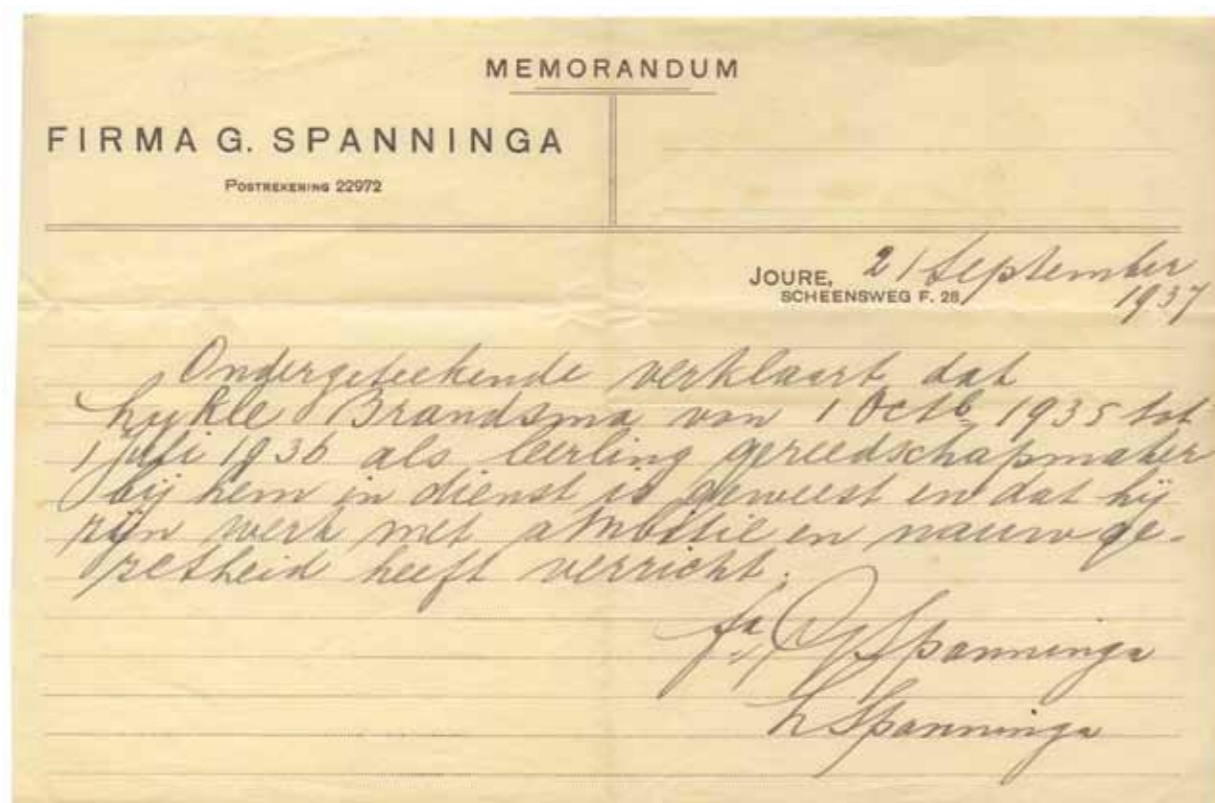
uit Leeuwarden. Het was best mistig. De overwegwachter kwam uit zijn verhoogde bedieningshuisje en schreeuwde: 'Horen jullie wat?' Wij weer 'stil eens jongens' en luisteren. Wij hoorden niets, waarop die man weer zei 'Nou, vlug dan' en deed de boom half omhoog en toen iedereen er vlug onderdoor. Ik was nog maar zo'n honderdvijftig meter weg toen de trein de overweg passeerde. Achteraf bekeken gevaarlijk wat die man deed. Wij namen ons vanaf dat moment voor nooit weer in zo'n situatie de overweg te passeren.

Op 31 maart 1935 behaalt Lykele het diploma electrotechnisch bankwerker. Na de Ambachtschool werkt hij een week of zes op het kantoor van aardappelhandelaar Walma in de Boterstraat, maar het werk ligt hem niet en hij gaat er weg. Nadat Lykele is vrijgeloot voor militaire dienstplicht, gaat hij op 1 oktober 1935 werken bij de firma G. Spanninga aan de Scheensweg als leerling gereedschapsmaker.

De eerste week dat ik daar werkte, heb ik nodig gehad om de werkplaats op te ruimen. Overal lag ijzer, al dan niet bewerkt. (...) Wij maakten daar stempels en matrijzen voor het vervaardigen van schoonrijdersschaatsen. Ik begreep dat dit een ordertje was van de firma Nooitgedagt³⁵⁷ uit IJlst. Ook hebben we enige duizenden maaimachinesjes onthard. (...) De ontharding gebeurde in een gasfornuis. (...) Zo'n zeven maanden lang heb ik bij Spanninga gewerkt, waar ik fl. 3,- verdiende en Vader fl. 2,- werd ingehouden van zijn werkloosheidsuitkering.

In februari 1937 gaat Lykele als monteur bij de Singer Maatschappij in Heerenveen werken. Alhoewel het werk hem bevalt en hij het naar zijn zin heeft, blijft hij ook hier niet lang. Op 21 september 1937 krijgt Lykele een brief van de directeur van het Telefoondistrict in Leeuwarden. Hij wordt uitgenodigd om zich te presenteren. De presentatie verloopt goed en Lykele krijgt de baan.

357 Behalve schaatsen vervaardigde de Firma Nooitgedagt gereedschap (beitels, schaven) en educatief kinderspeelgoed (van hout dat overbleef bij de productie van schaatsen en gereedschap). In IJlst werkten in de bloeiperiode van het bedrijf ongeveer 1500 mensen bij de fabriek. De Firma Nooitgedagt heeft haar poorten in 1975 gesloten, maar het heeft nog zeker tien jaar geduurd voordat alle voorraden waren verkocht.

Toen wij de brief van 23 oktober 1937 nr. 8268 ontvingen, sprongen wij zowat een gat in de lucht. O, wat waren mijn ouders ook blij. Dat was het succes waarop zij altijd hadden gehoopt toen ze er steeds bij ons, Rindert en ik, op aan-drongen eerst wat leren om daardoor een betere positie te verwerven. Nu werd een deel van hun streven beloond. En dan dat weekloon: fl. 20,52 per week, bijna drie maal zo veel als ik de laatste maanden bij de Singer Maatschappij verdiende en menig huisvader in Joure haalde dit bedrag niet eens.

Lykele start zijn carrière bij de P.T.T. als leerling instrumentmaker. Op 28 november 1938 wordt hij overgeplaatst naar Sneek. Hij gaat dan in de kost bij zijn zuster Marie en haar man Murk. Als ook Rindert een baan vindt, huren ze gezamenlijk een huis in de 2e Woudstraat in Sneek, zodat de gehele familie weer bij elkaar kan wonen. Voor vader Gooitzen betekent het een nieuwe kans op werk. Niet lang daarna breekt ook voor Lykele een bijzondere periode van zijn leven aan.

Met Pinksteren in 1939 ging ik des zondags met het motor-trammetje van Sneek naar Heerenveen en ontmoette daar ook mijn vriend Klaas de Jong. We zijn toen naar het dansen gegaan in 'De Schouburg'. In de winterperiode had ik dansen geleerd in de bovenzaal van Terwisga in Joure. Nu ik wat beter was gaan verdienen, kon ik ook wat meer aan zulk soort zaken, waar geld bij te pas kwam, meedoen. Zoals gezegd, in 'De Schouburg' was het gezellig en maakte ik kennis met een meisje. Ik vond ze leuk en toen ze tijdens een dans tegen mij zei: je moet me goed vasthouden hoor...!, zei ik prompt daarop: ik laat je nooit weer los! En zo is het gekomen.

Het meisje heet **Aaltje Meijer**. Ze is op 18 maart 1921 in Langezwaag geboren en woont bij haar ouders thuis. Na ongeveer een jaar verkering besluiten Lykele en Ali zich te gaan verlobben. Ze kiezen daarvoor de datum 12 mei 1940. Het feest wordt echter lelijk verstoord door de Duitse inval op 10 mei 1940. Als in 1942 de Duitse bezetter de P.T.T. opdraagt alle jonge mannen naar Duitsland te zenden om daar in bedrijven te worden ingezet en het Telefoondistrict Leeuwarden besluit alle

ongetrouwde mannen eerst te laten gaan, blijkt Lykele nummer één op de lijst te staan. Lykele en Ali besluiten om zo snel mogelijk te trouwen. Op 30 mei 1942 trouwen ze in Sneek en Lykele ontsnapt daarmee aan uitzending naar Duitsland. Omdat ze verder geen enkele voorbereiding hebben kunnen treffen - ze hebben huis noch huisraad - blijven ze voorlopig elk bij hun ouders wonen. Pas na een jaar, als zuster Marie na het overlijden van haar man intrekt bij Jan Sminia, trekken Lykele en Ali in het huis in De Colignystraat in. Eindelijk zijn ze samen. Ze krijgen twee zonen: **Gooitzen** (Sneek, 18 februari 1944) en **Johannes (Hans)** (Sneek, 25 april 1946).

Als Lykele in 1957 wordt bevorderd, verhuist het gezin naar Leeuwarden. Daar wonen ze jarenlang op Camperstraat 25. Dan wordt bij Ali kanker geconstateerd

en na een langdurig ziekbed overlijdt ze op 19 april 1970. Ze is dan pas negenenvestig jaar oud. Ali wordt op 23 april 1970 in Groningen gecremeerd.

Lykeles loopbaan van tweeënveertig jaar trouwe dienst bij de P.T.T. ziet er als volgt uit: leerling - instrumentmaker, instrumentmaker, instrumentmaker 1e klasse, monteur 1e klasse, chef - monteur, opzichter, hoofd-employé, hoofdemployé 1e klasse, hoofdemployé b.d., bureauchef.

In de tachtiger jaren woont Lykele samen met **Korrie Scheltens - Nederhoed**. Zij overlijdt echter op 14 april 1989 in Leeuwarden. Ze wordt op 19 april in Goutum gecremeerd. Minder dan een jaar later, op 13 januari 1990, overlijdt Lykele Jan Brandsma. Ook hij wordt in Goutum gecremeerd. Lykele is drieënzeventig jaar geworden.

Gooitzen trouwt op 1 maart 1968 in Leeuwarden met **Trijntje (Tinie) Bruinsma**. Ze krijgen twee kinderen: **Aaltje (Alie)**, op 15 augustus 1968 in Leeuwarden geboren en **Johannes (Hans)**, op 14 juli 1970 in Leeuwarden geboren. Gooitzen en Tinie scheiden van elkaar in 1981, maar op 1 september 1983 treden ze opnieuw met elkaar in het huwelijk. Helaas houdt dat geen stand en in de zomer van 1989 scheiden ze definitief. Alie trouwt met **Bennard (Ben) Houkes**. Ze krijgt twee zoons: **Daan** (2 augustus 1995) en **Niek** (2 mei 1998). In 2003 wordt het huwelijk ontbonden. Er volgt een tweede huwelijk, met **Dennis Wassenaar**. Uit dat huwelijk wordt op 14 december 2004 **Jorne Doede** in Stiens geboren.

Hans trouwt met **Monica de Vries**, van wie hij later scheidt. Op 31 januari 2005 treedt hij in het huwelijk met **Sandra Terpstra**. Niet lang daarna wordt hun dochter **Hannah Tamara** (26 februari 2005) geboren.

Hans trouwt op 17 maart 1967 in Leeuwarden met **Trijntje (Tineke) Kaak** (Leeuwarden, 5 januari 1946). Op 20 september 1967 wordt hun dochter **Geesje Alie (Gea)** geboren. Zij treedt op 27 augustus 1992 in Leeuwarden in het huwelijk met **Atte Haagsma** (Wolvega, 25 februari 1961). Ze krijgen twee kinderen: **Nienke** (Leeuwarden, 27 augustus 1993) en **Wilte** (Leeuwarden, 2 juli 1996).

Het tweede kind van Hans en Tineke is **Lykle Frederik (Leo)**. Hij wordt op 26 mei 1969 in Leeuwarden geboren. Leo woont in Rotterdam tien jaar samen met **Mieke Hummelman**. Nadat ze een jaar gehuwd zijn, scheiden ze.

Rindert Brandsma (1917 – 2004)

Rindert is de jongste van het gezin van Gooitzen Brandsma en Antje Bruinenberg. Hij wordt op 24 december 1917 in het arbeidershuisje aan 't Zand geboren. Als hij drie jaar is, verhuist het gezin naar de Patrimoniumstraat in Westermeer.

Toen ik oud genoeg was, bracht Mem me naar de Bewaarschool³⁵⁸. Die was middenin ons dorp. Misschien heeft mijn oudste zuster me daar ook wel dikwijls gebracht. (...) In de tuin achter de school mocht ik in het zand spelen. Met een houten schepje probeerde ik een klein houten kruiwagentje vol te scheppen. (...) 's Winters, als er op het slootje achter ons huis ijs lag, bond Mem mij een paar oude, houten schaatsen onder en zette me achter een keukenstoel op het ijs. Al krabbelend en vallend leerde ik schaatsen. Verder dan de wilgebomen op de hoek van het slootje en de Overspitting mocht ik niet komen.

Het leven van Rindert valt voor een groot deel samen met dat van zijn één jaar oudere broer Lykele. Ze spelen met vriendjes buiten en bezoeken dezelfde scholen. In eerste instantie is dat de Lagere School aan 't Zand. Als er een einde komt aan de schoolstrijd wordt dat een hervormde school. Rindert vervolgt dan zijn schoolloopbaan aan de Burgerschool in de Midstraat, de school die ook zijn vader Gooitzen vroeger heeft bezocht.

In die tijd werkte Heit in Leeuwarden. Daar verdiende hij een goed loon met het inrichten van een H.B.S., meende ik. 's Avonds kwam hij altijd vrij laat thuis. Bij het licht van een olielampje zaten we, rond de potkachel, samen met Mem hem op te wachten. Als Mem Heit hoorde aankomen, begonnen we te zingen 'Heitsje, Heitsje, kom gauw thûs, mei wat lekkers yn de bûs. As ûs Heit de doar ynstapt, wird 'r yn de hândsjes klapt'. 't Was altijd een hele toer om zó tijdig te beginnen, dat Heit binnenstapte, als wij dát zongen. Dan nam hij vaak een reep chocolade voor ons mee. Was dat effe een lekkernij. Dat kregen we bijna nooit. Een weelde, zomaar een hele reep.

Rindert ongeveer één jaar oud

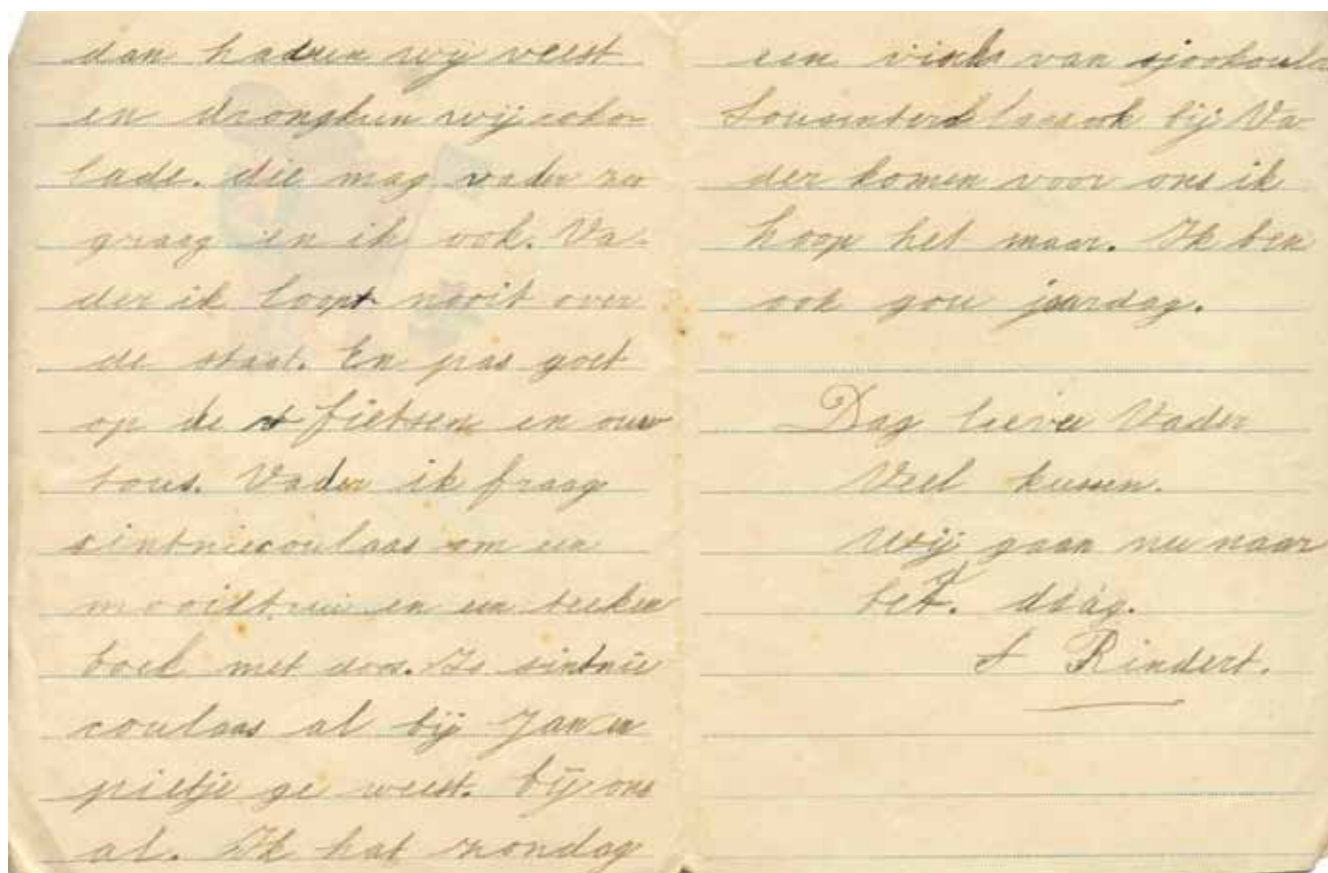

Buiten spelen met vriendjes (Rindert in het midden)

Schaatswedstrijd omstreeks 1925.

³⁵⁸ De Bewaarschool was de voorloper van de Kleuterschool. Op de foto van de Midstraat op bladzijde 152 is de Bewaarschool nog juist rechts zichtbaar.

Prijsuitreiking na een schaatswedstrijd voor kinderen uit de Patrimoniumbuurt (winter 1924-1925). Lykele vooraan (midden) met dominospel. Achteraan (midden) met platte pet en snor Gooitzen.

Er breken slechtere tijden aan en Gooitzen wordt ontslagen. Zijn halfbroer Sjoerd die bij een meubelfabriek in Den Haag werkt, weet daar werk voor hem te regelen. Drie maanden brengt Gooitzen er door. Zoals alle kinderen mist Rindert zijn vader. In december 1925, vlak voor Gooitzens verjaardag, schrijft de bijna achtjarige Rindert hem een brief.

In de winter zijn er vaak schaatswedstrijden. Dan is er altijd veel volk op de been. Wie niet aan het hardrijden meedoet, kijkt en moedigt aan. En natuurlijk is er altijd een kraampje met 'koek-en-zopie'.

In 1930 gaan Rindert en Lykele samen naar de openbare U.L.O.-school aan de Harddraversdijk.

Geld voor boeken was er niet. Van de jongens van Van Stareren uit Scharsterbrug kregen we een paar boeken. De rest moesten we maar zien te lenen bij de leraren op school. Samen met mijn zusters maakte Mem van een lap groene

stof voor ons een schooltas, een dubbele, die je over je arm kon hangen. Dat was gemakkelijk om mee te nemen. Later, toen we een oude fiets hadden gekregen, hingen we die tassen over de stang. Maar eerst liepen we helemaal naar school. En die was helemaal aan het andere einde van het dorp, wel anderhalve kilometer lopen. Onze klompen kleperden over straat. Iepenhouten klompen van de Coöperatie op 't Zand. Ze waren erg duur, ik geloof wel fl. 1,10 per paar. Dat was veel geld in die tijd. Toen we later op de fiets gingen, zat mijn broer altijd op het zadel en stuurde. Ik zat dan op de bagagedrager en trapte. Dat ging best. De jongens krijgen les in lezen, schrijven, rekenen, Nederlandse taal, vaderlandse geschiedenis, aardrijkskunde, fysica, natuurlijke historie, tekenen, Frans, Engels, meetkunde, algebra, gymnastiek en handelskennis. Rindert blinkt uit in tekenen, waar hij achten en negens voor haalt, hij is beduidend minder goed in meetkunde, algebra en Frans. Aan het einde van het eerste jaar blijft Lykele zitten, hij verlaat de school. Rindert gaat verder, maar het tweede jaar wordt geen

De openbare ULO: Lykele achteraan (2^e van links), Rindert op de 2^e rij (3^e van rechts)

succes. Rindert verwaarloost zijn huiswerk, omdat hij na schooltijd liever gaat voetballen met vrienden op het landje bij de Driessenstraat. Op zijn overgangsrapport prijken twaalf onvoldoendes en hij blijft zitten. Van zijn ouders krijgt hij de kans om het jaar over te doen. Het jaar daarop gaat het van een leien dakje en op 24 juli 1934 behaalt Rindert het diploma M.U.L.O.-A.

Rindert probeert werk te vinden, maar de crisisjaren zijn begonnen en er is nauwelijks werk te vinden.

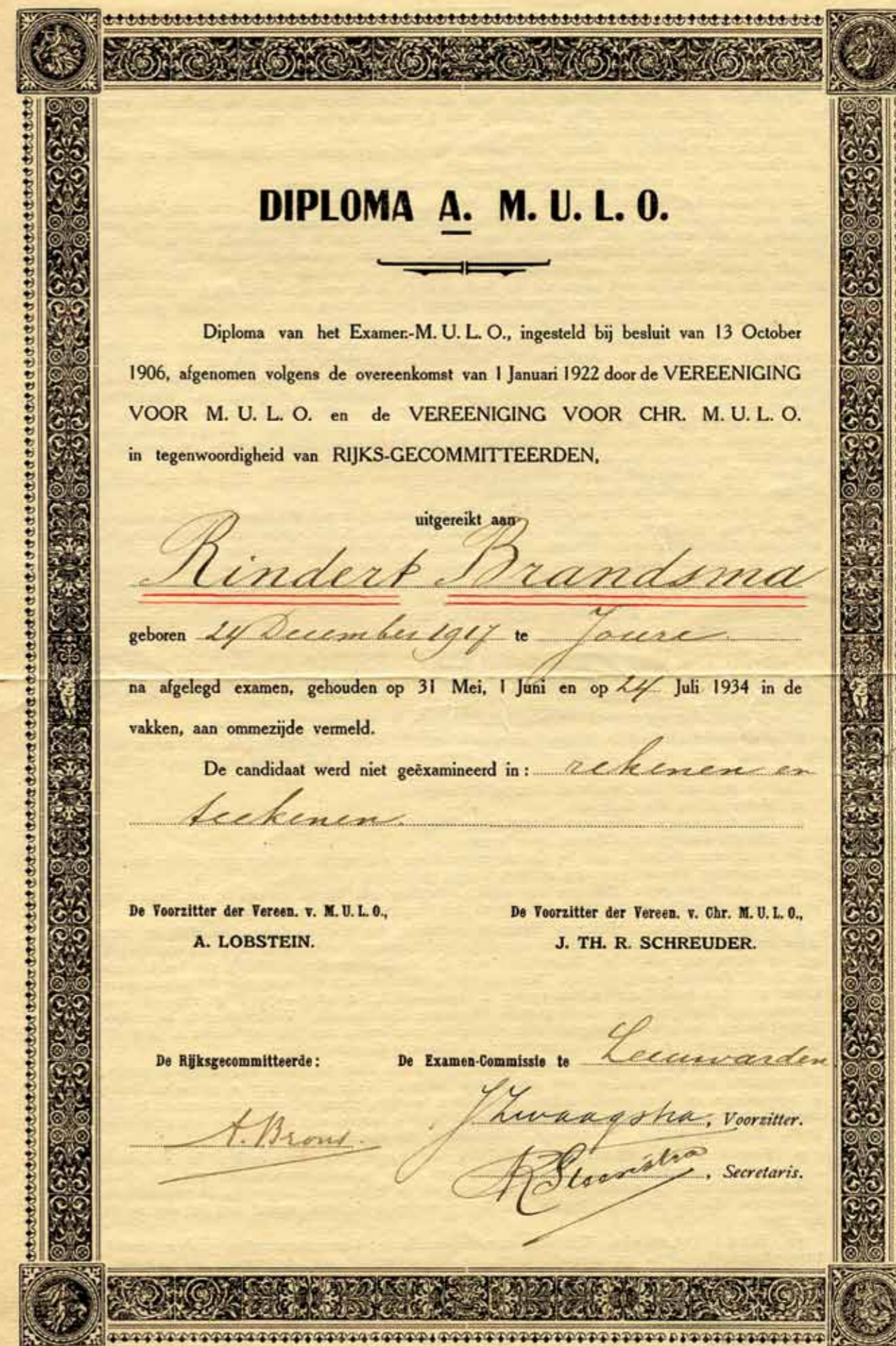
Met mijn nieuwe diploma op zak probeerde ik werk te vinden. Dat viel erg tegen. Overall waren veel mensen zonder werk. Heit liep nog steeds in de steun. Soms moest hij wel twee keer per dag stempelen. Dat viel hem erg zwaar. Eindelijk kon

ik aan het werk bij een accountant in Heerenveen. Maar na een klein half jaar ging het mis. Ik moest weg. Een andere jongen, die tegelijk met mij was gekomen, mocht blijven. Ik verdiende niks, was zogenaamd 'volontair'³⁵⁹. Het enige wat ik kreeg, was elke dag een glas melk bij mijn brood.

De zuster van Rinderts aanstaande zwager Arend is getrouwd met tuinder Arend de Wreede in Joure en daar werkt Rindert enkele maanden.

Om zeven uur 's morgens moest ik al beginnen tot 's avonds zeven uur. Lange dagen dus. Maar als het aardbeientijd was, dan moest ik drie keer in de week al om vijf uur beginnen. Ik verdiende fl. 5,- in de week en als we om vijf uur begonnen waren fl. 7,-. (...) Dikwijls scheen de zon onbarmhartig

359 Een 'volontair' was een 'vrijwilliger'.

DIPLOMA A. M. U. L. O.

Diploma van het Examen-M. U. L. O., ingesteld bij besluit van 13 October 1906, afgenomen volgens de overeenkomst van 1 Januari 1922 door de VEREENIGING VOOR M. U. L. O. en de VEREENIGING VOOR CHR. M. U. L. O. in tegenwoordigheid van RIJKS-GECOMMITTEERDEN,

uitgereikt aan

Rindert Brandsma

geboren *24 December 1917* te *Joure*

na afgelegd examen, gehouden op 31 Mei, 1 Juni en op *24* Juli 1934 in de vakken, aan ommezijde vermeld.

De candidaat werd niet geëxamineerd in: *rekenen en*

boekhouden

De Voorzitter der Vereen. v. M. U. L. O.,
A. LOBSTEIN.

De Voorzitter der Vereen. v. Chr. M. U. L. O.,
J. TH. R. SCHREUDER.

De Rijksgecommitteerde:

De Examen-Commissie te

Leeuwarden

A. Brouwer

J. Waagstra, Voorzitter.
H. Brouwer, Secretaris.

op mijn hoofd. Maar Heit had nog zo'n ouderwetse strohoed met zo'n harde rand. Die mocht ik van hem hebben. De kromme komkommers waren niet goed voor de veiling. Mijn baas gooide die op de mesthoop. Heel vaak heb ik daar een stuk of wat van meegenomen. Dan hoefde Mem geen groente te kopen, want daar had ze vaak geen geld voor. Heit maakte voor de baas van een oude brik een wagen die geschikt was voor de grote trekhond. Van het lemoen zaagde hij een stuk af en zette er een dwarslat in. Een paar keer per week moest ik dan met die wagen de groente naar de boot van Kramer of naar de veiling in het dorp brengen. Op de terugweg ging ik dan op de wagen zitten en klapte het lemoen omhoog. Die grote hond rende dan als een gek achter m'n bungelende benen aan. Zo vloog ik in een razend tempo door het dorp. Gelukkig is het altijd goed gegaan.

In 1935 moet Rindert loten voor de militaire dienst. Hij loot nummer 27 en vervult zijn dienstplicht bij het 1e Regiment Infanterie in Assen.

Een van de eerste dagen moest ik bij de kapitein komen. Die vroeg me van allerlei over mijn vaders politieke ideeën. (...) Toen ik vier maanden in dienst was, moest ik naar Den Haag om deel te nemen aan de erewacht bij de trouwerij van prinses Juliana en prins Bernhard. Het was die dag bar koud. Als beloning kregen we snert en een sinaasappel.

Als Rindert in het voorjaar van 1936 uit dienst komt, lukt het hem nog steeds niet om werk te vinden. Enkele zomers werkt hij op de tuinderij van Arend de Wreede. Van de Coöperatie krijgt Rindert de kans om naar Volkshogeschool 'Allardsoog' in Bakkeveen te gaan. Daar ontmoet hij 'Oom Jarig' van der Wielen, de oprichter van de volkshogeschool.

's Morgens werkten we wat op het veld of aan de wegen en 's avonds waren er sprekers. Het was dan ook een soort studie-cursus. 's Zondagmorgens hield Oom Jarig altijd een praatje. Dan waren sommigen naar de kerk. Daarna dronken we met

elkaar koffie. Er werd veel gezongen, allemaal leuke kamp-liedjes. Een jaar later ben ik er nog eens een paar maanden geweest. Toen heette het een werkkamp. Ik kreeg er ook wat zakgeld: fl. 1,75 in de week. Er werd toen al veel aan buurt-huiswerk gedaan. De streek was erg arm. De grond bestond uit zand met veel oer erin. Er woonden alleen maar keuter-boertjes. Voor bemesting van de grond verbouwden ze lupine. Die plant heeft aan zijn wortels stikstofbolletjes.

Militaire dienst in Assen: Rindert met pijp (achterin rechts)

Volkshogeschool Allardsoog

Op aanraden van Lykele begint Rindert in oktober 1938 aan een opleiding voor electriciën aan de Avondteekenschool voor Ambachtslieden in Heerenveen. Hij haalt prima resultaten en na drie maanden stapt hij over naar de dagschool. Hij moet gewoon in de eerste klas beginnen en komt terecht tussen jochies van twaalf en dertien jaar.

Lykele werkt inmiddels bij de P.T.T. in Sneek en door zijn toedoen krijgt Rindert een baan bij Siemens in Leeuwarden, een Duitse firma die telefooncentrales bouwt. Hij verdient er een goed loon: fl. 15,36 per week. Voor zijn ouders betekent het een enorme verlichting. Rindert reist elke dag met de bus van Slof³⁶⁰ naar zijn werk. Na een tijdje steken de broers de kop-

pen bij elkaar en komen tot de conclusie dat het veel handiger zou zijn als het gehele gezin samen in Sneek zou wonen. Lykele kan dan weer gewoon thuis in de kost komen en Rindert hoeft minder te reizen. Het zou bovendien geld schelen. Lykele en Marie gaan in Sneek op zoek naar een geschikte woning. Ze vinden die in de 2^e Woudstraat 41. De gezinskaart in het bevolkingsregister van Haskerland vermeldt dat het gezin op 5 mei 1939 wordt uitgeschreven. In Joure wordt de gehele huisraad in een praam gestopt en door beurtschipper Van der Leij achter zijn motorschuit naar Sneek gevaren. Voor het gezin breken betere tijden aan en de 21-jarige Rindert koopt van zijn loon nieuwe kleren en een horloge. Ook laat hij foto's maken.

AVONDTEEKENSCHOOL
VOOR AMBACHTSLIEDEN -- HEERENVEEN

RAPPORT OVER DE MAANDEN:

Oct. , Nov. , Dec.

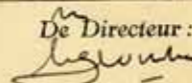
CURSUS 1938-1939 AFDEELING: ElectricierwKlasse : II

NAAM VAN DEN LEERLING: R. Brandma

VAKKEN	Verderingen	Vlijt	Gedrag	AANMERKINGEN
Rechtlijnig teekenen . . .				
Bouwkundig teekenen . . .				
Electrotechnisch teekenen . . .	8	Overd	Overd	
Werktuigk. teekenen . . .	9			
Projectie leer	9			
Hand-vakteekenen	8			
Handteekenen	10			
Nederlandsche Taal	10			
Rekenen	9			
Meetkunde	9			
Electriciteitsleer				
Nat.- en Werktuigkunde				
Scheikunde				

BETEKENIS DER CIJFERS:

1. Zeer slecht.	6. Voldoende.
2. Slecht.	7. Ruim voldoende.
3. Gering.	8. Goed.
4. Onvoldoende.	9. Zeer goed.
5. Even voldoende.	10. Uitmuntend.

De Directeur:

³⁶⁰ De 'bus van Slof' was een begrip in Joure. J. Slof verzorgde een busdienst op de route Joure - Leeuwarden.

Inmiddels is Hitler in Duitsland aan de macht gekomen. Nazi - Duitsland wordt een bedreiging voor de haar omringende landen en eind augustus 1939 kondigt de Nederlandse regering de mobilisatie af. Ineens is de zonnige toekomst verdwenen. Rindert pakt zijn

plunjezak op en meldt zich in de kazerne in Assen. Hij treft er zijn oude maats aan. Via Utrecht trekt zijn onderdeel naar Hillegom en vervolgens naar Lisse. Daar komt hij in een gevorderde burgerwoning terecht.

Rindert (staand 4^e van rechts)

Lisse 1939

Rindert (2^e van rechts) als korporaal in Lisse

Rindert (staand 1^e van links) tijdens de mobilisatie in Sassenheim (voorjaar 1940)

Je kon wel merken dat je hier in Holland was. Alles was zo anders. Vooruitstrevender zou ik zeggen. Bij ons thuis de weilanden met het vee erin. Over de wegen de bolderwagens van de boeren met daarop de rammelende melkbussen. Af en toe eens een auto. (...) Hier geen weilanden met vee, maar zandvlakten, waarop ze bloembollen teelden. De velden waren door lage beukeheggen van elkaar gescheiden. Soms tussen de bollen in zo maar wat groente. Raar.

Als hij met zijn maats het dorp gaat verkennen, ziet Rindert een meisje. Hij probeert haar aandacht te trekken. In de erker van het hoekhuis achter me was een meisje aan het afstoffen. Ze droeg een groot wit schort. Zeker de dienstbode, peinsde ik. Ze keek in mijn richting. Ik knipoogde tegen haar, maar ze gaf geen 'sjoege'. 'Nou, dan niet', dacht ik. 'Geen handvol, maar een land vol', zou Heit gezegd hebben.

Later worden Rindert en zijn maats door een ander meisje uitgenodigd voor de koffie. Was de Bollenstreek voor Rindert al een vreemde wereld, als hij bij de familie Batenburg het huis binnenstapt, komt hij in een gezin terecht waar alles heel anders is dan hij gewend is.

Het zag er binnen eenvoudig uit. Een arbeidersgezin, zo te zien. Verlegen keek ik af en toe eens om mij heen. De mensen probeerden ons op ons gemak te stellen. De vader, een wat tengere man met een grote, kromme neus, lurkte bijna voortdurend aan zijn pijp. Blauwe rookwolken kringelden omhoog.

De moeder was flink gezet, een welgedane moeke zagezegd. (...) Tegenover me, in de hoek van de kamer, stond een orgel. Daarop prijkte een foto van Colijn. 'De grootste vijand van de arbeiders', had Heit me altijd voorgehouden. Waarin was ik nu verzeild geraakt? Aan een van de muren hing een bord, bekleed met donker fluweel, zo te zien. 'Wentel Uwen weg op de HEERE en vertrouw op HEM', las ik. Daar wordt zeker God mee bedoeld, overpeinsde ik. Maar ik geloof daar niet in. Heit zei altijd: 'Dat is opium voor het volk'. Gelukkig waren mijn ouders wel zo verstandig om vooruit te zien en te vechten voor een betere toekomst voor de arbeider. 'Morgenrood, Uw heilig gloeien', zong Mem vaak³⁶¹. En: 'Begeerte heeft U aangeraakt.' Dat was het. Daar zat tenminste toekomst in. Thuis boven de deur Heit zelfgemaakte luidspreker hing een koperen reliëf van Pieter Jelles Troelstra. Dat was nog eens een voorvechter. Daar kon Colijn met z'n hele bezuinigingspolitiek een puntje aan zuigen. Wij wilden tenminste vooruit en daarom liepen we ook mee in de demonstraties voor het 'Plan van den Arbeid'. De S.D.A.P. wist wel hoe het moest, maar die 'fijnen' met hun Colijn hielden de vooruitgang tegen. En hier zit ik dan. Kennelijk ook zo'n fijn gezin. (...) Op een eikenhouten bank voor het orgel zat een meisje van ongeveer 18 jaar. Donkerbruine ogen als kooltjes vuur priemden in mijn richting. Haar bijna zwarte haar zat plat op d'r hoofd gedrukt, scheiding in het midden, rol in de nek.

Het blijkt het meisje waar Rindert 's morgens tegen heeft geknipoogd. Rindert komt geregeld bij het gezin over de vloer. Het zijn hartelijke, gastvrije mensen en het is er gezellig.

foto links: Anna Batenburg
foto onder: Rindert bij de familie Batenburg

³⁶¹ 'Morgenrood' was één van de socialistische strijdlieden. Het werd vaak bij bijeenkomsten gezongen. Het is geschreven door een broer van Pieter Jelles Troelstra.

Langzamerhand wordt hij er kind aan huis. Hij wordt behandeld als een zoon, laat er zijn post komen en zijn kleren wassen en speelt er spelletjes op de lange winteravonden. Tussen Rindert en het meisje van de orgelbank groeit een bijzondere band. En dan op een avond kust hij haar. Anna Batenburg zal de liefde van zijn leven worden. Rindert besluit met haar mee naar de kerk te gaan, al weet hij dat het hem problemen met zijn ouders zal opleveren. Die krijgt hij ook, er vallen bittere verwijten. Er ontstaat een verwijdering die diepe sporen zal nalaten.

En dan is het 10 mei 1940. De Duitsers vallen Nederland binnen. De compagnie van Rindert vertrekt hals over kop naar Rijnsburg en vandaar naar de Wassenare Slag. Ze overnachten in een paar lege huisjes. Bij het aanbreken van de ochtend barst de hel los. Ze worden van alle kanten zwaar onder vuur genomen en er sneuvelen tweeëntwintig jonge soldaten. Een zinloze dood.

Ze worden krijgsgevangen gemaakt. Vijf dagen lang zit de gehele compagnie in enkele kleine huisjes opgepakt. Van een sigarettendoosje maakt Rindert twee briefkaarten, één voor Anna en één voor zijn ouders. Hij geeft ze mee aan voorbijgangers, die ze voor hem op de post doen. Na de capitulatie worden ze vrijgelaten. Er volgt een emotioneel weerzien met Anna. Ook Anna's vader, vader Gooitzen en zus Aaltje zijn er. Na

een tijdje verlaat Rindert het leger en gaat hij terug naar Sneek. En dan belt Siemens op dat er werk voor hem is. In Woensdrecht moet elektrisch licht worden aangelegd in barakken van het Duitse leger. Onderweg komt hij in Rotterdam, waar hij moet overstappen. Boven de stad hangen nog zware rookwolken van de branden na het bombardement. Rindert ziet om zich heen niets anders dan brandende en smeulende huizen. De zon schijnt, maar wordt half verduisterd door de rook. Na een dag of tien keert Rindert terug op zijn werk in Leeuwarden. Enige tijd later krijgt hij opdracht om naar Rotterdam te gaan. Er moet een noodcentrale worden aangelegd, omdat de nieuwe telefooncentrale bij het bombardement is verwoest. Rindert gaat in de kost bij zijn schoonouders in Lisse en heeft zo meer tijd voor Anna. Die tijd gebruikt hij ook om zich meer te verdiepen in het christelijk geloof. Hij maakt er serieus werk van, gaat met Anna mee naar de Christelijke Gereformeerde Kerk aan de Stationsstraat en volgt er catechisatie bij dominee A. Ponstein. Op Pinksterzondag 24 mei 1942 doet hij belijdenis van het geloof en wordt hij gedoopt. Een bijzonder moment in zijn leven. Voortaan zal hij met Anna niet alleen door de liefde, maar ook door het geloof zijn verbonden. Die band is altijd gebleven. Omdat in Duitsland alle weerbare mannen in het leger vechten, beginnen de Duitse bezetters in 1942

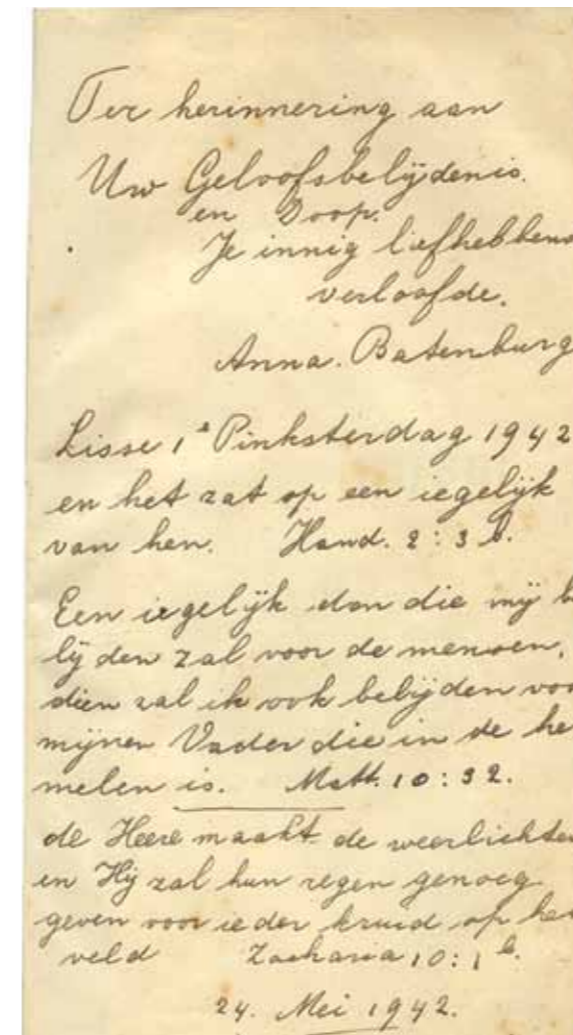

jonge mannen naar Duitsland te sturen om er in de fabrieken te werken. Ook de werknemers van Siemens moeten eraan geloven en in juni 1942 reist Rindert met nog honderd andere monteurs per trein af naar Berlijn. Hij wordt er ondergebracht in een zaal van het oude casino. Overdag werkt hij in de fabriek. Eerst in de gieterij en later op een afdeling waar apparaten worden geijkt. 's Nachts probeert hij te slapen, terwijl de geallieerde bommenwerpers hun ladingen boven de stad afwerpen.

's Nachts hadden we erg veel luchtalarm. Dan raapten we ons boeltje bij elkaar en trokken naar een schuilkelder. Er was er een onder ons 'Lager'. Dikwijls stond ik bij de uitgang te luisteren naar de dingen, die zich boven mijn hoofd af-

speelden. Dan hoorde ik de Duitsers als razenden schieten met hun 'Flak'. Hoog in de lucht zag je de granaten uit elkaar spatten. De stralenbundels van de zoeklichten tastten de hemel af naar indringers. Als het niet al te bewolkt was, zag je soms een Engelsman met zijn machine in de lichtbundels gevangen. Dan had hij geen kans te ontsnappen. Zich in allerlei bochten wringend, trachtte hij zich te ontworstelen aan de wurgende greep ervan, totdat hij het onderspit moest delven en brandend naar beneden stortte, een spoor van vuur achterlatend. De scherven van de 'Flak' hoorde ik op de daken van de huizen vallen.

Nacht na nacht kwamen ze toch weer terug met hun dodende last. Meestal waren ze vergezeld van jagers. Als ze het object voor hun aanval hadden bereikt, gooiden die zogenaamde

Schutblad van het bijbeltje dat Rindert van Anna kreeg

Pinksterzondag 1942

'kerstbomen' uit. Dat waren brandende fakkels, die wel op omgekeerde kerstbomen leken. Pal daarachter zaten dan de bommenwerpers en gooiden hun bommen tussen de vier brandende hoeken, die door die fakkels waren ontstaan. Zo werden soms hele stadswijken in puin gegooid. Dan reden later lange colonnes brandweerauto's door de straten op weg naar het verwoeste gebied. De kijkers die naar zo'n gebied trokken, kregen prompt een schop in handen gedrukt om te helpen puin te ruimen. (...) Eens op een zaterdag moest ik een heel stuk lopen om bij mijn werk te komen. In de afgelopen nacht waren de jongens van overzee weer met honderden geweest. Ze hadden bij duizenden hun brandbommen uitgestrooid. Op elke vierkante meter lagen er wel een stuk of drie à vier. Het brandde dan ook overal. Wat een puinhoop. (...) Tenslotte bood Berlijn op vele plaatsen een troosteloze aanblik. Hoeveel slachtoffers zouden er wel bij zijn gevallen?

Omdat ongetrouwen pas na een jaar met verlof mogen, stelt Rindert Anna per brief voor om te gaan trouwen. De vraag overvalt Anna enigszins, maar nadat ze er over heeft nagedacht stemt ze toe. De trouwdatum wordt vastgesteld op 5 november 1942 en Rindert vraagt verlof aan. Dat wordt hem verleend. Op zaterdag 31 oktober 1942 neemt Rindert de nachttrein naar Den Haag, een paar dagen eerder dan hij in eerste instantie heeft afgesproken. Zijn thuiskomst in de Wagenstraat 31 in Lisse is een verrassing.

Daar was dan eindelijk onze trouwdag. Vlug ging ik 's morgens nog even naar de kapper. Tenslotte wilde je er netjes uitzien, nietwaar. In alle haast werd er wat gegeten. 't Ging rommelig. Er was nog zo veel te doen. Toen gauw kleden voor de plechtigheid. An zag er schitterend uit in haar lange, witte japon met sluier. In haar haar een diadeem. Fel staken haar donkerbruine ogen daarbij af. Daar kwamen de koetsjes al. Een heel stel. Tjongejonge, wat deftig allemaal. An had alles in haar eentje geregeld. 't Was wel bijna spaak gelopen, omdat An in Engeland was geboren. Op het raadhuis wisten ze niet of ze wel kon trouwen, omdat haar geboortepapieren nu met die oorlog niet opgevraagd konden worden. Ze moesten het aan de kantonrechter in Haarlem gaan vragen. Gelukkig was er een mogelijkheid, als ze maar de eed aflegde dat ze niet over die geboortepapieren beschikte. Nou, dat was een unicum. (...) Mijn ouders waren er niet bij. Die waren nog steeds boos over het feit dat ik naar de kerk ging en wilden daardoor niet komen. Alleen mijn oudste zuster was er met haar zoontje van vier. Dat was erg fijn. (...) Later kregen mijn ouders er wel erge spijt van, maar ja, gedane zaken nemen nu eenmaal geen keer.

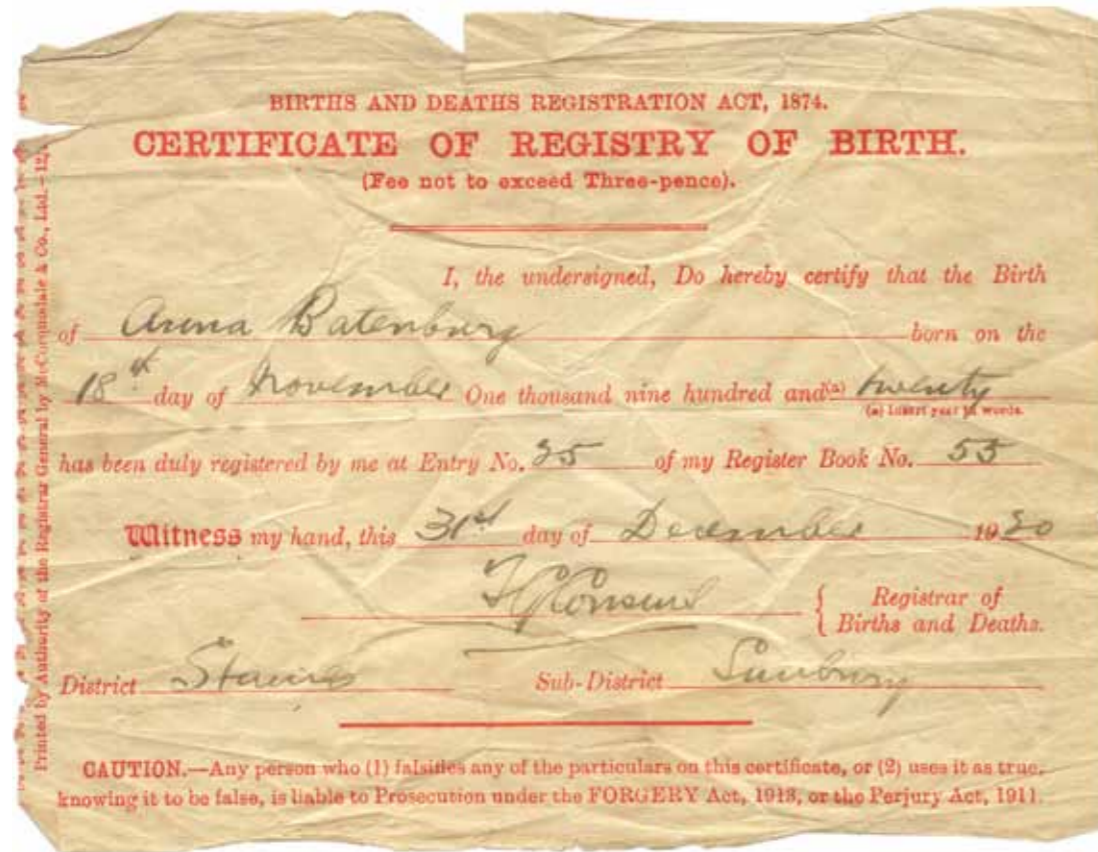
Kort na het huwelijksfeest keert Rindert terug naar Berlijn, maar na zijn volgende verlof in november 1943 duikt hij onder bij boer Kruitbos in Teuge. Daar helpt hij mee met het boerenwerk: rogge dorsen, appels plukken en het vee verzorgen. Echt gelukkig wordt hij niet van het werk op de boerderij, maar hij zit veilig en dat is in die tijd al heel wat.

Berlijn 1942: Rindert 4^e van links

Berlijn 1942: Rindert 3^e van links achteraan

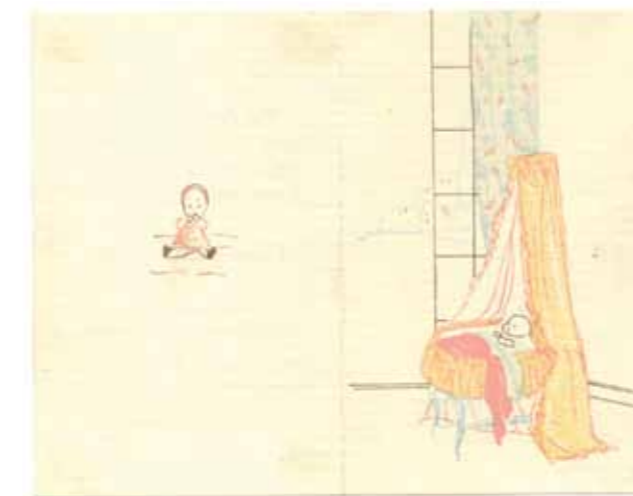
Na enkele maanden keert Rindert terug naar Lisse. 's Nachts slaapt hij uit veiligheidsoverwegingen bij de burens en overdag is hij gewoon thuis. Hij werkt als klusjesman en opperman³⁶² bij een timmerman in het dorp. Maar ook dat wordt te gevaarlijk en Rindert moet ermee stoppen. Gelukkig tekent hij graag. Een fotootje in de krant van een Newfoundlander is voor Rindert de aanleiding één van zijn beste tekeningen te maken. Hij tekent het hondenportret met potlood en conté. Het zal jarenlang in de huiskamer van de familie Brandsma hangen³⁶³.

Inmiddels is Anna in verwachting van haar eerste kind. Op 23 september 1944 wordt een zoon geboren. Rindert en Anna noemen hem **Gooitzen Martje (Goos)**, naar Rinderts vader en naar zijn oudste zusje dat op zesjarige leeftijd overleed. Als de winter van 1944 valt, kampt Nederland met een enorm voedseltekort. Zelfs op het platteland is het eten schaars, ook in Lisse. Rindert en Anna verliezen behoorlijk wat gewicht en eten zelfs gekookte tulpebollen. Een bevriende boer

uit de kerk zorgt voor tarwe en om de dag mag Rindert er verse koemelk halen. In een handkoffiemolen wordt de tarwe fijngemalen en met de melk wordt er pap van gemaakt. De kleine Goos groeit er goed van, hij ziet er als één van de weinigen welvarend uit.

Op 5 mei 1945 is voor Nederland de oorlog voorbij. Omdat Rindert niet veel meer van zijn oude werkgever Siemens hoort, gaat hij op zoek naar ander werk. Een familielid van Anna raadt hem aan te solliciteren bij de Amsterdamse politie. Dat doet hij. Het duurt weken voordat hij iets hoort en intussen besluit Rindert met zijn gezin naar zijn ouders in Sneek te gaan.

Op zekere dag stond plotseling Ans oudste broer Kees voor de deur. De boot tussen Enkhuizen en Stavoren voer weer en ook reden er inmiddels weer een paar treinen per dag. 'Wat kom jij doen?', vroegen we hem verbaasd. 'Bericht uit Amsterdam, van de politie.' Met trillende handen maakte ik de grote bruine enveloppe open. Oproep om gekeurd te worden voor agent van politie.

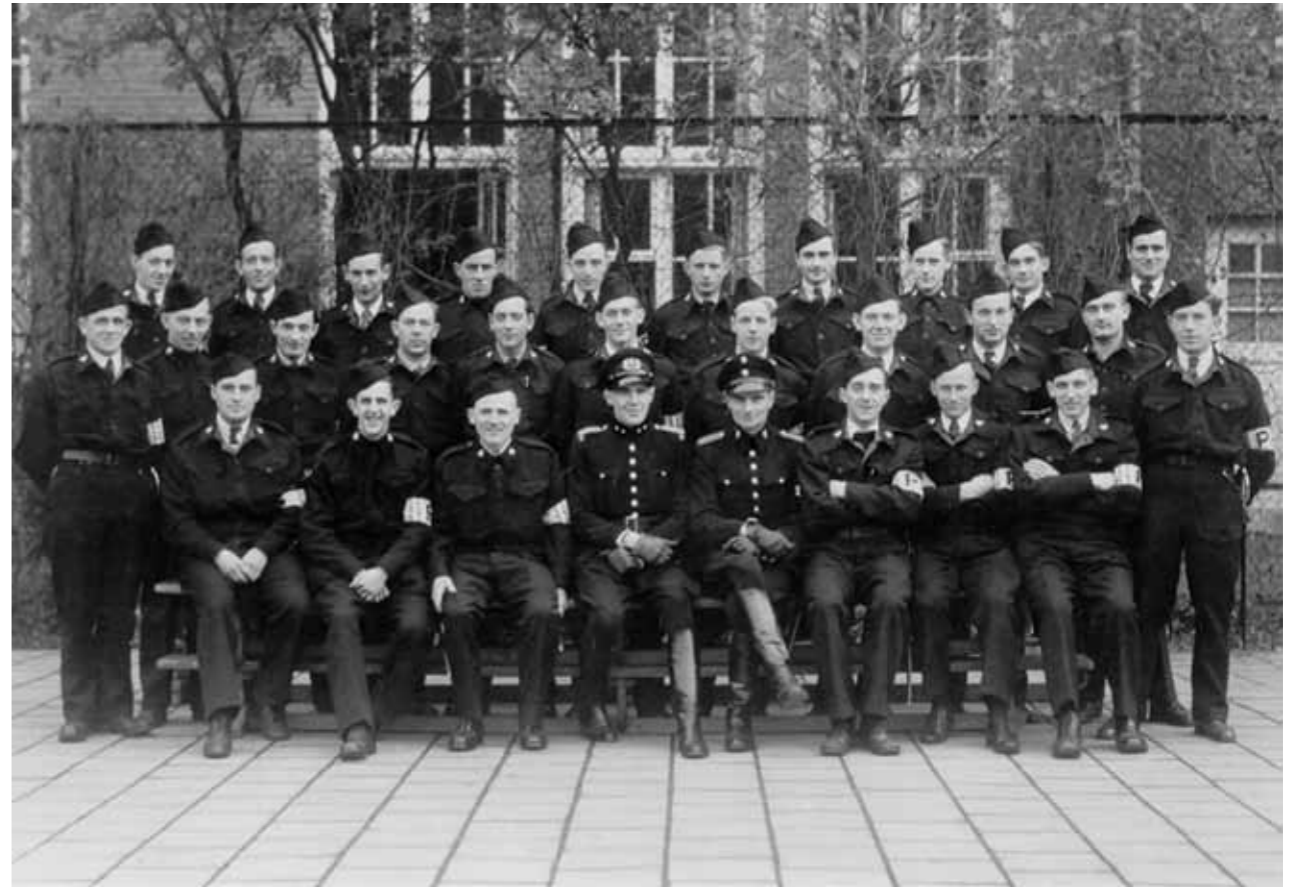

362 Een 'opperman' is een handlanger van een stratenmaker of metselaar. Iemand dus die de materialen klaarzet en aanreikt

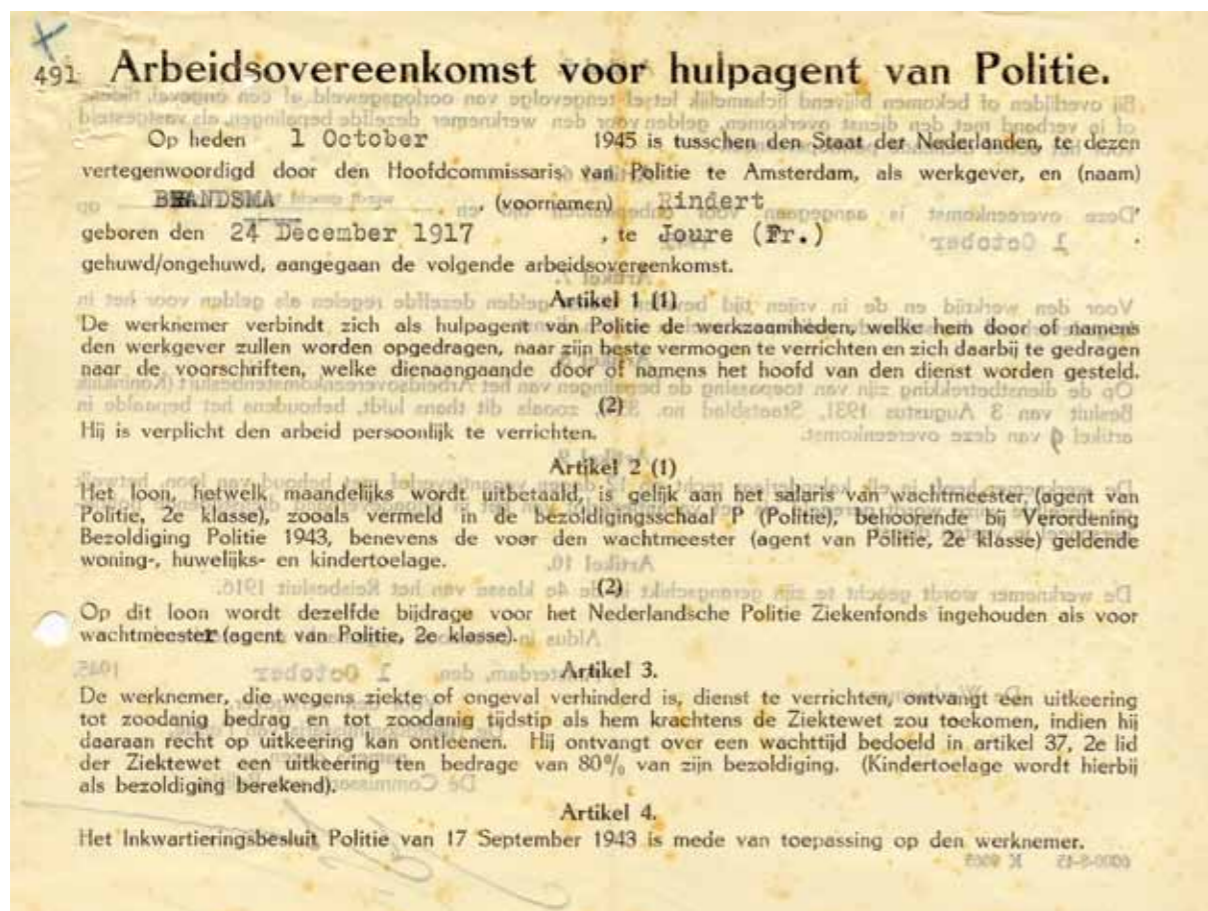
363 Na het overlijden van Rindert Brandsma in 2004 is de tekening in het bezit gekomen van zijn dochter Ank van Vliet - Brandsma, die in Brisbane (Australië) woont

Gooitzen Martje (Goos)

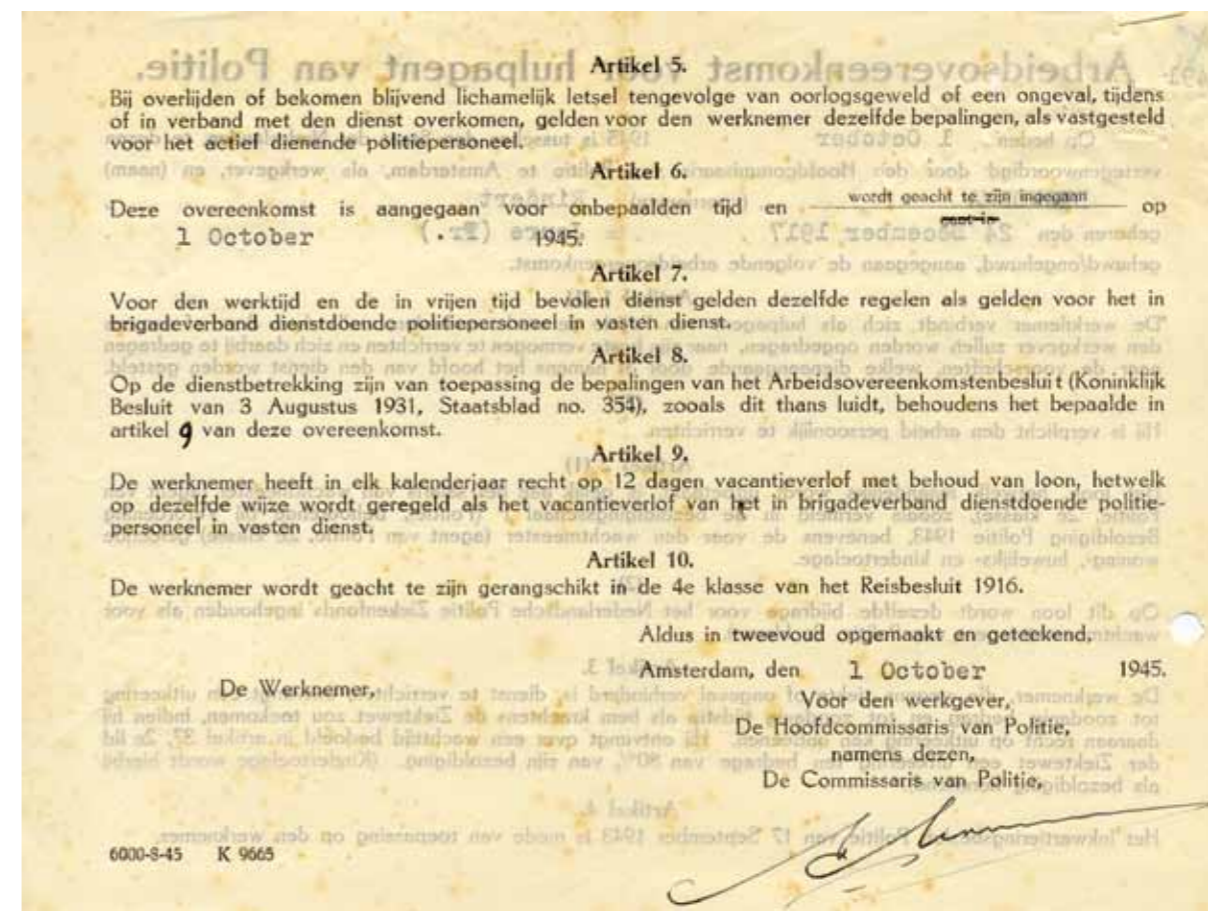
1945: Hulpagent van politie in Amsterdam (Rindert, middelste rij, 2^e van links)

Rindert reist naar Amsterdam, waar hij bij zijn zuster Aaltje en haar man Arend logeert. De keuring verloopt voorspoedig en Rindert treedt op 1 oktober 1945 bij de Amsterdamse politie in dienst als hulpagent. Hij krijgt een paar cursussen en wordt de straat opgestuurd.

Omdat Rindert en Anna nog geen woonruimte hebben, trekken ze met Goos voorlopig in bij Aaltje en Arend. Anna verzorgt Aaltje, die ernstig ziek is. Dat is bijzonder zwaar, omdat Anna inmiddels in verwachting is van haar tweede kind. Enkele maanden later zal Aaltje overlijden. Inmiddels hebben Rindert en Anna een huis kunnen huren in de Kromme Mijdrechtstraat in Amsterdam - Zuid. Ze zijn de koning te rijk. Een

mooi huis in een rustige buurt, vlakbij de Amstel. Dan wordt op 30 juni 1946 dochter **Geertruida (Greet)** geboren, vernoemd naar Anna's moeder. Het zijn gelukkige tijden voor Rindert en Anna. Na verloop van tijd wordt Rindert echter opgeroepen om opnieuw dienst te nemen: hij zal uitgezonden worden naar Nederlands - Indië. Na een opleiding van drie maanden in Bloemendaal en Elst (Utrecht), vertrekt Rindert Brandsma op 5 februari 1947 met het 4^e Bataljon van het 8^e Regiment Infanterie per MS Johan van Oldenbarnevelt³⁶⁴ naar Nederlands - Indië. Het wordt een onvergetelijke reis, maar tegelijkertijd zijn zijn gedachten bij Anna en de kinderen. Anna is in verwachting van haar derde kind en Rindert is bezorgd over de toekomst van het gezin.

Je kon merken dat je in zuidelijker streken kwam. Het leek wel lente. Nog wel niet warm, maar je kon zonder overjas aan dek zitten of wat wandelen. We naderden Gibraltar al snel, hoorden we van de bemanning. (...) Mijn schetsboek had ik meegenomen. Dan kon ik wel eens een schetsje van die rots maken. De avond viel al snel. In de verte doemde het Atlasgebergte van Noord - Afrika op en aan bakboord zag ik de rots van Gibraltar ook. Er brandden lichtjes. Een fraai gezicht was dat. En dan daar aan stuurboord de duizenden lichtjes van Tanger.

Via de Middellandse Zee, het Suezkanaal, de Rode Zee en de Indische Oceaan komt Nederlands - Indië in zicht en na een voorspoedige reis meert MS Johan van Oldenbarnevelt af in de haven van Tandjong Priok. In de verte zag ik de gebouwen in de haven van Batavia, Tandjong Priok. Op het water voor de haven was het een druk gewemel van allerlei bootjes. Vreemde zeilen hadden die. In andere bootjes zaten halfnaakte mannen hun netten in orde te maken. Weer anderen gooiden een groot net in zee en haalden daarmee een paar grote vissen uit het water.

364 De 'Johan van Oldenbarnevelt' was een groot schip. Het mat ruim 185 m en was bijna 23 m breed. Het schip kon 1210 passagiers vervoeren en bood onderdak aan zo'n 340 bemanningsleden

(...) Langzaam werd alles aan de wal beter zichtbaar. Overal grote bedrijvigheid. Honderden bruine mannenruggen liepen pakken en kisten te sjouwen. 'Koelies' werden die genoemd.

Gedurende enkele maanden is het onderdeel van Rindert belast met de bewaking van een van de havens en van een gevangenis. Dan worden ze overgeplaatst naar een stelling in de oude demarcatielijn bij het dorpje Kalappangnunggal. Daar doen ze patrouillewerk.

Op een avond hing er een dreigende stilte boven ons kamp. Het was pas een uur of negen. De kamponghonden verrieden de aanwezigheid van doortrekkende 'peloppers'³⁶⁵. Buiten was het stikdonker, zoals alleen een tropennacht dat kon zijn. De schijnwerpers rond ons kamp priemden hun stralbundel de duisternis in. Duizenden insecten dansten in hun licht en moesten dat met de verbrandingsdood bekopen. Een gemakkelijke maaltijd voor de 'tjitjaks'³⁶⁶ die erin huisden. Achter ons kamp het flakkerende licht van de petroleumlampen van de kampongbewoners, die van de moskee naar hun hutje liepen. Het gehuil van de honden kwam steeds dichterbij. (...) Op een klein grasveldje voor mijn slaapbarak bracht ik de mortier in stelling. Mijn korporaal hielp me een handje. Van de jongens van mijn peloton was er niet één die ermee overweg kon. (...) Langzaam haalde ik de hendel over. (...) Hoog in de lucht kwam al spoedig een oranje vuurbol tot ontbranding. (...) Je kon gemakkelijk een groot stuk terrein overzien. (...) Maar er was niets of niemand te zien. Geen beweging, geen onraad. Ook al was er misschien wel gevaar voor ons kamp, in ieder geval had ik hiermee de 'peloppers' wel te kennen gegeven dat ik niet zat te suffen en ze best in de gaten hield. Die avond en de nacht erna bleef het gelukkig rustig.

Tandjong Priok, 1947

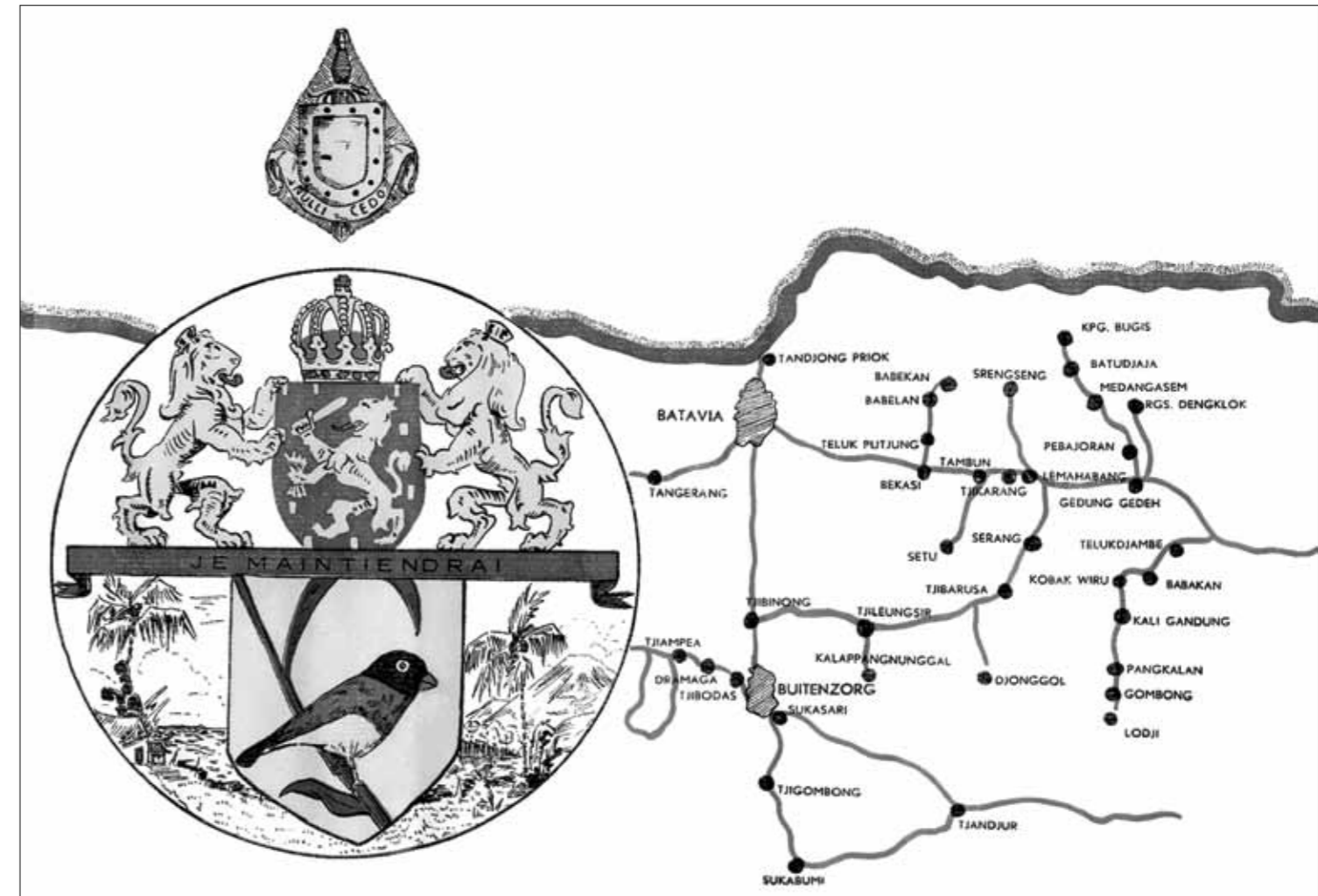
365 Zo werden de soldaten van Soekarno's T.N.I. (Tentara National Indonesia) genoemd

366 Een 'tjitjak' is een soort hagedis

Op een dag gaat Rindert op bezoek bij de 'loera'³⁶⁷ van de kampong.

Vriendelijk lachend stond hij ons al op te wachten op de waranda van zijn huis. Aan zijn linker heup bungelt een vervaarlijk uitziende 'kris' aan een fraai geborduurde riem. Hij gespte hem af en legde hem op een tafel aan de andere zijde van de waranda. Ook wij leggen ons wapen naast die van hem. Dat eiste de 'adat'. Daarna verzocht hij ons plaats te nemen in een van de rotan stoelen. Op de tafel prijkte een grote schaal met allerlei vruchten. Onze gastheer nam een van die vruchten en at die op. Toen presenteerde hij de vruchten aan ons. Dit ceremonieel leek in strijd met onze beleefdheidsnormen. Het tegendeel was een feit. Ten teken dat de vruchten niet vergiftigd waren, nam hij er eerst zelf één. Geanimeerd brachten wij een poosje bij onze loera door. Met het vieren van ramadan was onze loera scheidsrechter tijdens een voetbalwedstrijd tussen onze jongens en bewoners uit zijn kampong. Verstand van voetballen hoefde hij niet te hebben. Hij blies dat de stukken eraf vlogen en onze beloning was een grote tros bananen, wel anderhalve meter lang.

Af en toe moest ik met mijn jongens een kleine patrouille maken. We zaten hier namelijk in het Soedanese gebied en daar waren nogal wat 'peloppers'. Achter elkaar als ganzen met een tussenruimte van een paar meter moest je je over een open stuk terrein bewegen. Liep je dicht op elkaar, dan vormde je een mooie schietschijf. Maar de jongens gingen toch intuïtief weer vlak bij elkaar lopen. Hoe ik er ook op hamerde voldoende ver uit elkaar te gaan, het hielp me niks. Ook moest ik als commandant eigenlijk achteraan lopen voor het overzicht, maar ook dat lukte nooit. Toen ging ik zelf maar voorop lopen. Wel moest ik dan regelmatig omkijken of iedereen me wel volgde en of alles nog in orde was. Bovendien konden de jongens geen van allen kaartlezen. Ze hadden in Holland maar een gebrekkige opleiding gehad. Wel liepen we met doorgeladen geweren. Je kon immers nooit weten. De 'sawahs' stonden onder water. De rijstplantjes gepoot. Het wachten was nu op de groei. Dat ging in deze temperatuur erg vlog. Tussen de 'sawahs' waren smalle dijkes, die het water op de velden hielden.

Fragment van een oorkonde aangeboden door het thuisfront van het 4^e bataljon 8^e regiment infanterie

Rindert (rechts) Tandjong Priok 1947

Rindert (links achter) op bezoek in de kampong

Voetbalwedstrijd in Kalappangnunggal, Rindert staand (links vooraan)

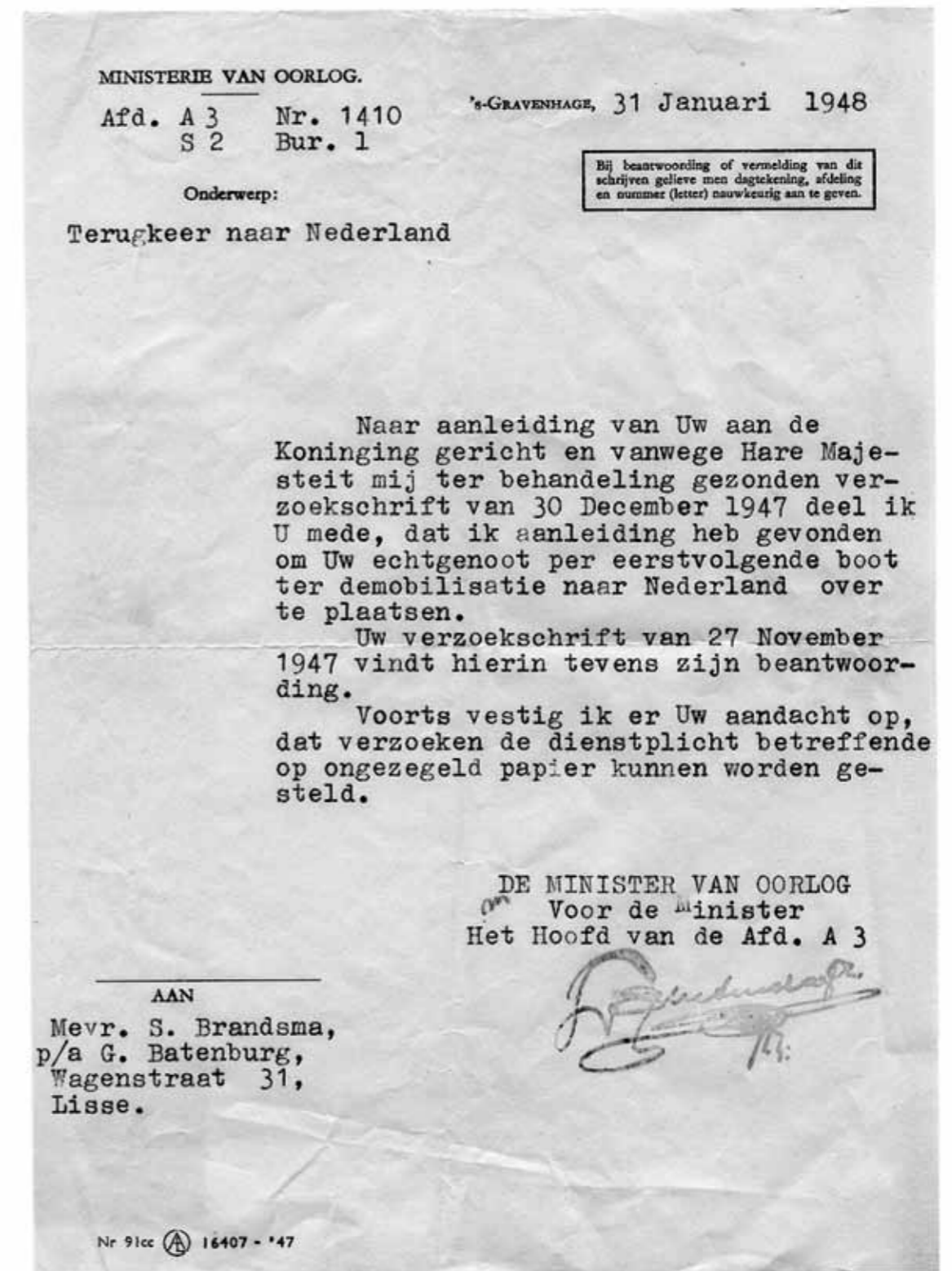
367 Een 'loera' is een soort burgemeester

Dan wordt Rindert overgeplaatst naar de staf van zijn onderdeel in Lemahabang. Anna is inmiddels met de kinderen naar haar ouders in Lisse gegaan. Daar brengt ze op 15 oktober 1947 in een kraamkliniek **Gijsbertus (Gijs)** ter wereld. Hij is vernoemd naar Anna's vader.

Rindert voelt zich in Lemahabang steeds minder op zijn gemak. Enkele van zijn maats zijn inmiddels teruggekeerd naar Nederland en anderen zitten verderop in het binnenland. Hij verveelt zich. Niet lang daarna wordt hij naar Bandoeng gestuurd om er een tropenopleiding te volgen. Wat hij niet weet, is dat Anna zich op 27 november 1947 per brief tot Koningin Wilhelmina heeft gewend. Zij vraagt om de

versnelde terugkeer van haar man, de vader van haar drie kleine kinderen. En ze heeft succes. Op 31 januari 1948 schrijft het hoofd van de afdeling A 3 namens de Minister van Oorlog dat Rindert per eerstvolgende boot naar Nederland mag terugkeren. Een blijde Anna stuurt hem een telegram.

Een paar dagen later vliegt Rindert met een oude DC-2 mee naar Batavia. Het duurt dan nog enkele weken voordat hij echt kan vertrekken. Hij levert zijn geweer, kompas en andere goederen bij de foerier in en gaat aan boord van het troepentransportschip 'Groote Beer'. Dat brengt hem in drie weken terug naar Anna en de kinderen.

TELEGRAM T 1

Dienstgegevens, Plaats v. afzending, Nummer, Woordental, Datum, Tijd, Dienstaanwijzingen

A 09x 194 lisse 13/12 3 1012

sergt brandsma 171224005 staf 4 8 ri batavia

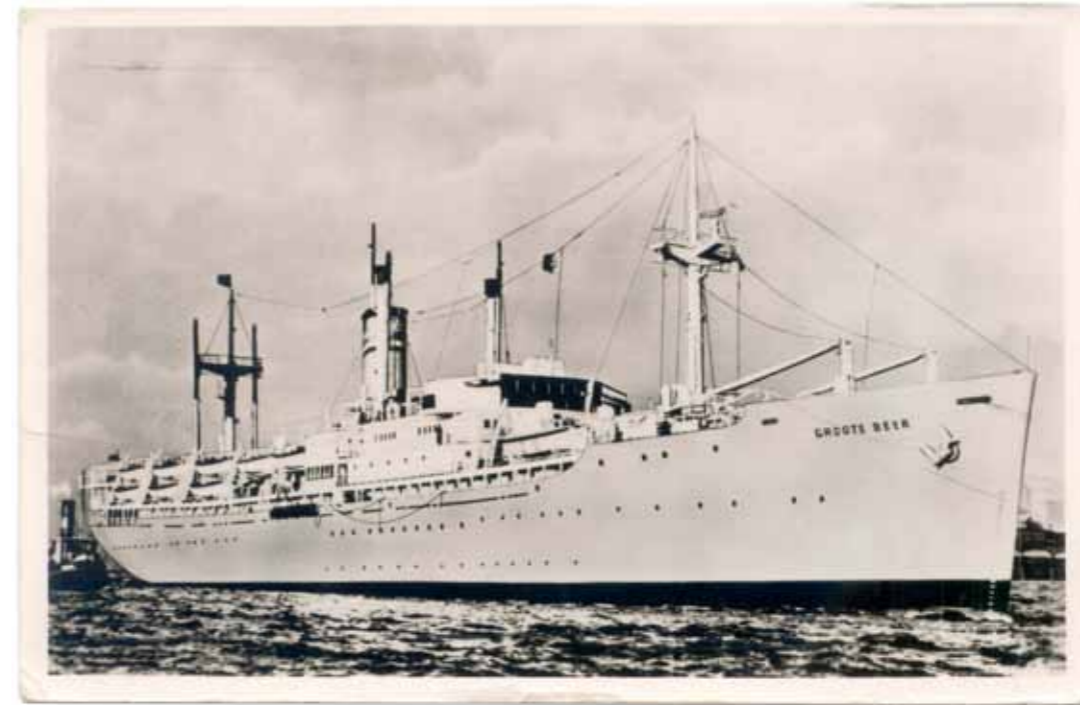
mag naar huis

an

BATAVIA

Ontvangen te Bataviacentrum (Radiobedrijfscentrale) 3.1.2. 194. ten 10.15 Javatijd. door

Overgeseind naar ..... onder nr. .... 194. ten ..... Javatijd. door

Als op de mistige ochtend van 19 maart 1948 de 'Groote Beer' de sluisen van IJmuiden binnenvaart, hoort Rindert zijn naam roepen. En dan ziet hij Anna op de kade staan. Pas in Amsterdam kan hij het schip verlaten. Het wordt een blij weerzien.

Eindelijk was het mijn beurt. De plunjezak over de schouder gehesen en instappen jongens! 't Liep al aardig tegen de avond. Daar zette de bus zich al in beweging. Ik maakte nog een hele rondrit door de stad eer ikzelf voor de deur werd afgezet. Daar was onze straat al. Wat eng en smal was alles hier. De bus stopte. Ik pakte m'n spullen, stapte uit en vloog naar binnen. De buitendeur viel dicht. An en ik vielen elkaar met tranen in onze ogen in de armen. Thuis, thuis. Eindelijk. Samen gingen we naar boven waar de familie en de kinderen ons zaten op te wachten. Goosje keek me eerst wel wat vreemd aan. Was dat nou papa, die enge donkere man? Toch duurde het niet zo lang dat hij me weer herkende, maar Greetje wilde niks van me weten. Voor haar was ik een volslagen vreemde. Dat was ook best te begrijpen. En Gijs? Die wist van dit alles nog niets, die lag rustig in zijn wieg zijn slaapje te slapen.

Na vijf weken verlof gaat Rindert weer aan het werk bij de Amsterdamse politie. Vanuit het bureau Stad-

houderskade loopt hij zijn dagelijkse surveillanceronden door de stad. Even lijkt het alsof hij nooit weg is geweest. Bij de Amsterdamse politie zijn in de tussentijd plannen ontstaan om ook per auto te gaan surveilleren. In die auto's is een radio ingebouwd waardoor contact met het bureau mogelijk is. Rindert solliciteert en hij wordt aangenomen. Het betekent dat hij een rijopleiding krijgt. In eerste instantie is dat een rijopleiding voor de auto, maar later haalt hij ook zijn motorrijbewijs. Tien jaar lang dient hij bij de Radioauto- en Motordienst en berijdt hij verschillende motoren. Van Harley Davidsons tot BMW's, met en zonder zijspan. Samen met collega's als 'Rooie Tinus' begeleidt hij menig zwaar transport. En dat zijn er in die tijd nogal wat met de stadsuitbreidingen van Amsterdam. Rindert zal later met veel plezier aan deze tijd terugdenken en als kind heb ik genoten van de verhalen die hij erover vertelde.

Het gezin is inmiddels flink groter geworden. Op 2 juli 1949 wordt Antje (Ank) geboren. Zij is vernoemd naar Rinderts moeder Antje Bruinenberg, die anderhalf jaar later zal overlijden. Op 24 oktober wordt Marianne geboren. Zij is de oudste van 'de jongste vier', die allen niet zijn vernoemd.

Batavia: 1948

Do: BRANDEMAN, R. Sergt. (rang en naam)

171224005 (logernummer)

heeft onderstaande goederen bij opgemeld onderdeel ingeleverd:

- 1. Geweer. N° 66.L. 4804
- 1. Bajonet met schede.
- 1. Holo.
- 1. Olie buisje.
- 1. Dooz hoofd.
- 1. Bandolier z 57 pat 4000.
- 1. Veld bijl. N° 2 650 60
- 1. Kompas. N^o B. 27 1441
- 1. Zak horloge. F. 035 007
- 1. Kaartbus.
- 1. paar stropjesholten.
- 1. Helmnet.
- 1. Gebaknet

15. (hoofden) stuks.

de Fourier SUB.BAT.K.L.
de sergeant,

Boijer G.J.N.
S.V. 11161

Op 16 juni 1953 wordt **Rudolf (Ruud)** geboren en twee jaar later, op 12 juni 1955 **Elsje (Els)**.

Het huis aan de Kromme Mijdrechtstraat 67² begint aardig vol te worden en Rindert en Anna proberen een huis te huren in één van de westelijke tuinsteden van Amsterdam. Dat lukt na een tijdje. Helemaal aan de rand van de stad, in nieuwbouwwijk Geuzenveld, huren ze op de eerste verdieping van de Jan Bongastraat 22 een moderne flat met douche en lavet, achterbalkon met kolenhok, huiskamer en keuken, balkon voor en voldoende slaapkamers om de kinderen te herbergen. Dat betekende in die tijd met zijn drieën of soms met zijn vieren één slaapkamer delen. In dat huis wordt tenslotte **Margaretha Lydia (Marga)** geboren, op 22 januari 1957.

Voor de kinderen is het een heerlijke plek om te wonen: aan de rand van de stad, in een kinderrijke wijk, met een braakliggend terrein voor de deur. Er worden heel wat hutten gebouwd en vuurtjes gestookt. Op zomeravonden kijken de ouders vanaf hun balkons toe hoe de kinderen van de straat samen trefbal spelen of 'Ik verklaar de oorlog aan...'. Als de ijscoman van de Sierkan met zijn karretje bellend langskomt, schalt zijn roep door de straten: 'Sierkan roomijs...ijs met chocola...dat is lekker ja'. En soms trekken de ouders dan hun portemonnee en wordt er op straat gesmuld. Ook 's winters is er veel te beleven. Als je niet thuis bij de warme potkachel een boek leest of een spelletje doet, speel je buiten. Zeker als het gesneeuwd heeft of de Albardagracht bevroren is. Wie schaatsen heeft, bindt ze onder en de lange sloot is één bonk gezelligheid.

Chauffeursopleiding bij de Amsterdamse politie in 1948

Rindert 1948

foto boven: Rindert met 'Rooie Tinus' bij de motordienst, omstreeks 1952
foto onder: Rindert, helemaal rechts

foto boven: v.l.n.r. Marga, Ruud, Els en Marianne
foto onder: Ank

's Zondags wandelt het gezin keurig gekleed in zondags pak en zondagse jurk naar de kerk in de nabijgelegen wijk Slotermeer. Rindert en Anna hebben zich aangesloten bij de Christelijke Gereformeerde Kerk 'Rehoboth' van Amsterdam Nieuw-West, een kerkelijke gemeente van bijna allemaal jonge gezinnen die vanuit de oude stad naar de buitenwijken zijn verhuisd. Omdat er geen eigen kerkgebouw is, worden er diensten gehouden in Gereformeerde Kerk 'De Olijftak' aan de Burgemeester Eliasstraat. Na de middagdienst lopen de gemeenteleden gezamenlijk langs de bouwplaats aan de Willem Kloosstraat 1, waar de vaders in hun vrije tijd een houten gebouw in elkaar timmeren. Het is een Rooms-Katholiek kerkje dat onderdak heeft geboden aan een parochie in de Noordoost Polder. Het samen bouwen aan het kerkje schept een enorme band tussen de gezinnen van de kerkelijke gemeente in opbouw. Gezamenlijk loopt men vanaf de bouwplaats weer terug naar de huizen in Slotermeer en Geuzenveld. De zondag is in die tijd nog

echt een rustdag, er wordt niet gewerkt. 's Ochtends loopt men naar de kerk voor een dienst van ongeveer anderhalf uur, de ouders en grotere kinderen lopen terug naar huis en de kinderen tot en met twaalf jaar gaan naar zondagschool 'De Wegwijzer'. Daar zingen ze uit de bundel 'Stemmen des Heils' liederen als 'Scheepke onder Jezus' hoede' en 'Heer, ik hoor van rijke zegen...', luisteren ze naar verhalen en spelen een spelletje. Dan lopen ze samen naar huis, waar het warme eten op tafel staat. 's Middags wordt er even buiten gespeeld en dan is het al weer tijd om naar de kerk te gaan voor de middagdienst. Het zijn gezellige dagen, omdat iedereen thuis is en er veel vrienden en vriendinnen over de vloer komen. Rindert wordt door de gemeenteleden gekozen tot kerkenraadslid. Hij is achtereenvolgens scriba en penningmeester van de diaconie. Als lid van het moderamen van de kerkenraad moet hij goed bereikbaar zijn en zo doet de telefoon zijn intrede in het gezin. Het is een bakelieten muurtelefoon met draaischijf, nummer 135995.

Rindert doet dienst aan het bureau aan de Lodewijk van Deyselstraat in Slotermeer. Sinds 1 december 1954 is hij hoofdagent van politie, maar hij wil meer en daarom besluit hij te gaan leren voor het Politiediploma B. Hij is inmiddels vijfenveertig en heeft in geen jaren meer gestudeerd. Het valt bovendien niet mee om een studie te volgen in een gezin met opgroeiende en studerende kinderen, die allemaal tegelijk hun huiswerk moeten doen. Vaak wordt er met meerdere personen aan de eettafel in de huiskamer geleerd. Toch lukt het hem en in mei 1963 behaalt hij het diploma. Dat biedt hem uitzicht op de rang en positie van brigadier. Hij volgt met succes de brigadierscursus en op 1 juli 1964 wordt Rindert Brandsma bevorderd tot brigadier van de Amsterdamse Gemeentepolitie.

Jan Bongastraat (links, 2^e huis van beneden)

De club van Fietje Griffioen

Bureau Lodewijk van Deysel

foto links: 'Rehoboth'
foto boven: Els op Zondagschool 'De Wegwijzer'
foto onder: Gijs (links achter), Els (staand, rechts achter), buurjongen Erik Struik (links) en Ruud (zittend rechts)

Begin 60-er jaren. Achteraan v.l.n.r. Rindert, Goos, vriend Ab, Greet, midden v.l.n.r. Ank, Anna met Marga, Els en vooraan v.l.n.r. Ruud, Marianne en Gijs

Intussen is het gezin verhuisd naar een grotere woning, die voor een deel op de begane grond is gevestigd: Maurits Sabbehof 17^{huis} in Slotermeer. Het is op een steenworp afstand van het bureau waar Rindert dienst doet en ook voor de oudste kinderen, die inmiddels de U.L.O. in Slotermeer en de H.B.S. in Overtoomse Veld volgen, is het elke dag een stuk minder fietsen. Voor Anna betekent het minder traplopen en dat is een uitkomst sinds ze veel last heeft van haar gewrichten. Ze heeft vaak pijn aan nek en

schouders en later ook aan handen, knieën en voeten. In eerste instantie wordt het afgedaan als slijtage, maar ze wordt een vast bezoeker van het Reumacentrum in Amsterdam. Gelukkig is er heel wat in het huishouden veranderd. Rindert en Anna hebben inmiddels de beschikking over een heuse wasautomaat (Merk Zanussi) met losse centrifuge, een koelkast en zelfs de televisie heeft zijn intrede gedaan.

politiediploma B

De commissie, krachtens artikel 1, eerste lid, van de Beschikking politie-examens 1958 door de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken benoemd, heeft op 8 maart en 13 mei 1963 geëxamineerd

RINDERT BRANDSMA (1)

geboren 24 december 1917 te Joure

Hoofdagent van gemeentepolitie (2)

te Amsterdam (3)

en op grond van de uitslag van dat examen hem krachtens de artikelen 15 en 16 van de genoemde beschikking het **politiediploma B** uitgereikt.

Amsterdam, 13 mei 1963.

Gezien:

Inspecteur van het politieonderwijs

Naam(s) de examencommissie,

Voorzitter

Hoofdamttenaren belast met de leiding van en het toezicht op de politie-examens

Secretaris

1) voornamen en naam
2) rang
3) standplaats

No. 7330

DE BURGEMEESTER VAN AMSTERDAM,

Gezien zijn besluit van 21 augustus 1964, no.179,

waarbij de hoofdagent van gemeentepolitie,

RINDERT BRANDSMA,

geboren 24 december 1917,

met ingang van 1 juli 1964,

is bevorderd tot BRIGADIER VAN GEMEENTEPOLITIE,

Gelet op het Ambtenarenreglement voor de gemeentepolitie 1958,

Reikt ten bewijze dier bevordering deze akte aan belanghebbende uit.

AMSTERDAM, 14 OCT. 1964

De Burgemeester voornoemd,

Z.O.Z.

Zegel f 2,-.

BEZOLDIGINGSGEGEVENS:

Salaris (salarisschaal 4 van het Bezoldigings- reglement Politie 1958, salarisancienniteit 5 jaar)	f 798,- per maand
3% vaste toelage ploegendienst	" 23,94 " "
kledingtoelage	" 22,26 " "
emolument vakantie-uitkering	" 33,77 " "
huurcompensatie	" 43,56 " "
emolument Geneeskundige Verzorging Politie gewaardeerd op	" 13,- " "

onder bepaling, dat de eerstvolgende periodieke salarisverhoging kan worden toegekend op 1 januari 1965.

WONINGSTICHTING
„PATRIMONIUM”
VONDELSTRAAT 38
AMSTERDAM - WEST

ONTVANGEN van de Heer R. Brandsma

de Somma van **NEGENENTACHTIG GULDEN VIJFENDERTIG CENTS**

SPECIFICATIE:

Waarborgsom voor perceel	Maurits Sabbehof 17 hs	F 50,00
Huur over de periode	21-10-1963 / 31-10-1963 voor idem	" 30,00
Naamplaatje		" ----
Zegelkosten		" 2,65
Adm.kosten Woningruil		" ----
suppletie huur november 1963		" 6,70

TOTAAL F 89,35

Zegge f **89,35**

AMSTERDAM, de 21 oktober 1963.

Rindert dient als brigadier onder andere op bureau Admiraal de Ruyterweg en op 1 juli 1975 wordt hij bevorderd tot adjudant. Drie jaar lang is hij vervolgens eindverantwoordelijk voor het Posthuis aan de Stadionweg, een bureau waar jonge agenten die net van de opleiding komen onder leiding van een mentor het vak in de praktijk leren. Hij voelt zich daar zeer op zijn plaats en heeft veel plezier in zijn werk. Voor Anna wordt het steeds moeilijker de huishoudelijke taken naar behoren uit te voeren en omdat er onvoldoende middelen zijn om een werkster in te huren, wordt besloten dat één van de kinderen gedeeltelijk thuis komt werken. Marianne verlaat na drie jaar haar H.B.S.-opleiding en werkt tot haar trouwen halve dagen thuis in de huishouding. Een hele investering. Later zal Els dat van haar overnemen. Tot slot van zijn werkzame leven is Rindert belast met antecedentenonderzoeken. Op 1 januari 1978 krijgt

Rindert Brandsma na ruim tweeëndertig jaar eervol ontslag bij de Gemeentepolitie Amsterdam. Op vrijdag 28 april 1978 ontvangt hij uit handen van hoofdcommissaris Th.C.J. Sanders namens Hare Majesteit Koningin Juliana de Eremedaille verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau in goud.

Via woningruil hebben Rindert en Anna zich in Zaandam gevestigd. Ze wonen daar op Brandaris 184, een flat op de achtste verdieping met uitzicht op de Wijde Wormer en het Ilperveld. Ze voelen zich er thuis. Het doet Rindert denken aan het polderland van zijn jeugd en hij kijkt graag uit over de wirwar van slootjes en landjes. Voor Anna betekent het dat er geen trappen meer beklommen hoeven te worden. Nu Rindert met pensioen is, doen ze samen het huishouden. Ze besteden hun tijd verder vooral aan het bezoeken van kinderen en kleinkinderen.

Beheersdienst
Hoofdafdeling Personele
Zaken en Opleidingen
bureau: Personeelszaken en
Opleiding
doorkiesnummer:
geeft directe verbinding zonder
tussenkost van de telefoniste

gemeentepolitie amsterdam

telefoonnummer centrale (020) 75 91 11
correspondentieadres: postbus 2287

Aan de Heer
R. Brandsma
Maurits Sabbehof 17-huis
A m s t e r d a m.

uw kenmerk: | uw brief van: | kenmerk: | datum: | bijlagen:
B-21482/CM/HL | 28.4.78 | Geen
onderwerp: Eervol ontslag.

Zeer geachte Heer Brandsma,

Hierdoor deel ik U mede, dat U bij besluit van de Burgemeester van Amsterdam d.d. 12 december 1977, Nr. 453, met ingang van 1 januari 1978, eervol bent ontslagen uit de betrekking van adjudant van gemeentepolitie.

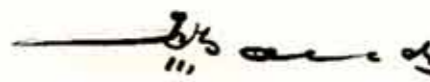
Wegens het bereikt hebben van de zestig-jarige leeftijd, is dit eervol ontslag U verleend op grond van het bepaalde in artikel 115a van het Ambtenarenreglement voor de gemeentepolitie 1958.

Ik dank U oprecht voor de vele diensten, die U gedurende ruim 32 jaren aan het Amsterdamse korps hebt bewezen.

Ik wens U het allerbeste toe voor de toekomst en ik hoop, dat het U gegeven moge zijn nog vele jaren van Uw pensioen te genieten.

Coll.

Met hoogachting,

Th.C.J. Sanders.
(Hoofdcommissaris van Politie)

Uitreiking koninklijke onderscheiding (28 april 1978)

Op 5 november 1982 vieren Rindert Brandsma en Anna Batenburg hun 40-jarig juwelijksfeest. Tien jaar later, als ze met de voorbereidingen van hun gouden huwelijksfeest bezig zijn, wordt Anna ziek. De diagnose slaat in als een bom: ze heeft kanker aan alveesklieer en lever. Ze heeft nog enkele maanden te leven. Er volgt een zware tijd, omdat Anna veel pijn

lijdt. In de vroege morgen van 23 september 1992, precies achtenveertig jaar nadat ze haar eerste kind ter wereld heeft gebracht, overlijdt Anna Batenburg in het ziekenhuis van Zaandam. Ze is bijna 72 jaar geworden. Op 28 september wordt ze door haar kinderen naar haar laatste rustplaats gedragen op begraafplaats Westgaarde in Amsterdam - Osdorp.

Achteraan v.l.n.r. Ruud, Gijs en Goos; midden v.l.n.r. Greet, Anna, Rindert, Marianne, Ank en onderaan v.l.n.r. Els en Marga

Zij is verlost. God heeft haar welgedaan.

Na een moedige strijd heeft de Here vandaag zijn geliefd kind

ANNA BATENBURG

in de leeftijd van ruim 71 jaar, thuis gehaald.

Zij mocht zich geborgen weten door het bloed van Christus haar Heiland.

R. Brandsma
Goos en Anneke
Greet en Henk
Gijs en Rieke
Ank en Dik
Marianne en Simon
Ruud en Dineke
Els en Gijsbert
Marga en Kees
Kleinkinderen en
Achterkleinkinderen

23 september 1992
Brandaris 184
1503 CC Zaandam

Gelegenheid tot afscheid nemen en condoleren in het uitvaartcentrum Osdorp van de Coöperatie PC aan de Ookmeerweg 273 te Amsterdam op zaterdag 26 september van 11.00 tot 12.00 uur.

De dienst van Woord en Gebed zal D.V. worden gehouden in de Chr. Geref. Kerk Amsterdam-Nieuw West, Willem Kloosstraat 1 te Amsterdam op maandag 28 september om 11.00 uur, waarna de teraardebestelling zal plaatsvinden om 12.30 uur op de begraafplaats Westgaarde, Ookmeerweg 275 te Amsterdam (bereikbaar met bus 23).

Na de plechtigheid is er tevens gelegenheid tot condoleren in de ontvangkamer van de begraafplaats.

Rindert blijft aanvankelijk in Zaandam wonen, maar er is weinig dat hem daar bindt. Na een paar jaar besluit hij zich dichterbij de buurt van de kinderen te gaan vestigen. Hij kiest voor Veenendaal, waar Marianne woont. In 1996 huurt hij daar een mooie bejaardenflat aan de Rederijkers 36. Naarmate de jaren vorderen en Rindert ouder wordt, ontvallen hem bijna al zijn familieleden, vrienden en kennissen. En hoewel hij een goed contact met zijn kinderen en kleinkinderen onderhoudt, wordt hij eenzaam. Hij mist vooral Anna enorm. Op 28 juli 2004 komt schoondochter Dineke op bezoek om wat schilderwerk voor hem te verrichten. Tijdens de lunch hebben ze een goed gesprek met elkaar. Het gaat over hoe moeilijk het is om dingen die je bezighouden los te laten, vooral als het je kinderen betreft. Het valt Dineke op dat hij 'anders' is en als we het 's avonds tijdens de avondmaaltijd met elkaar bespreken, besluiten we hem vaker te gaan bezoeken. Die avond kijkt Rindert zoals altijd televisie: Discovery Channel en niet te vergeten het laatste Journaal. Hij eet zijn zoute haring en drinkt zijn borreltje. Hij knoopt zijn overhemd los en buigt zich voorover om de veters van zijn schoenen los te maken. Dan begeeft zijn hart het. De volgende morgen vindt zijn dochter Marianne hem. Rindert Brandsma is 86 jaar geworden. Hij wordt door zijn kinderen op 4 augustus 2004 naar zijn laatste rustplaats gedragen op begraafplaats 'De Munnikenhof' in Veenendaal.

Rindert Brandsma (2004)

De huidige generaties (de elfde, twaalfde en dertiende)

Gooitzen Martje (Goos) Brandsma trouwt op 13 november 1967 in Amsterdam met **Anna (Anneke) Postema** (Amsterdam, 31 juli 1946). Ze wonen achtereenvolgens in Amsterdam, Nieuw - Vennep, Lochem, Lelystad en Heemstede. Goos en Anneke krijgen vier kinderen:

- Op 17 september 1968 wordt **Edwin** in Amsterdam geboren. Edwin trouwt op 13 juli 2002 in Rhooon met **Serap Aydos** (Ankara, Turkije, 14 augustus 1977). Ze krijgen twee kinderen: **Esra Renuka** (Capelle aan de IJssel, 4 september 2004) en **Aron Deniz** (Ankara, Turkije, 10 augustus 2006). Edwin en Serap wonen in Capelle aan de IJssel en tijdelijk in Ankara (Turkije).
- Op 16 november 1971 wordt in Nieuw-Vennep **Remco** geboren. Hij trouwt op 14 november 2000 in Heemstede met **Jeanine Mijnders** (Nieuw-Vennep, 15 september 1975). Ze krijgen twee kinderen: **Niels** (Lisse, 15 juli 2002) en **Sem** (Lisse, 11 september 2006). Remco en Jeanine wonen in Lisse.
- Op 7 augustus 1970 wordt in Nieuw-Vennep **Lonneke** geboren. Ze leeft maar kort: op 9 augustus overlijdt ze.
- Tot slot wordt **Cindy** (Nieuw-Vennep, 1 juli 1974) geboren. Zij trouwt op 21 augustus 1998 in Heemstede met **Joost Pieter van Klaveren** (Haarlem, 1 april 1969). Op 20 juni 2000 wordt in Hoofddorp **Kayleigh** geboren. Helaas houdt het huwelijk geen stand, het wordt op 20 augustus 2002 ontbonden. Cindy woont nu in Hoofddorp samen met **Johannes Pieter (Joost) Versluis** (Silvolde, 22 juli 1967).

Geertruida (Greet) Brandsma trouwt op 20 juni 1967 in Amsterdam met **Hendricus (Henk) Kieft** (Zaandam, 2 september 1944). Ze wonen achtereenvolgens in Leiden, Nieuw-Vennep en Alphen aan den Rijn. Greet en Henk krijgen drie kinderen:

- Op 30 oktober 1969 wordt in Leiden **Tim Hendricus (Tim)** geboren. Hij woont later samen met **Johanna**

Adriana (Jolanda) Kruithof (Heerjansdam, 20 maart 1967). Ze krijgen twee kinderen: **Kjeld Cornelis Hendricus** (Alphen aan den Rijn, 19 oktober 1993) en **Sterre** (Alphen aan den Rijn, 12 januari 2002). Tim en Jolanda wonen in Alphen aan den Rijn.

- Op 3 februari 1974 wordt in Leiden **Ralph Viktor (Ralph)** geboren. Hij trouwt op 10 oktober 2002 in Alphen aan den Rijn met **Marjolijn Elsbeth Meijer** (Alphen aan den Rijn, 4 februari 1979). Ze krijgen twee kinderen: **Fabian** (Leiden, 10 januari 2005) en **Marijn** (Alphen aan den Rijn, 29 augustus 2006). Ralph en Marjolijn wonen in Alphen aan den Rijn.
- Op 13 december 1978 wordt in Leiderdorp **Anne-Marije Majorie** geboren. Anne-Marije woont in Alphen aan den Rijn samen met **Joris Andreas Nicolaas (Sjors) van Leijden** (Alphen aan den Rijn, 27 september 1978).

Gijsbertus (Gijs) Brandsma trouwt op 9 juli 1970 in Amsterdam met **Anka Kleywegt** (Amsterdam, 26 april 1949). Ze verhuizen naar Breukelen, waar op 24 april 1972 **Erik** wordt geboren. Een jaar later wordt het huwelijk ontbonden. Gijs hertrouwt op 18 juni 1976 in Buren (Gld.) met **Aaltje Martha (Alice) Schut** (Schiermonnikoog, 23 februari 1947). Ze vestigen zich in Zoelen. In 1980 wordt ook dit huwelijk ontbonden. Op 23 augustus 1982 trouwt Gijs in Naarden met **Henrica Johanna (Rieke) Prinsen** (Vlaardingeraambacht, 1 november 1940). Ze vestigen zich in Noord-Beemster. Op 26 oktober 1983 wordt in Amsterdam hun zoon **Gijs Jan** geboren. Gijs Jan woont in Utrecht.

Antje (Ank) Brandsma trouwt op 23 december 1968 in Zwanenburg met **Dirk (Dik) van Vliet** (Vinkeveen, 12 januari 1945). Vlak na het huwelijk emigreren ze naar Nieuw-Zeeland. Ze vestigen zich in Howick, waar drie van hun vier kinderen worden geboren. Ze adopteren er bovendien twee kinderen. Dan verlaten ze hun nieuwe vaderland om zich in Australië te vestigen.

Op 2 juli 1980 komen ze in Queensland terecht, waar ze eerst in Redbank en later in Goodna (bij Brisbane) wonen. Daar wordt hun jongste dochter geboren.

- Op 5 april 1970 wordt in Howick (Nieuw-Zeeland) **Cornelius Rindert Christiaan (Rein)** geboren. Hij trouwt op 8 april 2000 in Ropeley (Australië) met **Dianne Heather (Di) Ost** (Laidley, Australië, 30 maart 1970). Ze krijgen twee kinderen: **Zachary Rein** (Brisbane, Australië, 11 december 2001) en **Jazlyn Rose** (Brisbane, Australië, 7 september 2004).
- Op 21 oktober 1971 wordt in Middlemore (Nieuw-Zeeland) **Cornelia Anna Elisabeth (Corianna)** geboren. Zij trouwt op 20 januari 1990 in Inala (Australië) met **Allan John Quak** (Blacktown, Australië, 23 februari 1970). Ze vestigen in Geelong (Tasmanië) en later in Brisbane. Ze krijgen drie dochters: **Amelia Joyce** (Geelong, Australië, 30 juli 1990), **Lorinda Grace** (Geelong, Australië, 23 november 1991) en **Kierstin Jayne** (Geelong, Australië, 12 september 1994).
- Op 18 september 1973 wordt in Auckland (Nieuw-Zeeland) **Maria Johanna Margaretha (Maria)** geboren en door Ank en Dik geadopteerd. Maria heeft verschillende relaties en krijgt de volgende kinderen: **Kaitlin Anne** (Brisbane, Australië, 17 april 1992) en **Elise Helen Lane** (Logan, Australië, 10 maart 1994).
- Op 15 december 1976 wordt in Auckland (Nieuw-Zeeland) **Johannes Simon Rudolph (Hans)** geboren en door Ank en Dik geadopteerd. Hij trouwt op 27 mei 2006 in Bracken Ridge (Australië) met **Danielle Linn Schouten** (Sioux Centre, Iowa, USA, 25 december 1976).
- Op 2 augustus 1979 wordt in Howick (Nieuw-Zeeland) **Daniel Paul (Daniel)** geboren. Hij trouwt op 8 juli 2000 in Goodna (Australië) met **Lisa Alexandra Sharman** (Ipswich, Australië, 25 juni 1980).
- Tot slot wordt op 13 juli 1983 in Ipswich (Australië) **Rosemarie Christina (Rose)** geboren. Zij trouwt op 5 juli 2003 in Tivoli (Australië) met **Sean Phillip Dickson** (Blacktown, Australië, 22 mei 1976).

Marianne Brandsma trouwt op 4 oktober 1972 in Zwanenburg met **Simon Zwart** (Zaandam, 1 mei 1950). Ze vestigen zich achtereenvolgens in Amsterdam, Rijsen-

hout, Ermelo, Rhenen, Veenendaal en Renswoude). Marianne en Simon krijgen twee kinderen:

- Op 11 augustus 1973 wordt in Rijsenhout **Matthijs** geboren. Hij trouwt op 15 april 1999 in Amerongen met **Eva Mathilde Diepeveen** (Rhenen, 26 januari 1973). Het kerkelijk huwelijk wordt op 22 februari 2000 in Russell (Nieuw-Zeeland) gesloten, waar Matthijs en Eva een nieuwe toekomst proberen op te bouwen. Ze keren echter terug naar Nederland en vestigen zich later vlak over de grens bij Nijmegen in Kranenburg (Duitsland). Ze krijgen drie kinderen: **Daisy Mathilde** (Veenendaal, 4 juni 1999), **Timothy Simon** (Kawakawa, Bay of Islands, Nieuw-Zeeland, 17 november 2000) en **Matthijs Theo** (Nijmegen, 26 december 2003).
- Op 27 mei 1975 wordt in Rijsenhout **Elvira** geboren. Zij trouwt op 21 mei 1997 in Scherpenzeel met **Luciën Steensma** (Amsterdam, 6 december 1972). Ze krijgen een zoon: **Jelle** (Veenendaal, 31 juli 2001). Op 26 mei 2005 wordt het huwelijk ontbonden. Op 11 oktober 2007 trouwt Elvira in Barneveld met **Arend Jan (Arjan) Diepeveen** (Ede, 24 juni 1975). Elvira en Arjan wonen in Veenendaal.

Rudolf (Ruud) Brandsma trouwt op 8 november 1974 in Zwanenburg met **Barendina (Dineke) Grijsenhout** (Amsterdam, 5 oktober 1953). Ze vestigen zich achtereenvolgens in Diemen, Amsterdam, Olst, Julianadorp, Ede en Diepenveen. Ruud en Dineke krijgen drie kinderen:

- Op 10 september 1980 wordt in Olst **Joost** geboren. Hij woont in Den Helder samen met **Antje Müller (Berlijn, 14 maart 1971)**.
- Op 24 oktober 1982 wordt in Julianadorp **Madelief** geboren. Madelief woont in Arnhem.
- Op 16 september 1984 wordt in Julianadorp **Lotte** geboren. Zij woont in Ede samen met **Ronald de Ruiter** (Ede, 2 februari 1979). Op 24 september 2006 wordt hun dochter **Isabella** geboren. Isabella is de jongste telg van de familie Brandsma.

Elsje (Els) Brandsma trouwt op 27 juli 1977 in Purmerend met **Gijsbertus (Gijs) van Westrienen** (Amsterdam, 8 maart 1955). Ze wonen achtereenvolgens in Amsterdam, Alkmaar en Warmenhuizen. Els en Gijs

krijgen drie kinderen:

- Op 16 november 1981 wordt in Amsterdam **Elsje Anouk Marloes** geboren. Marloes woont in Amsterdam samen met **Remco Dijkstra** (Schagen, 1 juli 1977).
- Op 9 januari 1985 wordt in Alkmaar **Dorien Agnes** geboren. Zij woont in Amsterdam samen met **Simon Verwer** (Alkmaar, 8 oktober 1984).
- Tot slot wordt op 2 juni 1990 in Alkmaar **Jan Willem Thijs** geboren. Hij woont in Warmenhuizen.

Margaretha Lydia (Marga) Brandsma trouwt op 23 februari 1976 in Haarlemmerliede met **Cornelis (Kees) Hol** (Amsterdam, 8 oktober 1952). Ze wonen achter-

eenvolgens in Amsterdam, Nieuwegein, Heerenveen en Ermelo. Marga en Kees krijgen drie kinderen:

- Op 26 oktober 1979 wordt in Amsterdam **Sander** geboren. Hij trouwt op 27 augustus 2004 in Utrecht met **Maartje Elske de Heij** (Heerenveen, 10 oktober 1980). Sander en Maartje wonen in Utrecht.
- Op 26 april 1982 wordt in Amsterdam **Maarten** geboren. Hij trouwt op 30 november 2004 in 's-Hertogenbosch met **Betty Elgersma** (Picton, Ontario, Canada, 1 januari 1983). Maarten en Betty wonen in 's-Hertogenbosch.
- Tot slot wordt op 24 juli 1985 in Amsterdam **Marleen** geboren. Marleen woont in Ermelo.

De familie Brandsma in 2007

Bijlage 1

Familienamen 1811 (Keizerlijk Decreet)

In het register van familienamen van de mairie Jorwerd staat de volledige tekst van het decreet:

‘In het Paleis van St. Cloud, den 18 Augustus 1811.

Napoleon, Keizer der Franschen, Koning van Italiën, Beschermer van het Rhijnverbond, Bemiddelaar van het Zwitsersche Bondgenootschap.

Op het rapport van onzen Groot-Regter Minister van Justitie;
Gezien ons Decreet van den 20 July 1808;
Onzen Staatsraad gehoord;
Hebben wij gedecreteerd en decreteren het geen volgt:

Art. 1. De genen onzer onderdanen in de departementen van het voormalig Holland, der Monden van den Rhijn, der Monden van de Schelde en van het arrondissement Breda, welke tot dus verre genen vasten familienaam of voornamen hebben gehad, zullen gehouden zijn, zodanigen, in den loop van het jaar der bekendmaking van ons tegenwoordig decreet, aan te nemen, en de opgave daarvan te doen aan den ambtenaar van den civielen staat der gemeente, alwaar zij woonachtig zijn.

Art. 2. De namen van steden zullen niet toegelaten worden als familie-namen. Als voornamen mogen worden aangenomen dezulke, die bij wet van den II Germinal IIde jaar zijn toegestaan.

Art. 3. De maires, de opneming der inwoners hunner gemeenten doende, zullen gehouden zijn, te onderzoeken en ter kennis van het bestuur brengen, of dezelve persoonlijk de bij voor

gaande artikelen voorgeschreven voorwaarden hebben vervuld.

Zij zullen insgelijks gehouden zijn, de genen der inwoners van hunne Gemeenten, die van naam veranderd zijn, zonder zich te hebben gedragen naar de bepalingen van de boven gemelde wet van II Germinal IIde jaar, ter kennis van het bestuur te brengen.

Art. 4. Van de bepalingen van ons tegenwoordig decreet zullen uitgezonderd zijn dezulken onderdanen van de departementen van het voormalig Holland, der monden van den Rhijn, der monden van de Schelde en van het arrondissement Breda, die bekende namen en voornamen hebben, en welke zij bestendig hebben gevoerd, al ware het, dat die namen en voornamen voortkomstig zijn uit die der steden.

Art. 5. De genen onzer onderdanen, in het voorgaand artikel vermeld, die hunne namen en voornamen willen behouden, zullen des niettemin gehouden zijn, dezelve op te geven, te weten: die, welke in bovengemelde departementen wonen, bij de mairie der gemeente, alwaar zij woonachtig zijn, en de andere, bij de zoodanige, alwaar zij voornemens zijn, hunne woonstede te vestigen: alles binnen den tijd, in art. 1 vermeld.

Art. 6. De familienaam, dien de vader, of, bij ontstentenis van dien, de grootvader van vaderszijde, verklaard heeft, te willen aannemen, of welke hem toegekend zal blijven, zal aan alle kinderen worden gegeven, die gehouden zullen zijn, denzelfden te voeren en aan te nemen in de akten; ten dien einde

zal de vader, of, bij gebreke van dien, de grootvader, de aanwezig zijnde kinderen en kleinkinderen in zijne opgave vermelden, alsmede derzelver woonplaats; en dezulke onzer onderdanen, die hunnen vader, of bij ontstentenis van denzelfden, hunnen grootvader nog in leven hebben, behoeven slechts te verklaren, dat hij nog in leven is, benevens de plaats van zijn verblijf.

Art. 7. Zij, die bij het tegenwoordig decreet voorgeschreven formaliteiten, en binnen den daar bij vermelden tijd, niet zullen vervuld hebben, en zij, die in eenige publieke akte of onderhandsche verbintenis, willekeurig en zonder zich te hebben gedragen naar de bepalingen der wet van den IIden Germinal IIde jaar, van naam veranderd zouden zijn, zullen overeenkomstig de wetten gestraft worden.

Art. 8. Onze grootregter minister van justitie en onze minister van binnenlandsche zaken zijn belast, ieder voor zoo veel hem aangaat, met de uitvoering van het tegenwoordig Decreet, dat in het bulletin der wetten zal worden geplaatst.

(get.) NAPOLEON,
Van wege den Keizer,
de Minister Secretaris van Staat,
(get.) De Graaf DARU’

In een schrijven aan alle plaatselijke bestuurders in zijn territorium, stelt de Onder-Prefekt van het arrondissement Sneek hen van bovenstaand decreet in kennis en draagt hen op het uit te voeren. Daarbij schrijft hij hen het gebruik van een standaardformulier voor. Tenslotte voegt hij daaraan toe:

‘Welke formule, met de vereischte verandering, gelijk moet zijn voor voogden van minderjarige kinderen, die geen vader noch grootvader hebben en voor andere gevallen die ‘er zich te dezen zullen opdoen’.

(Bron: Register van familienamen mairie Jorwerd, inv. nr. 83)

Bijlage 2

Naamaanneming 1811/1812

Familienaam 'Brantsma'		
Patroniem	Plaats	Kinderen
Aaltje Jogchums	Burum	-
Abe Sjoerds	Schraard	Sjoerd (3,5 jaar)
Albert Brants	Zwaagwesteinde	-
Brant Oebles	Marrum	Oeble (9 jaar)
Douwe Jitzes	Waaxens	Melis (1,5 jaar) Grietje (5 weken)
Hendrik Scheltes	Doniaga	Schelte (12 jaar) Siebe (10 jaar) Jan (9 jaar) Froukjen (8 jaar) Jelle (6 jaar) Sjerp (3 jaar) Wiebren (1 jaar)
Jan Hillebrants	Surhuizum	Lutske (23 jaar) Hillebrand (18 jaar) Remmelt (15 jaar) Janke (13 jaar)
Jan Martens	Ternaard	Jelte (5 jaar) Marten (2 jaar)
Johannes Jelles	Stiens	Jelle (9 jaar) Hiltje (7 jaar) Jettje (6 jaar) Keimpe (3 jaar)
Martje Ikes	Burum	-
Nanne Brandts	Anjum	Tjitske (11 jaar) Gepke (5 jaar) Brandt (1/2 jaar)
Reinder Jacobs	Hantum	-
Roel Brantjes	Lippenhuizen	Roeltje (16 jaar) Brantje (10 jaar) Aankjen (5 jaar) Antje (3/4 jaar)
Roel Halbes	Noorderdrachten	Halbe (13 jaar)
Sytse Annes	Lippenhuizen	-
Tjeerd Jans	Wijnjeterp	Jan (23 jaar) Martsen (20 jaar) Antje (18 jaar) Trijntje (15 jaar) Wybe (11 jaar)
Wopke Hilbrants	Stiens	-

Familienaam 'Bransma'		
Patroniem	Plaats	Kinderen
Johannes Hendriks	Tirns	Hendrik (11 jaar) Ijsbrand (9 jaar) Tjietske (8 jaar)
Klaas Hendriks kinderen (Mevis Hendriks als voogd)	Greonterp	Hendrik (6 jaar) Douwe (4 jaar)
Mevis Hendriks	Greonterp	Hendrik (10 jaar) Akke (8 jaar)

Familienaam 'Brandsma'		
Patroniem	Plaats	Kinderen
Akke Teyes	Oudega	-
Bernardus Brandsma	Wijnjeterp	-
Bonne Jelkes	De Knype	Trijntje (7 jaar) Grietje (5 jaar) Hendrik (3 jaar)
Doeke Douwes	Oosterbierum	Bote (12 jaar) Douwe (9 jaar) Antje (21 weken)
Eite Beints	Gorredijk	Beint (5 jaar) Aleida (1/2 jaar)
Floris Thomas	Hantumhuizen	-
Foke Wietzes	Oudega	-
Hedzer Teyes kind (Wietze Teyes als voogd)	Oudega	Teye (4 jaar)
Hendrik Annes	Noorderdrachten	Anne (21 jaar) Jeltje (18 jaar)
Jan Hilbrands	Stiens	Antie (11 weken)
Jan Teyes (†) kind (Wietze Teyes als voogd)	Rottevalle	Teye (10 jaar)
Johannes Annes	Bergum	Anne (3 jaar) Grietje (1 jaar)
Lammert Harmens	Holwerd	Antje (20 jaar) Wytske (16 jaar) Harmke (9 jaar)
Lammert Martens	Ternaard	Gatske (15 jaar) Lysbet (12 jaar) Marten (11 jaar) Lieuwe (10 jaar) Hendrik (5 jaar)
Lourens Boelen	Oldeholtgade	Boele (16 jaar) Marten (15 jaar) Jebbigjen (12 jaar) Anne (9 jaar) Wybe (6 jaar) Jochem (4 jaar) Zwaantje (1 jaar)

Familienaam 'Brandsma' vervolg		
Patroniem	Plaats	Kinderen
Luitzen Wilkes	Marrum	Aafke (4 jaar) Jacob (1 jaar)
Rients Murks	IJlst	Willem (14 jaar) Tjitske (11 jaar) Murk (6 jaar) Romke (1 jaar)
Rinze Pieters	Oldeboorn	-
Sybren Anders	Akkrum	Reino (14 jaar) Auke (10 jaar) Tettje (8 jaar) Andres (6 jaar)
Steeven Steevens	Heerenveen	Keimpe (30 jaar) Zypke (28 jaar) Zytse (25 jaar) Imke (19 jaar) Tjallings (4 jaar)
Tjeerd Brandsma	Weidum	-
Thomas IJsbrands	Oldeboorn	IJsbrand (10 jaar) Ruurd (4 jaar)
Wietze Teyes	Oudega	Jeltje (21 jaar) Wyke (20 jaar) Teye (18 jaar) Lammert (14 jaar) Hedzer (12 jaar) Sjoerd (10 jaar) Sjoukjen (6 jaar) Akke (? Jaar)
Willem Alderts	Gerkesklooster	Aldert (10 jaar)
Aafke Hendriks	Oudega	
Johannes Jans	Oudega	Jan (2 jaar) Trijntje (8 maanden)

Literatuur

- Gieneke Arnolli, Mode in Friesland (1750 - 1950) (Leeuwarden 2002)
- Prof. Dr. M. Baelde e.a., Geschiedenis der Nederlanden; deel 2: Noord en Zuid in de Nieuwe Tijd (van ca. 1500 tot 1780) (Amsterdam 1976)
- Rindert Brandsma, Herinneringen uit mijn leven (Ede 2005)
- Marten Buis, Binnenpaden en buitenbeentjes in de oude vlekke Joure (Joure 1991)
- T. Bijlsma, Joure in oude ansichten deel 1 en 2 (Zaltbommel 1986)
- Dr. J.A. Faber, Drie eeuwen Friesland, deel 1 en 2; economische en sociale ontwikkelingen van 1500 tot 1800 (Wageningen 1972)
- Dr. Joh. Frieswijk e.a., Geschiedenis van Friesland 1750 - 1995 (Amsterdam 1998)
- Dr. K.F. Gildemacher/Dr. J.H.P. van der Vaart, Een rijk bezit; Skarsterlân op de achttiende-eeuwse kaarten van Johan Vegelin van Claerbergen (Utrecht 2007)
- J.B. Glasbergen, Beroepsnamenboek; Beroepsaanduidingen voor 1900 in Nederland en België (Amsterdam 2004)
- Gerard Gonggrijp e.a., Ontdek N.W. Overijssel (Hilversum 1981)
- Jaap T. Halma/Ben G. Huisman/Freak M. Rignalda, Straatnamen, hoe verzin je ze; Straatnamen van Skarsterlân met hun betekenis (Joure 2000)
- W. Hoekstra, De Midstraat, kloppend hart van Joure (Joure 2004)
- Tjipke de Jong, De geïllustreerde geschiedenis van Sloten (Balk/Emmeloord 1983)
- Ir. C.A. Kloosterhuis, Geschiedenis van het Huis Westerbeek te Frederiksoord (Frederiksoord 1975)
- Ir. C.A. Kloosterhuis, Gegevens over personen in de koloniën van de Maatschappij van weldadigheid (Rijksarchief Drenthe, Assen 1985)
- De Koloniehof; Leven, wonen en werken in de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid (Frederiksoord, ongedateerd)
- Dr. J. Kroes, De Gietersen in Friesland; De migratie van Noordwest-Overijsselse turfgravers naar het Friese laagveengebied in de tweede helft van de 18e eeuw (Leeuwarden 1996)
- Peter van der Krogt, heruitgave Joan Blaeu's Atlas Maior van 1665; De Lage Landen (Keulen 2006)
- L. Lambregts, Een steen in de vijver; Ontstaan, groei en ontwikkeling van de Maatschappij van Weldadigheid (Steenwijk 1998)
- Drs. Chr.G.T.M. Leonards, Het Huis van Verbetering en Opvoeding in Alkmaar (1857 - 1884); in: S. Faber e.a., Criminaliteit in de negentiende eeuw; Hollandse Studiën 22 (Hilversum 1989)
- S.J. van der Molen, Turf uit de wouden; bijdrage tot de geschiedenis van de hoogveengraverij in Oostelijk Friesland tot 1900 (Leeuwarden 1978)
- P. Nieuwland, Friezen gezocht; Gids voor stamboomonderzoek in Friesland (Leeuwarden/Den Haag 2005)
- P. Nieuwland e.a., Repertorium van familienamen in 1811 - 1812 in Friesland aangenomen of bevestigd; deel 2: Dantumadeel - Dokkum - Doniawerstal - Ferwerderadeel - Franeker (Leeuwarden 1978)
- P. Nieuwland, De Quotisatiekohieren; Namen, beroepen en welstand van de Friese bevolking in 1749; deel 2: Dantumadeel - Dokkum - Doniawerstal - Ferwerderadeel - Franeker - Franekeradeel (Leeuwarden 1981)
- M.A. Petersen, Gedetineerden onder dak. Geschiedenis van het Gevangeniswezen in Nederland van 1795 af, gezien van zijn behuizing (Alkmaar 1978)
- Ype Poortinga, De ring van het licht; Friese volks verhalen (Amsterdam 2002)
- Dr. O. Postma, De Fryske boerkerij en it boerelibben yn 'e 16e en 17e ieu (Sneek 1937)
- R. Postma, Dunegea; De skiednis fan in doarp tusken de marren (Leeuwarden 1987)
- W. Schackmann, De proefkolonie; Vlijt, vaderlijke tucht en het weldadig karakter onzer natie (Amsterdam 2006)

- G. Rouw, Jongensgevangenis ‘De Kruisberg’; In: Kronyck van Deutekom en Salehem; 5e jrg. nr. 22; blz. 58 – 60 (Doetinchem, december 1981)
- G. Rouw, Opvoedingsgesticht ‘De Kruisberg’; In: Kronyck van Deutekom en Salehem; 6e jrg. nr. 24; blz. 21 – 23 (Doetinchem, mei 1982)
- Dr. J.W. Schuijl, Delinquente jongens; Een analyse van 1800 dossiers uit het archief van het Rijksopvoedingsgesticht ‘De Kruisberg’ (Amsterdam 1950)
- Hanneke Staal/Hilly ten Wolde, Op de vleugelen des tijds; Bedrijvigheid in Joure tussen 1877 en 1920 (Leeuwarden 2006)
- Pieter Terpstra, Opkomst en strijd van de arbeidersbeweging in Friesland (ongedateerd)
- VVV/ANWB Langweer/Museum Joure – Joure, Handel en Wandel-kuierke in oud Joure (2002)
- A.J. van Weerdenburg, Molens van Weststellinwerf (Nijensleek 1991)
- P.R. van der Zee, Kent u ze nog...de Jouters (Zaltbommel 1976)
- P.R. van der Zee, Sporen van het verleden; Een bundel verhalen over Joure en de Jouters (Joure 1994)
- P.R. van der Zee, Het Nut en de Vlecke; Nutsdepartement Joure 1822 – 1997 (Joure 1997)

Overige bronnen

- De levensloop van Gooitzen Brandsma en Antje Bruinenberg; Herinneringen, documenten, foto’s, brieven en verhalen, welke bij naspeuringen door hun zoon Lykele Jan zijn verzameld en opgetekend en aangevuld door dochter Maria en zoon Rindert (Leeuwarden 1981); fotoalbums A, B en C
- De levenswandel van Lykele Jans Brandsma (Leeuwarden 1981)
- Brief van Lykele Brandsma aan zijn broer Rindert d.d. 15 januari 1981
- ‘Uut de pultrum van de Stellingwarven; Verhael uut vervleugen tieden’ in: Leeuwarder Courant van 9 april 1983
- Gesprekken met boer Pieter Hoekstra (1941) van Wielewei 37 te Doniaga over de geschiedenis van de boerderij (28 december 2006 en 23 augustus 2007)

- Gesprek met oud – brugwachter H. Spoelstra van Heerenwal 54 te Sloten over de geschiedenis van het Friese stadje Sloten en huis ‘De Pôlle’
- Ut Eigen Gea, periodiek Geakundich Wurkferbân Skarsterlân
- Nederlandse voornamen databank (via www.meertens.knaw.nl)
- Algemeen adresboek van de provincie Friesland 1928 (via www.tresoar.nl)
- Oude adresboeken Haskerland (via Geakundich Wurkferbân Skarsterlân)
- Ds. Jan Willem Nieboer, Informatiegids Protestantske gemeente De Gaastmar
- A. de Jong, Brochure Hervormde Kerk te St.Nicolaasga (1721 – 1992)
- Boekje ‘De tsjerke yn it doarp, it doarp yn de tsjerke; De Broek by de Jouwer (Broek 2000)

Geraadpleegde archieven

- Drents Archief, Brink 4, Postbus 595, 9400 AN Assen (www.drentsarchief.nl)
- Geakundich Wurkferbân Joure, Museum Joure, Geelgietersstraat 1, Postbus 75, 8500 AB Joure (www.museumjoure.nl)
- Gelders Archief, Markt 1, 6811 CG Arnhem (www.geldersarchief.nl)
- Gemeentearchief Gaasterlân – Sleat, Dubbelstraat 1, Postbus 30, 8560 AA, Balk
- Gemeentearchief Skarsterlân, Heremastate 1, Postbus 101, 8500 AC Joure
- Het Kolonistenarchief van Museum De Koloniehof, Koningin Wilhelminalaan 87, 8382 GC Frederiksoord (www.dekoloniehof.nl)
- Historisch Centrum Overijssel, Van Wevelinkhovenstraat, Postbus 1510, 8001 BM Zwolle (www.historischcentrumoverijssel.nl)
- Noord – Hollands Archief, Postbus 3006, 2001 DA Haarlem (www.noordhollandsarchief.nl)
- Locatie Kleine Houtweg, Kleine Houtweg 18, 2012 CH Haarlem
- Tresoar (Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum), Boterhoek 1, 8911 DH Leeuwarden (www.tresoar.nl)

Websites

- <http://friesecultuur.startpagina.nl>
- <http://geografie-nederland.startpagina.nl>
- <http://top.archiefplein.nl>
- www.achterhoeksarchief.nl
- www.angelfire.com/vt/sneuper/links.html
- www.anpotoarchief.nl
- www.archieven.nl
- www.beeldbank.nationaalarchief.nl
- www.cbg.nl
- www.defryskeboerepream.nl
- www.dekoloniehof.nl
- www.deproefkolonie.nl
- www.drenlias.nl
- www.drentsarchief.nl
- www.earth.google.com
- www.fa.knaw.nl
- www.fps-studbook.com
- www.friesarchiefnet.nl
- www.friesgenootschap.nl
- www.friesscheepvaartmuseum.nl
- www.friezen-onder-napoleon.nl
- www.fryslan.nl
- www.fryslansite.com
- www.gaasterlan-sleat.nl
- www.geheugenvannederland.nl
- www.geldersarchief.nl
- www.gemeentearchief.nl
- www.geneaknowhow.net
- www.genealogie.startpagina.nl
- www.genlias.nl
- www.geografie-kaarten.startpagina.nl
- www.graftombe.nl
- www.historischgisyfryslan.nl
- www.historischcentrumoverijssel.nl
- www.hogeraadvanadel.nl
- www.kadaster.nl
- www.lintjes.nl
- www.maritiemdigitaal.nl
- www.meertens.knaw.nl
- www.molendatabase.nl
- www.museumjoure.nl
- www.mvwfrederiksoord.nl
- www.nationaalarchief.nl
- www.nvg.nl
- www.skarsterlan.nl
- www.stamboomgids.nl
- www.stamboomsurfpagina.nl
- www.stamboom.nu
- www.staringinstituut.nl
- www.tresoar.nl
- www.voorouders.net

Brandsma

Brandsma diende als knecht bij boer Wassenaar te Jelsum, die indertijd zo'n prachtig beslag vee bezat. En die Brandsma was zeer befaamd en iedereen had van hem gehoord.

Toen gebeurde het, het zal omstreeks 1959 of daaromtrent geweest zijn, dat de Sjah van Perzië met een stoet van gevolg naar Nederland kwam, en hij maakte ook een uitstapje naar Jelsum om het vee van Wassenaar te bekijken. Alle beesten hadden een goede beurt gehad: de staarten gewassen, hekken en opritten fraai op orde, en de arbeiders liepen er keurig bij in een blauwe kiel en witte broek. Maar wat doet de Sjah? Hij kijkt eens om zich heen, loopt naar een van de arbeiders, steekt hem zijn hand toe en zegt: 'Brandsma, hoe vaar je? Blij dat ik eens kennis met u maak.'

Maar het zat de anderen natuurlijk dwars, dat zo'n alledaagse arbeider zo over heel de wereld bekend was. Toen er dan ook eens een groep Russen zou komen om Wassenaars vee te bekijken en mogelijk enkele dieren te kopen, kreeg Brandsma opdracht om zich die dag maar wat achteraf te houden in de schuur. Nu, de Russen kwamen en inspecteerden het vee van voren en van achteren. Maar het leek toch wel of ze niet geheel tevreden waren. En aan het einde van de middag zei een van de Russen: 'Waar zit Brandsma eigenlijk? Die heb ik vandaag gemist.'

Zodoende werd Brandsma uit de schuur gehaald, en er werden heel wat handen geschud.

Niet lang daarna werd Brandsma vijfenzestig, en dat betekende een groot feest. Iedereen die kon was aanwezig. Toen vroegen ze hem: 'Jij kent ook zo ongeveer iedereen op aarde, is het niet?' Maar Brandsma zei: 'Nou, kijk, het zit zo: ieder die kan reizen is wel eens bij mij geweest. Maar er is er één die niet reist, de paus, die is nog nooit bij me geweest. Ja, en ik zelf ga nooit van huis.' 'Maar man', zeiden ze, 'dan moet je toch eens naar Rome gaan, je hebt nou tijd in overvloed, en voor het reisgeld zullen wij wel zorgen.' En korte tijd daarna ging Brandsma dan op reis naar Rome. En de paus blij, want die had al steeds graag eens met Brandsma willen spreken. Hij was zo blij als een kind. En hij zei: 'Weet u wat? Zo meteen zal ik het volk op het plein van de Sint-Pieter zegenen. Dan gaat u naast me staan op het balkon. Nu, korte tijd daarop stonden ze daar. En het plein was vol. En tussen de mensen stonden ook twee Amerikaanse toeristen. Toen zei de een tegen de ander: 'Kijk, die ene, dat is Brandsma, maar wie zou dat andere mannetje zijn?'

Uit: Ype Poortinga, De ring van het licht; Friese volksverhalen (Amsterdam 2002)